

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂGATI BİLİM DALI

CUBRÂN HALİL CUBRÂN
ve
ÇAĞDAŞ ARAP EDEBİYATINDAKİ YERİ

113042
(DOKTORA TEZİ)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Danışman

Yard.Doç.Dr. Mehmet YALAR

Hüseyin GÜNDAY

BÜRSA-2002

ÖNSÖZ

Her toplumun edebiyatı, gücünü ve enerjisini, o toplumu çevreleyen şartların kendine özgü karakteristiklerinden alır. Savaş, siyasî devrim, kültürel değişim, köylü kültürden kent kültürüne transfer gibi sancılı ve çalkantılı geçen bütün sosyal süreçler, bir toplumun genel tekamülünde olduğu kadar edebî alandaki gelişim ve üretkenliğinde de hayati bir rol oynamaktadır.

Bu açıdan bakıldığında, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı'ya, özellikle de Kuzey ve Güney Amerika'ya yönelen Arap göçünün, modern Arap Edebiyatı'na temel teşkil eden dinamikler içinde en etkin motivasyona sahip olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Öyle ki, söz konusu göç hadisesinin bireysel ve kolektif tecrübelerinin aktarımıyla başlayan ve zaman içerisinde 'Mehcer Edebiyatı' adıyla müstakil ve özgün bir akım haline gelmeyi başaran bu çabalar, hem genel anlamda Arap Edebiyatı'nda, hem de Arap-Amerikan Edebiyatı tarihinde çok önemli bir yere sahip olmuştur. Bu çabaların başarıyla yürütülmesinde ve adı geçen edebî temâyülün gelişip kuvvet kazanmasında elbette çok sayıda Arab'ın veya Arap asıllı Amerikalı edebiyatçının rolü olmuştur. İşte, Cubrân Halîl Cubrân, sözünü ettiğimiz edebiyatçılar içerisinde, adı ve eserleri hem Batı Dünyası'nda, hem de Arap kamuoyunda bilinen en tanınmış birkaç mehcer edibinden biridir.

Uluslararası şöhretine rağmen, bugüne kadar ülkemizde yapılan modern Arap Edebiyatı çalışmaları içerisinde Cubrân Halîl Cubrân'ı konu alan kapsamlı ve müstakil bir çalışmanın bulunmayışı, bizi, kaleme aldığı eserlerden bazıları kırktan fazla dile çevrilen bu velût şahsiyet üzerinde çalışmaya sevk etmiştir.

Tezimiz, bir 'Giriş' ve iki ana "Bölüm"den oluşmaktadır. Tezin 'Giriş' bölümünde; genel olarak Ortadoğu'dan, özelde ise Suriye, Lübnan ve Filistin topraklarından Batı'ya yönelen göç hadisesinin; siyasî, ekonomik, dinî ve tarihî sebepleri; Kuzey Amerika'da er-Râbiâtü'l-Çalemiyye, Güney Amerika'da ise el-'Uşbetü'l-Endelusiyye cemiyetleri etrafında toplanan iki mehcer ekolünün tipik özellikleri ve bunların Mehcer Edebiyatı'nın ortaya çıkışındaki katkıları ele alınmıştır.

Tezin birinci bölümü, Cubrân Halîl Cubrân'ın yaşamı, psikolojisi, kişiliğini oluşturan temel kompleksler ve fizyonomik özellikleri gibi konuların incelenmesine ayrılmıştır. Cubrân'ın biyografisinin verildiği kısımda yer alan **“Cubrân'ın Doğumu ve Aile Ortamı”**, **“Cübranın İlk Amatör Çalışmaları”**, **“Amerika'ya Göç”**, **“Şöhretle Tanışması”**, **“Paris Yılları”**, **“Telifte Verimli Yıllar”** ve **“er-Râbi'atu'l-Kalemiyye Cemiyeti”** gibi başlıklarla, hayatının vurgulanmak istenen yönleri kısaca verilmeye çalışılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde ise, Cubrân Halîl Cubrân'ın Çağdaş Arap Edebiyatı'ndaki yerini saptamak üzere; **“Edebî Kişiliği”**, **“Üslubu”**, **“Kaleme Aldığı Edebî Türler”**, **“Edebiyatının Üç Ayrı Dönemi”**, **“Kendisini Etkileyen Doğulu ve Batılı Yazarlar”**, **“Bir Sanatçı Olarak Cubrân”** gibi başlıklarla, edebî kişiliğini oluşturan değişik yönlerine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ayrıca, Cubrân'ın eserlerine de yer verilmiş, Arapça ve İngilizce olarak kaleme aldığı bütün eserlerinin bir özeti sunulmuştur.

Bu tez, 'mükemmel' olma iddiasında değildir. Ancak şimdiye kadar bu alanda ortaya konan benzerleri arasında kapsamlı bir akademik eser olma özelliğini ve iddiasını korumaktadır.

Eğer çalışmamız, Arap Edebiyatı'nın modern dönemiyle ilgilenen Türk okuruna, bu dönemin parlak şahsiyetlerinden biri olan Cubrân Halîl Cubrân hakkında faydalı bilgiler ve bazı farklı yaklaşımlar sunabilmişse kendimizi bahtiyar sayarız.

Çalışmalarım esnasında, tezi, düzenli ve sistemli bir şekilde okuyarak, gerekli düzeltme, tavsiye ve yönlendirmeleriyle ufuk açıcı katkılarda bulunan saygıdeğer danışman hocam Yard. Doç. Dr. Mehmet YALAR beyefendiye en samimi teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Hüseyin GÜNDAY

14. 10. 2002

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	ix
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1
I. GÖÇ ÖNCESİNDE LÜBNAN'IN GENEL DURUMU	2
II. GÖÇ SEBEPLERİ	5
A. Siyâsî Faktörler	5
B. Ekonomik Faktörler.....	6
C. Göç Koşullarının Kolaylığı	6
D. Din Menşeli Ticaret Faktörü	6
E. Batı Yaşam Standardına Duyulan Hayranlık.....	7
F. Tarihî Faktörler	7
G. Diğer Faktörler	8
III. MEHCER EDEBİYATININ İKİ KUTBU	9
A. er-Râbiṭatu'l-Ḳalemiyye.....	9
B. el-ʿUşbetu'l-Endelusiyye.....	11
C. Karşılaştırma	13
IV. GÖÇ SONRASI GELİŞMELER VE MEHCER EDEBİYATININ DOĞUŞU.....	14
A. Adaptasyon ve Kimlik Kazanma Süreci	14
B. Mehcer Edebiyatı'nın Doğuşu.....	15
V. MEHCER ŞİİRİNİN GENEL KARAKTERİSTİKLERİ	19
A. İç ve Dış Etkilere Açık Olması	19
1. Neo-Klasik Ekol	19
2. Modern Şiirde Yenilikçi Muṭrân Ekolü	19
3. Divan Şairleri Ekolü	19
4. Apollo Şairleri Ekolü.....	19
5. er-Risâle Ekolü	20
B. Dilde Zaafiyet.....	20
C. Klasik Şiir Biçiminin Gözardı Edilmesi.....	21
D. İçerikte Zenginlik.....	21
E. Üslupta Duygusalığa Ağırlık Verilmesi	22

I. BÖLÜM
CUBRÂN HALİL CUBRÂN'IN HAYATI VE KİŞİLİĞİ

I. CUBRÂN HALİL CUBRÂN'IN HAYATI	24
A. Cubrân'ın Doğumu ve Aile Ortamı.....	24
B. Cubrân'ın İlk Amatör Çalışmaları.....	27
C. Amerika'ya Göç.....	28
D. Anavatana Dönüş.....	30
E. Annesinin ve Kardeşlerinin Ölümü.....	32
F. Şöhretle Tanışması.....	34
G. Paris Yılları.....	37
H. Rodin'in Cubrân'a Etkisi.....	39
İ. Şöhretinin Yayılması.....	40
J. Fransa'dan New York'a Dönüş.....	43
K. Mey'le Tanışması.....	43
L. Telifte Verimli Yıllar: 1915-1920.....	45
M. er-Râbiṭatu'l-Kalemiyye Cemiyeti.....	50
N. Son Yılları ve Ölümü.....	52
II. CUBRÂN'IN RUHÎ ve FİZİKÎ PORTRESİ	54
A. Psikolojik Yapısını Etkileyen Faktörler.....	54
1. Çocukluk ve Gençlik Dönemi Olayları.....	54
2. Annesinin Cubrân Üzerindeki Etkisi.....	56
3. Çevre ve Eğitim-Öğretim Kurumları.....	58
a) Bişerri.....	58
b) Boston ve el-Hikme Arasında.....	59
c) Boston'daki Edebî ve Fikrî Çevre.....	60
B. Fizyonomisi, Karakteristik Davranışları, Özel Zevk ve Tercihleri.....	62
C. Kadına Bakışı ve Hayatında Önemli Yeri Olan Kadınlar.....	64
1. Kadına Bakışı.....	64
2. Hayatında Önemli Yeri Olan Kadınlar.....	66
a) Josephine Preston Peabody.....	66
b) Ḥalâ eḍ-Ḍâhir.....	67
c) Sultâna Şâbit.....	68
d) Mary Elizabeth Haskell.....	69
e) Micheline (Emilie Michel).....	70
f) Charlotte Teller.....	71
g) Mârî Kahvecî.....	71
h) Mârî Ḥürî.....	72
i) Barbara Young.....	73
j) Mey Ziyâde.....	73

II. BÖLÜM ÇAĞDAŞ ARAP EDEBİYATINDAKİ YERİ

I. YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BİR BAKIŞ	81
A. Genel Siyasal Durum	81
B. Başlıca Siyasal Akımlar	82
1. Osmanlıcılık Akımı	82
2. Türkçülük Akımı	82
3. Arapçılık Akımı	83
4. İslamcılık Akımı	83
C. Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapı	83
1. Ekonomik Kriz ve Göç	85
2. Kültürel Ortam	87
3. Fikrî Ortam	87
4. Lübnan Toplumunda Kadın	89
5. Reformistler	91
6. Resim Sanatı	92
II. ESERLERİ.....	93
A. Arapça Olarak Kaleme Aldığı Eserler.....	93
1. el-Müsîkâ (Musiki)	93
2. °Arâisu'l-Murûc (Vadi Perileri).....	94
a) Ramâdu'l-Ecyâl ve'n-Nâru'l-Ĥâlîde (Eskilerin Külü ve Ebedî Ateş).....	95
b) Mârtâ el-Bâniyye (Banlı Mârtâ).....	96
c) Yûhannâ el- Mecnûn (Deli Yuhanna)	96
3. el-Ervâhu'l-Mutemerride (Âsî Ruhlar).....	97
a) Verde el-Hânî.....	97
b) Şurâhu'l-Ĥubûr (Kabirlerin Feryadı)	98
c) Mağca°u'l-°Arûs (Gelin Yatağı).....	99
d) Ĥâlîl el- Kâfir (Kâfir Halil).....	100
4. el-Ecnihatu'l-Mutekessira (Kırık Kanatlar).....	101
5. Dem°a ve İbtisâme (Bir Damla Gözyaşı ve Bir Gülümseyiş).....	102
6. el-Mevâkib (Kâfileler)	102
7. el- °Avâşif (Fırtınalar).....	103
8. el-Bedâi° ve'°-°Tarâif (İnce ve Esprili Sözler)	104
B. İngilizce Olarak Kaleme Aldığı Eserler	106
1. The Madman (el-Mecnûn / Deli)	106
2. The Forerunner (es-Sâbık / Haberci)	108
3. The Prophet (en-Nebî/Ermiş).....	110
4. Sand And Foam (Raml ve Zebed / Kum ve Köpük).....	113
5. Jesus The Son Of Man (Yesû° Ibnu'l-İnsân/İnsanoğlu İsa).....	115
6. The Earth Gods (Âlihetu'l-Ard/Yeryüzü Tanrıları).....	118
7. The Wanderer, His Sayings And His Parables (et-Tâih/Gezgin).....	120
8. The Garden Of The Prophet (Ĥadîkatu'n-Nebî/Ermişin Bahçesi).....	122
C. Mektupları	125
D. el-Mecmû°atu'l-Kâmile'nin Dışında Kalan Çeşitli Yazıları	127

III. CUBRÂN'IN EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	128
A. Edebî Kişiliğini Etkileyen Şahsiyetler	128
1. Batılı Şahsiyetler.....	128
a) Jean Jacques Rousseau (1712-1778)	128
b) Ernest Renan (1823-1892)	129
c) William Blake (1707-1827).....	130
d) Ralf Waldo Emerson (1803-1882)	131
e) John Keats (1795-1821)	132
f) Friedrich Nietzsche (1844-1900).....	132
2. Doğulu Şahsiyetler.....	134
a) İbn Sînâ (980-1037)	134
b) Gâzâlî (1058-1111)	136
c) İbnu'l- Fâriğ (1181-1235)	137
B. Edebiyatının Başlıca Dönemleri.....	138
1. Şafak (1903-1908)	138
2. Ğasak (Akşam Karanlığı) (1908-1918)	139
3. Fecir (Tan Vakti) (1918-1931)	142
C. Edebiyat Anlayışı	143
1. Romantizm.....	148
2. Sembolizm	149
3. Yenilikçilik	151
4. Hayat-Edebiyat İlişkisi	153
D. Dil ve Üslup	154
E. Üslubunun Özellikleri.....	157
1. Lafız ve Terkiplerde Kolaylık.....	157
2. Musiki Güzellik ve Akıcılık	157
3. Çeşitlilik.....	158
4. Giriş ve Sonuç Bölümleri Arasında Mantıklı Uyum	159
5. İçerikle Uyum	160
6. Tekrarlar	161
7. İtnap	161
8. Sıkça Başvurulan İstiâre ve Teşbihler	162
9. Tıbak.....	163
10. Hikmetli sözler (Aforizmalar, Özdeyişler)	164
F. Cubrân ve Düzyazı Şiiri.....	165
G. Cubrân'da Edebî Türler.....	167
1. Uzun Hikâye	167
2. Öykü	168
3. Kısa Hikâye	169
4. Mesel (İbret Alınacak Öykü)	169
5. Fikir Yazıları.....	170
6. Hikmet ve Öğüt.....	171

H. Cubrân'ın Edebiyatında Semboller	171
1. Güneş	172
2. Deniz ve Rüzgar	174
3. Sis (Pus).....	174
İ. Filozof Şair Olarak Cubrân.....	175
1. Tabiat	176
2. Mistik Unsurlar.....	180
3. Reenkarnasyon.....	182
4. Cubrân ve Panteizm.....	186
J. Sanatçı Olarak Cubrân.....	187
SONUÇ.....	193
BİBLİYOGRAFYA	198
İNDEKS	205

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا	-a, e, i, u	ظ	-z
ب	-b	ع	- ^c a, ^c i, ^c u, ^c
ت	-t	غ	-g
ث	-s	ف	-f
ج	-c	ق	-k
ح	-h	ك	-k
خ	-h	ل	-l
د	-d	م	-m
ذ	-z	ن	-n
ر	-r	و	-v
ز	-z	ه	-h
س	-s	ي	-y
ش	-s	ة	-t, h
ص	-s	ا (Med Harfi Olarak)	-ā
ض	-d	و (Med Harfi Olarak)	-ū
ط	-t	ي (Med Harfi Olarak)	-ī

KISALTMALAR

- age. = Adı geçen eser
ay. = Aynı yer
bkz. = Bakınız
bsyy. = Basım yeri yok
c. = Cilt
ev. = eviren
haz. = Hazırlayan
m.. = Milattan önce
m.s. = Milattan sonra
s. = Sayfa
sy. = Sayı
tak. = Takdim
türk. = Türkçesi
ts. = Tarihsiz

GİRİŞ

I. GÖÇ ÖNCESİNDE LÜBNAN'IN GENEL DURUMU

Lübnan'da, 1860'daki siyasî çalkantılardan sonra¹ dinî, siyasî ve sosyal bir feodalitenin -bunun yanında yabancı devletlere bağlı müesseselerin- teşekkül etmeye başladığı görülmektedir. Söz konusu feodalitenin izlediği siyaset neticesinde, azınlıkları himaye perdesi altında Lübnan'daki millî ruh yavaş yavaş zayıflamaya başlamış, bu da ülke topraklarına egemen olmak isteyen dış güçler için müsait bir zemin hazırlamıştır.² Dış güçler, Arap coğrafyasının ekonomisini ve zenginliklerini ele geçirmek için bu geniş coğrafyaya bir şekilde girmek gerektiğini düşünüyorlardı. Lübnan bu emperyalist düşüncenin, hedeflerini gerçekleştirmesi için en uygun menfezi oluşturuyordu.³

Lübnan, geçen yüzyılda, önemli ölçüde tarıma dayalı bir toplumdur. Sıradan ihtiyaçları karşılayacak ölçüde el sanatları bulunmaktaydı ve çiftçiler zanaatkarların imal ettikleri bu araçları kullanıyordu. Genellikle klasik sulama yöntemlerine başvuruluyor ya da mevsim yağışlarından yararlanılıyordu. Haliyle bu durum, zaman içerisinde, hem tarım alanlarının yeterince değerlendirilememesi, hem de bu alanlardan elde edilen ürünlerin yetmemesi sonucunu doğurdu. Doğal afetlerin yaşandığı bazı senelerde ise ürün almak neredeyse imkansız hale geliyordu.⁴

Genel ekonomik durumun böylesine kötüleştiği bir ortamda, siyasî, sosyal ve dinî feodal yapı da çiftçiye huzursuz etmeye başlamış, çiftçinin sırtına binen ağır vergi yükü küçük ve orta ölçekli esnaf ve tüccarın belini bükmüştü.⁵ Bazı köylerde bilinen ipek dokumacılığı sektörü, piyasaya giren Avrupalı rakipleriyle baş edemediği için iyiden iyiye zayıflamaya yüz tutmuş, özellikle dokuma, tütün, demirdöküm, balıkçılık, süngercilik gibi sektörlerdeki kesatlık,

¹ Lübnan, çeşitli siyasî bölgelere taksim edilmiş ve 19. yüzyıla Emir Beşir eş-Şihâbî'nin idaresinde girerken birçok çalkantılı ve anarşik olaylara sahne olmuştur. Özellikle 1841'de başlayan siyasî anarşi ve toplumsal huzursuzluk ortamı 1860'larda doruk noktasına ulaşmıştır. Nihayet Lübnan, söz konusu olayların tırmanmasında payı bulunan altı batılı devlete boyun eğmek zorunda kalmıştır (bu devletler: -Osmanlı'nın yanısıra- Fransa, Rusya, Prusya, Arnavutluk, İtalya ve İngiltere'dir).

² Bkz. 'Abdu'd-Dâyim, Şâbir, *Edebu'l-Mehcer*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1993, s. 13.

³ Ebu's-Şebâb, Vâsif, *el-Kadîm ve'l-Cedîd fi's-Şi'ri'l-'Arabiyyi'l-Ĥadîs*, Dâru'n-Nahđati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1988, s. 143.

⁴ Ebu's-Şebâb, age, s. 144.

⁵ Dikrüb, Muhammed, *Ĥamsetu Ruvvâd Yuhâvirüne'l-'Asr*, Dâru Ken'ân li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Dimaşk, 1992, s. 54-55.

her geçen sene mahallî üretimin daralmasına yol açmış ve nihayet bu işyerlerinin birer birer kapanmasına sebep olmuştur.⁶

Zor durumda kalan çiftçi ve sanayici yabancı sermayeli bankalara el açtıysa da, bu defa biriken faiz borçlarından yakasını kurtaramamış, çaresiz durumda kalan pek çokları ise ya topraklarını, ya da işyerlerini satmak durumunda kalmışlardır. Bütün bu olumsuz gelişmeler, Lübnanlı çiftçiyi veya küçük sanayiciyi, ileride, ekonomik endişelerle ülkesini terk etmeye mecbur edecek sebeplerden bazılarını oluşturacaktır.⁷

İşte bu koşullar içerisinde, Lübnan'da, orta tabaka dediğimiz sınıf doğmuştur. Bu tabakaya dâhil olanların temel vasfı, bireysel oluşları ve isteklerine kendi öz gayretleri ile ulaşmadaki başarılarıdır. Daha sonraki yıllarda bu tabaka, toplumdaki yerini almak ve elinden alındığını düşündüğü haklarını geri alabilmek için feodal-dinî-aristokrat yapıyı zorlamaya, hatta meşruiyetini sorgulamaya başlayacaktır.⁸

Bu dönemin karakteristiklerinden biri de, meslek ve sanat öğretiminin yok denecek kadar zayıf oluşudur. Yeni yeni filizlenmeye başlayan aydın sınıf, bu konu üzerinde hassasiyetle durmuştur. Küçük ölçekli iş yapan tüccar ve yerel esnafla işbirliği yapılmış, feodal ve gerilikçi yapılanmanın gücü kırılmaya çalışılmıştır. Bu girişim, yönetimi ve bu yönetimden çıkar sağlayanları rahatsız etmiş, sonunda idârî baskılara dayanamayan Lübnanlı aydınların bir kısmı, çareyi, Amerika'ya veya 'Yeni Dünya' adını verdikleri batıya göç etmede bulmuştur.⁹

Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında, Lübnan'ın dış dünya ile olan irtibatı Hıristiyan misyonerlik faaliyetleri ile de bağlantılıydı. Bu dönem aynı zamanda kültürün, eğitim-öğretimin yaygınlaşmaya başladığı, kadının eve hapis olunmaktan kurtulup, eğitim-öğretim faaliyetlerine katılmasına izin verildiği bir dönemdir. Buṭrus el-Bustānī (1819-1883), oğlu Selīm el-Bustānī (1848-1884) ve Aḥmed Fāris eş-Şidyāk (1804-1888) bu kültürel uyanışın bayraktarlığını yapan isimlerin başında gelmektedir. Bu öncü isimlerin faaliyetleriyle birlikte, bireyin özgürlüğü, yeni hayatın koşullarına karşı mücadelesi gündeme gelmiş, bunun yanı sıra, köhnemiş geleneklere

⁶ Ebu's-Şebāb, age, ay.

⁷ Ebu's-Şebāb, age, ay.

⁸ Ebu's-Şebāb, age, s. 145.

⁹ Ebu's-Şebāb, age, s. 144.

savaş açan ve Lübnan halkına dayatılmak istenen ithal yönetimi protesto eden daha bilinçli bir uyanış sürecine girilmiştir.¹⁰

Bu arada, Beyrut'ta açılan Amerikan kolejinin ilmî ve kültürel katkılarını ve Lübnan insanı üzerinde bıraktığı etkileri de gözden uzak tutmamak gerekir. Zira Lübnan, bu okul sayesinde çeşitli modern bilimlerle tanışmış, bunun neticesinde, bölgedeki yenilik karşıtı, baskıcı feodal yapılanma için bir tehdit unsuru haline gelmeye başlamıştır.

İşte telif ve tercüme etkinlikleri, bu derece birbirine zıt ve muhalif eğilimlerin (Feodal düzen ve aydın sınıf çatışması) birbiriyle mücadele ettikleri bir ortamda gelişmeye başlamıştır. Mārūn en-Naqqāş (1817-1855) üç tiyatro oyununu¹¹, Aḥmed Fāris eş-Şidyāk “*es-Sāk ‘Alā’s-Sāk/Bacak Bacak Üstüne*” adlı eserini, Selīm el-Bustānī çeşitli hikayelerini bu dönemde kaleme almıştır. Nāşif el-Yāzicī (1800-1871)’nin secili üslubu, yine bu gibi ürünlerle yavaş yavaş terkedilmeye başlamıştır. Selīm el-Bustānī, hikayeleri ile aynı zamanda Lübnan hikayeciliğinin de öncüsü olmuş, baş karakterlerini özellikle aydın orta tabakadan seçtiği hikayelerinde toplumsal sorunları dile getirmeye çalışmıştır. 19. asrın ikinci yarısından itibaren orta sınıfla ilgili sosyal problemlere değinecek bir başka isimse Farah Anṭūn (1874-1922) olacaktır. Lübnan’daki bu dinî, sosyal, siyasal ve kültürel ortam, sadece Selīm el-Bustānī ve eş-Şidyāk üzerinde değil, daha sonraki dönemde, Cubrān, Emīn er-Reyhānī¹² (1876-1940) ve Mīḥārī Nu‘ayme (1889-1988) gibi halefler üzerinde de etkili olmaya devam edecektir.¹³

Özetlemek gerekirse, Lübnan’daki ezilen orta tabakanın çıkarları ile aydın sınıfının çıkarları büyük ölçüde örtüşmüş, böylece güçlü bir edebî hareketin doğması için uygun zemin kendiliğinden hazır hale gelmiştir. Doğal olarak bu edebî hareketin ilk ürünleri, her iki tabakanın beklentilerini, umutlarını ve arzularını dile getiren eserler olacaktır.

¹⁰ Ebī Fāḍil, Rebī‘a Bedī‘, *el-Fikru’d-Dīnī fi’l-Edebi’l-Mehcerī*, Dāru’l-Cil, Beyrut, 1992, s. 89-90; Ebu’ş-Şebāb, *age*, s. 145-146.

¹¹ Bunlar Ebu’l-Ḥaseni’l-Muḡaffel (1849), el-Baḥīl (1847) ve es-Salīḥu’l-Ḥasūd’dür (1851).

¹² Emīn er-Reyhānī Lübnan’ın kuzeyinde Fureyke isimli kasabada doğmuş ve sonradan New York’a göç etmiş bir yazardır. Hem Arapça hem de İngilizce yazmış olup, Mulūku’l-‘Arab, Ḳalbu’l-‘Irāk ve Ḳalbu Lübnān en tanınmış eserleridir. Aynı zamanda Cubrān ve Mey’in dostudur.

¹³ Ebu’ş-Şebāb, *age*, s. 146.

II. GÖÇ SEBEPLERİ

Şarkın sıcak topraklarından batının uzak diyarlarına yönelen Arap göçmenlerin büyük bir kısmı Suriye ve Lübnan menşeli idi ve onları bu göçe sevk eden pek çok faktör bulunmaktaydı.¹⁴ Şimdi, bu faktörlerden önemli gözükken birkaçına temas edelim.¹⁵

A. Siyâsî Faktörler

19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı yönetiminde bulunan Suriye ve Lübnan menşeli bazı aydınlar veya yarı aydın Araplar, özgürlüklerin kısıtlanması, jurnal mekanizmasının işletilmesi, hapis ve göz altı vakalarının çoğalması gibi bir takım sebeplerle öncelikle Kuzey Afrika'ya -özellikle de Mısır'a- göç etmişlerdir. Ancak Osmanlı Devleti'nin Mısır idaresi üzerinde de etkili olduğunu ve söz konusu topraklarda batı emperyalizminin kol gezmeye başladığını görünce, aradıkları huzuru bulmak üzere ikinci kez, ancak bu sefer daha uzak diyarlara, yepyeni bir dünyaya doğru göç etmeye karar vermişlerdir.¹⁶

Dolayısıyla, güven ortamının bulunmayışı, siyasetteki çalkantılar ve despot yönetimi gibi faktörler -daha yüksek bir hayat standardı arayışı da buna eklenebilir- orta tabakaya mensup aydın zümrenin ülkeden göç etmesi için geçerli bir mazeret teşkil etmekteydi. Amerika'ya yapılacak göç, yaşadığı koşullar sebebiyle bir parça ümitsizlik ve karamsarlık psikolojisine kapılan bu aydın zümre için, yitirilen ve özlemi çekilen bir takım maddî ve manevî imkanlara kavuşmak için de iyi bir fırsattı.¹⁷

Arapların kalabalık gruplar halinde yaptıkları göçlerin, Mısır'da, 1882 senesinde gerçekleşen Aḥmed ʿUrābī Paşa (1839-1911) ihtilali ile de yakın bir ilgisi vardır. Şöyle ki; Bir grup Suriyeli ve Lübnanlı daha önceki yıllarda Mısır'a göç ederek Kahire ve İskenderiye gibi büyük kentlere yerleşmişlerdi. Ne var ki İngiliz tehdidiyle karşı karşıya kalan bu göçmenler, gruplar halinde Amerika ve Avusturalya gibi uzak ülkelere göç etmeye mecbur oldular. İşte bu hareketlenme, ileriki tarihlerde daha geniş kitlelerin katılımı ile gerçekleşecek olan büyük göç dalgalarının da ilk habercisiydi.¹⁸

¹⁴ ʿAbdu'd-Dāyīm, Şābir, age, s. 22.

¹⁵ Landau, Jacob M., *Modern Arap Edebiyatı Tarihi*, (çev. Dr. Bedrettin Aytaç), Gündoğan Yay., Ankara, 1994, s. 93.

¹⁶ Ebī Fāḍil, age, s. 104-105.

¹⁷ Ḥafācī, Muḥammed ʿAbdu'l-Munʿim, *Ḳiṣṣatu'l-Edebi'l-Mehcerī*, Dāru'l-Kitābi'l-Lubnānī, Beyrut, 1986, s. 13.

¹⁸ Ḥafācī, age, s. 20.

B. Ekonomik Faktörler

Yukarıda da değinildiği üzere, genel anlamda Osmanlı devletinin ekonomik durumundaki kötüleşme, Suriye ve Lübnan'dan batıya yapılan göçün en önemli sebeplerinden biri sayılabilir. Tarımın ve sanayinin ihmalinden kaynaklanan sebeplerle, Suriye ve Lübnan ekonomisindeki kötüleşme kaçınılmaz olarak fakirliğe, ekonomik sıkıntılara, açlık ve mahrumiyete, geçim yollarının daralmasına neden olmuştur. Doğal olarak Lübnanlı çiftçi veya küçük sanayici, çareyi, Mısır ve Amerika gibi, rızkını daha kolay temin edebileceği yabancı ülkelere göç etmede bulmuştur. Daha yüksek ve onurlu bir yaşam standardı, refah, zenginlik ve hayat garantisi isteyenler, kendilerine bu imkanları sunacak ve hemen her türlü beklentilerine cevap verebilecek zengin ülkelere göç etmeyi arzulamışlardır.¹⁹

C. Göç Koşullarının Kolaylığı

Suriye ve Lübnan'dan batıya yapılan göçün önemli bir nedeni de, günümüzdekinin aksine, 19. yüzyıldaki göç koşullarının son derece kolay oluşudur. O tarihlerdeki kanunlar, herhangi bir göçmenin dilediği yerde ve dilediği işte çalışabilmesine engel teşkil etmiyordu. Muhtemelen bunda; sanayi devrimiyle birlikte faaliyete geçen dev fabrika ve işletmelerin ihtiyaç duyduğu muazzam işgücü gereksinimi, nüfusun bu talebi karşılayamayacak kadar az oluşu, tarımsal ve endüstriyel iş kollarındaki çeşitlilik, ülke topraklarının genişliği gibi faktörlerin büyük rolü olmuştur.²⁰

Meselenin Osmanlı devleti ile ilgili kısmına gelince; o dönemde göç, resmî olarak yasak ise de, pratikte mümkündü ve bu iş, 'göçmen tüccarları' diyebileceğimiz insan kaçakçıları tarafından gerçekleştiriliyordu. Ancak, kanun ve prosedür açısından esnek bir konu olarak görülse bile, göçün özellikle yolculuk ve yerleşim safhalarının, göçmenler açısından sayısız güçlük ve acı sürprizlerle dolu olduğunu ifade etmekte yarar vardır. Birçok göçmen şair ve yazar, bu çetin göç maceralarını ileriki tarihlerde kaleme alacak ve bu edebî ürünler geniş okuyucu kitlelerinin beğenisini kazanacaktır.²¹

D. Din Menşeli Ticaret Faktörü

Göçlerde din menşeli ticaretin kısmen de olsa etkili olduğunu ifade etmek gerekir. Şöyle ki; bazı dindar Avrupalı Hıristiyanlar hac yapmak üzere Kudüs'e geliyor ve buradan

¹⁹ 'Abdu'd-Dāyim, age, s. 24; Ayrıca bkz. Ebu's-Şebāb, age, s. 14.

²⁰ Hafācī, age, s. 16.

²¹ Hafācī, age, ay.

aldıkları ikon, tespih, muska, nazar boncuğu gibi sembolik dinî değeri olan nesnelere ülkelerine götürüyorlardı. Zamanla Hıristiyan hacılar ile adı geçen ürünleri imal eden Filistinli zanaatkarlar arasında bir yakınlaşma meydana geldi. Bu dinî sembollerin Avrupa'da da yayılmasını isteyen dindar Hıristiyanlar, Filistinli zanaatkarları 'ticaret' amacıyla Avrupa'ya davet ettiler. Filistinli Arapların, bilhassa 1893 senesinde, Şikago fuarında elde ettikleri büyük çaplı kazanç, zamanla diğer bir çok Filistinlinin de önce Kuzey Amerika'ya, ardından da Ekvator, Kolombiya, Peru, Uruguay, Brezilya, Arjantin ve Şili gibi ülkelere gelip yerleşmelerinde etkili olmuştur.²²

Avrupa'ya ve Amerika'ya dinî ticaret maksadıyla giden Filistinliler üzerinde etkili olan bu faktör, Lübnanlı Arapları da harekete geçirdi. Aynı dinî semboller, Lübnanlı Araplar tarafından da uzak ülkelere, Amerika'nın çeşitli eyaletlerine götürülüp pazarlanmaya başladı. Elbette bu ticarî gidiş-gelişler esnasında gittikleri ülkelerde kalmayı tercih eden bir çok Arap da bulunmaktaydı.²³ Daha sonraki yıllarda, dalgalar halinde göç edecek olan hemşehrilerine ev sahipliği yapacak olanlar da muhtemelen bu ilk göçmenlerdi.²⁴

E. Batı Yaşam Standardına Duyulan Hayranlık

Kuzey ve Latin Amerika'ya göç eden bir kısım insanlar ise, -ekonomik arayışların dışında- tamamen batılı tarzda bir yaşam özlemi içinde olduklarından göçü tercih etmişlerdir.²⁵ Gerçekten de batı, bugün olduğu gibi o dönemde de, uygarlık alanındaki yeni çehresiyle sadece Araplar değil, tüm doğu toplumları için bir cazibe merkezi haline gelmişti.²⁶

F. Tarihî Faktörler

Suriye ve Lübnan insanı, eskiden beri, göçe, seyahate, gurbete, denizlerde yolculuk yapmaya, ticaret ve iş maksadıyla terk-i diyar etmeye alışkın ve tutkun oluşuyla bilinir. Muhtemelen bunda, Fenike asıllı oluşlarının da büyük payı vardır. Zira Fenikeliler, ister ticaret, isterse yeni beldeler fethetmek amacıyla olsun, Akdeniz ve Kuzey Afrika sahilleri boyunca haftalar, hatta aylar süren deniz yolculukları yapmaları ile tanınmışlardı. Bu nedenle, Suriye ve

²² Hafâcî, age, s. 20.

²³ Filistinliler ile mukayese edildiğinde, Lübnanlılar, gittikleri ülke topraklarına yerleşmeyi daha çok tercih etmekteydi.

²⁴ Bkz. 'Abdu'd-Dāyim, age, s. 26.

²⁵ 'Arafāt, İbtihāc Sa'īd, "İstifānu'l-'Arab fī Amrīkā", (çevirim içi), (www.amanjordan.org/conferences/awf3paper22.htm), 1.9.2002.

²⁶ Hafâcî, age, s. 16.

Lübnan insanı için, -uzak da olsa- maddî refahın, can ve mal güvenliğinin bulunduğu herhangi bir diyara göç etmek fazla zor olmamıştır.²⁷ Bir başka deyişle, göç, gurbet, yaşam mücadelesi için değişik ülkelerde çalışmak ve ticaret yapmak bu insanların âdeta genlerine işlemiş, bu da, göç olgusunu diğer milletlere oranla daha kolay kabullenmeleri ve bu konuda daha cesur olmaları sonucunu doğurmuştur.²⁸

G. Diğer Faktörler

Brezilya imparatoru II. Pedro'nun (1825-1891) Lübnan'a yaptığı ziyaretin de, Amerika'ya yapılan göç hareketlerinde teşvik edici bir rol oynadığı düşünülebilir. Lübnan'ı ziyareti sırasında, şarkın sıcak misafirperverliğinden memnun kalan II. Pedro, Lübnan halkından pek çok insanı kendi ülkesine yerleşmeye davet etmiş, hatta Brezilya'ya gelmeleri durumunda kendilerine her bakımdan yardımcı olacağına dair söz de vermiştir. Gerçekten de Yüfuf Kerem'in²⁹ (1823-1889) dostlarından Brezilya'ya göç eden bir grup Lübnan vatandaşı, imparatorun ilgi ve ikramına mazhar olmuş, daha sonra bu insanlar da memleketlerine yazdıkları mektuplarla kendi akrabalarını göçe teşvik etmişlerdir.³⁰

²⁷ 'Abdu'd-Dāyim, age, s. 24-25; Hafācī, age, s. 15.

²⁸ Cebr, Cemīl, *Emīn er-Reyhānī Sīratuh ve Edebuh*, el-Mektebetu'l-^cAşriyye, Beyrut, ts., s. 20.

²⁹ Cebel-i Lübnan'da Osmanlıya karşı çıkan ayaklanmanın önde gelen isimlerinden birisidir. 1867 yılında Avrupa'ya gitmek zorunda kalmış, Lübnan'ı kurtarmak için sürgünde başarısız bir askerî hareket başlatmıştır. Bkz. Altinel, Lütfü, "Osman Pasha" (çevrimiçi) (www.geocities.com/gop1887/gazil.htm) 1.8. 2002.

³⁰ Hafācī, age, s. 19.; 'Abdu'd-Dāyim, age, s. 26-27.

III. MEHCER EDEBİYATI'NIN İKİ KUTBU

Kuzey ve Güney Amerika'ya göç eden Araplar, farklı bir dinî ve etnik kültür içinde bulunmanın yarattığı aidiyet şuuru neticesinde, kendi yaşam tarzlarını sürdürmeye ve korumaya yardım edecek bir takım sosyal örgütlenmeler içine girdiler. İşe, kendi çocuklarının eğitim ve öğretimi için okullar açmakla başladılar. Arkasından, kendi ülkelerinden zor durumda olanları koruyup kollamak üzere bazı hayır kurumları (vakıflar) açtılar ve dinî yönü ağır basan cemiyetler teşkil ettiler. Bu sosyal yapılanmalara ek olarak, edebiyat alanında da dikkate değer organize çabalar gözlemlendi. Hatta bu çabalar neticesinde kurulan bazı cemiyetlerin zamanla ekolleştiğini ve modern Arap edebiyatı tarihi içinde kendine saygın bir yer edindiğini söylemek mübalağa sayılmaz. Şimdi, mehcER topraklarında teşekkül eden bu iki güçlü edebî akımı ana çizgileriyle ele alalım.

A. er-Rābiṭatu'l-Ḳalemiyye

Lübnan ve Suriye'den Amerika'ya yapılan göçler, Kuzey ve Güney Amerika olmak üzere iki merkezde odaklanmıştı. Kuzey Amerika'da, edebiyat alanındaki her türlü yeniliğe ve yeni edebiyatçılara açık olan ve şair Nesīb 'Arīḏa'nın (1887-1956) sahibi olduğu "*el-Funūn*"³¹ dergisi pek çok genç yazarı çevresinde topluyordu. Ancak birinci dünya savaşının patlak vermesiyle birlikte "*el-Funūn*" dergisi kapanmış³², bunun neticesinde mehcER edipleri, seslerini duyurabilecekleri ortak bir edebî vasitadan mahrum kalmışlardı³³. İşte 1920 yılının Nisan ayında, 'Abdulmesīḥ el-Ḥaddād (1790-1963), Cubrān, Nesīb 'Arīḏa, Mīḥāl Nu'ayme, Raşīd Eyyüb (1871-1941) ve Nudre Ḥaddād (1881-1950) gibi isimler tarafından Cubrān'ın evinde oluşturulan er-Rābiṭatu'l-Ḳalemiyye cemiyeti, bilhassa Kuzey Amerika'daki mehcER ediplerinin dağılan güç ve kudretini yeniden toplamak, bu sayede onlara daha güçlü bir ses bahşetmek üzere kuruldu. er-Rābiṭatu'l-Ḳalemiyye etrafında toplanan edebiyatçılar, edebiyatın, gıdasını, üzerinde yaşanan topraktan, onun iklim ve havasından aldığına inanıyorlar, bu hayatı anlatacak olan edebiyatçının da, ince bir sezışe, derin bir tefekküre, hislerini ve düşüncelerini anlatmaya yeten güçlü bir ifade yeteneğine sahip olması gerektiğini düşünüyorlardı.³⁴

³¹ New York'ta 1913 yılında Nesīb 'Arīḏa tarafından çıkarılan bir dergidir. Yayınları arasında bir şiir koleksiyonu olan "Benighted Spirits / Şaşkın ruhlar" adlı eser mevcuttur.

³² Haywood, John A., *Modern Arabic Literature 1800-1970*, Lund Humphries, London, 1971, s. 177.

³³ Bundan sonra bazı genç gurbetçi edebiyatçılar, yazılarını, 'Abdulmesīḥ el-Ḥaddād'ın çıkardığı 'es-Sāiḥ' gazetesinde yayınlamaya başlamıştır.

³⁴ Ḥafācī, Muḥammed 'Abdu'l-Mun'im, *Dirāsāt fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Ḥadīṣ ve Medārisih*, Dāru'l-Cil, Beyrut, 1992, s. 326. Ayrıca bkz. Ebu's-Şebāb, age, s. 148.

Cemiyetin kuruluş tüzüğünde üç madde yer almaktadır:

a. Cemiyet “*er-Rābiṭatu'l-Ḳalemiyye*” ismini alacaktır.

b. Bu cemiyetin bir başkanı, bir başkan yardımcısı ve bir sekreteri olacaktır.

c. Cemiyet üyeleri, cemiyetin etkinliklerinde canla başla çalışacak, destek olacak ve tanınması için olanca güçlerini harcayacaklardır.³⁵

Cubrān oybirliğiyle bu cemiyetin başkanı, Mīḥāil Nuʿayme ise başkan yardımcısı seçilmiştir.³⁶

Cemiyete üye olsun olmasın herkesin, yayınlanmaya değer bulunan Arapça eserlerini yayınlamak, dünya edebiyatının önde gelen edebî eserlerini tercüme etmek veya ettirmek, edebiyatçıları teşvik maksadıyla nitelikli şiir ve nesir ürünlerine ödüller vermek bu cemiyetin temel hedefleri arasında yer almaktadır. Bu tarihten itibaren yazılarını ve şiirlerini gazete ve dergilerde yayınlayan cemiyet üyeleri, isimlerinin altına “*er-Rābiṭatu'l-Ḳalemiyye*” ibaresini de eklemişlerdir. Cemiyet, her yılın sonunda, kendi üyelerinin çeşitli gazete ve dergilerde yayınlamış olduğu edebî ürünleri ihtiva eden bir eseri, “*es-Sāiḥ*”³⁷ gazetesinin özel sayısı olarak yayınlamıştır.³⁸

Projesi M. Nuʿayme tarafından oluşturulan “*er-Rābiṭatul Ḳalemiyye*”nin en önemli hedeflerinden birisi de geleneksel şiir kalıplarını kırarak, modern şiir dönemine geçişi sağlamaktır. M. Nuʿayme, bu konuyla ilgili görüşlerini “*el-Ġirbāl*” isimli kitabında dile getirmiştir.

er-Rābiṭatu'l-Ḳalemiyye'nin kurulmasıyla birlikte âdeti cemiyetin bir yayın organı haline gelen “*es-Sāiḥ*” gazetesi, mecer edebiyatındaki gelişmelerin yanısıra, yoğun bir biçimde, cemiyetin ve cemiyet üyelerinin kültürel ve sanatsal etkinliklerine de yer vermeye başladı. *er-Rābiṭatu'l-Ḳalemiyye* cemiyetinin kuruluş maksadını ve hedeflerini belki de en iyi açıklayan kişi Mīḥāil Nuʿayme'dir. Nuʿayme, “*el-Ġirbāl*” adlı eserinin giriş kısmında cemiyetin hedeflerini maddeler halinde açıklamaktadır.

Buna göre *er-Rābiṭatu'l-Ḳalemiyye*'nin hedefleri:

³⁵ el-Mıṣrî, ʿAlî, *Ḳabes min Şihâbi Cubrân*, Dāru'l-Ḥalîc el-Lubnānî li't-Ṭibāʿa ve'n-Neşr, Beyrut, ts., s. 14.

³⁶ Tavḳ, Curcis, *Cubrân el-Edṭbu'l-Muʿallim fi Kitâbi'n-Nebî*, el-Maṭbūʿātu's-Şarkıyye, Beyrut, 1987, s. 68. Ayrıca bkz. Ebu'ş-Şebâb, age, s. 148-149.

³⁷ *es-Sāiḥ*, 1912 yılında şair ʿAbdu'l-Mesîḥ el-Ḥaddād tarafından New York'ta kurulmuş Arap göçmenlerin gazetesidir. Son sayısı 1957 yılında yayınlanmıştır.

³⁸ el-Mıṣrî, ʿAlî, *Ḳabes min Şihâbi Cubrân*, s. 15.

a. İnsanoğlunun hayat sahnesinde tecrübe ettiği; başarı-başarısızlık, ümit-hayal kırıklığı, şüphe-iman, sevgi-nefret, sevinç-üzüntü gibi karmaşık ve birbirine zıt duygu ve etkilenimleri dile getirmek.

b. Hayatı anlamaya çalışırken sadece 'hakikat'ın -bu hakikat ister içimizdeki hakikat, isterse çevremizi kuşatan dünyadaki hakikat olsun- rehberliğine itimat etmek. Zira 'hakikat', bazen onu yorumlamada ihtilaf etsek de, tüm zamanlar için evrenseldir.

c. Her şeyde güzelliği aramak. Çünkü ruhumuzda, güzelliğe doymayan bir arzu ve iştihak vardır. Kişisel zevklerimizde farklı tercihler olsa da, evrende, görmezlikten gelemeyeceğimiz mutlak bir 'güzellik' vardır.

d. Gök gürültüsü, su şırlıtısı, yaprak hışırtısı, bülbül şakıması gibi en tabii seslerin harmonisiyle yaratılan tabii orkestradaki musikiyi terennüm etmek. Çünkü ruhta, güzel sese ve melodiye doğru akan güçlü bir eğilim vardır. Bu eğilim, nahoş sesleri duymak ve dinlemekle zayıflar, güzel ses ve ritimleri dinlemekle kuvvet kazanır.³⁹

Başını Cubrân ve Nu'ayme'nin çektiği er-Râbi'atu'l-Çalemiyye şair ve yazarları, çağdaş Arap edebiyatındaki yenilikçi ve özgürlükçü fikirleriyle, çok kısa bir sürede tüm Arap aleminde dikkatleri -ve tabii şimşekleri de- üzerlerine çektiler. Bu eğilime karşı çıkan ve sert eleştirilerde bulunanlar sadece Arap alemindeki soydaşları değildi. Bizzat meher içinden, bilhassa Güney Amerika'daki "el-Çuşbetu'l-Endelusiyye" şairlerinden de ciddi eleştiriler gelmiş, hatta bu eleştiriler zaman zaman aşağılama boyutlarına ulaşmıştır.⁴⁰

er-Râbi'atu'l-Çalemiyye, aynı adla, editörlüğünü Raşid Eyyüb'ün yapmakta olduğu periyodik bir edebiyat mecmuası da çıkarmıştır. Ancak, kuruluşundan on yıl kadar sonra, kurucu üyelerinin birbiri ardınca ölmesi sebebiyle cemiyet üyeleri de dağılmaya başlamıştır.⁴¹

B. el-Çuşbetu'l-Endelusiyye

er-Râbi'atu'l-Çalemiyye cemiyeti, kurucu şairlerinin ölmesi, geçim temini için yeni imkanlar peşinde koşma, edebiyattan ve şiir yazımından uzaklaşma gibi sebeplerle çözülmeye başladığı sıralarda güney Amerika'da yeni bir edebî topluluk ortaya çıktı. Brezilya'nın Sao

³⁹ Nu'ayme, Mîhâil, *el-Çirbâl*, Muessesetu Nevfel, 14. baskı, Beyrut, 1988, s. 23-28.

⁴⁰ Güneydeki meher ediplerinden İlyâs Ferhât, Rubâ'iyât adlı divanında, er-Râbi'atu'l-Çalemiyye şairlerini şöyle bir benzetmeyle hicvetmektedir: 'Râbi'a, güzel edebiyatımıza baskın yapıp ona zarar verdiğinde, üstümüzde bir kartalın uçtuğunu zannetmiştik. Ancak sonra anladık ki, bize korku veren şey kartal değil, tüyden ibaretmiş. Bakınız Hafâcî, *Çişşatu'l-Edebi'l-Mehcerî*, s. 87.

⁴¹ Hafâcî, age, s. 83-84.

Paolo kentinde, Mişel Ma'fûf'un öncülüğünde 5 Ocak 1932 senesinde teşekkül eden ve seçkin bir edebiyatçı zümresini bünyesine alan bu hareket, özellikle edebî konulardaki tartışmaların dışında kalması, tarafsızlığı ve dengeli bir siyaset takip etmesiyle tanınmıştır.

Güney'de yeşeren el-^cUşbetu'l-Endelusiyye cemiyeti, bu adı, şiirine, musikisine, sanattaki estetiğine hayran kaldıkları Endülüs Arap edebiyatına olan sevgi, saygı ve bir ölçüde özentileri sebebiyle almışlardır.⁴²

Kuzey meherinde, er-Râbiţatu'l-Ķalemiyye tarafından temsil edilen 'Arap dili ve kültürünün korunması, Arap edebiyatının neşv-ü nemâsı, Arap düşünce hayatının oluşturulması' misyonu, Güney'de el-^cUşbetu'l-Endelusiyye tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu misyonu gerçekleştirirken, el-^cUşbetu'l-Endelusiyye'nin, er-Râbiţatu'l-Ķalemiyye'ye nispetle -bilhassa dil konusunda- daha muhafazakar bir çizgi takip ettiğini de ifade etmek gerekir.⁴³

1935'ten itibaren editörlüğünü Ĥabîb el-Mes^cud'un yaptığı el-^cUşbetu'l-Endelusiyye cemiyetinin, aynı adla aylık olarak çıkan dergisi, yedi sene zarfında toplam seksen sayıya ulaşmıştır. Yeni edebî hareketin sadece üyeleri arasında değil, bütün meher şairleri nezdinde saygın bir yer edinmesinde söz konusu derginin büyük payı olmuştur. Ancak, 1942 senesinde, Brezilya hükümeti tarafından çıkarılan 'yabancı dille yayın yapan gazete ve dergilerin kapatılması' kanunu ile birlikte yayınına ara vermek zorunda kalmıştır. Cemiyet ise, aynı adla faaliyetlerini yürütmeye devam etmiştir.

el-^cUşbetu'l-Endelusiyye'nin kurucu üyelerine göre, cemiyet; Arap edebiyatının lâıyk olduğu seviyeye yükseltilmesi, edebiyata ilgi duyanların birbirine yakınlaşması, Arap akılcılığına bir seviye kazandırılması, cehalet ve taassuba karşı mücadele edilmesi, çağın gerisinde kalan geleneklerin tasfiye edilmesi, Endülüs'teki Arap kültürünün yeniden ihyası gibi hizmetleri îfa etmek üzere teşkil edilmiştir.

el-^cUşbetu'l-Endelusiyye'nin kurulması, Güney Amerika'daki Arap göçmenlerin edebî hayatlarının güçlenmesinde, edebî ürünlerinin çeşitlenmesinde, ediplerinin kendi aralarında kaynaşmasında çok etkili olmuştur. Edebî ve sanatsal içerikli toplantı, konferans ve sempozyum

⁴² Ĥafâcî, age, s. 91-92.

⁴³ Ebu's-Şebâb, age, s. 156.

türü programlar, edebî katkılarının ötesinde özellikle sosyal ve kültürel dayanışma noktasında inkar edilemez yararlar sağlamıştır.⁴⁴

C. Karşılaştırma

Kuzey'deki mehcer şairlerinin şiirlerinde olduğu gibi, güneydeki şairlerin şiirlerinde de ele alınan başlıca konular; aile hasreti, sıla özlemi, köy yaşamı ve çocukluk anlarıydı. Bu nedenle toplum yaşamından ve ondaki çirkinliklerden tiksinen şairlerin edebî ürünlerinde melankolik romantizmin yanısıra 'memleketçilik' eğilimini de görmek mümkündür. Hatta bu şairlerin şiirlerinin bu yönüyle 'millî' bir boyut kazandığı da söylenebilir.

Ancak özellikle bu son tema, 'milliyetçilik' teması, güney şairlerini belirli ölçüde 'er-Râbi'atü'l-İ-Şarq' şairlerinden ayırmıştır. Vatanlarına karşı duydukları özlem bu şairleri, milliyetçi bir çizgiye, emperyalizme karşı isyan etmeye, kendi aralarındaki kardeşlik ve dayanışmayı pekiştirmeye sevk etmiştir. Bu nedenle, aynı şairlerin Arap topraklarındaki bazı devrimci hareketlerde, mesela Suriye devriminde, 6 Temmuz şehitleri olayında, Filistin meselesinde, Mısır ve Cezayir devrim hareketlerinde kamçılayıcı bir rol almış olması şaşırtıcı değildir. Bu şairler emperyalizmle ve işbirlikçileriyle mücadele etmeyi, mücadeleye katılmayan Arapları sert şekilde suçlamayı millî bir görev addetmişlerdir. Bu nedenle de şiirlerinde Arap milliyetçiliği öğesi oldukça belirgindir.

'Ruhçu' ve 'hümanist' özellik, ağırlıklı olarak Kuzey'deki mehcer hareketinin, 'milliyetçi' ve 'realist' özellik, ise Güneydeki mehcer hareketinin bariz karakteristiği durumundadır. Tasvirdeki zerafet, ince ve derin sezgi ise her iki edebiyatın ortak paydasıydı. Zira, farklı coğrafyada yeşeren her iki edebî ekol de, birbirine çok yakın sosyal realitelerden ve duygusal köklerden beslenmekteydi.⁴⁵

Güney'deki (Brezilya ve Arjantin) mehcer edipleri, Arap dilinin kurallarına, fasîh Arapça'ya ve aruz veznine bağlılık hususunda, kuzeydekilere oranla daha muhafazakar bir tutum sergilemişlerdir.⁴⁶

⁴⁴ Hafâcî, age, s. 94-97.

⁴⁵ Ebu's-Şebâb, age, s. 165.

⁴⁶ ed-Dakğâk, 'Umar, Şu'arâ'u'l-'Uşbeti'l-Endelusiyye, Dâru's-Şarğ, Beyrut, 1973, s. 528.

IV. GÖÇ SONRASI GELİŞMELER VE MEHCER EDEBİYATI'NIN DOĞUŞU

Arap dünyasından batıya yönelen göç hareketinin sebepleri üzerinde daha önce detaylı olarak durulmuştu. Bu kısımda ise, göçle ilgili olarak, kronolojik mahiyette birkaç ayrıntıya işaret edilecek, arkasından, göç sonrasındaki adaptasyon süreci, göçmenlerin önemli başarıları ve yavaş yavaş filizlenmeye başlayan yeni bir edebî hareketin gerisinde yatan dinamikler ele alınacaktır.

A. Adaptasyon ve Kimlik Kazanma Süreci

Kuzey Amerika'ya göç eden ilk Arap muhâcir, Lübnan asıllı Anṭūn el-Beş^ʿalānī'dir. 1854 senesinde Newyork'a yerleşen ve aynı yerde vefat eden el-Beş^ʿalānī'nin arkasından Suriye, Lübnan ve Filistin'den pek çok edebiyatçı da, duygu ve düşüncelerini nazım veya nesir yoluyla dile getirmek üzere Okyanus ötesi ülkelere göç etmeye karar verdi. Tespitlerimize göre, söz konusu göç hareketine katılan ilk edebiyatçı, ileriki yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulacak olan 'er-Rābiṭatu'l-Ḳalemiyye' cemiyetinin şairlerinden şair Es^ʿad Rustem'in babası Mīḥāil Rustem'dir. Daha sonraki yıllarda, Nudre Ḥaddād, Raşīd Eyyüb, Nesīb ʿArīda, Emīn er-Reyhānī, Cubrān Ḥalīl Cubrān gibi isimler de bu göç kervanına katılacaktır.⁴⁷

Kuzey ve Güney Amerika'ya göç eden Araplar, genellikle birbirlerine yakın bölgelerde oturuyorlar ve kendi aralarında Arapça konuşuyorlardı. Ancak ülkenin yerli vatandaşlarıyla anlaşabilmek için İngilizce ve İspanyolca'yı da öğrenmek zorunda kaldılar. Yaşam mücadelesi vermek için; metropollerde ve metropol dışındaki yerleşim bölgelerinde, merkeze uzak köylerde ve çiftliklerde, hatta güvenli bir şekilde yürümenin dahi imkansız olduğu ormanlık alanlarda gece gündüz çalışmak durumundaydılar. Mehcere şair ve yazarları, hayatın bu sert ve acı yüzünü, kaleme aldıkları eserlerinde dramatik bir üslupla ve etkileyici bir biçimde tasvir etmişlerdir.⁴⁸

Ancak Araplar, kısa sürede yeni vatanlarındaki koşullara uymayı başarmış, girdikleri iş kollarında önemli başarılar kazanmış, zaman içerisinde kendilerine ait şirketler, bankalar, çiftlik ve fabrikalar kurmayı da ihmal etmemişlerdir. Öyle ki, pek çok kentte, üretim alanındaki farklı sektörlerde giderek devleşen başarılarla imza attılar. Belirli bir süre sonra, buldukları ülkenin belli bazı bölgelerinde hemen hemen tüm ticarî hayat bu gurbetçi Arapların eline geçmiş durumdaydı.

⁴⁷ Ḥafācī, *Dirāsāt fi'l-Edebi'l-'Arabīyyi'l-Ḥadīṣ ve Medārisih*, s. 325.

⁴⁸ Ḥafācī, *Ḳışṣatu'l-Edebi'l-Mehcerī*, s. 36-37.

Göçmen Arapların, yabancı bir ülkede yakalamış oldukları bu başarı trendine, Amerika'daki yasaların hoşgörü, eşitlik ve adalet ilkelerine dayalı olmasının da büyük katkısı olmuştur. İster Amerikan vatandaşlığına geçmiş olsun, isterse kendi ülkesinin uyruğuna tâbi olsun birçok Arap, Amerika'daki bu özgürlükçü ve eşitlikçi ortamı son derece iyi değerlendirmiş, bu sayede bir taraftan maddî kazanç sağlarken diğer taraftan da önemli mevkilere gelmeye başlamışlardır. Sözü edilen özgürlükçü ortam, Amerika'nın bazı eyaletlerinde, yabancı uyruklu göçmenlerin belediye meclislerine üye seçilmesine imkan tanyacak ölçüde genişti.

Sabırlı, metanetli ve hayatın zorluklarına karşı dirençli olmalarının yanı sıra, ticaretlerinde ortaya koydukları dürüstlük, yabancı tüccarlarla ilişkilerindeki uyum ve diğer insanlara karşı besledikleri misafirperver duygular da göçmen Arapların gurbette tutunmasını sağlayan önemli sebepler arasında zikredilebilir. Şark insanının ruhundaki bu meziyetler, kendilerine saygınlık kadar maddî güç de kazandırmış, bu sayede, zaman zaman ülkeyi vuran ekonomik krizlerden en az hasarla kurtulmayı başarmışlardır. Arap göçmenlerin, anaparayı tümüyle riske edecek ölçüde büyük yatırımlara yanaşmamaları, söz konusu ekonomik krizleri daha az zararlarla atlattıklarının bir başka önemli nedenidir.⁴⁹

Elbette ki bütün göçmen Arapların iş hayatı tarım ve ticaretle sınırlı değildi. İkinci vatan olan Amerika'nın değişik eyaletlerine yerleşen birçok Arap, geçimini temin üzere devlete ait kadrolarda da kendine yer bulmaya çalıştı. Yerel hükümetlerdeki belediye hizmetlerinde, belediye meclisi azalıklarında ve genel müdürlüklerde olduğu kadar, eğitim-öğretim sahasında, mühendislik, doktorluk, avukatlık gibi mesleklerde de birçok devlet kadrosu Arap göçmenler tarafından dolduruldu.⁵⁰

B. Mehcer Edebiyatı'nın Doğuşu

Arap aleminden Kuzey ve Güney Amerika'ya göç eden muhacirler, Arap diline, kültürüne ve edebiyatına ait pek çok şeyi de kendileriyle birlikte batıya taşıdılar. Yeni bir ülkeye adapte olmanın yarattığı ilk güçlüklerin ardından, kendi yurtlarında olduğu gibi yeniden edebiyatla ilgilenmeye, nesir ve şiir türünde yazılar yazmaya başladılar. Göç sonrasında, batı

⁴⁹ Hafâcî, age, s. 44-45

⁵⁰ Hafâcî, age, s. 46.

ülkelerinde yavaş yavaş gelişmeye başlayan bu edebî hareket, daha sonra ‘*Mehcer Edebiyatı*’ adını alacaktır.⁵¹

Geçen yüzyılda Kuzey ve Güney Amerika’ya yapılan göçle, mîladî sekizinci yüzyılın başlarında Endülüs’e yapılan göç arasında bir benzerlik kurulabilir. Şöyle ki, her iki göçün neticesinde de, yabancı bir ortamda yeşeren, dönemin edebiyat anlayışına değişik boyutlar kazandıran ve katkıda bulunan yeni bir edebiyat doğmuştur. Ancak arada şu önemli fark da vardır: 19. yüzyılda batıya göç eden Araplar, nüfus bakımından az olmaları nedeniyle yerleştikleri ülkelerde kuvvetli bir gurbet, yalnızlık ve acziyet psikolojisi içine girmişlerken, mîladî 8. yüzyılda çeşitli Arap kabile ve sülalelerinin, yanısıra kuvvetli bir Arap ordusunun da iştirak ettiği göç neticesinde, yukarıda sözünü ettiğimiz oranda güçlü bir gurbet psikolojisi yaşanmamıştır. Zira, geniş kitlelerin katıldığı bu Arap göçü, Endülüs’ün hem idârî yapısına, hem de yaşamın çeşitli alanlarına Arap-İslam damgasını kuvvetli bir şekilde vurmuştur.⁵²

Arap göçmenlerin 19. yüzyılda gerçekleştirdikleri göç, bir bakıma zulme ve idârî baskılara başkaldırı anlamı taşıyan bir ‘hürriyet’ kavgasını temsil ediyordu. Göçmenler, bir taraftan gittikleri yerlerde Arap dünyasına ve şarka dair kitap, araştırma, makale kaleme alıp Arap kültürünün temel kaynaklarından bazılarını batı dillerine aktarırken, diğer taraftan batı dillerinde ortaya koydukları ürünleri de Arapçaya çevirmeyi ihmal etmiyorlardı. Bu faaliyetleri gerçekleştirenler arasındaki en önemli isimler, Cubrân, er-Reyhânî, Nebîh Fâris, Habîb İştâfân ve Selmûn Cürç gibi kişilerdir.⁵³

Devam eden göçlerle birlikte yavaş yavaş ‘*Mehcer Edebiyatı*’ adını verdiğimiz edebiyat ekolü şekillenmeye ve ilk ürünlerini vermeye başladı. Mehcer ediplerinin gerek nesir, gerekse nazım türünde ortaya koyduğu edebî ürünler çok geçmeden Arap dünyasındaki diğer edebiyatçıların da gündemine girdi ve bu uzak diyarda ortaya konan ürünler büyük bir ilgi ve alaka ile takip edilmeye başlandı.

Mehcer edebiyatında nesir türünün, nicelik, önem ve yaygınlık bakımından şiir türünden daha önde geldiğini söylemek mümkündür. Mehcer şiiri, Arap ülkeleri dışında revaç bulup yaygınlık kazanamazken, mehcer nesri, dünya çapında bir yaygınlık kazanmış, Arapçılık mefkuresinin tüm dünyaya yayılmasında etkili olmuştur. Mehcer edebiyatının, yaşamın çeşitli

⁵¹ Hafâcî, age, s. 72.

⁵² Hafâcî, age, s. 9.

⁵³ Hafâcî, age, s. 10.

perspektiflerini sunabilmek için; hikaye, makale, eleştiri, nesir, şiir, tiyatro, felsefe, hikmet, deneme, düşünce gibi birçok edebî türü kullandığını ifade etmek gerekir.

19. yüzyılda, Arapların -özellikle de Lübnan'da yaşayanların- içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve siyasî koşullar Lübnan toplumunda bir tepki olarak "Romantizm" eğiliminin doğmasına yol açmıştı. Lübnan'dan batıya göç eden aydınlar, sosyal, ekonomik ve siyasî sebeplerle yaşadıkları bu romantizmi ve içinde doğup büyüdükleri Lübnan topraklarındaki tabii güzelliklere karşı hissettiklerini beraberlerinde götürdüler.⁵⁴

Göç esnasında ve sonrasında karşılaşılan eziyet ve sıkıntılara ilave olarak, anavatandan, çocukluğun ve gençliğin doya doya yaşandığı memleket topraklarından uzaklaşmak, sevenlerden, akrabalarından ayrılmak, Lübnanlı ve Suriyeli göçmenlerin psikolojileri üzerinde derin tesirler bırakmış, bu hüznün ve ıstırap tecrübesine sahip olan şairler de gurbet ve sıla şiirleri yazmaya başlamışlardır. Bu duygularını dile getirmede mehcer şairlerine yardımcı olan en önemli etken ise, göç ettikleri ülkenin edebî ortamında hazır buldukları ve en derin duygularını ifade etmede kendilerine katkı sağlayan 'romantizm' akımıydı.⁵⁵

Gurbet, doğululuk ruhu, orta sınıfın beklentileri gibi faktörler de, göçmenlerdeki romantizm eğiliminin kuvvet kazanmasına sebep olmuş, onların bu psikolojileri, göç ettikleri yerlerde verdikleri edebî ürünlere de yansımıştır. Bu romantizm havasının en bariz örneğine Cubrân'da rastlamak mümkündür.

Mehcer topluluğuna öncülük eden ve romantizmin bayraktarlığını yapan Cubrân Hâfîl Cubrân, içinde yaşadığı bozuk toplumu ıslah edebilmek amacıyla çok sert eleştiriler yapmaya başlamıştı. O, çetin bir problemle karşı karşıya olduğunu biliyor ve bu yüzden kendisine hem kızıyor hem de acıyordu. Bir parça huzur ve sükun bulmak için zaman zaman kendisini tabiatın kucağına atıyordu. Zira tabiat, Cubrân'ın ilham kaynağıydı, hayatı, felsefî tefekkürü bu kaynaktan ilham alıyordu.⁵⁶ Tabiatın, tıpkı bir insan gibi ruh sahibi olduğunu tasavvur ediyor, ona yalvarıyor, onunla hemhal oluyor, bir insanmış gibi diyalog kuruyordu. Elbette tabiatla ilgili değerlendirmelere yer veren yegane kişi Cubrân değildi, mehcer şairlerinin hemen hepsi zaman

⁵⁴ Adūnīs, *eş-Şābit ve'l-Mutehāvvil Bahşun fi'l-İbdā' ve'l-İttibā' 'Inde'l-Arab*, 8. baskı, Dāru's-Sāķī, Beyrut, 2002, c. IV, s. 143.

⁵⁵ Ostle, R. C., *Studies in Modern Arabic literature*, Biritian University of London, London, 1975, s. 34-35.

⁵⁶ Bkz. el-Eyyūbī, Yāsīn, *Mezāhibu'l-Edeb Ma'ālim ve İn'kāsāt*, Dāru'l-İlm li'l-Melāyīn, Trablus, 1980, s. 280-286.; Cubrân Hâfîl Cubrân, *el-Mevākib*, (Dirāse ve Tahlîl, Nāzik Sābā Yārd), Muessesetu Nevfel, 3. baskı, Beyrut, 1994, s. 38.

zaman tabiatı bir sığınak olarak görmüşlerdir. Hatta İlyā Ebū Mādī (1890-1957), yazdığı ilk şiirlerinde, 'orman'ı iyiliklerin ve güzelliklerin kaynağı görece kadar ileri gitmiştir.⁵⁷

Özetlemek gerekirse, Mehcer şairlerini toplumdan ve sosyal yaşantıdan kopmaya, ağırlıklı olarak tabiata ait temalar işlemeye sevkeden sebep, karşılaşmış oldukları acılar, ıstıraplar, zulüm ve bunların yaratmış olduğu ruhsal sıkıntılardır, demek mümkündür.

Mehcer edebiyatının ömrünü, en iyimser bir tahminle 40 sene olarak tespit eden °Abbās Maḥmūd el-°Aḳḳād (1889-1964), bu edebiyatın Arap edebiyatındaki yerini ve önemini kavramaya çalışırken yanlış bir kıyaslamaya gidilmemesi ve bu edebiyata haksızlık edilmemesi gerektiği konusuna özellikle dikkat çekmektedir.⁵⁸

⁵⁷ Jayyusi, Salma Khadra, *Modern Arabic Poetry an Anthology*, Columbia University Press, New York, 1987, s. 4.; Ebu's-Şebāb, age, s. 157-160.

⁵⁸ Ḥafācī, *Ḳiṣṣatu'l-Edebi'l-Mehcerī*, s. 11-12.

V. MEHCER ŞİİRİNİN GENEL KARAKTERİSTİKLERİ

A. İç ve Dış Etkilere Açık Olması

Mehcer şairleri, Arap dünyasında yeni yeni boy göstermeye başlayan pek çok şiir ekolünden etkilenmişlerdir. Bu ekollerin en başta gelenleri şunlardır:

1. Neo-Klasik Ekol

Ahmed Şevkî (1869-1932), Ma'rûf er-Ruşâfî (1875-1945), Hâfız İbrâhîm ve Cemîl Şıdkî ez-Zehâvî (1863-1936) gibi isimler tarafından temsil edilmiştir.⁵⁹

2. Modern Şiirde Yenilikçi Muṭrân Ekolü

Bu ekol özellikle romantizme vurgu yapmakta olup, dildeki ve edebiyattaki geleneksel kalıplardan sıyrılmayı savunmaktadır. Şiiri, şairin, kendisini ifade etmesi olarak değerlendirir.⁶⁰

3. Divan Şairleri Ekolü

Abdurrahmân Şukrî (1886-1958), İbrâhîm el-Mâzinî (1890-1947) ve el- 'Akkâd'ın öncülüğünü yaptığı bu ekol, realizm ve sembolizmin yanı sıra romantizme de büyük önem vermektedir.⁶¹ Bu ekol, "el-Ġirbâl" adlı kitabın yazarı Mîḥâil Nu'ayme ile sıkı bir ilişki içindedir.⁶²

4. Apollo Şairleri Ekolü

1932 yılında Ahmed Zekî Ebû Şādî (1892-1955)'nin öncülüğünde özellikle şiir alanında faaliyet göstermeye başlayan bu ekol ile mehcer şairleri arasında çok yakın fikrî, edebî ve sanatsal bağların olduğu bilinmektedir.⁶³

⁵⁹ Yıldız, Musa, "İlyâ Ebû Mâdî'nin eṭ-Ṭalâsim Şiirine Eleştirel Bir Bakış", Ekev Akademi Dergisi, Kasım 2000, c.2, sy. 3, s. 108.; Hâfâcî, age, s. 73.

⁶⁰ en-Nu'mânî, 'Abdu'l-'Azîz, *Cubrân Beyne't-Temerrud ve Muşâlahati'n-Nefs*, ed-Dâru'l-Mişriyyetu'l-Lubnâniyye, Kahire, 1997, s. 23-24.; 'Abdu'd-Dâyim, age, s. 215.

⁶¹ el-Eyyübî, Yâsîn, age, s. 287.

⁶² Nu'ayme, age, s. 7; en-Nu'mânî, 'Abdu'l-'Azîz, age, s. 22. Ayrıca bkz. 'Abdu'd-Dâyim, age, s. 216.

⁶³ Ahmed, Muhammed Fettûh, *el-Edebu'l-'Arabî Ta'biruh ani'l-Vahdeti ve't-Tenevvu'*, Merkezi Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, Beyrut, 1987, s. 280.; en-Nu'mânî, 'Abdu'l-'Azîz, age, s. 25-26.

5. er-Risāle Ekolü

Mehcer şairleri ile yakın bir diyalog içerisinde olan bu klasik söylemli ekol, er-Risāle dergisinin sahibi Ahmed Hasan ez-Zeyyāt'ın (1933-1952) çevresinde toplanmıştı ve göç edebiyatı üzerinde etkileri bulunmaktaydı.

Mehcer şairleri, kendi anavatanları olan Lübnan ve Suriye'deki edebiyat akımlarından etkilendikleri gibi, buldukları eyaletlerdeki Amerikan, İngiliz ve İspanyol edebiyat akımlarından da etkilenmişler, konu, fikir ve üslupta bu yabancı edebiyatlardan çok şey almışlardır. Bu nedenle mehcer edebiyatının, hem doğudaki hem batıdaki birçok farklı felsefeden izler taşıdığını söylemek mümkündür.⁶⁴

B. Dilde Zaafiyet

Bazı mehcer şairleri çok genç yaşlarda ülkelerinden ayrıldıkları için, gerek anadilleri olan Arapça'yı gerekse içinde yaşadıkları Arap kültürünü yeterli ölçüde tanıma ve özümseme fırsatı bulamamışlardı. Mehcer şairlerinin bu konudaki eksikliği, ortaya koydukları edebî ürünlerin dil bakımından zayıf ve niteliksiz olması sonucunu doğurmuştur. Bu durum, mehcer şairlerinin dile ait olan ve olmayan hususlarda eleştirmenler tarafından sert şekilde tenkit edilmelerine yol açmıştır. Tenkide hedef olan şairleri savunan isimlerin başında Mîhāil Nu'ayme gelmekteydi. Mîhāil Nu'ayme mehcer şairlerinin şiirlerindeki dile ait kusurların farkında olmakla birlikte bu şairleri şu sözleri ile savunmuştur: "İlginç bir durum var ortada. Yazdıklarımızı inceleyenler 'ne güzel düşünceler, ne hoş duygular, ne tatlı bir üslup' demekle birlikte, dile gelince orada durup, tenkide başlıyorlar. Sanki yazdıklarımızla kendilerine dil dersleri veriyoruz da!"⁶⁵

Benzer bir savunma da Cubrān tarafından yapılmıştır. Cubrān, mehcer şiirinde görülen rekaket ve benzeri kusurları müdafaa sadedinde şöyle demektedir: "... Evet, dil hataları yaptığımızı inkar edecek değiliz, ancak demir seslerinin, fabrika gürültülerinin ortalığı kapladığı bir endüstri çağında yaşamaktayız, dolayısıyla şiirlerimiz tren vagonları gibi ağır, musikisi de tren düdüğü gibi kulak tırmalayıcı olabilir. Ey gerçek şairler! Bizi mazur görün, Çünkü bizler de maddî beklentiler peşinde koşan yeni dünyanın çocuklarıyız, bu nedenle şiirimiz elden ele dolaşan ama gönle hitap etmeyen bir meta haline geldi."⁶⁶

⁶⁴ Hafācī, age, s. 74.

⁶⁵ Nu'ayme, age, s. 98-99.

⁶⁶ Cubrān Halīl Cubrān, *Dem'a ve İbtisāme*, (Dirāse ve Taḥlīl, Nāzik Sābā Yārd), Muessesetu Nevfel, 4. baskı, Beyrut, 1995, s. 113.

Bunun yanında Cubrān ve Nuḫayme, yöneltilen eleştirilere karşı her zaman savunma içinde olmamışlar, kimi zaman da eleştirileri haklı bulmuşlardır. Cubrān'ın mehcer akımı içerisinde ön plana çıkan yenilikçi tarafı, hem şekil hem de içerik bakımından klasik şiire cephe alışı olarak ifade edilebilir. Cubrān'a göre klasik şiir, gerek muhtevasını gerekse şekli kalıplarını tekrar edip durmuş, bu nedenle de geçen asırlar boyunca yeni, özgün, şairin orijinalitesini yansıtan ürünler ortaya konamamıştır.

Bununla birlikte, mehcer şairleri içerisinde (yabancı bir ülkeye göç etmiş olmaları, ikinci bir dille konuşmaya başlamış olmaları kendilerini olumsuz yönde etkilemeyen) dile ve dil kaidelerine son derece vâkıf, nadir şahsiyetler de vardı. Şiirlerinde dil açısından zaaf ve kusur bulunan şairlerin, ana dillerini yeterince özümsemeden erken yaşlarda göç eden kişiler olduklarını, bu anlamda söz konusu kusurun, yabancı dille olan temas yoğunluğundan kaynaklandığını ifade etmek yanlış olmasa gerektir.⁶⁷

C. Klasik Şiir Biçiminin Gözardı Edilmesi

Bu arada, pek çok mehcer şairinin, vezin ve kafiye gibi şekilsel hususlarda dil kurallarını fazla umursamadığına da dikkat çekmek gerekmektedir.⁶⁸ Eğer vezin ve kafiye konusunda hatalardan mümkün merteye uzak kalmaya çalışan daha dikkatli bir grup mehcer şairi olmasaydı, mehcer şiirinin durumu daha da kötüye gidecek ve bu şiirin önemi sadece içeriğiyle sınırlı kalacaktı.⁶⁹

D. İçerikte Zenginlik

Mehcer şairleri, konu ve tema bakımından kendilerini oldukça sınırlamışlardı. Bu yüzden gurbet, özlem ve ümitsizlik temaları dışında bir başka temaya yöneldiklerinde derhal klasik şiir kalıplarına dönüyorlardı. Fevzī Maḫlūf (1899-1930), bu kısır döngüyü kırabilen ender şairlerin başında gelmekteydi.

Mehcer şairi, şiirinde, bir taraftan hüznü, elemi ve yeni yaşam koşullarının neden olduğu sıkıntıları dile getirirken, diğer taraftan da, bu acımasız hayata karşı mücadelede insana kuvvet verecek olan umut, saadet, iyimserlik ve yaşama sevinci gibi olumlu temaları işlemeye çalışmıştır. Mehcer şairlerinden bazılarında gördüğümüz 'dünya metanını aşağılama' eğilimi ise,

⁶⁷ Ebu'ş-Şebāb, age, s. 154-155.

⁶⁸ Moreh, Shmuel, *Studies in Modern Arabic Prose And Poetry*, E. J. Brill, Leiden, 1988, s. 7.

⁶⁹ Ṭabāne, Bedevī Aḫmed, *et-Teyyārātu 'l-Muḫāşira fi 'n-Naḫdi 'l-Edebī*, Dāru'ş-Şakāfe, Beyrut, s. 314.

bu insanların bir tasavvuf terbiyesinden geçtiklerini değil, mal edinimi konusunda karşılaştıkları güçlüklerle karşı duydukları tepkiyi ifade eder.⁷⁰

E. Üslupta Duygusalığa Ağırlık Verilmesi

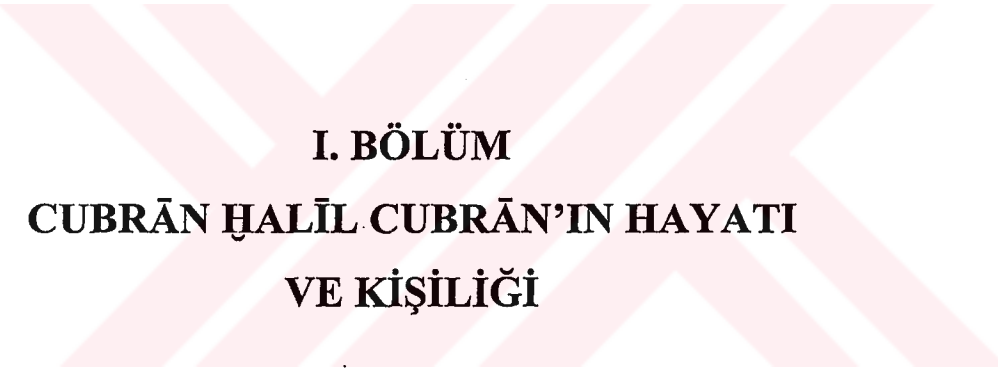
Duygusalıkları nedeniyle, şiirlerini, dokunaklı bir üslup ve ince bir hisle kaleme alan mehcer şairleri, kendileri gibi diğer göçmen Arapların da 'hasret', 'gariplik', 'ezilmişlik' gibi dramatik hisleri derinden yaşamalarını sağlamışlardır. Hatta bu dramatizmin, problemlerle yüzyüze gelen bireyi daha mukavemetsiz, daha zayıf ve daha dayanıksız hale getirdiği bile ifade edilmiştir.⁷¹ Muhtemelen Emîn er-Reyhānî bu sebepten dolayı mehcer şairlerine 'Silin artık göz yaşlarınızı!' diyerek çıkmıştır.⁷²

Bu arada, göç, göç yolculuğunun zorlukları, yeni bir dünyada, yeni bir hayata başlamanın sıkıntıları gibi konuların sadece bunu tecrübe eden şair ve yazarlar tarafından kaleme alınması hem dikkat çekici, hem de biraz üzücü bir durumdur. Mehcer şairleri, bu hususta kendilerini yalnız bırakan ve Arap ülkelerinde yaşamakta olan meslektaşlarına zaman zaman sitem etmekten geri durmamışlardır.

⁷⁰ Belba^c, Abdu'l-Ḥakīm, *Ḥaraketu't-Tecdīdi's-Şi'rī fi'l-Mehcer Beyne'n-Nazariyye ve't-Taṭbīk*, el-Heyetu'l-Miṣriyyetu'l-Āmme, Kahire, 1980, s. 247.

⁷¹ Örneğin Nudre Ḥaddād, ilk Arap göçmenlerin, gittikleri yerlerde karşılaştıkları yoksulluk ve açlık gerçeğini 'Doydular, açlığa doydular' sözleriyle çok koyu bir biçimde dramatize etmeye çalışmıştır.

⁷² er-Reyhānî, Emîn, *Resāilu Emîn er-Reyhānî*, 2. baskı, Dāru'l-Cil, Beyrut, 1989, s. 213.

I. BÖLÜM
CUBRÂN HALİL CUBRÂN'IN HAYATI
VE KİŞİLİĞİ

I. CUBRÂN HALİL CUBRÂN'IN HAYATI

A. Cubrân'ın Doğumu ve Aile Ortamı

Cubrân, 6 Ocak 1883 senesinde Lübnan'ın Qādīşā vadisi yakınlarında, nüfusunun çoğunluğunu Marunîlerin oluşturduğu Bişerrī⁷³ kasabasında, orta halli ve muhafazakar bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Ataları, 17. yüzyılın sonlarında Beş'ale'den Bişerrī'ye göç etmişlerdi.

Anne tarafından dedesi, İştāfān 'Abdulkādir Raḥme, Marūnî papaz mertebesine kadar yükselmiş bir kişiydi. Sesinin güzel olduğu, Arapça dışında; Süryânice, Latince, İtalyanca, Fransızca, Yunanca gibi pek çok dile vâkif olduğu bilinmektedir. Yedi çocuğundan kendisine en çok benzeyen ve en çok ilgi duyduğu, aynı zamanda ileride Cubrân'a annelik de yapacak olan Kāmīle idi. İştāfān, küçük yaşlardan itibaren kendisinde büyük bir asalet sezdiği Cubrân'ı diğer torunlarından ayrı tutar, âdeta üzerine titirdi.

Baba tarafından dedesi Mīhāil ise mal mülk sahibi zengin bir tüccardı. Cubrân bu dedesinden fazla hoşlanmazdı.

1844 senesinde Bişerrī'de dünyaya gelen baba Ḥalīl b. Mīhāil b. Es'ad b. Yūsuf b. Cubrân, orta boylu, sağlam bünyeli, buğday tenli, mavi gözlü bir kişiydi. Bulunduğu yöredeki koyun ve keçilerin sayımıyla ve bunlardan gelecek olan vergilerin toplanması işiyle ilgilenen Ḥalīl, düşük bir ücret karşılığında çalışmaktaydı. 37 yaşındaki Ḥalīl, 27 yaşında dul bir kadın olan Kāmīle Raḥme ile evlendi. Bu evlilik üç meyve verdi; önce Cubrân, daha sonra da kardeşleri Miryānā ve Sulṭāna dünyaya geldi.⁷⁴

Mesut bir hayat süren Ḥalīl ve ailesinin yaşantısı, iş arkadaşlarından birinin, hesaplarda yolsuzluk yaptığı ve zimmetine para geçirdiği gerekçesiyle Ḥalīl'in hapse girmesi ve tüm mal varlığının devlet tarafından müsadere edilmesiyle birlikte, bir drama dönüşmeye başlar. Cubrân, çocukluk yıllarında ailesiyle birlikte yaşadığı bu drama dair gözlemlerini ileride Mary Haskell'e anlatacak ve yaşadığı bu hazin sürecin acıklı yönlerini onunla paylaşacaktır.⁷⁵

⁷³ Bişerrī, "Beytu 'Aşterūt/Aşterut'un evi" terkininin bozulmuş şeklidir. Tarihi Fenikeliler'e kadar uzanmaktadır. Buradaki Yunan ve Roma tesirinin Fenikelilerinkinden daha fazla olduğu bilinmektedir.

⁷⁴ Cebr, Cemīl, *Cubrân Ḥalīl Cubrân fi Ḥayātihi 'l-'Āsife*, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1981, s. 9-18.

⁷⁵ Cebr, age, s.11.

Halâl, kendisine çiftçilik işlerinde yardımcı olmayı seven üvey oğlu Buṭrus'u, emirlerine karşı lakayt davrandığını düşündüğü ve 'resim', 'müzik', 'rüya' gibi nispeten fantezi konularla meşguliyeti seven öz oğlu Cubrân'a tercih etmektedir.⁷⁶

1864'te Bişerrî kasabasında dünyaya gelen anne Kâmile Raḥme, ilk kocasının 1879'da vefatından sonra, bir oğlu (Buṭrus) olduğu halde ikinci bir evlilik daha yaptı. Ne var ki bu evlilik de şiddetli geçimsizlik yüzünden çok uzun ömürlü olmadı. Kâmile Raḥme, üçüncü evliliğini Cubrân'ın babası Halâl ile yaptı ve üç çocuk dünyaya getirdi: Mîryânâ, Sulṭâna ve Cubrân. Kâmile, hayatı boyunca Cubrân için sadece bir anne olmakla kalmamış, yeri geldikçe ona, bir kardeş, bir arkadaş, bir dost, hatta babasının öfke anlarında kendisi için bir dert ortağı ve teselli kaynağı olmaya çalışmış fedakar bir insandır.⁷⁷ Cubrân'ın anne tarafından gördüğü bu himaye duygusu o kadar güçlüdür ki, Cubrân, bunu, Mary Haskell ile yaptığı bir konuşma esnasında şu şekilde dile getirir: "Anne denince, sıcak yemekler pişiren, elbiselerimi temizleyip ütöleyen biri değil, benliğimin kumaşını ilmek ilmek dokuyan ve ruhumun en ücra köşelerinde sıcaklığını duyduğum o kutsal varlık aklıma geliyor"⁷⁸.

Anne Kâmile, züht yaşamına fitraten mütemâyil bir kişiydi. Henüz 19 yaşındayken Bişerrî'nin kenar semtlerinden birindeki St. Sem'ân Râhibe Manastırı'na girmek istemiş, hatta bunun için adakta bulunmuş, ancak ebeveyni razı olmadığı için bu emelinden vazgeçmiş, kısa bir süre sonra da ilk eşi Ḥannâ 'Abdusselâm Raḥme ile evlenmiştir. Kâmile, gençlik hayallerini süsleyen 'manastır özlemi'ni, daha sonraki yıllarda oğlu Cubrân'a söylediği şu sözlerinde çok açık bir dille ifade etmiştir: "Hayatım boyunca üç şeyden hep pişmanlık duymuşumdur; bir rahibe manastırına devam edememekten, kısa bir süre sonra boşanma ile son bulan ikinci evliliğimden, ve hayatının en hassas döneminde, ergenlik ve gençlik çağında Cubrân'ı Boston'a götürmek zorunda kalışımдан".

Cubrân, annesinin, şahsiyeti üzerindeki derin ve kuvvetli etkisini Mey Ziyâde'ye⁷⁹ (1886-1941) gönderdiği bir mektupta şu satırlarla ifade etmektedir: "Ahlâkımın ve kişiliğimin temellerini oluşturan erdemlerin yüzde doksanını annemden tevârüs ettim. Rahiplere

⁷⁶ Cebr. age, ay.

⁷⁷ Tavḫ, Curcis, *Cubrân el-Edîbu'l-Mu'allim fî Kitâbi'n-Nebî*, Dâru'l-Maṭbû'âti's-Şarḫiyye, Beyrut, 1983, s. 50-53.

⁷⁸ Cebr, age, s. 12.

⁷⁹ Mey'in esas adı -Hz.İsan'ın annesi Meryem'in isminden esinlenilerek- Mary'dir. Ancak kendisi Mey olarak söylenen şeklini daha şiirsel olduğu için seçmiştir. Lübnan asıllı Mısırlı yazar. İlk eseri olan 'Fleurs de Rêve = Rüya Çiçekleri' adlı şiir kitabını 1911 senesinde Fransızca olarak kaleme aldı. Mey, başta el-Mahrûse olmak üzere, el-Ehrâm, el-Hilâl, el-Muḫaṭṭam ve el-Muḫtaṭaf gibi Mısır Arap Basını'nın önde gelen periyodik gazete ve dergilerinde makaleler kaleme aldı.

karşı büyük bir nefret duyduğum halde, rahibelere büyük bir sempati ve ilgi duyuyorum. Muhtemelen bu da, annemin hayallerini süsleyen ‘râhibe olma ideali’nden kaynaklanıyordu. Yirmi yaşlarında iken annemle aramda geçen şu konuşmayı dün olmuş gibi hatırlıyorum.⁸⁰

“Annem: Eğer manastıra girmiş olsaydım, bu hem benim için, hem de çevremdeki insanlar için daha iyi olurdu.

-Sen manastıra girmiş olsaydın, ben dünyaya gelmezdim.

Annem: Senin dünyaya gelmek kaderinde varmış.

-Öyle ama, ben daha dünyaya gelmeden çok uzun bir süre önce seni anne olarak seçtim.

Annem: Sen dünyaya gelmemiş olsaydın, şimdi gökyüzünde bir melek idin.

-Ben hala melek değil miyim?

Bu cevabım üzerine annem tebessüm ederek sordu: Öyleyse kanatların nerede?

Annemin elini tutup omuzlarımın üstüne koydum ve yanıtladım: İşte burada!

Annemden, manasının boyutlarını idrak etmekte acze düştüğüm şok edici bir karşılık geldi: Ama kırılmışlar!⁸¹

Annenin oğlu üzerindeki tesiri sadece duygusal boyutta kalmamış, onun sanat hayatındaki etkinliklerine de esin kaynağı olmuştur. Cubrân, hayattaki en büyük destekçisi olan Mary Haskell’e, “*el-Funûn*”⁸² dergisinde yayınlanan dramatik görünümlü kadın portresiyle gerçekte annesini tasvir etmeye çalıştığını ifade etmiş, keza “*Twenty Drawings/Yirmi Resim*”⁸³ isimli kitabının ilk sayfasındaki hazin çehrenin de annesine ait olduğunu söylemiştir. Cubrân bu resme “*Naḥve’l-lâ Nihāye/Ebediyete Doğru*” adını vermiştir. Çünkü Cubrân’a göre bu resim, annesinin bu dünyadaki yaşamının son anlarını, öte dünyadaki yaşamının da ilk anlarını sembolize etmektedir.

⁸⁰ Cebr, age, s. 13-14.

⁸¹ Annesinin dudaklarından dökülen bu ‘kırık’ kelimesi Cubrân’da üzerinde öyle yoğun ve karmaşık duygular uyandırmıştır ki, hayatının ileriki dönemlerinde kaleme alacağı ‘Kırık kanatlar’ isimli hikayesi ile yaşadığı bu çalkantılı ruh halini tasvir etmeye çalışacaktır. Bkz. Ya‘kûb, Lûsî, *Mey Ustûratu’l-Ḥub ve’l-Elem*, el-Heyetu’l-Miṣriyyetu’l-‘Āmme li’l-Kuttâb, bsyy., 1998, s. 81-82.

⁸² el-Funûn, New York’ta er-Râbiṭatu’l-Ḳalemiyye adlı derginin de kurucusu olan, New York’ta 1913 yılında Nesîb ‘Arîḏa (1887-1946) tarafından çıkarılan bir dergidir.

⁸³ ‘Twenty Drawings/Yirmi Resim’ Cubrân’ın resimlerini (çizimlerini) içeren, sunuş yazısı Alice Raphael tarafından yazılmış ve 1919 yılında New York’ta yayınlanmış bir kitaptır.

Cubrān, daha ilk öğrenim yıllarında keskin zekasının yanı sıra, gerek dersler ve gerekse görgü kuralları konusundaki disipline tepki gösteren bir kişilik yapısıyla temayüz etmeye başladı.

Kabına sığmayan yapısı, Cubrān'a St. Elīṣā^c okulunu dar ve sıkıcı bir mekan haline getirdi. Bu da Beyrut'taki daha büyük bir okula devam etme hususunda kendisinde kuvvetli bir arzu uyandırdı. Ancak altı nüfuslu bir ailenin asgarî ihtiyaçlarını karşılayamayan baba Ḥalīl'in mütevazî kazancı, Cubrān'ın bu idealini, gerçekleşmesi imkansız bir düş haline sokuyordu. Cubrān'ın, büyük bir şehir okulunda, zengin bir ailenin malî desteği ile öğrenime devam etme arzusu da başarısız birkaç girişimle son buldu.

Lübnan'dan Boston'a göç etmeden önce çekilen bir aile fotoğrafı, aile üyeleri hakkında şu yorumları yapmamıza imkan vermektedir; Gözlerinde, kadere âdeta meydan okuyan sert bir ifade bulunan aile reisi Ḥalīl, gözleri meçhul ve karanlık bir geleceğin sisinde kaybolan Kāmīle'nin hemen yanbaşıında yer almaktadır. Miryānā, önde, elinde bir buket çiçekle, parlak bir genç imajı sunan üvey kardeş Buṭrus'la birlikte görülmektedir. Bir elinde kalem, bir elinde kağıt bulunan Cubrān ise, bu görünümüyle, belki de ailenin gelecekte beklediği en fazla olan bireyini temsil etmektedir.⁸⁴

B. Cubrān'ın İlk Amatör Çalışmaları

Cubrān, beş yaşına geldiğinde⁸⁵, Biṣerrī kasabasının aşağı semtlerinden birinde bulunan ve papaz Germanus tarafından idare edilen St. Elīṣā^c okuluna başladı. Yaz tatillerini, dedesi İṣṭafān'ın yanında geçirmeyi bir alışkanlık haline getiren Cubrān, burada sık sık, St. Serkīs manastırında görev yapan İtalyan kökenli rahiplerle karşılaşmaktaydı. Daha o tarihlerde, Cubrān'ın, bu rahiplerin beraberlerindeki, İtalyan rönesansının ihtişamını gösteren kilise resimlerine ilgi duyduğu, bir diğer ifade ile, kendisindeki sanatçı ruhunun henüz çocuk denilebilecek yaşlarda uyanmaya başladığı görülmektedir.

Asıl mesleği doktorluk olan, fakat aynı zamanda edebiyat ve sanatla da ilgilenen Selīm eḍ-Ḍāhir, henüz altı yaşında olan Cubrān'daki asaleti farkeder ve ona okuma yazma konusunda rehberlik edip, çizim konusunda da cesaret vermeye çalışır. Cubrān, üzerine büyük bir titizlikle eğilen bu ilk sanat hocasının emeklerini boşa çıkarmaz; saatlerce resim çizimleri ile uğraşır, kırık dökük nesnelere bir araya getirerek yeni kompozisyonlar elde etmeye, keza eline geçirdiği

⁸⁴ Cebr, age, s. 21.

⁸⁵ Kaynaklarda belirtildiğine göre hocalarından Curcīs et-Tertecī, henüz çok küçük olması nedeni ile Cubrān'ı okul dönüşünde sırtında eve götürmekteydi. Cebr, age, s. 17.

bazı malzemelerden dekoratif unsurlar ve heykelcikler yapmaya başlar. Cubrân daha sonraki yıllarda, hayatının bu ilk dönemine ait kesitlerden bahsederken, kendisine ait çocuk odasının, içinde yüzlerce bitmiş kalem, üzerine resim yapmada kullanılan levhamsı taşlar bulunan bir hurdacı dükkanını andırdığını büyük bir gururla anlatacaktır.⁸⁶

Dokuz yaşına geldiğinde Cubrân, anne ve babası ile birlikte, Ba'lbek'de bulunan tarihî abideleri gezip görme fırsatı buldu. Cubrân, burada gördüklerini çizdiği resim defterini bir hatıra olarak ömrünün sonuna kadar saklamıştır.

C. Amerika'ya Göç

Anne Kâmile ve dört çocuğu (Buṭrus, Cubrân, Miryânâ ve Sultâna), 25 Haziran 1895 tarihinde Boston'un Oliver bölgesine, bir Lübnan gettosunun bulunduğu eski Çin mahallelerinden birine göç etti. Burası, göçmenler için, her türlü din, ırk ve kültürü bünyesinde barındıran, bu insanların kültürel renk ve zenginliklerini bütün rahatlığı ile yaşamalarına geniş imkanlar sunan, ancak hayat standartları bakımından bir o kadar yetersiz tipik bir yerleşim alanıydı. Baba Ḥalîl'i, Lübnan'da bırakan Cubrân ve ailesi, bu mahallede, bir mutfak, bir göz oda ve bir beşikçatıdan oluşan küçük ve mütevazı evlerine yerleşti.⁸⁷

Yerleşme sonrasında aile bireyleri kendi durumlarına uygun vazifelerini çoktan seçmişlerdi bile: Buṭrus, buldukları bölgeye ait büyük mağazalardan ihtiyaç duydukları eşyaları ucuz yoldan temin ederek evin döşenmesi ve düzenlenmesi görevini üstlenmişti. Anne Kâmile, Boston'un fakir mahallelerindeki sokaklarda, seyyar arabası ile parça kumaş, kurdele, ziynet eşyaları satmak suretiyle nakit para temini yollarını arıyordu.⁸⁸ Miryânâ ve Sultâna ise komşu evlerde günöbirlik temizlik işleri yapmak suretiyle aile bütçesine katkıda bulunmaya çalışıyorlardı. Bütün aile bireylerinin bu yılmak bilmez mücadeleleri esnasında Cubrân'a düşen vazife de kaydolduğu mahalle mektebine uyum sağlamaya çalışmaktı.

Sonbahar başında, çoğunluğunu son derece yoksul İrlandalı, Yahudi, Çinli ve Amerikan çocukların oluşturduğu bir devlet okuluna başlayan Cubrân⁸⁹, okuldan çıktıktan sonra; şiir, tiyatro ve güzel sanatlar gibi çeşitli etkinliklerin yapıldığı bir sanat ve kültür merkezine gitmeye başladı. Kısa bir süre sonra, meraklı genç, sürekli olarak bu kültür merkezine gelen Florence

⁸⁶ Cebr, age, s. 18.

⁸⁷ Kettânî, Süleymân, *Cubrân Ḥalîl Cubrân fî Medârihi'l-Vâsi'*, Mektebetu Nevfel, ts., s. 67.

⁸⁸ İleriki aylarda Anne Kâmile, yaptığı satışlar sonrasında biriktirdiği mütevazı tasarrufu ile oğlu Buṭrus için minik bir manifatura dükkanı açacaktır.

⁸⁹ Cubrân, 30 Eylül 1895'te başladığı bu okulu üç yıl sonra terketmiştir.

Beers'in dikkatini çekti. Florance Beers, Boston halk kütüphanesi müdiresine yazdığı bir mektupta, kültür merkezine devam eden bu gencin yeteneklerinden söz etti. Kütüphane müdiresi de bunu, Fred Holland Day'e bildirerek, geçimini gazete ve kibrit satmak suretiyle kazanan Lübnanlı bu göçmen gencin elinden tutulmasını ve bilhassa resim çizimleri konusunda kendisine yardımcı olunmasını istedi.

Fred Holland Day, sanatçılara ilgi duyan, yetenekli gençleri maddî yönden destekleyip himâyeye eden, varlıklı, Oscar Wilde'a olan hayranlığı ile de tanınan bir kimseydi. Şark orijinli efsanelere ve bunlardaki mistik temalara olduğu kadar, sanatsal anlamda fotoğrafçılık mesleğine de amatör bir ilgi duyan Fred Holland Day, ilk tanışmalarının ardından Cubrân'a yakın bir alâka, merhamet ve şefkat duyarak finansal yönden destek olmaya karar verdi. Fred, Cubrân'ı, şarka ait bir model ve tabiatın masum çocuğu olarak görüyor, çizdiği resimlerde de bu masum şark ikliminin havasını soluyordu.⁹⁰

Fred, okunmasını tavsiye ettiği "*The Treasure of The Humble/Yoksulluk Hazinesi* (Maurice Maeterlinck (1862-1949))"⁹¹ ve *Klasik Sözlük* (John Lambrier) ile, atalarından devraldığı değerler konusunda Cubrân'ın zihnine şüphe tohumunu bırakan ilk kişiydi.

Cubrân, zamanının büyük bir kısmını kütüphanede geçiriyor ve bu mekanı kendi çalışmalarını yürüttüğü bir ofis gibi değerlendiriyordu. Aynı mekanda William Blake⁹² (1757-1822) gibi otoritelerin tablolarından taklit yoluyla çizimler yapan Cubrân, fırsat buldukça haftalık sergilere uğruyor⁹³ ve ilerideki meslek hayatı için esaslı bir repertuvar oluşturmaya çalışıyordu.

İleriki dönemde Fred, Cubrân'ı, yakın ressam arkadaşları ile tanıştırmış, resim konusunda kendine has fikirleri ile epey ilgi odağı haline gelmiş olan Cubrân da, bir süre için bu ressamlardan bazılarını model olarak çalışmayı kabul bile etmiştir.⁹⁴ Bu vesilelerle Fred ve

⁹⁰ Cebr, age, s. 22-23.

⁹¹ Belçikalı oyun yazarı, şair, deneme yazarı gizemsel, simgeci tiyatronun başlıca temsilcilerinden. Çalışlar, Aziz, *Tiyatro Ansiklopedisi*, T. C. Kültür Bakanlığı Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s. 406.

⁹² Cubrân'ın edebiyat ve sanat anlayışı üzerinde en büyük etkileri yapmış olan İngiliz şair ve illüstratördür. Cubrân kitaplarından biri olan "Dem'a ve İbtisâme" başlığını Blake'den almıştır.

⁹³ Cubrân, mesleğinin incelikleri konusunda kendisine büyük katkılarda bulunacak olan Josephine Peabody ile bu sergilerden birinde tanışmıştır.

⁹⁴ 1898'de, Kamera fotoğraf kulübünde sergilenen 300 resimden pekçoğunda, kendine özgü kıyafetleri içindeki şarklı bir genç, Cubrân bulunuyordu.

arkadaşlarının, sıradan halka kapalı olan sanat kulübüne daha da yaklaşan Cubrân, kendine olan güvenini her geçen gün pekiştirme imkanı buldu.⁹⁵

D. Anavatana Dönüş

Cubrân, 1898 sonbaharında, Beyrut'taki “*el-Ḥikme Enstitüsü*”nde⁹⁶ sıkı bir Arapça eğitimi almak üzere memleketine döndü.⁹⁷ Burada babasını ziyaret eden Cubrân, Arapça eğitimine başlamak için Bişerrî'den Beyrut'a geçerken, yolda Halâ eḡ-Ḍâhir isimli bir bayan ile tanıştı ve arkadaşlık kurdu.⁹⁸

Cubrân, 1898 Aralık ayında, adı geçen Enstitü'ye kaydoldu. Cubrân ile Enstitünün beyân dersi hocası Yûsuf el-Ḥaddâd arasında geçen şu diyalog, yaşının küçüklüğü ile ideallerinin büyüklüğü arasındaki orantısızlığa işaret etmektedir:

Yûsuf el-Ḥaddâd: Adınız nedir?

-Bişerrî kasabasından Cubrân. İngilizce öğrenimi aldım. Felsefe diplomasına sahibim. Buraya, kendi ülkemin dilini ve edebiyatını öğrenmeye, bu konularda kendi düşüncelerimi serdetmeye geldim. Bu kurumdaki yerim ise birinci sınıftır.

-Arap dilinin belli başlı konularına dair neler biliyorsun?

-Şimdilik sadece iyi bir okuyucuyum.

-Bilirsiniz ki bir merdiveni basamak basamak çıkmak icap eder.

-Ama kuşların, yükselmek için ne merdivene ne de beklemeye ihtiyaçları vardır.

Bu yanıtı büyük bir şaşkınlık ve hayranlık ile dinleyen Yûsuf el-Ḥaddâd sorar:

-Benden beklediğin nedir?

-Sizi daha önce birkaç defa gördüm ve öğrenciniz Yûsuf el-Ḥuveyyik'den (1883-1962) sordum. Sizin öğrencilerinize karşı son derece ilgili ve şefkatli olduğunuzu, sözünüzün herkes tarafından kabul gördüğünü öğrendim. Kendi kendime karar verip geldim. Müsaade buyurun da öğrenimime devam edeyim.

⁹⁵ Cebr, age, s. 24.

⁹⁶ Mârûnilere ait olup bölgede tanınmış lise düzeyinde bir okuldur.

⁹⁷ Ancak modern ve klasik Arapça öğreniminin yanısıra, Arap Dünyasındaki Edebiyat akımlarına da yakın ilgi duydu ve bu yönde çalışmalar da yaptı.

⁹⁸ Ḳumeyr, Yühannâ, *Cubrân fi'l-Mizân*, Dâru'l-Meşriḳ, Beyrut, 1992, s. 12.

Böyle bir zekayı değerlendirmek isteyen Yūsuf el-Ḥaddād Cubrān'ı kendi öğrencileri arasına dâhil eder ve kısa bir süre sonra bu kararında ne kadar isabetli olduğunu görür. Zira Cubrān müfredatın öngördüğü derslerle yetinmemekte, hocasının tavsiye ettiği; İbn Ḥaldūn'un Mukaddime'si, Kelīle ve Dimne, İşfehānī'nin el-Aġānī'si, Nehcu'l-Belāġa, Edīb İshāq'ın ed-Durer'ini, Mutenebbī'nin divanını, Tevrat'ı, bunların yanı sıra Fen Bilimleri, Sosyal Bilimler ve Etnoloji gibi Hūmaniter Bilimler sahasında kaleme alınan pek çok eseri de etüt etmeye çalışmıştır.⁹⁹

Cubrān, okuyup incelediği kitaplara dair hocasına zaman zaman sorular yöneltiyor, amatör bir gayretle hazırladığı şiir ve hikāye çalışmaları hakkında kendisinin fikirlerini alıyordu. Hocası, Cubrān'ı nasıl bir geleceğin beklediğini, ilk hikayesini kendisine gösterdiği anda farketmiş ve bunu kendisine şu sözlerle ifade etmiştir: Sen doğuştan bir şair olarak eserler verecek ve ütöplast bir yazar olacaksın.

Cubrān, hocasının işaret ettiği bu istikbale giden yolun taşlarını, yine hocasına ait hikmet dolu bir cümle ile şöylece ifade edecektir: “Çok düşün ama az yaz. Bu, sana, dehâ olmanın gerektirdiği her şeyi temin edecektir.”

Öğrenim yılı sonunda yaz tatilini babası ile birlikte geçirmek üzere Bişerrī kasabasına giden Cubrān, sene içinde yazmış olduğu bazı şiirlerini bir dergide yayınlama imkânı bulur, aynı şiirleri yakın dostlarına –bu arada yakın dönemde tanışmış olduğu kız arkadaşı Ḥalā eđ-Ḍāhir'e de- göndermeyi ihmal etmez.

Cubrān, devam etmekte olduğu Enstitü'deki en samimi dostlarından biri olan Yūsuf el-Ḥuveyyik ile sık sık gezintilere çıkar ve birlikte, Burç Meydanı'ndaki “Şark Yıldızı” isimli bir kıraathaneye uğrarlardı. Bir keresinde Cubrān, kıraathaneye çiçek satmak üzere gelen pejmürde kıyafetli bir çocukla tanışır ve ondan, kendi hayat sertivenini andıran hazin bir yaşam hikayesi dinler. Hayatın gerçek karelerini yansıtan bu hikayeden çok etkilenen Cubrān, vakit kaybetmeden çocuğun bir kulübede yaşam savaşı veren çaresiz annesini ziyaret eder. Bu olay, ileriki yıllarda Cubrān'a “Mārtā el-Bāniyye” isimli bir hikayenin kaleme alınmasında ilham kaynağı olacaktır.¹⁰⁰

Eğitim Öğretim yılı bittiğinde Cubrān, halası Leylā'nın yanında kalmak üzere yeniden Bişerrī'ye döndü. Burada, amcasının oğlu Niķūlā ile yaptığı bir gezide, Yunan mitolojisindeki şekliyle, çiçekler üzerine uzanmış bir melek resmi çizmeyi denedi. Arkasından hemen hergün

⁹⁹ Moreh, Shmuel, age, s. 6.

¹⁰⁰ Cebr, age, s. 34.

başka bir resim çizmeye başladı. Nihayet, antoloji haline getirdiği bir koleksiyonu Boston'dan tanıdığı ünlü fotoğrafçı Fred Holland Day'e gönderdi. Day'den, içerisinde elli dolar bulunan bir takdir mektubu alan Cubrān, belki de hayatında ilk olan bu ödül ile kendisine güzel bir takım elbise alacaktır.

Cubrān, Bişerrī'de iken, çocukluğundan beri sevdiği mahalledeki kız arkadaşı Ḥalā eḍ-Ḍāhir'i, babasının ve ağabeyinin yokluğunda sık sık ziyaret ediyordu. Günün birinde ağabey İskender, Cubrān'ın, kızkardeşi Ḥalā ile gizli gizli buluştuklarını farkeder ve bu ziyaretler konusunda Cubrān'a yasaklama getirir. Ḥalā'yı evden kaçırmaya davet eden Cubrān'ın aldığı şu yanıt ise, belki de, bu konudaki (evlenme konusundaki) zamanlama hatasını izah edebilecek en güzel ifade üsluplarından birine sahiptir: "Ham meyveyi koparmak hem ağaca zarar verir, hem de bu meyveden istifade etmek mümkün olmaz. Meyve olgunlaştığında kendi kendine zaten düşecektir."¹⁰¹

1901 sonbaharında Cubrān tekrar el-Ḥikme'ye başladı. Buradaki öğretim ve disiplin, Amerika'daki enstitülere oranla çok daha sıkıydı. Ancak Cubrān, üstün meziyetleri ve hocalarının teşviki sayesinde yaşatlarının sahip olmadığı bir hareket serbestliğine kavuştu. ona bu serbestliği sağlayan en önemli faktör ise, hiç şüphesiz, yakın dostu Yūsuf el-Ḥuveyyik ile birlikte tesis ettikleri ve çeşitli hatıra ve resimlerin yayınlandığı¹⁰² en-Nahḍa (uyanış) isimli haftalık dergi idi.¹⁰³

Bu dönemde Cubrān, kendisi gibi dinî düşüncelerinde liberal, siyasete meyyāl bir kişi olan Eyyūb Şābit ile tanışır. Cubrān, tanışmalarının ilk döneminde Tıp Fakültesine girmek için hazırlık yapan bu zatın evine sık sık gidip gelmeye, bu arada Eyyūb Şābit'in kızkardeşi Sulṭāna'ya duygusal bir alaka duymaya başlarsa da Sulṭāna dört ay gibi kısa bir süre sonra sürpriz bir şekilde ölür.

E. Annesinin ve Kardeşlerinin Ölümü

Cubrān, bir telgraf aracılığı ile eski dostu Fred Holland Day'in Fransa'da olduğunu ve kendisini Fransa'ya beklediğini öğrenir. Derhal Fransa'ya gider, ne var ki Fransa'ya varır varmaz Boston'daki kızkardeşi Sulṭāna'nın ölüm haberini bildiren bir telgraf alır.¹⁰⁴ Boston'a gitmek üzere ilk vapurla yola çıkar. Cenazeden iki hafta sonra Boston'a vardığında evdeki

¹⁰¹ Ğarīzī, Vefīk, *Nisā fī Ḥayāti Cubrān ve Eşeruhunne fī Edebih*, Dāru't-Ṭalī'a, Beyrut, 1992, s. 31.

¹⁰² Bu resimlerden en önemli ikisi, kraliçe Victoria ile prens 'Abdulḳādir el-Cezāirī'ye ait olan resimlerdir.

¹⁰³ Ḥanīn, Riyāḍ, *Ehādīs 'an Cubrān*, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1983, s. 136.; Cebr, age, s. 35.

¹⁰⁴ 1902 Nisan'ı.

dramatik manzara, diğler aile bireyleri gibi kendisini de derinden sarsar.¹⁰⁵ Cubrān ailesi, bu üzücü olaydan kısa bir süre sonra, Sulṭāna'nın ölümüne neden olan verem hastalığının koşullarını daha da azdıran o uğursuz evi terkederek Tyler caddesinde, nispeten daha az rutubetli ve daha ferah bir eve taşınırlar. Cubrān bu yeni evde, ölüm olayının en çok etkisinde kalan anne Kāmīle'yi teselli etmek için; eski hatıralardan, eğlendirici nüktelerden, Bişerrī'ye ait havâdislerden, Enstitüde okurken katıldığı şiir yarışmalarında kazandığı ödüllerden, özetle geçmişe ait anılardan, geleceğe dönük ideallerinden uzun uzadıya söz eder.

Kardeşinin ölümünden sonra Cubrān, hamisi Fred Holland Day'le görüşür ve kendisine ileriye dönük projelerinden bahseder. Day, Cubrān'a, eski kız arkadaşı Josephine'in, kendisi Lübnan'da iken yayınlanmış olan bir tiyatro yapıtı ile bir divanını takdim eder. O sıralarda Cubrān, gündüz saatlerinde Day'in stüdyosunda çizimler yapmak, akşamları ise kardeşi Buṭrus'un dükkanındaki ticarî yazışmaları yürütmek suretiyle yoğun tempolu bir mesai yapmaktadır.¹⁰⁶

Kardeşi Sulṭāna'nın vefatından sonra Cubrān'ın Boston'daki evinde, odaların paylaşımında bir değışiklik yapıldı. Üvey kardeşi Buṭrus ve anne Kāmīle'nin müzmin hale gelen öksürükleri muhtemel bir tüberküloz hastalığını haber verdiği için Cubrān, evin üst katında, Buṭrus ve Kāmīle alt kattaki odaların birinde, kızkardeşi Miryānā da aynı katta fakat müstakil bir odada kalmaya başladılar. Bu cüz'î tedbirlere rağmen rahatsızlığı şiddetlenen anne Kāmīle tedavi maksadıyla Hastaneye kaldırılır.¹⁰⁷

Aynı dönemde mal (kumaş) almak üzere Küba'ya giden Buṭrus'ta da annesininkine benzer bir rahatsızlık baş gösterir. Annesine gönderdiği mektuplardan, yad ellerde değıl, ana kucağında ölmeyi arzuladığını anladığımız Buṭrus, Cubrān'ı, kendisinin yokluğunda dükkanı idare etme ve borçları ödeme işiyle görevlendirir. Bu görevlendirme işinden, yaşama ümidini yavaş yavaş kaybettiğini anladığımız Buṭrus, Boston'a geri dönüşünün ardından kısa bir süre sonra, 12 Mart 1903 tarihinde hayata gözlerini yumar. Cubrān ailesinin etrafında kol gezen ölüm, 28 Haziran 1903 tarihinde (yani; Sulṭāna'nın ölümünden onbir, Buṭrus'un ölümünden üç ay sonra) listesine anne Kāmīle'yi de dâhil edecektir.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Aileyi derinden yaralayan Sulṭāna'nın ölümü, tıpkı Beyrut'ta olduğu gibi, bütün aile bireylerini eski geleneklerini yeniden hatırlamaya ve onları yeniden yaşamaya sevketti. Bu cümleden olarak kahramanımız Cubrān, sakalını kırk günlük yas dönemi içinde kesmeyecektir.

¹⁰⁶ Cebr, age, s. 38-39.

¹⁰⁷ Cebr, age, s. 41.

¹⁰⁸ Cebr, age, s. 43-45.

Bu hazin olaylar Cubrān'a ve Miryānā'ya bir taziye mektubu dahi göndermekten âciz olan baba Ḥalīl'in psikolojisi üzerinde son derece yıkıcı etkiler meydana getirir. Peş peşe gelen fecaatler karşısında Cubrān'ı ve ailesini teselli eden yegâne isimse Cubrān'ın yakın arkadaşı Selīm Ḥannā eđ-Ḍāhir'dir.¹⁰⁹

F. Şöhretle Tanışması

Cubrān, bir taraftan ailesinin yaşadığı drama mukavemet göstermeye çalışırken, diğer taraftan da kaynağını bu dramdan alan birtakım resimler çizerek bunları önce, ilk hamisi Fred Holland Day'in stüdyosunda, daha sonra da hayatındaki büyük destekçisi Mary Haskell'in sahibi olduğu ve bizzat kendisinin yönettiği bir eğitim kurumu olan Cambridge School'daki bir sergide sergilemeye başlar.

Yaptığı resim çalışmaları ve şiir denemeleri sayesinde geçim sıkıntısı problemini bir nebze olsun aşan Cubrān, 1904 Şubat'ında, Boston'daki bir Lübnan gettosuna yerleşen Lübnanlı gazeteci Emīn el-Ġurayyib (1881-1971) ile tanışma fırsatı bulur. Cubrān'ın resimlerini ve şiirlerini gören Emīn el-Ġurayyib, Cubrān'a, New York'ta çıkmakta olan el-Muhācir¹¹⁰ isimli gazetede belirli bir ücret karşılığında yazmasını teklif eder. Tashih konusunda kendisine yardımcı olacağına dair teminatta bulunan Emīn el-Ġurayyib, Arapça'sının bir gazetede yazı yazmak için yeterli olmadığını düşünen Cubrān'ı ikna etmede başarılı olur. Nihayet, el-Muhācir gazetesinin genç yazarı Cubrān, "Ru'ya"¹¹¹ adındaki ilk makalesini 1904 senesinin Mart ayında yayınlattır.¹¹²

el-Muhācir gazetesinde, konularını sosyal yaşamdan aldığı, her türlü şekilsel ve anlamsal kalıptan uzak, serbest ve hayalî bir üslupla kaleme aldığı yazılar okuyucu nezdinde büyük takdir toplamıştır. Cubrān, musiki konusunda kaleme aldığı en ilgi çekici makaleleri ise 1904 senesinde bir kitapçık halinde yayınlamıştır.

Cubrān, yazı hayatına atıldığı bu dönemde çevresindeki sanatkar ruhlu insanlarla diyalog kurmaya özen gösteriyor, özellikle Amerikalı bir tiyatrocü, şair ve yazar olan Josephine ile sürekli olarak görüşüyordu. Bu görüşmelerinde Josephine, Cubrān'a sık sık, en çok

¹⁰⁹ Cebr, age, s. 49.

¹¹⁰ Lübnanlı Mīḥāl Rustem'in 1895 yılında Amerika'da tesis ettiği Arapça yayın yapan bir gazetedir.

¹¹¹ Bkz. Cubran, *Dem'a ve İbtisāme*, s. 61.

¹¹² Cebr, age, s. 56.

beğendiği şair Keats'ten¹¹³ (1795-1821) söz ediyor, ona, Keats'ten seçtiği bazı şiirleri okuyor ve bu şiirlerin derin, efsanevî sembol ve anlamları üzerine yorumlarda bulunuyordu. Cubrân, zaman zaman da Josephine'in, dönemin büyük sembolistleri; Keats, Maeterlinck ve Shelley¹¹⁴ (1792-1822) gibi isimler üzerine verdiği konferanslara katılmaktaydı. Daha ilk tanışmalarından itibaren Josephine'e karşı duyduğu ilgi ve hayranlık zamanla duygusal bir boyut da kazanan Cubrân, takip ettiği bu konferanslar esnasında Josephine'e daha da bağlanır. Ancak, Cubrân, Josephine'e karşı duyduğu bu gönül bağının tek taraflı olduğunu, Josephine'nin Leonel ile evleneceğini bildiren bir düğün davetiyesinden öğrenir. Duygularını içinde saklamamanın yarattığı iç kemirici bir huzursuzluk yaşar, kendi iç alemine kapanır ve Josephine'in düğün törenine bile gitmez.¹¹⁵

Karşılıksız kalan bu sevgi yüzünden iç dünyasında amansız bir ıstırap yaşayan Cubrân, yaşadığı bu tecrübenin olumsuz tesirlerini üzerinden atmak için kendisini, yazı yazma ve resim çizme işine âdeta vakfeder. Ancak bu sefer de, büyük destekçisi Mary Haskell'in gözde öğretmenlerinden Fransız asıllı Emilie Michel (veya Micheline)'e tutulur.¹¹⁶

Aynı dönemde, Mary Haskell'in okulunda tertiplenen bir partide Charlotte Teller ile tanışan Cubrân, ilginçtir ki Mary Haskell'in malî desteği ile ayakta durmaya çalışan bu genç dul kadına da ilgi duymaya başlar. Güzelliği kadar, sahip olduğu yenilikçi ve ilerici sosyal düşünceleri ile de ilgi odağı olmayı başaran Charlotte'un Cubrân tarafından çizilmiş olan portresi, Cambridge School çevresinde büyük bir alaka uyandırır.

Şikago Üniversitesi'nde filozof John Dyo'dan ders alarak öğrenim görmüş olan Charlotte, Cambridge School'daki öğrencileri üzerinde olduğu kadar Cubrân üzerinde de büyük tesirler meydana getirir.¹¹⁷ Hatta Cubrân ile Charlotte arasında birçok konuda ortak bir hissedişten söz edilebilir. Sözelimi, "Kafes" isimli romanında, bütün sosyal ilişkilerin para ve çıkar temeline oturtulmasını eleştiren ve ezilmiş halk kitlelerinin dramını seslendirmeye çalışan Charlotte ile Cubrân'ın bütün bu konularda hemfikir olduğunu söylemek mümkündür. Bu arada

¹¹³ Cubrân'ın ismine hitaben "Bi Huruf min'en-Nâr" adlı kasidesini yazdığı en ünlü İngiliz romantik şairlerden birisidir.

¹¹⁴ Keats'in çağdaşlarından olup İngiliz romantik şairlerin en ünlülerinden birisidir. Cubrân onun şiirlerini çok beğenmiş ve Mary Haskell'a yazdığı mektuplarda ondan sık sık bahsetmektedir.

¹¹⁵ Ğarîzî, age, s. 28.

¹¹⁶ Ğarîzî, age, s. 46-47.

¹¹⁷ Cubrân'ın ortaya koyduğu resim ve şiirlerden oldukça etkilenen Charlotte, Onun kişiliği üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Bilhassa, ruhundaki saf duygulara rağmen, şark insanını büyük yaratıcı hamlelerden mahrum eden gevşeklik marazına karşı Cubrân'ı teyakkuza davet etmiştir.

Charlotte'un Cubrân gibi evrensel bir din anlayışına, insanoğlunun tek bir kökene sahip olduğu fikrine, ayrıca kendisinin daha önceden, farklı bir zaman ve mekanda farklı bir yaşam sürdürdüğüne olan inanca (reenkarnasyon/tenasüh düşüncesine) sahip olduğuna da burada işaret etmek gerekmektedir.¹¹⁸

1907 senesinde "*el-Ervāhu'l-Mutemerride/Âsi Ruhlar*"¹¹⁹ adlı eserin yazımı ile ilgilenen Cubrân, ciddi bir karın ağrısı rahatsızlığı bulunmasına rağmen davet edildiği bir resim sergisini, ziyaret eder. Ancak ziyareti esnasında şiddetlenen karın ağrısı, Cubrân'ı, bundan sonraki hayatında kendisini sürekli alarm durumunda tutacak olan "ölüm" gerçeği üzerinde düşünmeye ve yazmaya sevkeder. Bu durum, annesinin ölümüne yol açan 'karın ağrısı' rahatsızlığı ile kendi karın ağrısı arasında benzerlikler kurup, giderek ölümden daha da tedirgin olmaya başlayan Cubrân'a, bu olayın hemen sonrasında, "*Cemālu'l-Mevt/Ölümün Güzelliği*"¹²⁰ adlı makaleyi yazdıracaktır. İleride Mary Haskell'e ithaf edilecek olan söz konusu makalenin bitiş kısmında yer alan şu cümleler ise, Cubrân'ın, "ölüm" vakası ve sonrasına çok değişik ve sıradışı bir perspektiften baktığını göstermektedir: "Vücudumu saran şu bez parçalarını çekin alın, cansız bedenimi zambak ve yasemin yaprakları ile kefenleyin. Tabutumu yeşil yapraklı dallar üzerine bırakın. Omuzlar üzerine yükselttiğiniz bedenimi ıssız bir mekana doğru ağır ağır götürün. Sakın bu mekân, bedeni rahatsız eden mermerli bir kabir veya kemik ve kafatası seslerinin huzuru bozduğu bir mezarlık olmasın"¹²¹.

Cubrân, bir taraftan "ölüm" hakikati üzerinde bu nevi tasavvurlarda bulunurken, diğer taraftan da Cambridge School'da, çizimlerine modellik yapan Micheline'in estetiği ve güzelliği önünde âdeta perestiş ediyordu. Resim çizimleri esnasında yağlı boya tekniği yerine karakalem tekniğini uygulayan Cubrân, Fransa'da, 'yağlı boya tekniği' üzerine kurs alma konusunda Mary Haskell'i ikna etmeyi başarır.¹²² Bu olay sonrasında Mary Haskell, Cubrân'a ait olan "*Rakşatu'l-Efkâr/Düşüncelerin Dansı*" ve "*Fevvâratu'l-Elem/Keder Pınarı*" adlı iki tabloyu satın alacak ve kendisine iki yıl süreyle kâfi miktarda burs vermek suretiyle Paris'deki giderlerini karşılama sözü verecektir.¹²³ Plana göre, Mary Haskell tarafından finanse edilen

¹¹⁸ Fransis, Anıvân, *Cubrân el-Âşık, Dâru's-Şayyâd*, bsyy., 1987, s. 156.

¹¹⁹ "el-Ervāhu'l-Mutemerride/Âsi Ruhlar" isimli esere Emîn el-Ğurayyib tarafından bir takdim yazısı kaleme alınmıştır.

¹²⁰ Bkz. Cubrân, *Dem'â ve İbtisâme*, s. 199.

¹²¹ Bkz. Cubrân, *age*, s. 203.

¹²² Cebr, *age*, s. 68.

¹²³ Cubrân, Mısır'dan getirilmiş olan küçük bronz bir heykel ile, Mary Haskell adına ithaf edilmiş olan ilk üç kitabını da kendisine hediye etmek suretiyle Haskell'in bu iyiliğini karşılıksız bırakmayacaktır.

Micheline de, Cubr n'dan önce Fransa'ya gidecek ve ona kalacağı rahat bir ortam sağlamak için uğraşacaktır.

G. Paris Yılları

Cubr n, Paris yolu görünür görünmez, vedalaşmak üzere Boston'daki yakın arkadaşları ile bir araya geldi. Fred Holland Day gibi nispeten uzak mekanlarda oturan dostlarına ise mektup aracılığı ile veda etti. Tarih 1908 Temmuz'unu gösterdiğinde, Rotterdam vapuru, güvertesinde, şarklı genç bir göçmenin sadece kendisini değil, onun ümitlerini, hayallerini, ideallerini ve sonsuzluk özlemine de taşıyordu Fransa'ya.¹²⁴

Daha önceden planlandığı gibi Cubr n'ı Paris'te, kendisine karşı farklı duygular hissetmeye başladığı Micheline karşladı. Micheline, daha önceden temin ettiği konut, ev eşyaları, yerleşim düzeni, resim çalışmaları için gerekli  let-edev t gibi birçok kolaylık sayesinde Cubr n'a, gurbet ve yabancılık duygusunu yaşatmamaya çalışıyordu. Ancak hem Micheline hem de Cubr n, himyesini her zaman gördükleri Mary Haskell'in yokluğundan ötürü yine de içlerinde bir burukluk hissediyorlardı. Ondan ayrı kalmanın verdiği bu hüzün, daha sonra Mary Haskell'in, İrlanda seyahati sonrasında Fransa'ya uğraması ile kısmen telafi edilecektir.¹²⁵

Academie Julien'e ismini kaydettiren Cubr n, kısa bir süre sonra, Mary Haskell'e gönderdiği bir mektupta Paris'le ilgili ilk izlenimlerini şu şekilde dile getirecektir: "Paris'in iki farklı çehresini, güzel ve çirkin çehresini gördüm. Ben zaten, iki farklı yüzü, hayatın ve ölümün yüzünü tanımak için buradayım. Gerçekten, alçalma (her yerde olduğu gibi), bu güzel kentte de doğal seyrini takip ediyor. Ancak, lezzetli bir elmadaki mide bulandırıcı bir elma kurdunu görmezlikten gelemeyiz miyiz? Elbette gelebiliriz"¹²⁶.

Cubr n, işe, sanatsal faaliyetlerini (resim çalışmalarını) yürütmek üzere Fransa'da bir stüdyo açmak suretiyle başladı. Cubr n'ın stüdyosunu ziyaret eden ilk kişi, yakın h misi Mary Haskell idi. Haskell'in kısa süreli bu moral ziyaretinden sonra, Micheline'in de tiyatro turneleri sebebiyle Amerika'ya dönmesinin ardından Cubr n, Fransa'da giderek yalnızlığa gömülmeye başladı. Ancak Cubr n, hayatın acımasız ve sürpriz realitelerine, elbette ki yalnızlığa karşı da ruhunu daha önceden terbiye etmiş vaziyetteydi. Temizlik yapmak, yemek hazırlamak, soba yakmak, mektup ve gazete getirmek gibi mutad ev işleri konusunda kendisine yardımcı olan

¹²⁴ Cebr, age, s. 76.

¹²⁵ Cebr, age, s. 77.

¹²⁶ Cebr, age, s. 78.

ihtiyar bir hizmetli, Cubrân'a sadece hizmetçilik yapmakla kalmıyor, aynı zamanda ona, yalnızlığını paylaşabileceği yakın bir komşu da oluyordu.¹²⁷

1909 yazında rahatsızlanan Cubrân, istirahat amacıyla, kısa bir süre önce tanıştığı ve kendisi gibi şüre ve şairlere meraklı iki arkadaşı Yûsuf Ruḥayyim ile kız arkadaşı Ḥasibe'nin ikamet ettiği köye gider. Burada rehabilite olmuş bir şekilde yeniden Paris'e, işinin başına dönen Cubrân, bundan sonraki meslek hayatında, resim sanatının yalnızca pratik yönü ile değil, teorik detaylarıyla da ilgilenmeye başlar. Mary Haskell'e yazdığı bir mektupta yer alan şu cümleler ise, Cubrân'ın, resim sanatındaki istidadının hudutları konusunda bir fikir verebilir: "Eskiden insanları ve eşyayı, bunların sesini tanımama yardımcı olan kulağım vasıtasıyla algıladım. Şimdi ise, insanları ve eşyayı tanımak hususunda bana yardımcı olan öncelikli organım kulağım değil, gözlerimdir"¹²⁸.

Yazdığı bir başka mektupta ise Cubrân, kendisine her bakımdan minnettar ve medyun-u şükran olduğu Mary Haskell'e -bir yerde üzerindeki haklarını ödeyebilmek adına- şunları söyleyecektir: "Şu anda sağlık ve afiyet içindeyim. Ancak sürpriz bir şekilde aniden ölürsem Boston'da çizimini yaptığım ve sana emanet ettiğim tüm resim ve çalışmaların, bu arada burada, Fransa'da çizmekte olduğum bütün tabloların yegane varisi sensin. Şu cümleyi söyleyebileceğim bir günün gelmesini sabırsızlıkla bekliyorum : Cubrân'ın gerçek mimarı Mary Haskell'dir"¹²⁹.

Cubrân'ın Fransa'da bulunduğu ilk yıllarda, Klasikçiler ve Modernçiler olmak üzere iki kola ayrılan Expressionism (dışavurumculuk) sanat akımının sanat çevreleri üzerinde büyük etkisi vardı. Cubrân, sanatsal görüşleri kadar giydikleri kıyafetlerle de birbirinden kolayca ayrılan bu iki zümreye uzak kalmış, buna mukabil Puvis (Pierre) De Chavannes¹³⁰ (1824-1898), Eugene Carriere¹³¹ (1798-1863) ve Auguste Rodin¹³² (1840-1917) gibi mutedil şöhretlerin izinden yürümeyi tercih etmiştir. Aynı dönemde, edebiyat alanında, Nietzsche¹³³ (1844-1900),

¹²⁷ Cebr, age, s. 79.

¹²⁸ Cebr, age, s. 80.

¹²⁹ Cebr, age, ay.

¹³⁰ Fransız bir ressam olup tabloları içeriğindeki renklerin ve nesnelerin koordinasyonun sadeliğinden dolayı ünlenmiş bir simbolisttir.

¹³¹ Meşhur Fransız ressam ve fotoğrafçı.

¹³² Cubrân'ın sitilinde oldukça büyük bir etkisi olan ve Cubrân'ın çalışmalarını William Blake'inkilerle karşılaştıran Fransız heykeltıraş.

¹³³ Nietzsche'nin özellikle 'Böyle Buyurdu Zerdüş' isimli yapıtı bir dönem için Cubrân üzerinde derin etkiler yaratmıştır.

Rainer Mary Rilke (1875-1926) gibi isimlerin ağırlıklı bir yer işgal ettiklerini de burada hatırlamak gerekmektedir.¹³⁴

Fikrî ve sanatsal yönünün oluşmasında ve ön plana çıkmasında önemli bir rol oynayan Fransa'daki bu ortam, Cubrân'ı, kendi eksikliklerini giderek daha fazla itirafa ve bu eksikliklerin giderilmesine yönelik hummalı bir faaliyet içine girmeye sevk ediyordu. Bu bir tür 'zamana karşı yarışma faaliyeti' idi.

Bu arada, Fransa'ya geldiğinden beri, Cubrân'ın varlığa ve sanata bakışı da giderek değişmişti. Cubrân, kendisinde gözlemlediği bu değişimi şu cümlelerle ifade edecektir: "Bir zamanlar, resme konu olan şeyi, nasıl ve niçin o halde olduğunu dikkate almaksızın çizerdim. Demek ki o sıralarda ben bir karanlık içindeymişim. Şimdi ise alacakaranlıktan aydınlığa doğru yürümekte olduğumu hissediyorum"¹³⁵.

H. Rodin'in Cubrân'a Etkisi

Fransa'da, büyük resim sanatkarı Pierre Marcel Berenneau ve ünlü heykeltıraş Auguste Rodin ile olan tanışma ve görüşme fırsatları, Cubrân'ın sanat ve tahsil hayatında yepyeni ufuklar açacaktır.¹³⁶ Resim ve heykel sanatının bu boy ölçülemez ustalarıyla irtibat içinde olan Cubrân, her iki üstadın tecrübelerinden daha fazla istifade etmeyi umarak Academia Julien'i terk eder. Buradan ayrılan Cubrân, daha sonra ağırlıklı olarak Auguste Rodin'in, kendine ait resim ve heykellerinin bulunduğu galeriye ve stüdyoya devam eder.

Rodin, stüdyosuna, âdeta bir zahidin mabede girişindeki heyecan ve hayranlık hisleriyle giren Cubrân'a, bu sanatın inceliklerini, gizemli yönlerini anlatır. Cubrân, bir sanatkarın gözünde, topyekün bütün varlık dünyasının estetik bir değer taşıdığı, sıradan bir varlık parçasında bile –şayet içerlek bir bakışla bakılırsa- güzellik adına pek çok şeylerin keşfedilebileceği, dolayısıyla sanatkarın; resim, çizim ve şekiller yardımı ile bu estetik hakikati dış dünyaya yansıtabileceği yönündeki bütün düşüncelerini işte bu ustasından öğrenmiştir. Rodin'in Cubrân'a telkin ettiği şu cümle ise, belki de Cubrân'ın bütün çalışmalarına damgasını vuran bir hakikati, bir başka deyişle Cubrân'ın ilgilendiği bu sanatın amentüsünü ifade

¹³⁴ Cebr, age, s. 80.

¹³⁵ Cebr, age, s. 82.

¹³⁶ el-Muḥ, Celâl, *Cubrân Ḥalîl Cubrân Beyne'l-Maşlûb ve'l-Mecnûn*, Dâru'l-Ma'ârif li'l-Ṭibâ'a ve'n-Neşr, Tunus, 1991, s. 13.

etmektedir: “Senin yegâne ilâhın tabiattır. Bu nedenle ona karşı sonsuz bir güven duygusu besle”¹³⁷.

Cubrân, bir taraftan resim ve heykeltıraşlık sanatının otoritelerinden aldığı mesleki bilgiler ve sahip olduğu tecrübeler yardımıyla kendisini geliştirirken, diğer taraftan, 1909 Nisan’ında Paris’e gelen, eski okul (el-Ĥikme) arkadaşı Yūsuf el-Ĥuveyyik ile irtibat kurarak birlikte çalışmalar yapmaya, özellikle de resim sanatındaki modern eğilimleri öğrenmeye ve tanımaya çalışır.¹³⁸ İki eski dost, beraber oldukları o dönemde, bilhassa müze, sergi salonu, kütüphane gibi mekanları ziyaret etmek suretiyle, ilgi duydukları sanatın entelektüel ve kültürel boyutuyla da birikimlerini zenginleştirmeye çalışıyordu.¹³⁹

Bu arada Cubrân, Paris’de çizimini yaptığı resimlerden bir kısmını sık sık mektuplaştığı Mary Haskell’a gönderiyordu. Mary Haskell da, bu resimleri, Margaret Muller’in yardımı ile Wellesley okulunun uygun bölümlerinde sergiliyor ve resimler üzerine yaptığı bol övgülü yorumlarıyla Cubrân’ı Amerika’da tanıtmaya çalışıyordu.

Lübnan’dan gelen ve babasının, 1909 Haziran’ının sonunda vefat ettiği haberini bildiren bir telgraf, yoğun sanatsal faaliyetler içinde bulunan Cubrân’ı derinden sarsar. Bu sarsıntılı dönemin atlatılmasında, her zaman olduğu gibi yine Mary Haskell’in Cubrân ile olan yazışmaları büyük bir rol oynamıştır.¹⁴⁰

İ. Şöhretinin Yayılması

1910 senesi, Cubrân’ın hayatındaki önemli dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir. Çünkü Cubrân, bu tarihten itibaren, Paris’de çizimini yapacağı resimlerin, deyim yerinde ise görücüye çıkmasını temin için özel bir çaba içine girecektir.¹⁴¹ O yıldan itibaren Cubrân, sergiye çıkacak olan resim ve tabloları üzerinde daha dikkatli ve daha titiz bir şekilde çalışmaya başlar.¹⁴² Kendisini zaman ve emek açısından yormakla birlikte, iç dünyasındaki

¹³⁷ Cebr, age, s. 83-84.

¹³⁸ Ĥaĥîĥ, Kâzım, *A’lâm ve Ruvvâd fi’l-Edebi’l-‘Arabî*, Dâru’l-Kitâbi’l-Lubnânî, Beyrut, 1987, s. 440.

¹³⁹ el-Muĥ, Celâl, age, s. 13-14.; Cebr, age, s. 84.

¹⁴⁰ Cebr, age, s. 86

¹⁴¹ Cubrân, çizimini yaptığı tabloları, her bahar sezonunda resim sergisi tertip eden Devlet Güzel Sanatlar Kurumu’nda sergilemiştir.

¹⁴² Ĥanîn, Riyâd, *Rasâilu Cubrân et-Tâiĥe*, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1983, s. 51.

duygu selini ve ruhsal çalkantılarını aksettiren “*Mevkibu'l-Ecyâl/Kuşakların Geçit Alayı*” adlı resim çalışması, ancak olağanüstü bir gayret sonrasında gün yüzüne çıkabilmiştir.¹⁴³

Fransız basınının Cubrân adını ilk olarak telaffuz etmeye başlaması da, yine Cubrân'ın, resimlerini, Devlet Güzel Sanatlar Kurumu'ndaki galeride sergilemeye başlamasıyla gerçekleşecektir. Tablo çalışmalarını oldukça başarılı bulan jürinin Cubrân'a gönderdiği övgü dolu ifadelerle bezeli 'takdir belgesi' ise Cubrân'a, yaşadığı yabancı ülkede hem büyük bir moral kaynağı olmuş, hem de o güne kadar yeterince keşfedilememiş olan yeteneklerinin fark edilmesi noktasında iyi bir fırsat sunmuştur.¹⁴⁴

Cubrân, resimle yoğun olarak ilgilendiği Paris günlerinde, edebiyatla ilgilenmekten ve yazı yazmaktan da geri durmuyordu. Bir ressam olarak Paris'de tanınması, Fransız kamuoyunun ilgisini, daha önce kaleme aldığı hikaye ve yazılar üzerine çekmeye başladı. 1906 senesinde kaleme aldığı “*Arâisu'l-Murûc*” adlı kitabındaki üç hikayeden biri olan “*Mârtâ el-Bâniyye*” isimli hikaye, Paris Fakültesi Arap Dili profesörlerinden Mişel el-Baytâr tarafından Fransızca'ya tercüme edilerek –ki bu aynı zamanda Cubrân'ın Fransızca'ya çevrilen ilk eseridir- Fransa'nın popüler dergilerden birinde yayınlanmıştır.¹⁴⁵

Yine aynı yıl Cubrân, Paris'de bir araya geldiği kadim dostu Emîn er-Reyhânî ile birlikte kültürel bir seyahat amacıyla İngiltere'ye gider. Bir ay zarfında, birlikte, Londra'daki müze, resim ve heykel sergilerini, edebiyat ve şiir etkinliklerinin yürütüldüğü kültür merkezlerini ziyaret ederler. İki arkadaş Arap Dünyası'nın kültürel rönesansı üzerine çeşitli plan ve projeler yapar. Bir ideal olmaktan öteye geçemeyen bu planlardan en önemlisi, Beyrut'ta, İslam ve Hıristiyanlık dinlerinin barışını simgelemek üzere çift kubbeli bir opera binasının inşa edilmesidir.¹⁴⁶

Cubrân, 1910 senesinin Eylül ortalarında, Fransız Millî Sanat Derneği'nden, sonbahar mevsimine ait bir resim sergisi açma teklifi alırsa da, Paris'deki yaşam koşullarının kendisi açısından katlanılamaz olduğunu düşündüğü¹⁴⁷, bu nedenle de Paris'den ayrılmaya karar verdiği için bu cazip teklifi reddetmek zorunda kalır. Kendisini, bu güzel memleketten ayrılmaya,

¹⁴³ Hânî, age, s. 50.

¹⁴⁴ Cebr, age, s. 93.

¹⁴⁵ Hânî, age, s. 52-53.

¹⁴⁶ Cubrân Halîl Cubrân, *Aşk Mektupları* (Love Letters & a Self-Portrait), (türk. Ersan Devrim), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2000, s. 206.

¹⁴⁷ Cubrân, Paris yıllarında hem konut hem de nakit sıkıntısı çekmekte idi. Hatta Mary Haskell'den gelmesi gereken malî destek geciktiği için, verdiği Boston'a dönüş kararını ancak üç hafta sonra gecikmeli olarak uygulayabilecektir.

psikolojik olarak yavaş yavaş hazırlayan Cubrān, 1910 Ekiminde kıyıya yanaşan New-Amsterdam vapuruna binerken geriye dönüp bakacak ve bu sihirli kente, Paris'e elveda diyecektir.¹⁴⁸

Paris dönüşünden sonra Cubrān, Boston'da kendisini bekleyen kardeşi Miryānā ile hasret giderdikten sonra, yeni bir hayat kurmak üzere derhal kolları sıvar. İlk olarak, daha önce ikamet ettikleri Lübnan gettosundan ayrılır ve kadim dostu Fred Holland Day'in stüdyosuna yakın bir mesafede küçük bir ev kiralar. Cubrān, konforu bir öncekine oranla daha iyi olan bu evde, daha düzenli bir hayat yaşamaya ve gündelik işlerini bir program dâhilinde yürütmeye başlar. Her zamanki gibi evle ilgilenme işi Miryānā'ya aittir. Resim yapmaya tahsis edilmiş bir oda Cubrān'ın saatler süren çalışmalarına sahne oluyordu. Bitirilen her resim çalışması derhal –hatta bazan tablodaki boya kurumadan- Mary Haskell'in okuluna götürülüyordu. Resim çalışmalarından zaman zaman fırsat bulan Cubrān, bu arada müze ve sergileri ziyaret etmeyi de ihmal etmiyordu.¹⁴⁹

Hızlı yaşam temposuna rağmen Boston, Cubrān için bir süre sonra sıkıcı hale gelmeye başladı. Şüphesiz bunda, Paris'in canlı ve renkli atmosferinden çıkıp, Boston gibi kültürel ve sanatsal yaşamı nispeten daha cansız ve daha cılız bir ortama alışmanın yarattığı güçlüğü büyük bir etkisi vardır. Tam da bu sıkıntılı dönemde, Cubrān'a, daha önce New York'a taşınan yazar dostu Emīn er-Reyhānī'den New York'a yerleşme teklif ve daveti ulaşır.¹⁵⁰ Yeni mekanlar, insanlar ve değişik eserler keşfetme özlemiyle yanıp tutuşan Cubrān için son derece cazip olan bu teklife¹⁵¹; hem kızkardeşi Miryānā hem de Mary Haskell sıcak bakmazlarsa da, önüne, New York'a gitmesine engel olabilecek çok ciddî bir gerekçe de koyamadıkları için 26 Nisan 1911 senesinde Cubrān, New York'a doğru yola çıkar.¹⁵²

¹⁴⁸ Cebr, age, s. 99-100.

¹⁴⁹ Cebr, age, s. 102-105.

¹⁵⁰ Rihani, Albert, *Where to Find Ameen Rihani Bibliography*, The Arab Institute for Research and Publishing, Beirut, 1979, s. 30.

¹⁵¹ Cubrān'ın Newyork'a yerleşme teklifini derhal ve hararetle kabul etmesinde, çok kısa bir süre önce kendisinden on yaş büyük olan Mary Haskell'e yaptığı evlenme teklifinin olumsuz şekilde yanıtlanmış olmasının önemli bir payı bulunabilir. Çeşitli biyografilerde yer aldığına göre Mary Haskell, Cubrān'ın kendisinden on yaş küçük olması, ayrıca Cubrān'ın başarının ve şöhretin doruklarına yükseldiği ve yerleştiği sıralarda kendisinin artık yaşlanmış bir kadın olacağı, bunun da yaş açısından ileride ciddî problemler yaratacağı şeklindeki birtakım düşünceler ve gerekçelerle Cubrān'ın evlilik teklifini geri çevirmiştir.

¹⁵² Cebr, age, s. 112.

J. Fransa'dan New York'a Dönüş

Emîn er-Reyhânî ve Boston'dan tanıdığı Charlotte tarafından karşılanan Cubrân, hayatının geri kalan kısmını geçireceği bu kente, New York'a geldiği ilk günlerde garip bir yalnızlık ve bocalama dönemi yaşarsa da, kısa bir süre sonra bu havayı üzerinden atarak New York'u her yönüyle keşfe karar verir.

Cubrân, Boston'da olduğu gibi New York'ta da bir Lübnan gettosuna yerleşir. Burada, kısa bir süre içinde, Emîn er-Reyhânî vasıtasıyla gettodaki önemli şahsiyetlerle tanışır. 'Özgürlük' ve 'Lübnan'ın Bağımsızlığı' gibi konuların müzakere edildiği siyasî toplantılara iştirak eder. Vâkıa Cubrân, Paris yıllarında, Paris'de tertiplenen 'Birinci Bağımsızlık Kongresi'nde; Şukrî Ğānim, Ğayrullāh Ğayrullāh¹⁵³ (1822-1930), 'Abbās el-Beccānî gibi Lübnan kökenli siyasî direnişçilerle tanışma ve 'Lübnan'ın Bağımsızlığı' konusunda görüşme fırsatı bulduysa da, o dönemde sanatsal ilgilerinin yoğun olması nedeni ile siyasî yaşama epey mesafeli durmaya çalışmıştır. Ancak Boston'a dönüşünde, fanatik Lübnan milliyetçileriyle zaman zaman bir araya gelişi, özellikle de kadim dostu Emîn er-Reyhânî ile olan sıkı diyalogları neticesinde kendisinde milliyetçilik duyguları uyanmaya ve gelişmeye başladı. Çok geçmeden Cubrân, Suriye ve Lübnan kökenli aydınları 'Arap Dünyasının Bağımsızlığı ve Kalkınması' mefkuresi etrafında bir araya getirecek olan yarı siyasî, yarı edebî bir cemiyetin kurulmasını önerdi. Bu ideallerle 1911 senesinde kurulan "*el-Ħalkātu'z-Zehebîyye/Altın Halka*" isimli cemiyet, kendi memleketlerinin dışında yaşayan Arap göçmenleri arasında yeterince tanınmadığı için daha ilk toplantısının ardından kapandı.¹⁵⁴

Cubrân, 1911 sonlarına doğru, yakın dostlarının 'inzivâhâne' olarak adlandırdıkları gösterişsiz evinde ve stüdyosunda yoğun bir felsefî tefekkür sürecine girdi. Bu süreçte, Alman filozofu Nietzsche ve eserleriyle –özellikle "*Böyle Buyurdu Zerdüş*" isimli eseriyle- tanışması, Cubrân'ın hayatında 'dönüm noktası' diyebileceğimiz çok köklü değişiklikler meydana getirecektir.

K. Mey'le Tanışması

Bu arada Cubrân, 1903 senesinden beri üzerinde çalıştığı "*el-Ecnihatu'l-Mutekessira/Kırık Kanatlar*" adlı otobiyografisini New York'a geldikten bir sene sonra 1912'de bitirmeye muvaffak olur. İlk defa, 26 Ocak 1912'de "*Mir'ātu'l-Ğarb*" yayınları vasıtasıyla

¹⁵³ Paris'te yaşamış Lübnan'lı bir yazardı ve Le Temps isimli Fransız gazetesinin Doğu şubesi müdürüydü. Fransızca olarak yazdığı 'Suriye' isimli bir kitabı mevcuttur.

¹⁵⁴ Cebr, age, s. 113-116.

okuyucu ile buluşan “*el-Ecnihatu'l-Mutekessira*”, Arap basın dünyasında ve göçmen okuyucu kitlesinde büyük bir alaka uyandırır ve son derece başarılı bulunur. “*el-Ecnihatu'l-Mutekessira*”nın etkisi sadece Cubrân’ın bulunduğu bölge ile sınırlı kalmaz, kısa bir süre sonra Lübnan’lı bir kadın yazar olan ve daha sonra Cubrân ile hayatının sonuna kadar mektuplaşacak olan Mey Ziyâde’nin edebiyat salonunda, dolayısıyla Mısır Arap entelektüellerinin arasında da müspet yankılar uyandırır. İlk defa “*el-Ecnihatu'l-Mutekessira*” adlı eseri vasıtasıyla Cubrân’ı tanıma fırsatı bulan Mey, tanınmanın ötesinde, Cubrân’la tanışma imkanlarını da yoklar ve bunu Cubrân’a yazdığı bir mektupta dile getirir. Cubrân, Mey’e gönderdiği cevabî mektubunda Mey’in bu arzusuna olumlu yanıt verir ve otobiyografik romanının bir nüshasını hediye olarak kendisine gönderir.¹⁵⁵

1913 senesinde Kahire’deki Mısır Üniversitesi’nin, Halîl Muṭrân anısına düzenlediği anma töreninde, ‘Mehcer Edebiyatı’ni temsil edecek en ehil kişi olarak Cubrân’ı seçmesi, son gelişmelerle Mısır’da giderek tanınmaya başlayan Cubrân’ın kendine duyduğu özgüven duygusunun daha da pekişmesini sağlar. Ancak Cubrân, kendisine tevdi edilen bu vazifeden memnuniyet duyduğunu ifade etmekle birlikte, yoğun meşguliyetleri sebebiyle mazeret beyan edecektir. Törende, Cubrân’ın yerine konuşacak olan kişi ise, henüz tanıştığı ve ileride kendisine gönülden bağlanacağı Mey Ziyâde’dir.¹⁵⁶

“*el-Ecnihatu'l-Mutekessira*” ile şöhretinin zirvelerine tırmanan Cubrân, yine bu romanı sayesinde ünlü yazarlardan Nesîb ‘Arîḍa ile tanışır. Cubrân, o sıralarda “*el-Funûn*” adında bir dergi çıkarmaya hazırlanan Nesîb’in, yazı yazma teklifini de tereddütsüz kabul eder. Meslektaşısı Nesîb ‘Arîḍa’nın, Cubrân’a yaptığı bir diğer teklif de, 1904’ten 1914 senesine kadar ki dönemde, çeşitli gazete ve dergilerde kaleme almış olduğu makalelerini, sembolik bir üslupla kurulmuş olan öğütçü/nasihatchi hikayelerini, ayrıca nesir karakterinde nazmedilmiş olan çeşitli kasidelerini bir kitap halinde yayınlamasıydı. Her ne kadar Cubrân, eskiden kaleme aldığı makalelerin, yeniden bir kitap formu içerisinde okura takdim edilmesine prensip olarak taraftar değilse de, yeni ve yakın dostu Nesîb ‘Arîḍa’nın yoğun ısrarları üzerine söz konusu yazılarını “*Dem‘a ve İbtisāme/Gözyaşı ve Tebessüm*” adı altında, kitap haline getirmeyi kabul etti. Cubrân, 1914 senesinde, Dāru’l-Funûn yayınları arasında, Nesîb ‘Arîḍa’nın takdim yazısı ile okuyucu

¹⁵⁵ Cebr, age, s. 124-132.

¹⁵⁶ el-Kuzberî, Selmâ Ḥaffâr, *Mey Ziyâde ev Me’sātu’n-Nubûg*, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1987, c. I, s. 140. Ayrıca bkz. Cebr, age, s. 141.

karşısına çıkan “Dem‘a ve İbtisāme” adlı bu eserini, hayatı boyunca kendisini moral ve finansal açıdan himaye eden şefkatli ve hayırsever dostu Mary Elisabeth Haskell’e ithaf etmiştir.¹⁵⁷

Cubrān, 14 Aralık 1914 tarihinde, New York’ta, Montross Galerisinde düzenlediği bir resim sergisinde, içlerinde dönemin şöhretli simalarına ait portrelerin de bulunduğu 75 kadar yağlı boya ve karakalem çalışmasını sergileme imkanı bulur.¹⁵⁸ Yoğun bir ziyaretçi kitlesini ağırlayan bu sergi, Cubrān’a sadece şöhret değil, aynı zamanda o anki maddî sıkıntılarını bertaraf edecek hatırı sayılır bir servet de kazandırmıştır. Cubrān, hayatındaki ‘en verimli girişim’ olarak düşündüğü bu resim sergisinin ardından, hayata ve istikbale daha büyük umutlarla bakmaya, bu anlamda, on sene önce Boston’da düzenlemiş olduğu sergi ile bu sergi arasındaki başarımın boyutlarını zihninde tartmaya, bu sayede kendine sarsılmaz bir nitelikte güven duymaya başlar.¹⁵⁹

Hiç şüphesiz, Cubrān’ın, ideallerinin bir rüya olmaktan çıkıp hakikate dönüşmesinde, Amerikan basınının dev organlarından New York Times ve Tribune gibi gazetelerin sütunlarında yer alan, Cubrān ve Cubrān’ın resim sergisi üzerine yazılıp çizilen övgü dolu ifadelerin de büyük bir payı vardır. Cubrān, aynı dönemde, New York’ta Montross galerisinde düzenlenen resim sergisindeki bu ümit verici çıkışının ardından, Boston’daki dostu ve hāmisi Mary Haskell’den de, Montross’daki sergiye rakip teşkil edecek olan yeni bir resim sergisine katılma teklifini alırsa da, Mary Haskell’in bu ideali, yaşadığı çeşitli sağlık problemleri yüzünden bir plan olmaktan öteye geçemeyecektir.¹⁶⁰

L. Telifte Verimli Yıllar: 1915-1920

1915 senesi, Cubrān’ın, gençlik yıllarından itibaren yazmayı düşündüğü ancak bir türlü tamamlamaya muvaffak olamadığı “*The Madman/Deli*” adlı eserini ikmal ettiği, bunun yanı sıra, yazmayı tasarladığı “*The Prophet/Ermiş*”, “*The Earth Gods/Yeryüzü Tanrıları*”, “*Jesus, The Son of Man/İnsanoğlu İsa*” gibi meşhur eserlerin nüvelerini zihninde yeşertmeye başladığı münbit bir senedir. İleride daha detaylı olarak ele alınacağı üzere, bu eserler 32 yaşına girmiş olan Cubrān’ın, artık, metafizik temalara yönelmeye başladığını göstermesi bakımından da hayli önem arz etmektedir. Aynı sene içinde (1915), Cubrān’da, bilimsel ve teknolojik gelişmelere,

¹⁵⁷ Cebr, age, s. 152.

¹⁵⁸ Hābīb, Buṭrus, *Cedelîyyetu’l-Ḥubb ve’l-Mevt fî Muellefāti Cubrān Ḥalîl Cubrān el-‘Arabîyye*, Şeriketu’l-Maṭbū‘āt li’t-Tevzîf ve’n-Neşr, Beyrut, 1995, s. 24.

¹⁵⁹ Cebr, age, s. 162-163.

¹⁶⁰ Cebr, age, s. 165.

bu gelişmelerin ürünü olan keşif ve icatlara karşı bir ilgi uyanmaya başlar. Bu ilgiyi tatmin etmek üzere Cubrân, Mary Haskell'in kendisine armağan ettiği Astronomi ile ilgili kitapların yanısıra, Fizik, Jeoloji, Biyoloji, Antropoloji ve Arkeoloji gibi ilimlerin esaslarını elde edeceği bilimsel yayınları da takip etmeye başlar.¹⁶¹

1916 senesine gelindiğinde Cubrân için bu senenin, geçmişin ciddî bir otokritiğini içermesi bakımından kayda değer bir önem arz ettiğini söylemek yerinde olacaktır. Cubrân'a ait şu sözler 1916 yılının, Cubrân'ın zihin ve ruh dünyasındaki metafizik kaynaşmayı yansıtması bakımından ne denli önemli olduğunun altını çizmektedir: “Bundan böyle, iç alemimde çalkalanan; Allah, kainat ve insan nefsi hakkındaki düşüncelere şekil giydirmek üzere yoğun bir tefekkür ameliyesi içine giriyorum. İçimde giderek billurlaşan bir sesin varlığını hissediyorum. Onu, söz dizileriyle ifade edebileceğim bir konuşma anımı bekliyorum. Bütün alem aç. Şayet içimdeki bu muamma insanlığın açlığını kesecek bir azık ise, insanlığın kalbinde kendisine mutlaka bir yer bulacaktır. Aksi halde insanlığın bu açlığı giderek artacak ve azacaktır”¹⁶².

1916-1918 yılları arasında Cubrân, 1912 senesinden itibaren parça parça yazmaya başladığı “*el-^cAvāşif/Fırtınalar*” adlı eserinin, özellikle Arap kamuoyunda bomba etkisi yaratacak olan bölümlerini kaleme almaya başlamıştır. Genelde Doğu Dünyasının, özelde ise Arap Aleminin yüz yüze geldiği; gerilik, yüzeysellik, donukluk ve köhne değerlere (geleneklere) körü körüne bağlanma gibi problemlere ağır eleştiriler yönelten Cubrân, özellikle göçmen ırkdaşları tarafından, ‘tahripkarlık’ ile suçlanmış ve ortaya sürdüğü ‘fikrî değişim ve dönüşüm’ teorileri büyük tepki toplamıştır. Bütün bunlara rağmen Cubrân, şu ifadeleriyle, inandığı ve doğru bildiği yolda yürümeye devam etmiştir: “Bazıları beni yıkıcılıkla itham ediyorlar. Eski temeller üzerine sağlam bir bina kurmak hiç mümkün müdür? Biz insanlar, bu yönümüzle ceviz tanesine benzeriz. Neşvü nemâ bulmak için kabuğumuzu kırmamız gerekir. Yumuşak dokunuşlarla gaflet uykusunda sızmış olan insanları uyandırmak muhaldir”¹⁶³.

Bir toplumun bilinçlendirilip uyandırılmasında, sosyal problemlerinin tedavisinde sert önlemlere ihtiyaç olduğunu savunan Cubrân, bu yöndeki yumuşak ve gevşek girişimlerin, bir tür hasta olan toplum bünyesine ‘narkoz’ zerk etmekten başka bir anlam ifade etmeyeceğini, bu anlamda kendisinin, toplum bünyesine narkoz vererek bünyeyi uyuşturmakla yetinen sahte bir doktor değil, aksine -sancılı bir yöntem de olsa- toplum bünyesine vurduğu ‘neşter’ ile hastalığın kökünü kazımaya gayret eden gerçek bir ‘doktor’ olduğunun altını çizer.

¹⁶¹ Cebr, age, s. 168.

¹⁶² Cebr, age, s. 170.

¹⁶³ Cebr, age, s. 172.

Cubrān, 1. Dünya Savaşının ortalarına tesadüf eden yıllarda verdiği bu entelektüel savaşımının yanısıra, savaşın getirdiği trajedik manzaralardan yeteri kadar payını alan Lübnan toplumuna maddî açıdan da destek olmak maksadıyla bir yardım komisyonunun teşekkülünde görev alır. Dostu Mary Haskell'ın da finansal açıdan katkıda bulunduğu bu kampanya ile Cubrān, yıllarca uzak kaldığı ve hasretiyle tuttuğu memleketi Lübnan'a ve Lübnan insanına karşı içinde taşıdığı vatanperverlik hislerini bilfiil açığa vurmuş oluyordu.¹⁶⁴

1916 senesi, Cubrān için, Ortadoğu edebiyat dünyasının en parlak simalarından biri olan Mîḥāil Nu'ayme ile tanışma fırsatının doğması bakımından da oldukça önemlidir. Yakın arkadaşı Nesîb 'Arîḍa'yı ziyaret maksadıyla Boston'dan New York'a gelen Mîḥāil Nu'ayme ile başlayan bu dostluk, Cubrān'ın ölüm döşeğindeki son anına kadar devam edecek olan saygı çerçevesinde kurulup gelişen oldukça seviyeli bir dostluktur. New York'ta on beş sene güçlü bağlarla devam eden bu ilişki esnasında Mîḥāil Nu'ayme, Cubrān için sadece bir dost olmakla kalmamış, aynı zamanda ona, her türlü sırrını güven içinde emanet edebileceği bir sırdaş da olmuştur.

Yine o dönemde Cubrān, Osmanlı idaresine karşı propaganda cephesi oluşturan Fransa'yı Lübnan'da desteklediği için idama mahkum edilen, ancak yurt dışına, New York'a kaçmayı başaran eski okul arkadaşı Eyyüb Şābit ile temasa geçerek bazı siyasal etkinlikler içine girer. Genel başkanlığını Eyyüb Şābit'in, başkan yardımcılığını Emîn er-Reyhānî'nin, Arapça yazışmaların sekreterliğini Mîḥāil Nu'ayme'nin, İngilizce yazışmaların sekreterliğini ise Cubrān'ın yaptığı (yürüttüğü) ve aslında temeli çok daha önceleri Paris'te atılmış bulunan¹⁶⁵ dernek; bu isimlerin yanısıra, Nesîb 'Arîḍa, 'Abdulmesîḥ el-Ḥaddād, İlyā Ebū Mādî ve Necîb Diyāb gibi, Osmanlı Hükümetine olan aleyhtarlıkları ile tanınan bir grup Arap asıllı göçmen entelektüeli de bünyesine dâhil ediyordu. Fransa tarafından dışarıdan desteklenen söz konusu dernek, başkan Woodrow Wilson'ın (1856-1924) şu sözünü sloganlaştırmıştı: "Hiçbir halk bir başka halkın egemenliğine boyun eğmeye zorlanamaz."¹⁶⁶

Cubrān, aktif olarak katıldığı bu siyasî etkinliklerinin yanında, kitaptan ve sanattan kopmamaya da özen gösteriyordu. Şark aleminin ve kendi memleketinin içten içe kaynadığı o hareketli günlerde Cubrān, bir yandan Sigmund Freud (1856-1939) ve Carl Jung (1875-1961) gibi şöhretlerin eserlerini inceliyor, diğer yandan çizdiği tabloları sergilemek için yeni bir resim sergisi düzenlemenin planlarını yapıyordu. İki ay kadar süren bir hazırlık döneminden sonra

¹⁶⁴ Cebr, age, s. 174.

¹⁶⁵ Söz konusu dernek "لجنة تحرير سوريا و لبنان" Suriye ve Lübnan Bağımsızlık Hareketi'nin bir şubesi idi.

¹⁶⁶ Cebr, age, s. 174-175.

Cubrān, 29 Ocak 1917 de, New York Knoedler galerisinde, kendisinin bile tahmin etmediği büyük bir başarıyı getirecek olan ikinci resim sergisini düzenledi. Sergide yer alan resim ve tablolar, William Blake ve Auguste Rodin'den güçlü esintiler taşımakla birlikte, Cubrān'ın, özellikle 'mecazlı anlatım' tekniğinde ulaştığı zirveyi göstermesi bakımından çok büyük bir anlam ifade etmekte idi. Bu sergi vesilesiyle bir çok yeni meşhur yüzle tanışma fırsatı bulan Cubrān, şiirlerinde hayatın estetik yönüne yaptığı güçlü vurgularla tanınan ünlü Hindu şair Rabindranath Tagor ¹⁶⁷ (1861-1941) ile de tanışmış, hatta kendisinin bir portresini dahi çizmiştir.¹⁶⁸

Cubrān, 1917 senesinde, daima içinde hissettiği ve Mary Haskell, Josephine ve Micheline gibi karşı cinslerin bile tam olarak dolduramadığı mahiyeti karmaşık bir boşluğu dolduracak olan Mārī Ḥūrī isminde, Lübnan asıllı zengin bir kadınla tanıştı. Yakın arkadaşlarından Emīn er-Reyhānī vasıtasıyla tanıştığı ve özel salonunda Lübnan'lı aydınların edebî, sanatsal fikrî münakaşalarda bulunduğu Mārī Ḥūrī, bir süre Cubrān'ın kafasını epeyce meşgul etmiş, hatta Cubrān, daha sonraları "*el-ʿAvāşif*"daki yazılardan birini, "*el-Cinniyyetu's-Sāhira/Büyüleyici Peri*" adlı makalesini bu kadın hakkında yazmıştır.

Cubrān, 1918 Nisan'ında, tatil yapmak üzere, henüz tanıştığı soylu ve zengin Garland ailesinin malikanesine gider. İyi bir çalışma ortamının bütün konforunu ihtiva eden bu malikanede Cubrān, 1923 senesinde yayımlayacağı en popüler eseri "*The Prophet/Ermiş*"in ilk bölümünü kaleme alır. Cubrān, Mayıs ayında, Boston'a gider ve burada Mary Haskell'in yardımı ile *The Prophet*'in ilk bölümünü dil açısından yeniden gözden geçirir.¹⁶⁹ New York dönüşünde bir taraftan şiir meclislerine katılarak edebî etkinliklerde bulunan Cubrān, diğer taraftan da savaş nedeniyle Lübnan halkına yapılan yardım kampanyasındaki eski faaliyetlerine devam eder. Bu dönem, Cubrān'ın, daha çocukluğundan itibaren zihninde kurguladığı ve üzerinde uzun bir zaman çalıştıktan sonra tamamladığı, -aynı zamanda ilk İngilizce kitabı olan "*The Madman/Deli*" yi yayına hazırladığı dönemdir. Yaptığı çalışmalar ile iyiden iyiye yorulan Cubrān, 1918 yazında tatil yapmak üzere Long Island'a gider ve burada eline kalem yerine fırçayı alarak iki hafta boyunca suluboya resimler yapmakla meşgul olur.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Hintli oyun yazarı, şair, romancı, besteci. 1913'te Nobel edebiyat ödülünü aldı. Tagor, söz ve ezgiyi kaynaştıran 'sangeet' (Tagor müziği) müzik tarzını geliştirmiş, kendi oyunlarını kendisi sahnelemiş ve bazan da oyuncu olarak rol almıştır. Bakınız Çalışlar, Aziz, age, s. 619.

¹⁶⁸ Cebr, age, s. 176

¹⁶⁹ Cebr, age, s. 180

¹⁷⁰ Cebr, age, s. 181

Tatil sonrasında Cubrān, Arapça kaleme aldığı ve 1919'da yayınlanacak olan “*el-Mevākib/Kafileler*” isimli eserindeki bazı şiir parçalarını yazar. Felsefi bir tefekkürle yazılan “*el-Mevākib*”in tamamlanması için Cubrān’ın, deyim yerinde ise bir “inziva”ya ihtiyacı vardır. Bu nedenle Cubrān, Eylül ayı boyunca kendi alemine kapanır. Kendi ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla Cubrān, bu esnada, iç dünyasında, pek çok değişiklikleri tecrübe eder, hatta, artık eski benliğinin kaybolduğunu ve yerine yepyeni bir Cubrān’ın doğduğunu bile düşünmeye başlar.¹⁷¹

Cubrān, 1918 sonbaharında “*The Madman*”i yayınlamış ve kendisine ait çok sayıda resmi de ihtiva eden bu kitap birçok edebiyat eleştirmenin dikkatini çekmiştir. Bazıları bu eseri, batı dünyasının çaresizlik içinde bocaladığı maddiyat girdabına karşılık, doğudan esen devrimci, maneviyatçı bir ruh olarak değerlendirirken, diğer bazıları ise Cubrān’ın bu eserinde; Tagor, La Fontaine (1621-1695), Nietzsche ve Freud’e ait belirgin çizgilerin bulunduğunu ifade etmişlerdir.¹⁷²

The Madman’ın arkasından Cubrān, 1919 senesinde, içinde en seçkin resimlerinin de yer aldığı “*el-Mevākib*” adlı eserini yayına hazırlar. Birinci dünya savaşının bitmesinden ve posta hizmetlerinin yeniden düzene girmesinden sonra Cubrān, takdim yazısı Nesīb ‘Arīda tarafından kaleme alınan “*el-Mevākib*” adlı şiir kitabının bir nüshasını, mektuplaşma yolu ile tanıştığı arkadaşı Mey Ziyāde’ye gönderir¹⁷³ ve bu eserden nasıl istifade edilmesi gerektiğine dair şu notu düşer: “Elinize ulaşan bu kitap, yarısı henüz puslu durumda, diğer yarısı ise yavaş yavaş cisimleşmeye başlayan bir rüyadır. Şayet onda bir güzellik bulursan bütünüün güzel bir hakikate dönüştüğünü görürsün. Beğenmediğin bir şey bulman durumunda ise bu şey giderek bir pus tabakasına döner ve bütünüyle anlaşılmaz bir hal alır”¹⁷⁴.

Ardı sıra çıkan şiir ve resim kitapları ile iç alemindeki duygu ve düşüncelerini yansıtmaya çalışan Cubrān, New York gibi bir metropolde elde ettiği üstün sanatsal başarılarla rağmen, memleketinden uzak olmanın getirdiği sıla hasretini derinden yaşamaktaydı. Cubrān’a ait olan şu sözler, çevresindeki geniş sempati halkasına rağmen, gönlünde, yeri doldurulamaz bir boşluk hissini varlığını göstermektedir: “Elbette gün gelecek memleketime, Şark’a döneceğim. Sıla hasreti canıma yetti artık. Eğer, tellerini kendi ellerimle ördüğüm şu kafes olmasaydı, hiç vakit kaybetmez ilk gemi ile memleketime dönerdim. Ancak hangimiz,

¹⁷¹ Cebr, age, s. 181-182.

¹⁷² Cebr, age, s. 182.

¹⁷³ Ğarīzī, age, s. 61.

¹⁷⁴ Cebr, age, s. 184.

tuğlalarını bin bir çileyle ördüğümüz bir binayı –bu bina, kendisinden kurtulmak istediğimiz karanlık bir zindan bile olsa- bir çırpıda bırakıp gidebilir ki?”¹⁷⁵.

1920 senesinde Cubrān, 1912 ile 1918 yılları arasında çeşitli dergilerde yayınlanmış olan öykülerini bir araya getirerek “*el-‘Avāšif/Fırtınalar*” adıyla yayınlar.

M. er-Rābiṭatu’l-Ḳalemiyye Cemiyeti

Kapanan “*el-Funūn*” dergisine halef olmak üzere; Cubrān ve arkadaşları tarafından “*es-Sāih/Gezgin*” isimli bir gazete kurulur. es-Sāih, çevresine topladığı seçkin edebiyatçı ve şairler sayesinde, bir gazete kurumu olmaktan ziyade bir edebiyatçılar cemiyetini andırdığı için, yürütülen etkinliklerin ve ortaya konan edebî ürünlerin cemiyet desteğiyle yayınlanmasına karar verilir. 28 Nisan 1920’de, es-Sāih çevresindeki gazeteci ve yazarların bir araya gelerek yaptıkları toplantıda söz konusu cemiyet için “*er-Rābiṭatu’l-Ḳalemiyye/Kalem Bağı*”¹⁷⁶ ismi uygun görülür. Kurucu başkanlığını Cubrān’ın yaptığı cemiyetin diğer üyeleri şunlardır: ‘Abdulmesīh Ḥaddād, Nesīb ‘Arīḏa, Mīḥāil Nu‘ayme, Raşīd Eyyüb, Nudra Ḥaddād, William Catzfliz, İlyā Ebū Mādī, Raşīd el-Bāhūt.¹⁷⁷

Cemiyete dinamizm kazandırmak isteyen Cubrān, önce Alice Raphael’in önsözüyle “*Twenty Drawings*” adlı kendisine ait resim koleksiyonunu, arkasından da ikinci İngilizce eseri olan “*Forerunner/Habercı*” yi yayınlar. Cubrān öylesine yoğun bir faaliyet, bin bir meşguliyet içine girmiştir ki Boston’daki kardeşi Miryānā ve dostu Mary Haskell’i ziyarete vakit bulamamakta, bu nedenle, fırsat bulduğu zamanlarda kısa süreli kaçamaklar yapmakla yetinmektedir.¹⁷⁸

Cubrān, “*The Prophet*” adlı eserini, Mary Haskell’e tashih ettirmek üzere 1920 sonbaharında tekrar Boston’a gider ve orada, Mary’e, “*er-Rābiṭatu’l-Ḳalemiyye*”den, cemiyet üyelerinden, bir dil akademisi görüntüsü veren cemiyetin ortaya koyduğu seçkin Arapça edebî

¹⁷⁵ Cebr, age, s. 189.

¹⁷⁶ Bu dernek, basit bir edebiyat cemiyeti olmaktan öte, kendisini, özellikle klasik edebiyattaki şekilsel unsurlara; tıbak, cinas, müşakele, alliterasyon gibi söz sanatlarına tepki gösteren, şekilden ziyade anlama değer veren bir akım olarak ortaya koymuştur.

¹⁷⁷ el-Fāhūrī, Ḥannā, *el-Mūcezz fi’l-Edebi’l-‘Arabī ve Tārīḫih*, Dāru’l-Ctl, Beyrut, 1985, s. 266.

¹⁷⁸ Bu yoğun faaliyetler Cubrān’ı psikolojik olarak gerginleştirmiş, hatta sinirsel bir takım rahatsızlıklara da yol açmıştır. Kendi ifadesine göre her gün sayfalarca yazı yazabilen Cubrān, bir mektup bile yazamaz olmuştur. Kalp atışlarındaki ritim bozukluğu ve merdiven çıkmada çektiği güçlük yüzünden Cubrān, düşkünü olduğu sigara ve kahveye de geçici bir süre ara vermiştir. Cubrān’ın sağlığındaki bu kötü gidişattan endişe duyan Mary, derhal onu birkaç doktora göstermiş ve uzun bir süre istirahat etmesi gerektiğine karar verilmiştir. Kalp atışlarındaki ritim bozukluğunu ise doktorlar, Cubrān’ın gereğinden fazla çalışmış olmasına bağlamışlardır.

eserlerin diğerk dünya dillerine çevrilmesi projesinden söz eder. Sağlık problemleri yüzünden Boston'da üç ay kadar kız kardeşi Miryānā ve dostu Mary ile birlikte kalmayı tercih eden Cubrān, 1920 Mart ayı başlarında, cemiyet üyelerinin, özellikle de Nu^cayme'nin ısrarları üzerine New York'a dönmek zorunda kalır.¹⁷⁹

Yeniden yoğun bir tempo içine giren Cubrān, 1920 yazında, arkadaşlarından Nu^cayme, ^cArīda ve Haddād ile birlikte, on günlüğüne, New York'a yüz mil uzaklıktaki, doğal güzellikleri ve zenginlikleri ile meşhur bir köye tatil yapmak üzere gider. Cubrān'ın sağlığı üzerinde son derece olumlu etkiler bırakan bu gezi, aynı zamanda, Cubrān ve arkadaşlarına, havası, suyu ve doğal güzellikleri ile gözlerinde tütmeekte olan vatanları Beyrut'u hatırlatır, onlara tatlı nostaljik anlar yaşatır.¹⁸⁰

Cubrān, bir araya getirdiği resimlerini Ocak 1922'de, Boston'da, Women's City Club'da yeniden sergiler. Sergiyi müteakiben, tüm mesaisini yeniden, ünlü eseri The Prophet'i tamamlamaya hasreder. Söz konusu eser üzerine öylesine yoğunlaşır ki, özellikle bu dönemde, eline aldığı fırçaya olan hâkimiyetini neredeyse tamamen kaybetmiştir. The Prophet adlı eserinin tashih edilmesinde Mary Haskell da Cubrān'a yardımcı olmaktadır. Aynı dönemde Cubrān, doktorlarının tavsiyeleri üzerine yalnız başına kalıp tatil yapabileceği, bu sayede kısmen de olsa rahatlayabileceği, deniz kenarındaki bir kulübeye geçici olarak yerleşir. Ancak Cubrān, New York'da istirahata çekildiği bu kulübede de boş durmaz ve 26 adet suluboya çalışması yaparak zayıf bedenini iyiden iyiye yorar, yıpratır.¹⁸¹

Bu arada Arap Dünyasında önemli bir yeri olan el-Hilāl Yayınevi, 1923 senesinde, içinde çeşitli resim ve makalelerin yer aldığı "*el-Bedāi^c ve 't-Ṭarāif/Nadir ve Güzel Sözler*" adlı kitabının yayınlanması için Cubrān'dan izin ister, Cubrān bu talebi kabul eder. Aynı yıl (1923) Cubrān, uzun yıllardan beri üzerinde çalışıp kafa yorduğu The Prophet adlı eserini bitirmeye muvaffak olur. Lehinde ve aleyhinde birçok yazı kaleme alınan eser, Amerika'daki Arap kamuoyunda ve basınında büyük ilgi görür, hatta eserin ilk baskısı üç hafta gibi çok kısa bir sürede tükenir.¹⁸²

¹⁷⁹ Cebr, age, s. 215.

¹⁸⁰ Nu^cayme, Miḥāil, *Cubrān Ḥalil Cubrān*, 11. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1991, s. 190.

¹⁸¹ Cebr, age, s. 220-232.

¹⁸² Cebr, age, s. 233.

N. Son Yılları ve Ölümü

Cubrān, 1925 senesinden itibaren, Lübnanlı dostlarıyla olan diyaloglarını azaltırken, Amerikalı yazar ve sanatçılarla olan ilişkilerini daha da geliştirmiştir. Bilhassa, garip tavırlarıyla dikkatleri üzerine çeken Barbara Young, Cubrān'a, sekreterlik konusunda yardımcı olabileceğini ifade ederek birlikte çalışma teklifinde bulunur. Cubrān bu samimi teklife sıcak bakar ve kendisini sekreterlik işlerinin başına getirir. Gerçekten de Barbara, bu tarihten itibaren ömrünün sonuna kadar, sadık bir sekreter olarak Cubrān'a hizmet edecektir.¹⁸³

Aynı dönemde Cubrān, "*Lazarus and His Beloved/Lazarus ve Sevgilisi*" adlı tiyatro oyunu ile vefatından sonra yayınlanacak olan "*The Garden of the Prophet/Ermişin Bahçesi*" adlı kitabını yazmaya başladı.¹⁸⁴ 1926 Aralık başında yayınlanan kitabı "*Sand and Foam/Kum ve Köpük*" ise, daha önce The Prophet gibi müstesna bir kitap yazmış olan Cubrān için bir gerileme kabul edildiğinden fazla tutulmamıştır.

1928 senesine gelindiğinde ise Cubrān, bir bakıma eksik bıraktığını düşündüğü The Prophet adlı eserin tetimmesi niteliğinde olan "*Jesus, The Son of Man/İnsanoğlu İsa*" adlı kitabını yayınladı.

Cubrān'ın, 1928'den sonraki mektuplarında yer alan ifadelerin, genellikle kendi sağlığı etrafında dönüp dolaşan cümleler olduğu görülmektedir. Doktorlarının, aşırı çalışmaması gerektiği konusundaki tüm uyarılarına ve sınırlamalarına rağmen Cubrān, bir çok projeyi aynı anda yürütmeye çalışarak zayıf bedenini giderek daha fazla yoruyor, sağlığını hoyratça harcıyordu. Yaşadığı onca sağlık problemlerine rağmen, ölüm tarihi olan 10 Nisan 1931'den çok kısa bir süre önce "*The Earth Gods/Yeryüzü Tanrıları*" nı yayınlamış olması, aynı zamanda "*The Wanderer/Gezgin*" adlı kitabını da yayına hazır hale getirmesi, Cubrān'ın, yazma konusundaki doymak bilmez hırslarının açık bir göstergesiydi.¹⁸⁵

1931 Nisan başlarında rahatsızlığı iyice artan Cubrān, New York St. Vincent's Hospital'da uzun ve acılı bir hastalıktan -otopside belirtildiğine göre akciğer tüberkülozu ve sirozdan- sonra hayata gözlerini yumar. Binlerce hayranının son bir veda ziyareti için iki gün katabalkta bekletilen naşı, 21 Ağustos'ta Beyrut'a getirilir ve muhteşem bir tören ile ebedî istirahatgahına, doğum yeri olan Bişerrī'ye götürülür.

¹⁸³ Cebr, age, s. 257.

¹⁸⁴ Hastalıkları nedeniyle, yazımı ağır aksak ilerleyen "*The Garden of the Prophet*" adlı eser, Cubrān'ın zamansız ölümü nedeniyle yarım kalmış, daha sonra sekreteri Barbara Young tarafından tamamlanmıştır.

¹⁸⁵ Cebr, age, s. 260-261.

Cubrān, Kardeşi Miryānā tarafından satın alınan St. Serkīs manastırının küçük ve tarihî kilisesinin bahçesine defnedilir. Manastırın yakınında, Lübnan hükümetinin destek ve teşviki, Bişerrī halkının da katkılarıyla kurulan ‘Cubrān Müzesi’ ise, yıldızı Batıda parlayan bu Şarklı edibin başı ucuna dikilmiş ebedî bir çelenk anlamı taşımaktadır.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Cebr, age, s. 263-266.

II. CUBRÂN'IN RUHÎ ve FİZİKÎ PORTRESİ

A. Psikolojik Yapısını Etkileyen Faktörler

1. Çocukluk ve Gençlik Dönemi Olayları

Çocuklar düş kurar, büyüklerse bu düşleri gerçekleştirmeye çalışır. Çocuk içinde yaşadığı çevre ve tabiatın tesiriyle bazı kompleksler edinir, büyüdüğünde bu komplekslerin neticesini devşirir. Bazen bu komplekslerin üstesinden gelerek hayatta başarılı olur, bazen de bunların altında ezilerek hayata küser, ona kapkara bir pencereden bakmaya başlar.

İşte Cubrân, çocukluk dönemi düşleri ve ilk gençlik dönemi kompleksleriyle birlikte yetişip büyüyen böyle bir gençti. Bedbaht olanın bugünden kaçıp düne sığınması gibi, Cubrân da sıkıntılı zamanlarında çocukluk hatıralarına dönmek, bu hayallere gömülmek isterdi. Cubrân'ın çocukluğu tabiatın büyüyle, meltem rüzgarlarının ve sedir ağaçlarının esintisiyle iç içeydi. Hayatın karşısına çıkardığı olumsuzluklardan ve acı tablolardan sıyrılmak için kendisini çocukluk sergüzeştinin masum hatıralarına atardı.¹⁸⁷ Uyanık durumdayken bilinçaltı labirentlerine girer ve kurduğu hayalleri oradaki bilgilerle beslemeye çalışırdı.

Ancak tabiat, bu mesut tablonun sadece arka zeminini, çocukluk düşleri de sadece çerçevesini oluşturuyordu. Tablonun kendisi ise; aile çevresi, yaratılış özellikleri, bu özelliklerin kişiliği üzerindeki bilinçli yada bilinçsiz etkileri gibi başka bir takım unsurları da ihtiva ediyordu. Nefis ve diriltici kokusuyla, rengarenk manzaralarıyla, cıvıl cıvıl nağmeleriyle Lübnan ormanları Cubrân'ı büyüleyip coştursa da, bu ona bir başka dünyayı, sıkıntı ve ıstıraplarla dolu ev ortamını tamamen unutturamıyordu. Bu nedenle, yaşadığı fakirlik, sefalet, zillet ve zulüm gibi pek çok tecrübe, Cubrân'ın ruhunda intikam ve isyan duygusunun yeşerip kök salması sonucunu doğurmuştur.¹⁸⁸

Duygusal, psikolojik ve zihinsel gelişim sürecinde Cubrân'a pek çok kompleks hâkim olmuştur. Fakirlik, cehalet, hastalık, ölüm ve özellikle de ödip¹⁸⁹ kompleksi bunların başında

¹⁸⁷ Cubrân Halil Cubrân, *el-Ecnihatu'l-Mutekessira*, (Dirâse ve Tahtil, Nâzik Sâbâ Yârd), 4. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1994, s. 40.

¹⁸⁸ Cebr, Cemil, *Cubrân fi 'Aşrihi ve Âşârihi'l-Edebiyye ve 'l-Fenniyye*, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1983, s. 30.

¹⁸⁹ Çocuk gelişmeyle annesini kendi dışında ayrı bir nesne olarak algılamaya başlar. Amaç onu rahatlatan bu nesneyle birleşmektir...Gelişmesi boyunca erkek çocuk annesine bağlı kalır. Her ne kadar üretken olmadan önceki dönemlerde çocuk annesini sevdiği kadar ondan nefret ederse de, ilkel dünyasında karşıt duygular aynı anda var olabildiğinden, karşıtlar çocuğu rahatsız etmez...Ancak egonun ve süperregonun güçlenmesiyle karşısına bir zorluk çıkar. Annesine olan sevgisiyle, babasına olan sevgisi ve nefreti çatışır. Cinsel isteklerini doyuran annesi çok değerlidir. Bu cazip kadına sahip çıkabilmek için babası gibi büyük ve becerikli olması yani babasıyla özdeşleşmesi gerekir. Annesine sahip çıkan babasından nefret de eder. Bu çatışmaya Freud Oedipus kompleksi

gelmektedir. Cubrān'ın doğduğu ev yöre eşrafının debdebe ve görkem içindeki köşk yaşamına uzaktan şahit olmaktaydı. Bu nedenle Cubrān, kendisini, -en azından başlangıçta- fakir ve düşkünlere yakın hissederken zenginlere karşı da cephe almıştır. Ekonomik ve sosyal statüsü düşük halk kesimine merhametle yaklaşmış, onlara karşı hep eli açık olmaya çalışmıştır. Ancak yine de, özellikle kemal yaşından sonraki dönemde aristokrat ve zengin sınıfa kısmen temayül gösterdiğini de belirtmek gerekir.

İlk yazılarında, temizliğinden ve saflığından dolayı fakirlere ait mütevazı evlerin zenginlere ait şatafatlı konaklardan daha asil ve daha kıymetli olduğunu ifade etmiş, ancak yine de zengin olmayı ve bu köşklere yaşamayı düşlemekten kendini alamamıştır. Cubrān, zengin olma hayaliyle girdiği ticaret hayatından tam bir fiyasko ile çıktığında büyük bir düş kırıklığı yaşamış, bu olayın sebep olduğu sinir bozukluğu ise resim ve yazı işinden kendisini iki yıl süreyle alıkoymuştur. Yaşamının ancak son günlerinde servet yüzü görebilen Cubrān, mücadele halinde olduğu hastalıklar yüzünden bu maddî vasıttan da gereği gibi istifade edememiştir.¹⁹⁰

Cubrān, çocukluğundan beri üstün bir akli melekeye sahip olduğunun farkındaydı. Küçük yaşlarda ilme yönelmiş, bu yolda pek çok engelle karşılaşmış, ancak hepsinin üstesinden gelmeyi de başarmıştır. İlginç şekilde, kültürel yetersizliğini parlak ifadelerle kapatabilme yeteneğine sahipti. Sadece ismini bildiği kitaplardan ve düşünürlerden söz ederken, sanki o konuda derin bilgi sahibiymişcesine bir izlenim uyandırır. Bilime olan düşkünlüğü onu kimya ve astronomi gibi bilimleri yüzeysel de olsa öğrenmeye sevk etmiştir.¹⁹¹

Cubrān'daki boy kompleksi ise, uzun boylu, ince narin yapıdaki Mary Haskell'a aşık olduğunda gelişmeye başlayan bir kompleksti. Rüyalarında sürekli olarak boyunun uzadığını görmüştür.

Ölüm hadisesinin de Cubrān'ın psikolojisi üzerinde derin tesirleri olmuştur. Daha gençliğinin baharındayken el-*Hikme*'de Arapça öğrenmek üzere Lübnan'a geldiğinde, Boston'dan aile efradının çeşitli rahatsızlıklar geçirdiğine dair peşpeşe mektuplar alıyordu. Bu haberler içerisinde bilhassa kız kardeşi Sulţānā'nın ölüm haberi kendisini derinden sarsmış ve hayatının bundan sonraki kısmında başından bir türlü savamadığı bir dizi hastalıkla -ve tabii ölüm korkusuyla- birlikte yaşamaya başlamıştır. Ancak yine de o, 'inci hastalıklı istiridyede bulunur' demek suretiyle yakalandığı hastalıkların hayır ve esin kaynağı olabileceğini

demmiştir. Bkz. Cansever, Gökçe, *İçimdeki Ben* (Freud görüşünün açıklanması), 3. baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1985, s. 292.

¹⁹⁰ Cebr, age, ay.

¹⁹¹ Cebr, age, s. 31.

düşünerek iyimser kalmaya çalışmıştır. Bu açıdan ölüm kompleksinin Cubrân'ı hayattan soğutmadığını, aksine ona psikolojik yönden güç kazandırdığını söylemek de mümkündür.¹⁹²

2. Annesinin Cubrân Üzerindeki Etkisi

Ödip kompleksi veya baba kompleksi Cubrân'daki en güçlü duygulardan biriydi. Cubrân, daha çocuk yaşlardan itibaren, kendisinin sanata olan düşkünlüğünün farkına varamayan ve bu konuda kendisine katı bir biçimde engel olmak isteyen babasından hep ürkmüştür.¹⁹³ Bu arada Cubrân, babasının hapse girmesine neden olan çirkin işlerden dolayı da yine ondan utanç duymuştur. Cubrân'a göre baba otoriteyi, feodaliteyi, sorumluluktan kaçmayı, arzu ve heveslerinin peşinden koşmayı, kısacası kötü ve menfi olan şeyi simgelemektedir.¹⁹⁴

İşte, küçük yaştan itibaren Cubrân'ın bilinçaltına itilen bu duygular, zamanla onu babasından uzaklaştırmış ve karşı kutba, yani annesine doğru kuvvetle itmiştir. Gerçekten de annesi, Cubrân'ı tam manasıyla anlıyor ve onun yaratıcı kişiliğinin sanatsal ilgilerine tam destek veriyordu. Cubrân'daki anne sevgisi o derece ileri gitmiştir ki, gençlik dönemlerinde tanıştığı kız arkadaşlarının yüzünde hep annesinin simasını gördüğünü ifade etmiştir. Belki de bu sebepten; Hâlâ eđ-Dâhir, Sultânâ Şâbit, Josephine Peabody, Mary Haskell, Mârî Kahvecî, Mârî Hürî gibi, hayatının değişik dönemlerinde kendilerine ilgi duyduğu kadınlardan pek çoğu yaşça kendisinden büyüktü. Hatta yaşça kendisinden küçük veya kendisine eşit olan Micheline, Charlotte ve Mey gibi bayanlara da çoğu zaman anne gözüyle bakmıştır.¹⁹⁵

Cubrân'ın Mary Haskell'a ifade ettiği şu söz de 'anne'sinin, onun üzerindeki derin etkisine işaret etmektedir: "Hayatım, üç insanın derin tesiri ile kuşatılmıştır: Müthiş bir kadın olan annem -ki çalışmalarım da hep önümü açmıştır-; bana ve sanatsal çalışmalarım a güvenip destek veren sen, ve benimle yaptığı sert ve amansız didişmeleri ile beni yaşamımdaki çetin mücadeleye iten -bir yerde de hazırlayan- babam."¹⁹⁶

Gerçekten de Cubrân'ın annesi, çocukluğundan beri onun fitratını, kabiliyetlerini ve temayüllerini en iyi bilen ve kişiliğinin bu çizgide gelişmesi için kendisine teşvikte bulunan en önemli kişiydi. Bizzat Cubrân, '...Bu garip çocuğu sadece annesi anladı. Ben küçük bir volkan hatta küçük bir depremdim. Akıllı uslu bir çocuk değildim. Kendimi, yolunu kaybetmiş bir

¹⁹² Cebr, *Cubrân Halil Cubrân*, s. 38.

¹⁹³ Berâkis, Gâzî Fuâd, *Cubrân Halil Cubrân, Dâru'l-Kitâbi'l-Lubnânî*, Beyrut, 1981, s. 59-60.

¹⁹⁴ Gârîzî, age, s. 78-79.

¹⁹⁵ Gârîzî, age, s. 80-81.

¹⁹⁶ Tavk, age, s.56. Ayrıca bkz. Cebr, *Cubrân fi 'Aşrihi ve Âşârih*, s. 32.

yabancı gibi görürdüm. İlginçtir ki annem, bütün arzularımı, ben dile getirmeden derhal anlardı. Farklı bir insan olduğumu herkesten en önce annem anlamıştır” demiştir.¹⁹⁷

Cubrān’ın Micheline ve Mey’e yazdığı pek çok mektupta annesine ve onun, kendi üzerindeki etkisine işaret eden cümlelere rastlamak mümkündür.

Cubrān, annesi vefat ettiğinde sadece bir anneyi yitirdiği için değil, aynı zamanda kendisine en yakın bir dostu, yaşamının en büyük ilham kaynağını kaybettiği için de gözyaşı dökmüştür. Bu nedenle Cubrān, ölümünden sonra annesine ait özel eşyaları ve elbiseleri âdeta kutsal bir emanet gibi muhafaza etmiştir. Cubrān, annesini, bir oğlun annesini sevdiğinden daha güçlü ve daha yüce bir hisle, âdeta bir ibadet hissiyle sevdiği içindir ki, çizdiği pek çok resimde onun yüzünü tuvale yansıtma gereği duymuştur.

Cubrān, mektuplarından birinde Mary Haskell’a içini dökerken şöyle der: “Annesinin peşinden giden bir çocuk gibi arkandan koştum durdum. Çünkü seni, annemi kaybettiğim yıl hayatımda bulmuştum. Kimsesiz çocuk hissinin ne anlama geldiğini bilir misin sen hiç? Belki bir gün sevgi ve annelik şefkatinin çiçek ve meyvelerini sana sunarım. Mary Gerçekten sen bana hayat veriyorsun, kelimenin tam anlamıyla hayat veriyorsun. Kendimi, senin yanında sevgili bir misafir olarak görmüyorum, bilakis annemin evindeki çocuğum sanki. Ey kalbimin sevgili annesi!”¹⁹⁸

Mary Haskell da, onun, annesine karşı olan zafiyetini ve düşkünlüğünü anlamış ve kendisine bir anne gibi davranmaya çalışarak hatta zaman zaman “Sevgili oğlum” diye hitap etmiştir.

Cubrān annesinin yüzünü sadece kız arkadaşlarının simalarında değil, çevresindeki her şeyde, her bir nesnenin yüzünde de temaşa ederdi. Cubrān’a göre anne, tabiatın bir sembolüydü, özgürlüğün, güzelliğin ve hayatın kaynağıydı. Anne, deniz, ağaç, güneş, bereket demektir. Çünkü o, tek başına bir millettir “Annemin yüzü milletimin yüzüdür.”¹⁹⁹

Cubrān tabiattaki her şeyin anneyi simgelediğini ve o yüce varlıktan söz ettiğini belirtiyor: Güneş yerin, ağaçların ve çiçeklerin anasıdır. Her şeyin anası, sevgi ve güzellik dolu olan ebedî ve ezeli ruhtur. Yaratıcı anadır: “Pek çok din Allah’tan müzekker siğasıyla bahseder. Bana göre o, baba olduğu gibi anadır da. Hatta o, hem baba hem de anadır. Benim nazarımda

¹⁹⁷ Cebr, *Cubrān fî ‘Aşrihi ve Āşārihi*, ay.

¹⁹⁸ Cebr, age, s. 34.

¹⁹⁹ Ya‘küb, Lūsī, *el-Melāmiḥu’l-Ḥafīyye li Cubrān ve Mey*, el-Muessesetu’l-‘Arabiyyetu’l-Ḥadīse, Kahire, ts., s. 100.; Kumayr, Yūḥannā, age, s. 8.

kadın Allah'ın anne örneğidir. 'Baba Tanrı' akıl ve hayal yoluyla kavranır. 'Anne Tanrı'yı idrak etmenin yolu ise sevgiden geçer. Tanrı, sevgi peygamberini tekrar anne gönlüne koydu. Dere denize ulaştı ve yüce anneye tekrar çocuğunu bağrına basma fırsatı verildi"²⁰⁰

3. Çevre ve Eğitim-Öğretim Kurumları

a) Bişerrî

Çocukluk ve gençlik dönemi kadar, bu dönemlerin yaşandığı mekan olan Bişerrî köyünün de Cubrân'ın kişiliği üzerinde büyük tesiri olmuştur. Bilhassa ilk çalışmaları ömrünün ilk yıllarını geçirdiği bu mekanın izlerini taşımaktadır. Cubrân; ıstırap, acı, keder ve endişenin ne olduğunu bu köyde öğrenmiştir. Yine bu mekanda kalbini sevgiye açmış, tabiatın kucağında güzelliğe ve özgürlüğe aşık olmuştur. İtalyan rönesans harikalarıyla burada tanışmış, İncilleri, Mezmurları, mitolojik hikâyeleri ve Lübnan tarihi hakkındaki gerçekleri burada öğrenmiştir.²⁰¹

Bişerrî ve çevresi, tabiat dekorundaki doğal renkler, nağmeler ve güzel kokular kadar, muhafazakar yapısı, sade yaşam biçimi, dinî-feodal geleneklerin günlük yaşamla olan sıcak ilişkisi sebebiyle de Cubrân'ın kültürel gelişimine katkıda bulunmuştur.²⁰² Cubrân, özellikle Arapça kaleme aldığı eserlerinde katıksız bir Lübnanlı olarak çıkar karşımıza. Hatta hikâye kahramanları ve olayların cereyan ettiği fizikî çevre bütünüyle onun, içinde yaşadığı mekandan alınmıştır. Bu nedenle Cubrân'ı daha yakından tanımak isteyen kişi, onun sürekli olarak atıfta bulunduğu bu çevreyi gezip görmelidir. İngilizce olarak kaleme aldığı eserlerinde bile, zaman zaman asırların efsaneleri ve maneviyatla dolu doğu topraklarındaki şahsî tecrübelerinden söz etmiştir.²⁰³

Cubrân'ın anıları, hikâyeleri ve öyküleri, onun bu çevrede kazandığı deneyimlerinin birer meyvesidir. Örneğin "Mārtā el-Bāniyye"²⁰⁴ adlı hikâyedeki kadın -Yūsuf el-Ḥuveyyik'in belirttiğine göre- Cubrân'ın Beyrut'ta bizzat tanıştığı gerçek kişiliği olan bir kahramandır.

Dağa yaslanmış halde vadiye bakan Bişerrî, etrafı sis kapladığında iç içe girmiş bir adacıklar kümesini andırır, etraf karla kaplandığında ise, beyaz elbisesini giymiş bir gelin gibi

²⁰⁰ Cebr, *Cubrân fî 'Aşrihi ve Āşārihi*, s. 34.

²⁰¹ Cebr, age, s. 64.

²⁰² Kubba'ın, Raymünd, *en-Nez'atu'r-Rūhiyye fî Edebi Cubrân ve Nu'ayme*, Dāru'l-Fikri'l-Lubnānī, Beyrut, ts. s. 35.

²⁰³ Cebr, age, ay.

²⁰⁴ Bkz. Cubrân, Ḥalîl Cubrân, *'Arāisu'l-Murūc*, (Dirāse ve Taḥlîl, Nāzik Sābā Yārd), Muessesetu Nevfel, 3. baskı, Beyrut, 1994, s. 47.

arz-ı endam eder, ilham perisi suretine girer ve şairin yaratıcı zekasında şiir kıyafetinde hayat bulur.

İçinde büyüdüğü tabii güzellikler, bir ömür boyu ondaki edebî zevk ve heyecanı harekete geçirmiş, yaşlanıncaya kadar da ruhundaki bu tesiri sürdürmüştür. Ona göre: “Bu hayattaki en güzel şeylerden biri de, ruhlarımızın, bir zamanlar mutlu olduğumuz mekanlar üzerinde dönüp dolaşarak kanat çırpımlarıdır.”²⁰⁵

b) Boston ve el-Ḥikme Arasında

Cubrân ailesiyle birlikte Boston’a geldiğinde, burası sadece göçmen Çinlilerin oturduğu kalabalık bir getto, büyük bir ticaret limanı veya canlı bir endüstri merkezi değil, aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri’ndeki hür düşünce hareketinin de eksenini sayılabilecek hayati öneme sahip bir noktaydı. Muhafazakar bir Mârûni çevreden yine muhafazakar bir Protestan çevreye (Boston’a) göç eden Cubrân, başlangıçta yeni ortama adapte olmakda zorluk çektiyse de, kısa bir zaman zarfında bu kültürel iklim farklılaşmasına ayak uydurmuş ve hayatını normal seyri içinde devam ettirmiştir.

Boston’daki ikameti esnasında diğerleri gibi Cubrân da, göçmen çocuklarının eğitim gördüğü mahalle okuluna gitmiş ve bu ortamın kültürel atmosferinden etkilenmiştir. Birçok hususta kendisine rehberlik eden Fred Holland Day’in önerdiği “*Sam Amcanın Kulübesi*” ve Maeterlinck’in “*The Treasure of The Humble*” adlı hikâyeleri, ayrıca John Lambreer’in “*Klasik Sözlüğünü*” erken yaşlarda okuma fırsatı bulmuştur. Katolik kilisesi ve din adamlarının davranışlarını ilgiyle izlemiş ve şahsî gözlemlerde bulunmuştur.²⁰⁶

Ancak Cubrân, Arapça öğrenmek ve bazı Marunî öğretileri hakkında malumat sahibi olmak niyetiyle çok geçmeden anavatanı Lübnan’a dönmek ister. Bu tarihten itibaren Cubrân, çevresinde olan bitenler karşısında sadece iyi bir gözlemci olarak kalmamış, aksine, gördüklerine eleştirici ve şüpheci bir açıdan yaklaşmaya başlamıştır.

Sabırsız ve iştahlı bir okuyucu olan Cubrân, Kitab-ı Mukaddes’i, “*Nahda*” hareketinin önde gelenlerinden Edîb İshâk, Fransîs el-Marrâş (1836-1873), Şiblî eş-Şumeyyil gibi edebiyatçıların eserlerini, Arap mutasavvıfların risale ve divanlarını, “*Kelîle ve Dimne*”yi, Rousseau, Voltaire (1694-1778) ve Balzac’ı (1799-1850) erken denebilecek yaşlarda okumuştur. Cubrân, el-Ḥikme’deki tahsilinden sonra herhangi bir resmî okula kaydolmamış,

²⁰⁵ Cubrân, *Aşk Mektupları*, s.132

²⁰⁶ Cebr, *Cubrân fî ‘Aşrihî ve ‘Āsârih*, s. 65.

öğrenimini yaygın öğrenim sistemi içerisinde kendi kendine sürdürmüştür. Cubrân'ın, okulda okurken sadece edebiyata ve dile önem verdiği dikkatlerden kaçmamaktadır.²⁰⁷

c) Boston'daki Edebî ve Fikrî Çevre

Cubrân'ın iki dostu Fred Holland Day ve Josephine Peabody, Yunan mitolojisine, özellikle de sevginin ölümden daha güçlü olduğunu ifade eden sembollere ilgi duyuyorlardı. Doğal olarak Cubrân da, tıpkı diğer romantikler gibi bu sembollere sıkı sıkıya bağlı kalmış, pek çok hikâyesinde, sevginin ölümden daha güçlü ve kural tanımayan bir mahiyete sahip olduğundan söz etmiştir. “*Arâisu 'l-Murûc*”da²⁰⁸ iki aşık iki bin yıl sonra yeniden buluşuyor, “*el-Ervâhu 'l-Mutemerride*”da²⁰⁹ ise iki sevgili, -bu dünyada buluşmaları imkansız olduğundan- ancak ölümlerle bir araya geliyorlar.

Orpheus ve Pan efsaneleri Cubrân'ın ilgisini çekmiştir. Orpheus yaratıcı muhayyilesi ile diğer insanların ulaşamadıkları harikulade sırları elde edebilen bir sanatçıdır. Kendisi gitar ustası olduğundan, müziği ile insanları, hayvanları, bitkileri ve hatta cansızları bile büyüleyebiliyordu. Bu sanatçının öğretileri arasında yer alan ‘ölüm, ruhu vücudun kirlerinden arındırır, çünkü ruh, sürekli bedensel dönüşümleri (reenkarnasyon) sayesinde yavaş yavaş saflaşarak tanrılık makamına yükselir’ prensibinin, Cubrân üzerindeki etkisi muhtemelen onun, insanla tanrı arasında kurmak istediği ilişkiye, ve bu konuda ileri sürdüğü teorilere ilham kaynağı olmuştur.²¹⁰

Orpheus İsa Mesih'in habercisi kabul ediliyordu. İşte Cubrân “*The Prophet*”ın baş kahramanı el-Muştafâ'nın şehri olan Orphalese adını buradan almıştır. Pan'ın Cubrân'daki etkisi ise, “*el-Mevâkib*” adlı eserinde ortaya çıkmış, burada ‘ney’i, ebediliğin bir simgesi haline getirmiştir. Bilindiği gibi Pan, Yunan mitolojisinde doğa tanrısına verilen addır. Efsaneye göre, bu tanrı çok iyi ‘ney’ üfler ve sürüleri bununla otlatır. İlginç biçimde Cubrân, Pan'ın bu özelliğinde sihirli bir yön görmüştür.

Cubrân Hint, Yunan, Fenike, Keldani mitolojisini de yakından incelemiş, kaleme aldığı hikâyelerinde pek çok kez bu sembol ve mecazlardan yararlanırken, deniz tanrısı Neptun, Jüpiter, Kibebe, Apollon, Adonis, İsis gibi tanrılarla ilgili bilgi ve hikayelerden istifade etmiştir.

²⁰⁷ Cebr, age, s. 66.

²⁰⁸ Bkz. Cubrân, *Arâisu 'l-Murûc*, s. 27.

²⁰⁹ Bkz. Cubrân Halîl Cubrân, *el-Ervâhu 'l-Mutemerride*, (Dirâse ve Tahlîl, Nâzik Sâbâ Yârd), Muessesetu Nevfel, 3. baskı, Beyrut, 1995, s. 27.

²¹⁰ Cebr, *Cubrân fî 'Aşrihi ve Âşarih*, s. 67.

Bu arada Cubrān, Tevrat'ı ve orada adı geçen peygamberleri incelemeyi de ihmal etmemiştir. Eflatun'un toplum ve estetikle ilgili nazariyelerini öğrenmeye çalışmış, arkadaşları sayesinde Boston'daki üst düzey insanlarla bir araya gelme fırsatı yakalamış, geleneğe karşı çıkan seçkin şairlerle tanışma imkanı bulmuştur.²¹¹

Metafizik konulardaki merakını gidermek üzere ise, Ralf Waldo Emerson (1803-1882) ve Maurice Maeterlinck gibi meşhurların eserlerini incelemiştir. Maeterlinck büyütlü sözler kullanan ve estetik üslup sahibi Belçika'lı bir yazardı. O, gizli kötü güçleri ve zulüm hissini doğurduğu müphem psikolojik durumları sembolik ifadelerle harikulade bir şekilde tasvir edebilmektedir. Onun yegane kaygısı ölüm ve ölüm sonrası hayattır. Cubrān, Maeterlinck'in, kendisi üzerindeki karşı konmaz etkisini şu şekilde dile getirmektedir: "Ondört ile onsekiz yaşlarımda iken o benim mabudumdur. Fakat şimdi anlıyorum ki aldanmışım. Çünkü o, okuyucuya, düşüncesini, özel deneyimini sunmuyor, tersine başkalarının ürettiği düşünceleri arz ediyor. Ayrıca hayatı da yazılarıyla pek uyum içinde değil"²¹².

Cubrān'ın moral dünyasını derinden etkileyen diğer isim Emerson'a gelince, bu şahıs çoğu yazılarında maddiyata tapınma tehlikesinden uzak durmuştur. Hayatın amacını, nefsi enaniyetten ve arzulardan arındırıp tanrıyla birleşmek olarak tarif etmiştir. Dinin bireysel bir iç tecrübe olduğunu ve tabiatın da bize her yerde ferdi olanı ve kevnî olanı gösterdiğini ifade etmiştir. Tabiatın insanla olan ilişkisi çok güçlüdür, çünkü maddede olan her şey ruhta da vardır. Bizzat tabiat da küllî ruhun bir simgesidir.

Emerson, kader konusunda optimist olduğu için şüphe, şaşkınlık ve madde asrındaki insanların maneviyatını yeniden takviye etmiş ve onları şark kökenli dinî felsefelere yönlendirmiştir. Emerson'un bu yönlendirmeleri ile, 19. asrın ortalarından itibaren Boston'da Brahmanizm, Budizm, Konfüçyanizm, Zerdüştlük, Bahâîlik gibi dinler ve akımlar yaygınlık kazanmıştır. Hıristiyanlık dininin, söz konusu felsefelerle etkileşim içine girmesi neticesinde insanın Tanrı'yla olan ilişkisinde yeni bir boyut ön plana çıkmıştır: Din adamları ve kiliseye gereksinim olmadan Tanrı'yla ilişki, doğal ve doğrudan ilişki.

Boston'daki fikir adamları ve sanat çevreleri doğuyu ve onun manevî değerlerini incelediklerinde, sedir ağaçlarından, efsanelerden, doğu geleneklerinden, kısacası şarka ait unsurlardan kuvvetli bir şekilde etkilenmişlerdir. Herkes gibi Cubrān da bu atmosferin etkisinde kalarak belirli bir süre kendisini doğu felsefelerine vermiştir: "Konfüçyus'un öğretilerini

²¹¹ Cebr, age, s. 68.

²¹² Kubba'nın, Raymünd, age, s. 31-32.

duydum Brahma'ya kulak verdim ve Buda'nın yanı başında oturdum"²¹³ Cubrân kendi şahsında doğu ruhunu müşahhas hale getirmeye çalışmıştır. Bu yüzden yarı tapınak haline getirdiği çalışma odasında âdeta bir rahip gibi yaşamıştır.

B. Fizyonomisi, Karakteristik Davranışları, Özel Zevk ve Tercihleri

1925 yılında er-Râbiṭatu'l-Ḳalemiyye'nin tanımına göre Cubrân; kısaya yakın bir orta boya sahipti. Teni beyaz, yüz ifadesi canlı ve güleçti. Yakışıklı sayılabilecek siması çocuksu masumiyetiyle birleşiyordu. Samimiyeti ve kendine olan inancı gözlerinden okunuyordu. Özellikle coştuğunda yarı sarhoş gibi yalpa yapardı.

Kırk iki yaşında olmasına rağmen, olduğundan daha yaşlı gösterdiğini duymaktan pek hoşlanmazdı. Cubrân gibi 'reenkarnasyon'a inanan birisi için bu tavır biraz garip sayılabilir.

Cubrân, sağ elinin işaret parmağında safirden büyükçe antika bir yüzük taşır, gezintiye çıktığında mutlaka yanında bir baston bulundurur ve dışarı çıkarken rahat, yakası yumuşak gömlekleri tercih ederdi. Yakın dostlarının gözlemlerine göre, yakası ütülü gömlek giydiği vaki olmamıştır.

Amerikalılar arasında ve resmî mahfillerde bir Amerikalı gibi davranan Cubrân, Arapların bulunduğu bir meclise oturduğunda ise derhal aslına dönüyor, hatta yemek yeniyorsa, şark sofrasının vazgeçilmez zevkleri arasında yer alan çiğ soğan ve sarımsaktan ödün vermeden en doğal haliyle bir Arap gibi yiyordu.

Cubrân, Araplardan kiminle konuşursa konuşsun hep âmmiceyi kullanır ve bundan büyük bir zevk duyardı. Konuşması ağırdı, ancak diyaloglardan sıkıldığında daha seri ve daha vurgulu konuşurdu. Köylülere ve halk kahramanlarına dair anlatılan anekdotları can kulağıyla dinler, hatta bazen coşardı. Özel çalışma saatleri esnasında sık olarak Arap kahvesi ve sigara içerdi. İçinde bulunduğu mecliste kadeh dolaştırılıyorsa reddetmez, diğerleri gibi o da içerdi.

Müziğe özellikle de doğu müziğine tutkunluğu ve hayranlığı vardı. Usta bir neyzeni ya da üdiyi icrâ esnasında dinlerken sanki ruhu müzikle birlikte gök yüzüne çıkıyormuşçasına derinden etkilenir, zaman zaman göz kapaklarının nemlendiği görülürdü.

Çoğu zaman kederli görünür, işler ters gittiğinde, arzu etmediği sonuçlar elde ettiğinde oldukça sinirlenirdi. Bu halde konuştuğunda sanki göz yaşları muhatabının kalbine dökülür gibi etki yapardı. Bazen Cubrân, üzüntü duyulmayacak son derece basit meselelerde bile kederlenir

²¹³ Cubrân, *Dem'a ve İbtisāme*, s. 212.

ve çok müteessir olurdu. Yol ortasındaki bir kayayı yılların gadrine uğramış bitkin bir ihtiyara benzeten bir şair için, böyle bir duygusallık pek garip olmasa gerektir.

Cubrān, kış mevsimini genelde New York'ta geçirir, Lübnan mahallesini nadiren ziyaret ederdi. Yaz mevsimi geldiğinde ise, çocukluk çağının büyük bir kısmını geçirdiği Boston'a veya Boston civarındaki Arap gettolarına giderdi. Hayranları ve çok yakın dostları kendisini evinde ziyaret eder, o da kaftana benzer uzun ve bol dökümlü bir elbiseyle misafirlerini karşılardı.

Geceleri genellikle evde olmayı tercih ettiğinden nadiren misafirsiz kalırdı. Misafirliklerde veya misafir ağırlarken, hoşuna giden bir söz veya nükte duyduğunda bunu hemen küçük bir kağıda, bir deftere hatta bazen kol yeline not etmeyi bir adet haline getirmişti. Ancak bunu yaparken ne konuşanı durdurur ne de çevresindekilere bunu hissettirirdi. Cubrān, çalışmaya, ziyaretçileri gittikten sonra başlardı. Hemen her gece mutlaka bir şeyler yazıp çizer veya tuvalin karşısında saatlerce vakit geçirirdi.

Cubrān yıldızların ve burçların, insanın kaderi üzerinde etkili olduğuna inanıyordu. Rüyalara özel bir ilgisi vardı ve onları kendine göre yorumlamaktan büyük haz alırdı. Rüyalari konusunda yaptığı bazı yorumlar doğru çıkmıştır. Örneğin kardeşinin ölüm tarihini bir rüyasına dayanarak doğru tahmin etmiştir. Cubrān'ın rüya tabirlerini yakın dostu ve hamisi Mary Haskell de beğeniyordu.²¹⁴

Nesīb 'Arīḍa'nın 1906 yılında gazetede yayınlanmak üzere Cubrān'la yaptığı röportajda yer alan şu bilgiler de, onun özel zevkleri, huyu ve eğilimleri konusunda önemli ipuçları vermektedir:

Fazla karışık olmadıkları sürece tüm renkleri severim. Renk üzerine, bir babanın çocukları üzerine eğildiği gibi hassasiyet ve dikkatle eğilen bir ressamım. Çiçek dünyasından favorim siklamen -zira tipik Lübnan çiçeğidir-, ağaçlardan meşe. Güzellik olarak tabiatın güzelliğine, o tablo içinde de dağların ihtişamına bayılırım. Bana göre güzelliğin çeşitleri yoktur. Renk ve çizgileri arasında ahenk olan ne varsa o güzeldir. En sevdiğim mevsim Sonbahar, en beğendiğim koku ateşte yanan kuru odun ve çubuk kokusu. Mücevherlerden yakutu, müzik makamlarından nihavendi tercih ederim. En beğendiğim isim Selmā; en hoşuma giden üç kelime ise sevgi, tabiat ve Tanrı.

²¹⁴ Cebr, *Cubrān fī 'Aşrihi ve 'Āşārihi*, s. 56-58.

Michelangelo'nun (1475-1564) heykelleri, Sheakspeare (1564-1616), Mutenebbî (915-965) ve Ebū Nuvās'ın (750-813) şiirleri, İbn Haldūn (1332-1395) ve Nietzsche'nin fikir yazıları, roman kahramanlarından Hamlet ve Brutus diğerleri içinde kişisel zevklerime en yakın bulduklarım. Tarihte yaşamış en büyük kahraman kimdir dersiniz 'Muhammet' derim.

'Nerede ve hangi çağda yaşamak isterdiniz' diye bir soru sorulsaydı 'Lübnan'da ve bu asırda' yanıtını verirdim. Çünkü bana göre bu asır, geçmiş asırların bıraktığı bütün güzelliklerin zaten bugün de mirasçısı.

Bir erkekte bulunmasını istediğim en asil ahlak doğruluk, kadında namus. Tersinden de bakabilirsiniz; Bir erkekte nefret ettiğim en âdi ahlak yalancılık, kadında iffetsizlik. Doğal ve insanî olan bütün temayüllerse bence şerefli dir.²¹⁵

C. Kadına Bakışı ve Hayatında Önemli Yeri Olan Kadınlar

1. Kadına Bakışı

Tüm zamanlarda ve çağlarda kadın, düşünürlerin, sanatçıların ve edebiyatçıların hayatında çok önemli bir yere sahip olmuştur. Bu açıdan kadın, maddî varlığı bir tarafa, bir erkeğin gönül dünyasını yeşerten bereketli bir toprak gibidir. Onun bu ilham kaynağı olma özelliğine rağmen, kadın gerçeğini anlamaya çalışan pek çok şair ve yazar, bugüne kadar kadının yüreğinde gizli olan hakikati tam anlamıyla keşfedebilmiş değildir. Zira, büyük bir kesim, kadına, sadece cinsellik açısından yaklaşmış, onu aciz, boyun eğen zavallı bir varlık olarak algılamıştır.²¹⁶

Cubrān'ın, kendilerinden etkilendiği bazı filozoflar -ki bunlar içinde en önde geleni Nietzsche'dir- kadını, tılsımı, dâhî kimseler tarafından bile çözülememiş bir muamma olarak görmektedir. Erkek, gayesi dünyaya çocuk getirmek olan kadının sadece bir aracıdır. Nietzsche 'Acaba kadın erkeğin nesi olur?' diye sorar ve şöyle yanıt verir: Gerçek erkek iki şey ister: Risk ve oyun. Ona göre iki cins arasında eşitlik imkansızdır. Çünkü aralarındaki savaş ebedidir.

Kadın karşıtlarının düşünceleri ne olursa olsun, bu kimseler, fikrî, sanatsal ve edebî gelişimlerinde kadının oynadığı önemli rolü inkar edememektedir. Bu olumlu katkı özellikle de romantik şairlerde göze çarpmaktadır. Onlara göre kadın, hayal dünyasının bir parçası olup sadece et ve kemikten müteşekkil bir varlık değildir. O, hayallerden ve tayflardan meydana gelen bir idealdir. O, şeffaf ruhtur, hayır ve şerrin karışımı değildir. O mutlak hayırdan, mutlak

²¹⁵ Cebr, age, s. 53-56.

²¹⁶ Cubrān, *el-Ecnihatu'l-Mutekessira*, s. 115.

saflıktan yaratılmıştır. Onun sevgisi duygusal bir sevgi değildir. Onun sevgisi, içgüdünün çağrısını aşan manevî bir aşktır.²¹⁷

Cubrân'ın kadın karşısındaki tutumu Hintli şair Tagor'un tutumuyla örtüşmektedir. Ev işleri, ailedeki sorumluluklar ve erkek otoritesinin hâkim olduğu toplumda annelik ve eşlik vazifeleri kadını varlığın hakikatinden uzaklaştırmış ve ikinci plana itmiştir. Doğu kadınının yaşamış olduğu bu dram hem Tagor'u hem de Cubrân'ı öfkelenmiştir. Tagor kadına şöyle seslenmiştir: "Dış dünyaya açılmanızı ve hakikati görmenizi istiyorum. Siz kadınlar sadece ev hanımı değilsiniz, hatta bizzat ruhun meşalesisiniz." Tagor, kadınlar üzerindeki gücün, erkeklerin gücü olduğunu ve gerçek aleme hâkim olan gücün de yine bu güç olduğunu söylemiştir. Cubrân'ın kadın meselesinde Tagor ve Blake gibi diğer bazı edebiyatçılarla aynı kanaati paylaştığını söylemek mümkündür.

Cubrân, erkeğin; şerefi, yüceliği ve şöhreti âdeta satın aldığı; kadınınsa bunun bedelini ödediğini, en büyük günah ve suçları işleyen erkeklere göz yumulurken en küçük bir hata işleyen kadına bu toleransın fazla görüldüğünü ifade etmektedir.

Cubrân, 'kadın, erkeğin sevgilisi olmak istiyor' şeklindeki iddialara şöyle cevap vermiştir: "Gerçek şu ki, kadın bundan çok daha fazlasını istemektedir. Pek çok kadın, anne olmak istemektedir. Onların bu isteği, kendi samimi varlıklarından çocuklarına hayat verme isteğidir. Kadın, erkeği, kendisinde gizli olan çocuğun bir anahtarı olarak, o çocuğun kendisinden hayat alması için ister." Cubrân'ın bu ifadelerinde Nietzsche'nin etkisi görülmektedir. Ancak o, bu dönemden önceki dönemde "*Dem'a ve İbtisāme*" adlı eserinde yukarıdaki düşünceye karşıt bir takım ifadeler de kullanmıştır: "Yüce aşk, kalbimi temiz bir sunak kılmıştır. -o da kadındır dostum- dün oyuncak sandığım kadındır. Gerçek kadın, bana destek olandır."²¹⁸

Cubrân'a göre evlilik, bir üçüncünün dünyaya gelebilmesi için iki yüce varlığın beraberliğidir. Ayrılığı ortadan kaldırmak uğruna ruhun güçlü bir sevgi içinde kurduğu birliktir. O yüce birliktir ki birbirlerinden ayırık bireyleri iki canın içinde birleştirip, bütünler. Başlangıcı bir bakış ve bitimi sonsuzluk olan bir zincirin altın halkasıdır. Lekesiz bir gökyüzünden, kutsamak ve bereketli kılmak için yüce doğanın tarlalarına inen temiz bir yağmurdur.

²¹⁷ Ğarîzî, age, s. 8.

²¹⁸ Ğarîzî, age, s. 11.

2. Hayatında Önemli Yeri Olan Kadınlar

a) Josephine Preston Peabody

Amerikalı tiyatrocı, yazar ve şairdir. Cubrân'ın edebî ve sanatçı kişiliğinin gelişmesinde ve kabiliyetlerinin ortaya çıkarılmasında katkısı olan kadınların ilkiydi. Sanat zevki olan zengin bir ailenin kızıydı. Josephine on yaşında iken ekonomik kriz yüzünden ailesi bir ara zor günler geçirmiş, bu krize rağmen eğitimini tamamlamayı başarmıştır. Fred Holland Day, 8 Mart 1896 senesinde bir fotoğraf sergisi düzenlemiş, Cubrân, Josephine ile ilk olarak bu ziyaret esnasında tanışmış ve kendisini evine davet etmiştir.

Cubrân, henüz onbeş yaşında olmasına rağmen, Josephine'den etkilenmiş ve büyüleyici güzelliği karşısında daha ilk bakışta kendisine aşık olmuştur. Ancak çok geçmeden kader onları ayırmış ve Cubrân ana dilini öğrenmek üzere ülkesine dönmüştür. Cubrân zihnen onun resmini çizer ve üzerine Arapça olarak şöyle yazar: “Cubrân Halîl Cubrân'dan bilinmeyen dost Josephine Peabody'e, 23 Ağustos 1898”²¹⁹.

Lübnan'a dönen Cubrân Josephine'i çok özler ve bütün ümitlerini kestiği sırada ondan bir mektup alır: “Senin gibi estetiği yaratanlar başkalarına hayat iksiri sunarlar. Bilmiyorum senin ülken nasıl. Gelişeceğin sakın bir ortam var mı?”²²⁰ Gelen mektupla birlikte Cubrân, çok sevinir ve kötümserlik havasını üzerinden atarak henüz çok iyi olmayan İngilizce'siyle ona şöyle bir mektup yazar: “Senden ümidimi tamamen kesmiştim. Birden mektubunu alıyorum, bu benim için mektubun ifadelerinden daha da anlamlı. Ne kadar mutluyum bir bilsen! Kalemim, içimdeki duyguları ifade etmekten aciz. Binlerce mil uzakta gönlümün derinliklerinde sana olan sevgimi saklıyorum. Senin dostluğunu ve hatıranı kalbimin bir köşesinde muhafaza edeceğim.”²²¹

Cubrân mektubun devamında onunla ilk tanışma hatırasını da anlatıyor: “Mr. Day'in sergisinde seninle başbaşa yaptığımız o tatlı sohbeti asla unutmayacağım. O gece Day'a, 'siyahlar içindeki şu bayan kim?' diye sormuştum. Bana: Bayan Peabody demişti, genç bir şairdir, kız kardeşi de ressam. Ben de cevap verdim : Mesut bir aile, keşke fırsat olsa da kendisiyle tanışsam.”²²²

²¹⁹ Ğarîzî, age, s. 24.

²²⁰ Cebr, *Cubrân Halîl Cubrân fî Hayâtihî'l-Āşîfe*, s. 31.

²²¹ Ğanîn, Riyâd, age, s. 27.

²²² Ğanîn, Riyâd, age, ay.

Josephine, hayatının değişik evrelerinde yer yer kuraklık yaşıyan Cubrān için verimli bir vaha idi. Cubrān, özellikle kız kardeşi Sulţānā'yı, erkek kardeşi Buţrus'u ve annesini kaybettikten sonra onda teselli buluyordu. Sıkılıp bunaldığında zaman zaman onun yanına gider, "mahrum kalmış bir çocuk gibi göğsüne yaslanır, o da onunla bir anne şefkatiyle ilgilenir, anılarını anlatırdı."²²³

Josephine, bir gün Cubrān'a kendisiyle evlenmeyi dūřündüğünü, ancak sevmesine rağmen aralarındaki yař farkı ve ekonomik durumunun kötü oluşu dolayısıyla evlenemeyeceğini söyler. Cubrān Josephine'in maksadını gayet iyi anlar, ancak anlamak pek işine gelmez.²²⁴ Ne var ki Josephine, ailesinin içinde bulunduğu ekonomik krizden kurtulabilmesi için duygusallığı bırakıp gerçekçi olması gerektiğinin farkındadır ve kararını verir: zengin birisiyle evlenecektir. Cubrān Josephine'i bu kararından vazgeçirmek için ona, üzerinde mavi bir tař bulunan ata yadigarı bakır bir yüzük hediye eder. Ancak bütün çabalar boşunadır; Josephine varlıklı bir iş adamı olan Leonel Marks ile evlenmeye karar verir. Cubrān, bir tepki olarak onun düğün törenine iştirak etmemiştir.

b) Hālā eđ-Dāhir

Genç Cubrān'ın hayatında gerçekten önemli bir yeri olan ve kalbinin kendisine karşı sevgi ve aşkla bağlandığı ilk kişiydi. Çünkü Cubrān Boston'dan Lübnan'a döndüğünde Josephine ile yeni tanışmıştı ve onunla olan ilişkisi henüz 'puslu'ydu.

Cubrān'ın, 1898 yılının sonbaharında Biřerrī'den Beyrut'a okula kayıt yaptırmaya giderken yolda gördüğü narin, güzel ve büyüleyici Hālā; seçkin, asil, makam mevki sahibi bir ailenin kızıydı. Cubrān, onu evinde sık sık ziyaret ediyor, özellikle de ailesinin evde bulunmadığı zamanları fırsat biliyordu. Cubrān okula kaydolduktan sonra da mektup yoluyla irtibat kurmaya devam etmiştir. Babası köy ağası idi. Cubrān ikinci ve son yaz tatilini köyü Biřerrī'de geçirdi ve aralarındaki ilişki arkadaşlık sınırlarından öteye geçti. Bu ilişkinin köklü ve soylu ailenin şöhretini zedeleyeceği endişesini taşıyan Hālā'nın erkek kardeşi İskender eđ-Dāhir, kardeşini, Cubrān'la buluşmaktan meneder. Bunun üzerine Cubrān, Hālā'ya kaçma, daha sonra da evlenme teklifi yaparsa da Hālā'nın Cubrān'a yanıtı şöyle olur: "Eğer bir meyveyi olgunlaşmadan koparırsan, bu, o ağaca zarar verir ve sen de meyveden istifade edemezsin. Fakat olgunlaşırsa zaten kendiliğinden düşecektir."²²⁵

²²³ Cebr, *Cubrān Hālāl Cubrān fī Hayātihī l-Āřife*, s. 43.

²²⁴ Cebr, age., s. 57.

²²⁵ Cebr, age., s. 35.

Abisinden korkan Ḥalā Cubrān'la evde değil, St. Serkīs manastırının ormanında haftada bir gün buluşmaya devam eder. Cubrān ona “Zannederim sen köşk hayatını kulübe hayatına tercih edersin değil mi? Amerika'dan döndükten sonra sana burada bir köşk inşa edeceğim. Ḥalā, tevazu ile cevap verir: Sevgilim birlikte yaşadığımız her kulübe zaten bir köşke dönüşür.”²²⁶ Cubrān, Lübnan'da geçirdiği 1902 yılının son yazında Ḥalā ile sadece iki kez görüşebilmiş bu arada da Beyrut'ta Sulṭānā Şābit adında dul bir kadına tutulmuştu. İlginçtir ki bu dul kadın, ona Bişerrī'deki sevgilisi Ḥalā'yı unutturmuştur. Ḥalā bundan sonra hiç evlenmemiş, ömrünün sonuna kadar bekar yaşamış ve 1955 yılının ortalarında âmâ olarak dünyaya gözlerini kapamıştır. Ḥalā'nın Cubrān'a olan aşkı gönlünde hep gizli olarak kalmış, Cubrān, New York'a döndükten sonra onun resmini hafızasından çizmiştir.²²⁷

Cubrān'ın acıklı bir sonla biten bu aşk tecrübesi daha sonra kaleme alacağı “*el-Ecniḥatu'l-Mutekessira*” adlı hikâyesine de esin kaynağı olmuştur. Bu hikâyedeki baş kahraman Selmā Kerāme, Ḥalā'yı sembolize etmektedir.²²⁸

c) Sulṭāna Şābit

Cubrān, Ḥalā eḍ-Ḍāhir ile olan ilişkisinin başlarında, 1901 yılında Eyyüb Şābit ile tanışır ve sık sık kendisini evinde ziyarete gitmeye başlar. Bu ziyaretler esnasında Cubrān, Eyyüb Şābit'in 32 yaşındaki dul kız kardeşi Sulṭānā ile tanışır ve sanata düşkün olan bu güzel dul, duygusal açıdan birçok karasızlıklar yaşayan Cubrān'ı etkilemeyi başarır. Cemīl Cebr'in ifadesine bakılırsa, Cubrān'ın, Sulṭāna Şābit'e yazdığı mektuplar sıcak bir karşılık bulmamış ve sanki özel mektup değilermiş havası uyandırmıştır. Ancak bu aşk macerası, tanışmalarından dört ay sonra Sulṭāna'nın sürpriz ölümüyle son bulmuştur.

Bir gün Cubrān, arkadaşı ve Sulṭāna'nın erkek kardeşi Eyyüb Şābit'ten Sulṭāna'nın kendisi için kaleme alıp gönderemediği onyediyi mektuptan oluşan bir paket alır. Mektupları okuduğunda o soğuk üslubunun arkasında gizlediği şiddetli aşkı ve içine gömdüğü azabı görür. Mary Haskell ile olan bir sohbetinde şu itirafta bulunur: Sulṭāna'nın yazıp bana göndermeye cesaret edemediği mektupların içeriğini öğrenebilseydim hayatımın akışı tamamen değişebilirdi. O, aşk için yaşamış ve hasretiyle bu dünyadan göçmüş bir insandır.²²⁹

²²⁶ Cebr, age., ay.

²²⁷ Ğarīzī, age, s. 33.

²²⁸ Cubrān bu eserini kaleme aldığı Mary Haskell kendisine hikâyedeki kahramanın Ḥalā eḍ-Ḍāhir olup olmadığını defalarca sormuştur. Ancak Cubrān her defasında bu olayın gerçekle alakası bulunmadığını, bir kurgudan ibaret olduğunu ve hikâyedeki şahısların da hayal ürünü olduğunu ifade etmiştir.

²²⁹ Ğarīzī, age, s. 35.

Cubrān, bir yandan Bişerrī’de bulunan Ḥalā eḡ-Ḍāhir’e aşk fısıltılarıyla hitap ederken, öte yandan Beyrut’ta bulunan Sulṭāna Şābit’e de benzer duygularını dile getirmekteydi. İşte bu çelişki, duygusal hayatında ve kadınlarla olan ilişkisinde Cubrān’ın başlıca karakteristiği olarak ön plana çıkmaktadır.

d) Mary Elizabeth Haskell

Cubrān, “Bütün benliğimi kadına borçluyum” dediğinde, bununla, sevgi ve şefkat tohumlarını gönül fidesine eken annesini, özellikle darlık günlerinde büyük bir özveride bulunarak Cubrān’a huzurlu bir ortam sağlamak üzere bütün mesaisini kendisine hizmete adayan kız kardeşi Mīryānā’yı ve kişiliğinin ve edebiyatının gelişiminde ona katkıda bulunan kız arkadaşlarını, özellikle de Amerikalı Mary Elizabeth Haskell’i kastetmiştir.²³⁰ Cubrān, hayatı boyunca kendisine her bakımdan yardımcı olan Mary Elizabeth Haskell ile tanıştığında kendisi yirmibir Mary ise otuzbir yaşlarındaydı. Bu ilişki, Cubrān vefat edinceye kadar devam etmiştir.

Josephine Peabody, Cubrān’la olan ilişkisini koparıp bir başkasıyla evlenmeye karar verdiği sıralarda, Cubrān 1904 Mayıs’ında fotoğrafçı Fred Holland Day’in stüdyosunda bir resim sergisi düzenlemiş ve kader Cubrān’la Mary Haskell’i bu sergide bir araya getirmiştir. Mary Haskell, arkadaşı Leonel Marks’ın, Cubrān da Josephine’in ihanetine tepki olarak bir araya gelmişlerdir. O dönemde Mary, Marlboro Street’ta bulunan kendisine ait bir kız okulunun müdiresi idi ve Cubrān’a, sergilediği resimlerden bazılarını okulun iç duvarlarına asma teklifinde bulundu. Bu resimler, Mary’nin Cubrān’la olan ilişkisini derinleştirmiş, ona olan yakınlığını artırmıştır.²³¹

Mary, resim sanatı konusunda eğitim alması için kendisini Paris’e göndermeyi teklif etmiş, o da bu teklifi kabul ederek 1908 yılında Paris’e gitmiştir. Fransa’da ikameti esnasında Mary, Cubrān’a her ay yetmişbeş dolar göndermiştir. Paris’e bulunduğu sıralarda Mary ve Cubrān arasında gerçekleşen yazışmalar zamanla duygusal bir yakınlaşmaya yol açmıştır. Cubrān, Ekim 1910’da Paris’den döndükten kısa bir süre sonra Boston’dan ayrılarak New York’a yerleşir, ancak, kendisini kollayıp gözeteni iyi kalpli ‘meleşine’ ruhen değil sadece cismen uzak kalmıştır.²³²

²³⁰ Ḥammūd, Mācīde, *Rivāyetu’l-Ḥubbi’s-Semāwī Beyne Cubrān Ḥalīl Cubrān ve Mey Ziyāde*, el-Aḥālī li’ṭ-Ṭībā’a ve’n-Neşr, Dimaşq, 1997, s. 103. Ayrıca bkz., Sekākīnī, Vedād, *Mey Ziyāde fī Ḥayātihā ve Āsārihā*, Dāru’l-Ma’ārif, Kahire, 1969, s. 161.

²³¹ Fransīs, Anṭuvān, *Cubrān el-’Āşık*, s. 142.

²³² Ğarīzī, age, s. 39.

Cubrān 1914 yılında, içindeki duyguları Mary Haskell'a şöyle açmıştır: Kelimenin tam anlamıyla bana hayatı sen verdin. Zaten öyle olmasaydı yaşayamazdım. Senin gibi kurtarıcı bir kaynağa muhtaç nice kimse ölüyor. Buradaki sır, para da değil; bilakis senin onu sevgiyle ve inançla veriş tarzında. Benimle ilgilendiğin gibi başkalarıyla da bu şekilde ilgilenen birileri var mı diye düşündüğümde bu bana gurur veriyor.²³³

Cubrān Paris dönüşünde kendisine evlenme teklifinde bulunmuşsa da, Mary, aralarındaki yaş farkından dolayı teklifi kabul etmemiş, Cubrān da bu hususta fazla ısrarcı olmamıştır.²³⁴ Cubrān'ın Mary Haskell'la olan ilişkisi, Mary evlenip de kocasının çalıştığı kent Savannah'a taşınmaya kadar sürmüş, söz konusu ilişki bu olaydan sonra da mektuplaşma yoluyla devam etmiştir. Cubrān, bu tarihten sonra da, İngilizce kaleme aldığı eserlerini tashih etmesi için kendisine göndermiştir.

e) Micheline (Emilie Michel)

Cubrān, Micheline ile Mary Haskell'in okulunda düzenlenen resim sergisi esnasında tanışmıştı. Yirmi yaşındaki bu Fransız kökenli öğretmene daha ilk görüşünde aşık olur. Cubrān, kendisinin yeni esin kaynağı olan bu genç kızın resmini çiziyor ve onun için kasideler kaleme alıyordu. Model olarak karşısına oturan Micheline'in resmini yapmak istediğinde bir sanatçı gözüyle bakmadığı, bilakis hayranlık ve heyecan duyan bir aşık gözüyle baktığı için resmini iyi çizememiştir. Cubrān'la Micheline arasındaki bu duygusal yakınlıktan haberdar olan Mary Haskell, Cubrān'ın Paris'e gitmesinin ardından Micheline'e acımış ve bir Paris bileti de onun için alarak kendisini memnun etmiştir.

Micheline, Cubrān'ın duygularına ve hayal dünyasının gizemli yönlerine vâkıf olduğu içindir ki, onun hem neşe hem de hüznün kaynağı olmuştur. Bir defasında Cubrān ona şöyle demiştir: "Aklımdan ne geçiyor biliyor musun? Mekanı Bağlıbek olan bir hayal ürünü hikâye. İştah rahiplerinden birinin oğluyla, Micheline gibi genç ve güzel bir kız arasındaki eski bir aşk. Nasıl oluyor da bu aşk, nesiller boyunca yenilenebiliyor. Âdeta iki sevgili ölüyor, yeni bedenlerde ve yeni koşullarda tekrar dünyaya geliyorlar."²³⁵

Kendisini teselli etmek üzere Paris'e giden Micheline, orada Cubrān'a bir ev tutmuş ve ona teselli kaynağı olmaya çalışmıştır. Cubrān, gördüğü bu iyilikler karşısında Michelin'den hep sitayişle bahsetmiştir: "Tatlı Micheline; değerli, küçük bir anne ve kıymetli küçük bir kız

²³³ Ğarīzī, age, s. 43.

²³⁴ Ğumeyr, Yūḥannā, *Cubrān fi'l-Mizān*, s. 19.

²³⁵ Nu'ayme, Mīḥāil, *Cubrān Ḥalīl Cubrān*, s. 89.

çocuğu, hepsinden de önemlisi büyük bir yardımcıdır.” İlginçtir ki Paris dönüşünde Mary Haskell, Micheline’i sorduğunda Cubrān şu yanıtı verecektir: “Yeryüzündeki cehennem tanrıları onu çağırıyor ve o bu çağrılara kulaklarını tıkayamıyor.”

Acaba Cubrān’daki bu dönüşüm ve değişimin sebebi nedir? Bu ani değişiklik, Miḥāl Nu‘ayme’nin görüşünü kuvvetlendirmektedir. Ona göre Micheline, Cubrān’la cinsel ilişkiye girmiş, ondan hamile kalmış ve karnında taşıdığı canlıyı ne yapacağını sorunca da, ‘her ne suretle olursa olsun o şeyden kurtulması gerektiği’ yanıtını almış, bu olay üzerine hayata küserek bir daha da ortalarda görünmemiştir.²³⁶

Ancak Ṭansī Zekkā, Nu‘ayme’nin bu iddiasını reddederek Cubrān’ı bir avukat edasıyla şu sözlerle savunmaktadır: “Nu‘ayme’nin sözünü ettiği Paris olayı tamamen uydurma bir hadisedir. Micheline Paris’e gitmemiştir, zaten oradadır. Orada defalarca görüşmüşlerdir.”²³⁷

Kuşkusuz gerçek, karışıklığı giderecek belgeler ortaya çıkıncaya ve tatminkar açıklamalar yapıncaya kadar tarihin karanlık sayfalarında gizli kalacaktır. Ancak burada işaret edilmesi gereken bir hakikat vardır; o da Cubrān’ın, duygularını bir noktada sabitleştirmeyerek sağa sola meyletmesi ve kadınların duygularıyla dilediği gibi oynamasıdır. Micheline Ekim 1914 senesinde, acı ve hüznün içerisinde bir avukatla evlenir.²³⁸

f) Charlotte Teller

Cubrān, Josephine defterini kapar kapamaz Mary Haskell’in okulundaki bir çay partisinde Charlotte Teller adındaki bir kadınla tanışır. Charlotte, o sıralarda eşini nedensiz yere terkedişöhret peşindeki gazeteci aşığı ile Boston’a gelen dul bir kadındır. Çay partisindeki konuşmalar esnasında Cubrān’ın, özellikle reenkarnasyon konusundaki düşünceleri Teller’in ilgisini çekmiş, başka bir münasebetle de onun çizdiği resimleri ve kaleme aldığı şiirsel anıları çok beğendiğini ifade etmiştir.

Cubrān, Micheline’den ayrıldıktan sonra, Boston’da görüştüğü Charlotte ile Paris’te ikinci defa karşılaşmış ve bir süre kendisiyle romantik gezintiler yapmıştır.

g) Mārī Ḳahvecī

Cubrān, Boston’daki evlerinin kapı komşusu olan Mārī Ḳahvecī’yle 1905 yılında tanışmış, bu tanışıklık zaman içerisinde aralarındaki sevgi ve dostluk bağının giderek

²³⁶ Nu‘ayme, age, s. 88-89.

²³⁷ Zekkā, Ṭansī, *Bejne Nu‘ayme ve Cubrān*, 3. baskı, Mektebetu’l-Me‘ārif, Beyrut, 1988. s. 171.

²³⁸ Ğarizī, age, s. 51.

güçlenmesi ve duygusal bir renge bürünmesi sonucunu doğurmuştur. Cubrân'la Mārī Ḳahvecī arasında uzun yıllar süren bir mektuplaşma olmuştur. Eğer bu mektuplaşma bir şeyi gösterecekse, bu iki kişinin kalplerinin birbirine cevap vermesini, ruhî yapılarındaki uyumu ve birbirlerine olan karşılıklı güveni göstermektedir.²³⁹

Cubrân'ın, "*The Prophet*" adlı eserindeki el-Muştafâ'nın yüz resmini Mārī Ḳahvecī'den esinlenerek çizdiği söylenmektedir. Cubrân'ın 1929 yılında Mārī Ḳahvecī'ye göndermek üzere kaleme aldığı mektupta şu satırlar yer almaktadır: "Değerli arkadaşım, sağlığıma özen gösterdiğin için sana candan teşekkür ederim. Bu dostluk ve incelik dolu şefkatini asla unutmayacağım. Sağlığım normale döndü. Hatta artık onu düşünmüyorum bile. İşimin ve meşguliyetlerimin başına döndüm. Dostum, bu dünyada en güzel şeyin düş ve hayal alemi olduğunu gördüm."²⁴⁰ Mārī Ḳahvecī, Cubrân'ın o günlerde kendisine tutkun olduğunu iddia etmektedir. Bu tür iddiaları kabul etmek pek mümkün değildir. Zira Cubrân'ın mektuplarını incelediğimizde, kullandığı üslup hususunda oldukça temkinli olduğu görülmektedir. Mektuplarındaki ifadeler sadece dostluğu pekiştirici mahiyettedir.²⁴¹

h) Mārī Ḥūrī

Cubrân, İsâ Ḥūrī'nin dul eşi Mārī Ḥūrī ile New York'ta bulunduğu ilk yıllarda tanışmıştı. Mārī, evinde, çoğu Lübnanlılardan oluşan seçkin aydın ve şairleri ağırlıyordu. Bunların başında kendi dostu ve vefat eden kocasının yakın arkadaşı Emīn er-Reyhānī geliyordu. er-Reyhānī evlenip de Avrupa'ya seyahate çıktığında, Cubrân bu zengin Lübnanlı bayanın salonuna devam eden yıldız şahsiyet olmuştur. Cubrân'ı bu kadına bağlayan tam anlamıyla bir aşk ilişkisidir. Mārī, aralarındaki yaş farkına rağmen Cubrân'da rüyalarının beyaz atlı prensini görmüş, onu etkilemeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. Söylentiye göre Mārī Ḥūrī'ye olan aşklarından dolayı Cubrân'la er-Reyhānī arasında bir sürtüşme dahi yaşanmıştır. Mārī Ḥūrī'nin Cubrânla olan beraberliği iki yıldan fazla sürmüştür. Ancak Cubrân'ın sağlık durumundaki bozulma onları birbirinden uzaklaştırmıştır.

Mārī Ḥūrī, edebiyatçıların psikolojisini çok iyi bilen bir kimseydi. Hikâye denemelerinde bulunmuştur. Cubrân'ın pek çok resmini satın almıştır.

²³⁹ Ğarīzī, age,, s. 52.

²⁴⁰ Ḥanīn, Riyāḍ, *Rasâil-ü Cubrân et-Tâiḥe*, s. 128.

²⁴¹ Ḥāvī, Ḥalīl, *Cubrân Ḥalīl Cubrân*, Dâru'l-İlm li'l-Melāyīn, Beyrut, 1982, s. 101.

i) Barbara Young

Barbara Young, Cubrān'ın adını duyduğunda kırkbeş yaşlarında olan Amerikalı bir şairdir. Young, Cubrān'ın “*The Prophet*” adlı eserinin, üzerindeki derin etkisini hayranlıkla dile getirmiştir. Cubrān, şiir konusunda sohbet etmek ve resimlerini göstermek için Young'u resim atölyesine davet etmiş, bu tarihten itibaren aralarındaki dostluk bağları giderek kuvvet kazanmış, hatta Young, Cubrān'ın misyonuna inanan samimi öğrencilerinden biri olmuştur. Cubrān da, sosyal problemlerinde ona danışmış ve edebî konularda kendisine güven duymuştur. Cubrān açısından Barbara Young'un, yedi yıl boyunca Mary Haskell'in bıraktığı boşluğu doldurduğu söylenebilir.²⁴²

Barbara Young, insanlara daha fazla bilgi aktarabilmek için onun hakkında çok daha fazla şeyi öğrenmeyi arzulamıştır. Cubrān, Young'a, kendinden bahsetmiş, o da notlar alarak önemli bazı bilgilerin kayıtlarını tutmuştur. Young, 1923'ten 1931 yılına kadar tam sekiz yıl boyunca Cubrān'ı dinlemiş ve onun hayatı hakkında bazı notlar almıştır.

Cubrān'ın vefatından bir süre sonra, 1939 yılında Barbara Young, Cubrān'dan geri kalan bilgileri toplamak üzere Lübnan'a gitmiş; Beyrut'u, el-Ĥikme'yi, Bişerrī'yi ve Şam'ı ziyaret etmiş; Cubrān'ın dostlarından, çocukluk ve gençlik dönemi arkadaşlarından pek çok kimseyle röportajlar yapmış ve sonunda, topladığı bu malzemedен “*This Man from Lebanon*” adlı kaynak niteliğindeki eser gün yüzüne çıkmıştır.

j) Mey Ziyāde

Mısır'da yaşayan ve Lübnan asıllı bir edebiyatçı olan Mey, döneminin pek çok edebiyatçısının ilgi odağı olmuş, meclisine devam edenler, onun sevgisini kazanabilmek için birbirleriyle âdeta yarışmış, ancak o, gönlünü, çok uzaklardan, okyanuslar ötesinden gelen bir sese, Cubrān'a kaptırmıştır.²⁴³

Aralarında ortaya çıkan aşk, edebiyat tarihinde eşi ve benzeri görülmemiş bir aşktır. Cubrān ile Mey arasındaki bu duygusal ilişki, birbirlerini görmeden, sadece fikir ve ruh dünyasında buluşarak yaklaşık yirmi yıl kadar sürmüştür.²⁴⁴ Zira Cubrān dünyanın batısında, Mey ise doğusunda yaşıyordu.²⁴⁵

²⁴² Kettānī, Süleymān, age, s. 321.

²⁴³ eġ-Ĥamāvī, Aĥmed Ĥuseyn, *Leyle Bāsime fī Ĥayāti Mey*, Dāru'l-Fercānī, Kahire, ts., s. 34-35.

²⁴⁴ el-Kuzberī, Selmā Ĥaffār, *Mey Ziyāde ev Me'sātu'n-Nubūġ*, c. II, s. 11.

²⁴⁵ el-Kuzberī, Selmā el-Ĥaffār-Buşrūī, Suheyī, *eş-Şu'letu'z-Zerġā Rasāilu Cubrān Ĥalīl Cubrān ilā Mey Ziyāde*, 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1984, s. 11.

Mey'le evlenmek için teklifte bulunan pek çok kimse vardı ve bunlardan büyük bir kısmı Mısır toplumunun önde gelen şahsiyetleriydi. Ancak Mey'in gönlü her zaman için Cubrân'dan yana olmuş ve bu nedenle yapılan tekliflerin hepsini reddetmiştir.²⁴⁶ Bununla birlikte, Mey'in Cubrân'ın dışında, Ya^cküb Şarrûf²⁴⁷ (1852-1927), Muşafâ Şâdiğ er-Râfi^c (1880-1937), ^cAbbâs Maḥmûd el-^cAḳḳâd gibi başka bazı kimseleri de sevdiğini gösteren bir takım deliller bulunmaktadır.²⁴⁸

Mey, Cubrân'ın hayatında bir dost, bir sevgili, bir ilham kaynağı, ruhunun ikizi, kendisi ile ülkesi arasındaki kuvvetli bağ, onun doğusu ve derinliklerindeki yüce varlık olmuştur. Cubrân ise, sanatsal ve edebî üretkenliğe, dahası parlak bir zekaya sahip olan Mey'den her zaman övgüyle bahsetmiş ve gereken yerde kendisini yüceltmıştır.²⁴⁹

Mey, Cubrân'ın makalelerini gazetelerde okuduktan ve çalışmalarını beğeni ve ilgiyle takip ettikten sonra 1912 yılından itibaren kendisiyle mektuplaşmaya başlamıştır. O sıralarda Mey'in yaşı yirmialtı, Cubrân'ınki ise yirmüçtü. Cubrân, 1912 yılında "*el-Ecniḥatu'l-Mutekessira*" adlı eseri yayınlanır yayınlanmaz bir nüshasını hemen Mey'e gönderir. Mey kitabı alır ve hemen okur, bazı hususlardaki -özellikle de evlilik hususundaki- görüşlerini şu ifadelerle tenkit eder: "Cubrân, biz seninle evlilik hususunda hem fikir değiliz. Ben, senin düşüncelerine saygı duyuyorum, prensiplerini yüceltiyorum, çünkü senin bu hususta samimi olduğunu ve bütün bu fikirlerin senin için önemli hedefler olduğunu biliyorum. Kadının özgürlüğünü savunan temel prensip konusunda sana teşekkür ederim. Kadın da erkek gibi gençler arasından eşini seçme özgürlüğüne sahip olmalıdır. Bu hususta kendi kişisel tercihlerini yapabilmeli, akraba ve yakınların çizdiği kalıba mecburen uymak zorunda bırakılmamalıdır. Hatta kendisine bir hayat ortağı bulduğunda bu ortaklığın sorumluluklarına bağlanabilmelidir. Cubrân, sen bunlara nesillerin ördüğü ağır zincirler diyorsun. Evet ben de ağır zincirler diyorum. Fakat bence bunlar, kadını kadın yapan tabiatın ördüğü zincirlerdir. Kadın; fikir, gelenek ve göreneklerin zincirini kırsa bile, tabiat bağlarını koparamayacaktır. Çünkü tabiatın

²⁴⁶ el-Kuzberî, age, s. 18.

²⁴⁷ Ya^cküb Şarrûf b. Nikûlâ. Lübnanlı edib ve bilim adamı. Lübnan'da doğup Mısır'da vefat etmiştir. Fâris Nemir ve Şâhîn Mekaryûs ile birlikte 1876'da el-Muktataf dergisini çıkartmaya başladı. Daha sonra bu dergiyi 1885 yılında Mısır'a taşıdılar. 1889 yılında el-Muḳaṭṭam gazetesinin çıkartılmasına da katkısı olmuştur. Batının bilimsel ve edebî kaynaklarının tercüme yoluyla Arapça'ya kazandırılmasında büyük katkıları olmuştur.

²⁴⁸ Sekâkîni, Vedâd, *Sâbiḳātu'l-^cAsr Va^cyen ve Sa^cyen ve Fennen*, s. 38. Ayrıca bkz., el-Kîlânî, İbrâhîm, *Esmâr ve Eḥâdiṣ, en-Nedvetu 's-Şaḳâfiyye en-Nisâiyye*, Dimaşq, 1995, s. 24-25.

²⁴⁹ Ğarîzî, age, s. 58.

kararları her şeyin üstündedir.²⁵⁰ Niçin kadın kocasının bilgisi dışında bir erkekle bir araya gelemez? Çünkü ne kadar temiz olursa olsun o, bu gizli buluşmayla hem eşine -kendi iradesiyle kabul etmiş olduğu isme- hem de kendisinin de bir üyesi olduğu sosyal bünyeye ihanet etmiş olur.”²⁵¹

Realiteyi kavramada düşülen fikir ayrılığından sonra Mey, mektubuna şöyle devam etmektedir: “Kadının bağlı olduğu bu bağları tam manasıyla hissediyorum. Bu bağlar, örümcek ağı gibi ince ipekten, altın zincir gibi sert bağlardan oluşmaktadır. Hikâyenin kahramanı Selmâ’ya sevdiği gençle buluşmasını uygun görsek, acaba genç kız iken hayalini kurduğu bir evliliği yapamayan ve evlilikte aradığı mutluluğu bulamayan kadına da eşinin dışında bir dost edinmesine ve eşinin haberi olmadan İsa’nın huzurunda dua amaçlı bile olsa bir araya gelmelerine izin mi verelim?”²⁵²

Aralarında derin bir fikir ayrılığı olsa da, Cubrân’la Mey arasındaki ilişki, birbirlerini ayıran binlerce millik mesafeye rağmen sürekli olarak gelişmeye devam etmiştir. Önce beğeni, arkasından samimi dostluk, en sonunda da aşk doğmuştur.²⁵³

Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde aralarındaki mektup trafiği savaş bitinceye kadar bir süre aksamıştır.²⁵⁴ Cubrân’ın “*el-Mevâkib*” ve “*The Madman*” adlı eserlerinin yayınlanmasından sonra mektuplaşma 1919 yılında yeniden başlamıştır. Mey bu iki eser hakkında el-Hilâl dergisinde sert bir eleştiri yayınlamış, 1914’te yayınlanan “*Dem‘a ve İbtisâme*”de de çıkarılması gereken makaleler olduğunu ifade etmiştir.

Cubrân 7 Şubat 1919 yılında Mey’e şöyle bir mektup gönderir: “Kendi kendime şöyle söylediğimi bilir misin? Yeryüzünün doğusunda diğer kızlardan farklı bir kız var. Kudsiyete daha doğmadan girmiş ve ulvî sırma mazhar olmuştur. Sonra da benim ülkemi ülkesi ve benim halkımı halkı edinmiş.”²⁵⁵ Aynı yıl 11 Haziran 1919 ‘da üç mektup aldığından dolayı sevincini ifade etmek için ona şu ifadelerle mektup yazmıştır: “Bana her gün senden bir mektup geliyor... Mey, mektupların ne kadar güzel! Ne kadar hoş! Onlar dağların zirvelerinden fişkıran ve

²⁵⁰ el-Kuzberî, Selmâ Haffâr, *Mey Ziyâde ev Me’sâtu’n-Nubûg*, c.II, s. 21. Ayrıca bkz. Maḥfûz, ‘İşâm, *Cubrân Şûra Şaḥşiyye*, 2. baskı, el-Muessesetu’l-‘Arabiyye li’d-Dirâsât ve’n-Neşr, Beyrut, 1982, s. 57.

²⁵¹ Ya‘kûb, Lûsî, *Mey Uşûratu’l-Ḥubb ve’l-‘Elem*, s. 22.

²⁵² el-Kuzberî, Selmâ Haffâr-Buşrûî, Suheyl, *eş-Şu‘letu’z-Zerḳâ*, s. 13-14.

²⁵³ Bkz., el-Kuzberî, Selmâ el-Haffâr, *Mey Ziyâde ve A‘lâmu ‘Aşrihâ Rasâil Maḥfûḫa Lem Tunşer*, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1982, s. 156-158.

²⁵⁴ el-Kîlânî, İbrâhîm, *Esmâr ve Eḥâdiş*, s. 46-47.

²⁵⁵ Ğarîzî, age, s. 61.

düşlerimin vadisinde akan nektardan bir nehir gibi. Hatta Orpheus'un²⁵⁶ gitarı gibi uzakta olanı yakınlaştırır, yakında olanı da uzaklaştırır. Sihirli titreyişiyle taşları tutuşmuş meşalelere ve kurumuş dalları da hareket eden kanatlara dönüştürür."²⁵⁷

Cubrān, 1912 yılının başlarından 1919 yılına kadar ki sürede Mey'e yazdığı mektuplarında "حضرة الأديبة الفاضلة" ifadesini, 1919 yılında ise "عزيزتي الأنسة مي" ifadesini kullanmıştır. Bu ikinci kısımdaki ifadelerden iki ruh arasındaki engellerin yavaş yavaş kalkmaya başlayıp samimi bir ortamın oluştuğu anlaşılmaktadır.²⁵⁸

1920 yılında Mary Haskell ile Mey arasında duygusal bir kopuş, korkunç bir husumet meydana gelmiştir. Cubrān, iki kadın arasında kalmanın yarattığı bu psikolojiyi şu şekilde dile getirmiştir: "Allah'ın, iki kadın arasında bıraktığı adam hakkında sana ne söyleyeyim Mey! Biri, onun düşlerinden uyanıklığı dokuyor, diğeri onun uyanıklığından düşleri dokuyor"²⁵⁹

Cubrān'ın bu sorgulaması, Mey'in zihninde acı bir gerçeği harekete geçirmektedir. O da, kendisinin Cubrān'ın düşlerinden uyanıklığı dokuyan kimse olduğunu farketmesidir. Bu uyanıklığı da Cubrān reddetmektedir. Bu durum ise Mey'in içine bin bir türlü şüphe sokmaktadır. Ancak aşağıda yer alan şu ifadeler, onun hiddetini bir nebze olsun hafifletmiş görünmektedir: "Ben pusum. Pusta yalnızlığım, kimsesizliğim, açlığım, susuzluğum vardır. Benim musibetim bu pusun -ki o da benim hakikatimdir- uzaydaki başka bir pusla buluşmayı ve 'Yalnız değilsin, biz iki kişiyiz, senin kim olduğunu biliyorum. Geçen sene o uzak yere ulaşmıştım. Baktım ruhumun yanında oturan başka ikinci bir ruh gördüm, onunla en derin duyguları en ince düşünceleri paylaşıyordu"²⁶⁰ diyen birini dinlemeyi arzulamasıdır.

Cubrān, 5 Ekim 1921 yılında Mey'e duygularının hakikatini doğrudan ve açık bir şekilde ifade etmiştir: "Sen, benim içimde yaşıyorsun ben de senin içinde. Bunu ikimiz de biliyoruz. Ta baştan beri bu hakikati biliyoruz. Niçin samimi müminler gibi bunu açık bir şekilde ortaya koymadık? Eğer böyle yapmış olsaydık kendimizi şüpheden, acıdan, pişmanlıktan, kızgınlıktan ve istikrarsızlıktan kurtarmış olurduk. Tanrı seni ve beni bağışlasın."²⁶¹

²⁵⁶ Orpheus eski Yunan efsanelerinin bahsettiği müzisyen ve şairdir. Nağmeleri ile ormandaki yırtıcı hayvanları ve cehennem tanrılarını büyülemiştir.

²⁵⁷ el-Kuzberī, Selmā Ḥaffār, *eş-Şu'letu'z-Zerkā*, s. 42.

²⁵⁸ Ğarīzī, age, s. 62.

²⁵⁹ el-Kuzberī, Selmā Ḥaffār, *eş-Şu'letu'z-Zerkā*, s. 77.

²⁶⁰ Ğarīzī, age, s. 63.

²⁶¹ Ğarīzī, age, ay.

Şayet Cubrān ve Mey, her ikisi de kalplerindeki suskunluk perdesini kaldırsaydı gerçek değişir miydi acaba? Cubrān iki kadından hangisinin arkasından gideceğine karar verebilir miydi? Puslu bir sevgi karşılığında, Mary Haskell'in kendisine sunduğu nimet ve şefkatten vazgeçmesi mümkün müydü?

Cubrān, Mey'in gönül dünyasını fethetmek için nezaket ve incelik yüklü lafızlar kullanır, onu kendi dünyasına bağlamak için etrafında âdeta ağ örerdi:

وَأَلْتِ يَا مَيِّ أَنْتِ صَغِيرَتِي الْكَبِيرَةَ، تَسَاعِدِينِي الْآنَ الْإِصْغَاءَ إِلَى الْحَرْفِ الْثَانِي،
و سَوْفَ تَسَاعِدِينِي عَلَى لَفْظِهِ وَ سَتَكُونِينَ مَعِيَ دَائِمًا

“Mey! Sen, benim büyümüş minik bebeğimsin. Beni, iki harften oluşan isminin (مَيِّ) tam ortasına üçüncü bir harf (ع) ilave etmeye özendiriyorsun. Ve bunu yaptığımda sen ebediyen ‘benimle’ (مَعِيَ) olacaksın.”²⁶²

Şu ifadeleri de Mary Haskell için sarfetmemiş miydi? : “Sen benim hem ruhuma hem de kalbime insanların en yakınısın.”

Mey Ziyāde, 1923 yılına kadar Cubrān'a karşı duygularını dile getirirken hüküm niteliğinde doğrudan ifadeler kullanmamaya özen göstermiştir: “Cubrān, ‘Sen benim sevgilimsin’ dememek ve aşk sözlerinden sakınmak için bütün bu sayfaları gülerken kaleme aldım. Bu yazdığımın anlamı nedir? Ne kastettiğimi ben de bilmiyorum. Ancak biliyorum ki, sen benim sevgilimsin, ama ben de aşktan korkuyorum. Ben, aşktan çok şey bekliyorum, umduğumu bulamamaktan korkuyorum.”²⁶³

Cubrān, 26 Şubat 1924'te, Mey'e cevap olmak üzere şu mektubu gönderir: “Bana aşktan korktuğunu söylüyorsun. Ondan niçin korkuyorsun miniğim. Güneşin ışığından, denizin meddinden, fecrin doğuşundan, baharın gelişinden korkuyor musun? Acaba aşktan neden korkuyorsun? Ondaki acı, özlem ve yalnızlığa rağmen yine ona teslim olmamız lazım.”²⁶⁴

Cubrān, mektuplarının birinde Mey'e evlenme teklif eder ve kendisiyle görüşmek üzere onu New York'a davet eder. Mey, kendisine mantıksız gelen bu daveti, Cubrān'ın evlilik konusunda samimi olmadığı şeklinde yorumlayarak ona şöyle bir cevap yazar: “Sana mektup yazmak için oturduğumda senin kim olduğunu, nerede yaşadığını unutuyorum. Hatta çoğu zaman karşımdaki insanın bir erkek olduğu bile aklıma gelmiyor. Seninle genelde kendimle konuşur gibi konuşuyorum. Bazen sen benim bir okul arkadaşım oluyorsun. Bazen bizim

²⁶² el-Kuzberī, Selmā Ḥaffār, *eş-Şu'letu 'z-Zerķā*, s. 131.

²⁶³ Cebr, Cemīl, *Cubrān Ḥalīl Cubrān fī Ḥayātihī 'l-Āşifa*, s. 242.

²⁶⁴ Cebr, age, s. 245.

durumumuza, bir delikanlı ile bir genç kız arasında asla olmaması gereken büyük bir saygı atmosferi hâkim oluyor.. Acaba bu durum, mesafeden ve kişisel olarak tanışmaktan mı ileri geliyor? “Seni bu mevzudan uzaklaştırmam ve ailenin tek çocuğu olduğumu hatırlatmam için başka bir seçeneğim var mı? Batılı aileler evin tek çocuğunu hiç çekinmeden dünyanın bir ucuna gönderebiliyorlar. Fakat onlarla bizim aramızda çok fark vardır. Biz doğuluyuz.”²⁶⁵

1924 yılında Cubrân, Mey’in tavırlarındaki öldürücü soğukluğun farkına varır. Mey’in mektupları seyrekleşmiştir. Her vesileyle Cubrân, Mey’e, kendisini kavurucu çölde yapayalnız terketmemesi için yalvarır. Cubrân 2 Kasım 1924 tarihinde Mey’e şu satırları karalar: “Mârî! Sen suskunluğunun sebebini biliyorsun, ama ben bilmiyorum. Kişinin, gecelerini ve gündüzlerini altüst eden sorunun kaynağını bilmemesi hiç de adil değil. Geçen yıl sana ne oldu sevgili miniğim söyle bana.”²⁶⁶ Bu ifadeler, Mey’in ısrarını ve Cubrân’ın kendisini kandırdığı ve duygularıyla oynadığı kanaatini pekiştirmiştir.

Cubrân 9 Aralık 1924 tarihinde tekrar yazar: “Sevgili miniğimin suskunluğu ne kadar garip! Suskunluğu ne tuhaf! Tanrıların düşleri gibi derin, sonsuzluk gibi uzun sükût. Hiçbir dile tercüme edilemeyen suskunluk. Sıran geldiği halde yazmadığını biliyor musun? Geceyle gündüz birbirine sarılmadan evvel sulh ve barışa sarılacağımız hususunda anlaştığımızı hatırlamıyor musun? Her gün ve her gece seni düşünüyorum Mârî. Sürekli seni düşünüyorum. Her düşünüşümde biraz acı, biraz lezzet var. Ancak ne gariptir ki seni her düşündüğümde sana gizlice şöyle sesleniyorum: Gel, bütün derdini göğsümün üzerine dök.”²⁶⁷

Bir süre sonra Mey, duygularını büyüleyen ve kendisini, özünü kavrayamadığı bir hayal alemine sürükleyen şeyin, serap ve hayalden ibaret olduğunu anlar; gerçek aşkın değil, vehim ve hayal peşinde koştuğunun farkına varır ve pembe düşlerinden uyanır: Cubrân’ın tatlı sözleri, kendisini kandırmış, onun duygularını rencide etmiştir. Halbuki Mey, duyguları uğruna kendisini deli gibi seven Râfî’yi bile terketmişti. Bu öyle bir sevgiydi ki, karşısında hiçbir şey duramazdı. Arzuların ve dünya çıkarlarının ötesinde bir sevgiydi bu.

Mey, bu uyanışın arkasından, bir zamanlar gönlünü kaptırdığı Mısırlı yazar ‘Abbās Maḥmūd el-‘Aḳḳād’a mektup yazar ve aralarına kendi elleriyle açtığı uçurumu kapatmaya çalışarak şöyle der: “Bana gönderdiğin kasideyi okuduğumdaki duygularımı sana anlatamıyorum. Sen, tarihî belden Asvan’da iken yazdığın ilk mektupta neler hissettiysen, aynı

²⁶⁵ Ğarîzî, age, s. 65-66.

²⁶⁶ Maḥfûz ‘İşâm, *Cubrân Şûra Şaḥşîyye*, s. 63.; el-Kuzberî, Selmâ Ḥaffâr, *eş-Şu‘letu’z-Zerḳâ*, s. 149.

²⁶⁷ Maḥfûz ‘İşâm, age, ay. Ayrıca bkz., el-Kuzberî, age, s. 151.

duyguları ben de sana karşı hissediyorum. Hatta uzun zamandan beri “*el-Maḥrūse*”deki²⁶⁸ ilk karşılaşmamızdan beri- sana karşı olan duygularımı açmaktan çekindim. Utangaç oluşum bunda etkili oldu. Erkek arkadaşlarla bir arada bulunmamın seni kızdırdığını zannettim. Ancak şimdi senin duygularını anlıyorum. Cubrān’dan neden hoşlanmadığımı da anlayabiliyorum. Seni, Cubrān’ı kıskanmakla itham ettiğimi falan zannetme! O New York’ta. Beni hiç görmedi, belki de hiç görmeyecek. Gazetelerin neşrettiği fotoğrafları hariç, ben de onu hiç görmedim. İçimdeki duyguları sana, bizi bir araya getirecek olan toplantı ve ziyaretlerde anlatacağım. Yeni Mısır’ın تنها köşelerinde sana anlatacağım o kadar çok şey var ki. Kadın tabiatı, erkeklerin kendisi için rekabet ettiğini gördüğünde bundan tuhaf bir zevk duyar.”²⁶⁹

Mey, zamanla, Cubrān’a karşı gerekenden fazla sert olmaması gerektiği kanaatine varır ve onun mektuplarına cevap verme kararını alır. Sessizliğini bozarak yeniden onunla mektuplaşmaya başlar. Ancak bu sefer mektuplarını, sadece uzak bir dost ve arkadaş gibi kaleme alır. Cubrān, Mey’in mektubunu alır almaz içindeki huzursuzluk ortadan kalkar ve bu sevincini 2 Kasım 1926 tarihli mektubunda şu satırlarla dile getirir: “Ayrılıktan sonra buluşma ne kadar güzel. Kağıt üzerinde buluşma ne kadar hoş... Ben hala seninle pusta buluşuyorum... Fakat biz tek bir beden ve tek bir ruhanız. Sevincimiz algılanan ve algılanmayanlarla karışık olmalı. Bunun anlamı; seninle pusta da, onun dışında da buluşmak güzel.”²⁷⁰

Mey, Cubrān’a gönderdiği mektupları 1928 yılında tamamen keser. Böylece uzun zamandan beri ruhlarını ve gönüllerini birbirine bağlayan ince bağı da koparmış olur. Mey Cubrān’da aradığını bulacağını ümit etmiş, ancak sonunda bu çabasıyla imkansızın peşinden koştuğunu anlamıştır. Aralarındaki uçsuz bucaksız mesafe, Cubrān’ın evliliğe karşı olan olumsuz tutumu, birbirini seven bu iki şahsın bir araya gelmesine mani olmuştur.

Özetle Mey, Cubrān’la olan yazışmalarında sanki rüzgarı eliyle yakalamaya çalışmış, elbette ki bu girişimleri hayal kırıklığıyla neticelenmiştir.²⁷¹

²⁶⁸ el-Maḥrūse 1881 yılında Selīm en-Naḳḳāş ve Edīb İshāk tarafından kurulmuş bir Mısır gazetesidir. Mey’in babası İlyās Ziyāde 1908 yılında bu gazetenin editörlerinden biri olmuş, sonrasında ise gazetenin sahibi olmuş ve Mey’i de editörlerinden biri yapmıştır. 1929 yılında ölümünden sonra Mey gazetenin sahibi ve yazı işleri müdürü olmuştur.

²⁶⁹ Ğarīzī, age, s. 65-66.

²⁷⁰ Ğarīzī, age, s. 68

²⁷¹ Taşdelen, Hasan, *Mey Ziyāde 20. Yüzyıl Arap Edebiyatındaki Yeri ve Tesirleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), 2000, s. 161.

II. BÖLÜM
ÇAĞDAŞ ARAP EDEBİYATINDAKİ YERİ

I. YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BİR BAKIŞ

Bir edebiyatçıyı veya sanatçıyı doğru anlamının yolu, onu çevreleyen tarihî, siyasî, içtimaî, iktisadî, fikrî hadise ve şartları doğru anlayıp sağlıklı bir şekilde yorumlamaktan geçer. Bu nedenle önce, Lübnan ve çevresinin, Cubrân'ın yaşadığı yüzyıldaki genel görünümünü resmetmek konumuz açısından yararlı olacaktır.

A. Genel Siyâsal Durum

Ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Lübnan Dağı Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir bölgeydi. Bu bölgeyi çoğu zaman yedi büyük devlet himâye ediyordu. Ülkede baş gösteren sınıf çatışmalarından sonra bu devletlerden bir kısmı bölgeye müdahalede bulunup 1861 yılında bölgenin özerk bir yapıya bürünmesini sağlamıştır.

1846'da Lübnan'ın, birer karma meclisle irtibat halinde olan iki kaymakam tarafından yönetilmesine karar verildi. Marunîler 1860'da ayaklandılar; buna karşılık Dürzîler de Marunîlerin köylerini basarak ahaliden bazılarını öldürdüler. Olay Batı'da geniş yankı uyandırdı. İngilizler ve Fransızlar, Lübnan'a 5000 kişilik bir kuvvet çıkardılar. Babîâlf bunu önlemek üzere, hariciye vekili Fuad Paşa'yı Olağanüstü hal valisi sıfatıyla Lübnan'a gönderdi ve kargaşayı bastırttı, Dürzîler cezalandırıldı.²⁷² Bunun üzerine Lübnan'ın siyasal yapılanması 1861 antlaşmasıyla yeniden düzenlendi. Yabancı birlikler çekildiler. Yapılan antlaşmaya göre Lübnan, Beyrut ve Şam eyaletlerinden tamamen ayrıldı; idare Lübnan uyruklu olmayan Hıristiyan bir mutasarrıfın yönetimine bırakıldı. Her topluluktan ikişer üye seçilerek bir yönetim meclisi oluşturuldu. Yeni yapılanma sayesinde Birinci Dünya Savaşı'na kadar Lübnan'da önemli bir hadise cereyan etmedi. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda Lübnan'ı Dâhiliye nezaretine bağlı, başında Müslüman bir mutasarrıfın bulunduğu yarı özerk bir mutasarrıflık haline getirdi.²⁷³

Böylece Lübnan, uluslararası düzeyde yarı özerk bir yönetime kavuşurken, buna karşılık ülke sınırlarında bir daralma olmuş,²⁷⁴ Lübnan şehirleri, ova ve limanlarından ayrıldığı için de, hayat koşulları giderek kötüleşmeye ve yoksulluk toplumun tüm katmanlarına yavaş

²⁷² Acar, İrfan C., *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.17.

²⁷³ *Meydan-Larousse*, c. VIII, s. 131-132.

²⁷⁴ Trablus, Akar, Sayda, Bekaa ve Kalmun bölgeleri Lübnan'dan ayrıldıktan sonra ülke yüzölçümü beşte üç oranında küçüldü.

yavaş yayılmaya başlamıştır. Bu gelişmeler, daha doğrusu ekonomik yapıdaki bozulma neticesinde binlerce Lübnanlı ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır.

Lübnan'ı bölme çabalarına rağmen, Lübnan insanı, kültürüne ve özgürlüğüne bağlı olduğundan bu duruma boyun eğmemiştir. Tüm olumsuz koşullara rağmen o, ya kayalık arazileri verimli alanlar haline getirmek suretiyle ülkesinde sebat etmeye çalışmış, ya da daha özgür ve daha konforlu yaşayabileceği -ama sonunda mutlaka ülkesine geri dönmek üzere- bir başka ülkeye göç etmeyi tercih etmiştir.

19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında Arap Dünyası, Osmanlı imparatorluğunun egemenliği altında bulunmaktaydı. Yönetim Türklerin elinde olduğu için idarî mekanizmanın kadroları da onlardan oluşuyordu. Araplar, ağırlıklı olarak idarî mekanizma dışında kalan diğer mesleklerde, özellikle de askerlik hizmetinde istihdam ediliyordu. Yöneten ve yönetilen kesimin az çok farklı etnik unsurlara göre şekil aldığı bu yapı içinde birbirinden bağımsız çeşitli siyasî akımlar ortaya çıkmıştır:

B. Başlıca Siyasal Akımlar

1. Osmanlılık Akımı

Bu akım, Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki giderek artan yapısal bozuklukları düzeltmeyi, Osmanlı tebaasını bir sancak altında toplayıp eşitlik ilkesine dayalı bir adalet tesis etmeyi amaçlıyordu. Arap kamuoyunun yakından tanıdığı Mithat Paşa (1822-1884), Süleymân el-Bustânî (1856-1925) ve Ahmed Fâris eş-Şidyâk gibi önde gelen aktif siyaset adamları, bu görüşün belli başlı teorisyenleri olup halkı bu akım etrafında toplanmaya çağırmışlardı. Ancak bu ıslahat çalışmaları arzulandığı gibi olumlu sonuçlar vermemiştir. Pek çok aydın, yönetimde ciddi değişiklikleri öngören faaliyetlerine başladığında, Osmanlı yönetimi bu radikal girişimlerden ürkeren baskı politikasına başvurmuştur. Ancak tüm yıldırma politikalarına ve aleyhte propagandalara rağmen bu akım 1914- 1918 yılları arasındaki I. Dünya Savaşı'na kadar varlığını sürdürmüştür.²⁷⁵

2. Türkçülük Akımı

Bayraktarlığını İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin yaptığı bu akımın temsilcileri, bozuk düzenden kurtulmanın, özellikle istibdatla mücadeleye ve gelişmiş ülkelerin anayasalarını taklit etmeye sıkı sıkıya bağlı olduğuna inanmaktaydılar. Ancak Fransız Devrimi'nin etkisiyle çok

²⁷⁵ Tavk, Curcis, *Cubrân el-Edîbu'l-Mu'allim fi Kitâbi'n-Nebî*, s. 23.

geçmeden onlar da halkı Türkçülük etrafında birleşmeye ve Turancılık düşüncesini yeniden ihya etmeye yöneldiler. Doğal olarak bu tutumuyla akım, Türkiye'den koparak bağımsız olmayı arzulayan Arap kamuoyunda ileride oluşacak Arapçılık akımının doğup güçlenmesine yol açmıştır.²⁷⁶

3. Arapçılık Akımı

Siyasî bilinçlenmenin en üst düzeyde olduğu bu akımın fikrî temelleri, Mısır'da veya Avrupa ve Amerika'daki Arap gettolarında aktif olarak çalışan Necîb 'Azûrî ve Emîn er-Reyhânî gibi bazı Hıristiyan aydınlarca atılmıştır. Bu akımın lider kadrolarında yer alan şahsiyetler, Arapların bir dil, tarih ve ırk ortak paydasında güçlü ve muazzam bir devlet kurma potansiyeline sahip oldukları noktasından hareketle, Arap ülkelerinin bağımsızlığa kavuşturulması amacına, akabinde de anayasal düzene dayalı bir Arap devleti kurulması hedefine hizmet etmek istemişlerdir. Arap milliyetçiliğine dair vurgulamalara, ilk olarak "Dil, Arap milletini birbirine kenetleyen en güçlü bağıdır" diyen Edîb İshâk'ın yazılarında tesadüf edilmektedir.²⁷⁷

4. İslamcılık Akımı

Batının etkisinden ve yabancı ülkelerin müdahalesinden korunmuş olarak, İslam Dininin yeniden hayata tatbik edilmesini ve İslamî otoritenin yeniden hâkim kılınmasını amaçlayan bir akımdır. Bu akımın öncüleri Mısır'da Cemâleddîn el-Afgânî (1839-1897) ve öğrencisi Muhammed 'Abduh (1849-1905), Lübnan'da ise Şekîb Arslân (1869-1946) ve Muhammed Raşîd Riğâ'dır (1865-1935). İslamcı akımın yayın bülteni sayılabilecek Menâr²⁷⁸ dergisi, bu kesimin siyasî görüş ve taleplerini en belirgin yansıtan bir referans niteliğindedir.²⁷⁹

C. Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapı

19. yüzyıl Arap coğrafyasında, "Nahda Hareketi" öncesinde, özellikle de Lübnan topraklarında dikkati çeken en önemli yapısal sorun, siyasî ve dinî olmak üzere birbirinden ayrılmaz iki cephesi bulunan, hayatiyet ve hâkimiyetlerini devam ettirebilmek için zaman zaman güç birliğine baş vuran feodal yapılanma sorunudur. Siyasî ve ekonomik açıdan baskı ve

²⁷⁶ Tavk, Curcis, age, ay. Ayrıca bkz., Acar, İrfan C., *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, s. 21.

²⁷⁷ Acar, İrfan C., age., ay.

²⁷⁸ Muhammed Reşîd Riğâ'nın kurduğu İslam Dünyasının en önemli periyodiklerinden birisidir. Başlangıçta Afgânî ve Abduh'un düşüncelerine yer vermiş ve otuz beş yıl ayakta kalabilmiştir.

²⁷⁹ Tavk, Curcis, age, s. 24.

sömürüye dayanan bu sistem, sosyal ve medenî yönden zaten son derece geri kalmış durumdaki toplumu kasıtlı olarak cahil ve pasif tutmaya çalışmış, kayıtsız şartsız itaati kutsamış, bu sayede fakir halkı kendi haklarını savunamayan ve her zaman sömürülmeye müsait aciz bir sürü haline getirmiştir. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı Arap müellif ve şairleri, kaleme aldıkları hikâye, şiir ve yazılarıyla bu acımasız ve despot siyasî yapılanmanın gücünü kırmaya çalışmışlardır. Nihayet çağın da getirdiği yenilik ve değişikliklere paralel olarak Arap dünyasında başlatılan kalkınma hamleleriyle bu sistem büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

Cubrân, “*el-‘Avāşif*” isimli eserinde, halkın feodal düzen karşısındaki ezilmişliğini ve çaresizliğini başarılı bir şekilde tasvir etmektedir: “Ruhlarınız rahiplerin ve düzenbazların ellerinde, vücutlarınız zorbalardan ve kan dökücülerin dişleri arasında, ülkeniz de düşmanların ayakları altında titremekte, korkudan ürpermektedir. Öyleyse güneşin karşısında durmaktan ne umuyorsunuz?”²⁸⁰

Etnik duruma gelince, bugün olduğu gibi o dönemde de Lübnan tek bir millettten oluşan yekpare bir toplum olmayıp bünyesinde farklı etnik ve dinî grupları barındıran çok unsurlu bir yapı arz etmekteydi. Beyrut ve Trablus’da Sünnîler, Güneyde ve Bekaa’da Şiîler, dağlık kesimde ise Marunî, Dürzî ve Ortodoks Hıristiyan gruplar bulunmaktaydı. Pek çok batılı devlet, örneğin Fransa Marunîleri, İngiltere Dürzîleri, Rusya Ortodoksları, Avusturya da Katolikleri himâye edip desteklemekteydi. Bazı din adamları kendi nüfuz alanlarını korumak için, feodal sisteme payanda olup ülkenin dışa açılmasına karşı direnmişlerdir. Lübnan’da bulunan bu farklı grupları bir arada tutan faktör dinî şuur ve Tanrıya olan iman ortak paydasıydı. Bu gruplar, taassup, geri kalmışlık, cehalet, feodalitenin hâkimiyeti ve kadere rıza ortak paydalarında da buluşuyorlardı.²⁸¹

Marunî Hıristiyan grubu dört sınıftan oluşuyordu: Emîrlere, muhafızlar, meşayih ve ileri gelenler. Tanyūs Şāhîn komutasındaki çiftçilerin başkaldırısı, bu kast tipi yapılanmayı bir dereceye kadar sarsmışsa da onun geleneklerini bütünüyle ortadan kaldıramamıştır. Dolayısıyla feodal yapı nüfuzunu korumayı sürdürmüştür.

Çiftçi, efendisinin emirlerini yerine getirmekle mükellefi ve ömrünü tamamen ona hizmete adamıştı. Faiz yükü altında ezilen çiftçinin, diline bir tespîh gibi doladığı şu meşhur söz

²⁸⁰ Cubrân Halîl Cubrân, *el-‘Avāşif*, (Dirāse ve Tahlîl: Dr. Nāzik Sābā Yārd), 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1994, s. 78.

²⁸¹ Cebr, *Cubrân fî ‘Aşrih ve ‘Āsārih*, s. 12.

kendisiyle efendisi arasındaki ilişkiyi yansıtan güzel bir örnektir: Bükemediğin eli öp, ama kırılması için beddua etmeyi de ihmal etme! Çünkü o senin efendindir!

Araziler, tarlalar genellikle manastırların ve derebeylerin kontrol ve mülkiyetindeydi. Rahipler zümresinin halk arasında saygın ve üstün bir mevkiî vardı. Bu sınıfın siyasî ve dinî otoritelerle diyalogunun iyi olması, onların sosyal, siyasî, ekonomik ve manevî statülerini pekiştirmekteydi.²⁸²

17. yüzyılın sonlarından itibaren Bişerrî ve civarındaki arazilerin sahibi durumundaki ez-Zâhir sülalesi, toplumun zengin sınıfını ve kiliseyle teması güçlü olan din adamları zümresini teşkil ediyordu. Köy muhtarları ve şehir yöneticileri, rahiplerle her zaman sağlam bir diyalog ve ilişki içindeydiler. Söz konusu idareci sınıf, ruhban sınıfının direktif ve tavsiyelerini önemserler, onların öğretisi ve talimatlarını tatbik hususunda son derece titiz davranırlardı. İdarî kesimin halk karşısındaki pozisyonu ise, çobanın sürü içindeki konumundan farksızdı.²⁸³

Yönetici konumundaki şahsın evi, beldenin mütevazı evleri ile kıyaslandığında oldukça görkemli sayılırdı. Yaşam tarzı da onlarınkinden çok farklıydı, lüks bir yaşam sürerdi. Sarsılmaz bir otoriteye sahipti; o konuştuğunda akan sular durur, herkes başını öne eğdi. Öfkelenildiğinde çevresindekiler korkudan titrer ve dört bir tarafa kaçırdılar. Köyden birine tokat attığında bu şahsın direnmesi hatta tokatı kimin attığını anlamak için başını şöyle bir kaldırması dahi bir nevi saygısızlık ve başkaldırı sayılırdı. Fakir halkın bu insana karşı olan teslimiyetleri, güçsüz olmalarından ve her an zulme maruz kalma ihtimalinden kaynaklanmaktaydı. Bu durum, zamanla köylünün kafasında şöyle bir önyargının oluşmasına yol açmıştır: Köylü fakirdir, ağa ise zengindir. Ekip biçilen tarlalar, oturlan evler hep ağanın özel mülküdür. Onlar nasıl fakirlik ve bedbahtlığı atalarından miras aldılarsa, ağa da bu muazzam serveti kendi atalarından öylece miras almıştır.²⁸⁴

1. Ekonomik Kriz ve Göç

Lübnan'ın dağ köyleri, geçimlerini ya ziraî ürünlerden ya da yurt dışında işçi olarak çalışan akrabalarının gönderdiği döviz ile temin etmeye çalışıyordu. Bölgenin en önemli geçim kaynağı olan ipek sektörü, Avrupa'nın, Süveyş Kanalı üzerinden Uzak Doğu Pazarlarına açılması ve oradaki suni ipekle tanışması neticesinde can çekişmeye başlamış, çok geçmeden de bütünüyle ölmüştür. Avrupa ülkelerine dışsattım yapamayan Lübnan halkı, bu kötü gelişme

²⁸² Cebr, age, s. 13.

²⁸³ Cebr, age, ay.

²⁸⁴ Cubrân, *el-Ervâhu'l-Mutemerride*, s. 90.

sonrasında açlık ve sefaletle yüz yüze gelmiş, siyasî yönden zaten bir huzur arayışı içinde olan bölge halkı, ülkede baş gösteren ekonomik krizi de bahane ederek ülkesini terk etmeye başlamış ve kriz var olan göç dalgasının daha da büyümesine neden olmuştur.²⁸⁵

19. yüzyıl ortalarından itibaren başlangıçta Mısır, Sudan, Afrika ve Avrupa'ya yönelen Lübnan göçü, zamanla ve büyük ölçüde Yeni Dünyaya doğru kaydı. Özellikle topraktan altın çıktığına dair Lübnan halkı arasında dolaşan ve ümit uyandıran söylentiler, göçün istikametini Amerika olarak belirliyordu. Ne var ki göçe teşebbüsle birlikte, realite, Lübnan insanının, kafasında kurguladığı hayalleri alt üst ediyordu. Çünkü ne yolculuk beklendiği gibi rahat ve güvenliydi, ne de Amerika zannedildiği gibi büyük bir altın ülkesiydi.²⁸⁶

Resmen yasak olan göç, meçhul ama hayallerle dolu bir yaşama tutkuyla bağlanan Lübnanlı için her riske rağmen denenmeliydi. Bu nedenle göçmen adayları, tıpkı kaçakçılar gibi, yasal olmayan yollara baş vurmaya zorundaydılar: Küçük gemiler Beyrut limanına demir attığında, simsarlar şehrin çarşılarını, dağ ve sahil köylerini dolaşarak ne zaman hareket edileceğini halka duyuruyorlardı. Göçe niyetli olanlar bazen varını yoğunu satarak yol parasını temine çalışıyorlardı.²⁸⁷

Deniz yolculuğu her zaman için yorucu ve tehlikeli bir maceraydı. Bazı gemiler yolcularını, onların asıl gitmek istedikleri adresin dışında başka ülkelere götürüp indiriyor, içlerinden bir kısmı, gönülsüz geldikleri bu topraklarda ömürlerinin sonuna kadar yaşamak zorunda bırakılıyordu. İşi rast gidip de, göçün yolculuk safhasını normal seyrinde tamamlayanları ise başka bir problem, iş bulma problemi bekliyordu. Yolculardan pek çoğunun elinde bulunan cüz'î miktardaki para yolculuk esnasında bitmekteydi ve pek çoğu da kısa sürede yeniden para kazanacak beceri ve bilgi donanımına sahip değildi. Ancak içinde buldukları çaresizlik onları yepyeni bir meslek icat etmeye sevk etmiştir. Göçmenlerden birçoğu buldukları bölgedeki ticaret merkezlerine giderek saat veya yüzüklerini rehin vermişler, karşılığında aldıkları dikiş nakış malzemelerini ya da süs eşyalarını kapı kapı gezerek satmaya çalışmışlardır. Cubrân'ın annesi, bu meslekte bir hayli maharet kazanmıştı.²⁸⁸

²⁸⁵ Ebu'ş-Şebâb, age, s. 144.; Cebr, *Cubrân fî 'Aşrih ve Āsārih*, s. 14.

²⁸⁶ Cebr, age, s. 15.

²⁸⁷ Cebr, age, ay.

²⁸⁸ Cebr, age, ay.

2. Kültürel Ortam

Şihaboğlu emirlerinden Beşîr el-Kebîr, Lübnan emiri olarak işbaşına geldiğinde idaresini sağlam temeller üzerine oturtmak üzere okullar açmaya, başarılı öğrencileri ihtisas için yurt dışına göndermeye, kısacası genel anlamda eğitim öğretim faaliyetlerini desteklemeye önem verdi. 16. asrın sonlarından itibaren Roma Okulu'ndan mezun olanlar 'Ayn Varağa'da pek çok ilkokul ve bir de din enstitüsü kurmuşlardır. 1789 yılı sonrasındaki süreçte eğitim-öğretime verilen ağırlık giderek artmaya ve aynı zamanda "Nahda Hareketi"nin de öncüleri olan Ahmed Fâris eş-Şidyâk, Buṭrus el-Bustânî, Yûsuf ed-Dibs, Raşîd ed-Daḥdâḥ (1813-1889) gibi eğitim sahasının reformist şahsiyetleri etkili olmaya başlamışlardır. Nitekim bir müddet sonra da Lübnan dağında 'Aynṭûra Enstitüsü kurulmuştur.²⁸⁹

Beyrut'ta yabancı misyonerlerin kurduğu en önemli merkezler Amerikan (1866) ve St. Yûsuf (1874) Üniversiteleridir. Başlangıçta bu üniversitelerin ders programlarına sinen koyu misyonerlik havası zaman içerisinde –özellikle de ilk millî, lâik üniversitenin kurulmasından sonra- etkisini azaltmış ve neredeyse tamamen kaybolmuştur. Yeni kurulan bu üniversitelerde, artık sadece Arapça değil, bunun yanı sıra Süryânice, İtalyanca, Fransızca ve İngilizce gibi pek çok yabancı dil de öğretiliyor, buna ilaveten fen bilimlerine, sosyal bilimlere ve matematiğe ait dersler de gösteriliyordu. 19. asrın sonlarına doğru pek çok enstitü öğretime açılmaya başladı. İşte Cubrân'ın Arapça eğitimi gördüğü el-Ḥikme okulu bunlardan birisiydi.²⁹⁰

Gerçi enstitü ve üniversiteler yaygın hale gelmeden önce de Lübnan'da öğretim faaliyetleri bir şekilde sürdürülüyordu. Öğrenim görmek isteyen adaylar önce alfabeyi öğreniyor, arkasından hoca gözetiminde Kuran-ı Kerim, İncil ve Tevrat gibi temel dinî kaynaklar okunuyordu. Zaman zaman öğrencinin anlamakta zorluk çektiği ibareler hoca tarafından talebelere ezberlettiriliyordu. Dile ait meseleleri de sadece hoca bildiği için talebe hocanın dizinin dibinde oturur, anlaşılmayan noktaları hocanın tahrir yöntemiyle verdiği ders sayesinde öğrenmeye çalışırdı.²⁹¹

3. Fikrî Ortam

Yabancı okullar tarafından yürütülen misyonerlik faaliyetleri ve Lübnan'dan Avrupa'ya ihtisas için gönderilen öğrenci heyetlerinin çabalarıyla batı ile olan ilişkiler kademeli olarak gelişmeye başladı. Bu gelişmenin en somut göstergelerinden birisi yabancı eserlerin Arapça'ya

²⁸⁹ Ḥāvî, Ḥalîl, *Cubrân Ḥalîl Cubrân*, s. 29-30; Cebr, age, s. 15-16.

²⁹⁰ Cebr, age, s. 17.

²⁹¹ Cebr, age, s. 16.

çevrilmesi hareketiydi. İlk etapta, Fransız Devrimi ilkelerinden esinlenen, eşitliğe, özgürlüğe çağıran kitaplarla, dinî yönden hoşgörüye, esnekliğe, kendine olan güven duygusuna vurguda bulunan kitaplar Arapça'ya çevrilmeye başlamıştır. Kitab-ı Mukaddes'in Arapça'ya çevrilmesi, belki de bu bağlamda en önemli hadiselerden biridir. Zira bu girişim, Buṭrus el-Bustānī gibi 'Nahḍa Hareketi'nde başat rol üstlenen bir dizi reformist yazara düşünce yolunda yeni ufuklar açmıştır.²⁹²

Nāṣif el-Yāzicī (1800-1871) ve Yūsuf el-Esīr (1815-1890) ile birlikte Kitab-ı Mukaddes'i Arapça'ya tercüme eden²⁹³ Buṭrus el-Bustānī (1819-1883), –ki kendisi Protestan mezhebine bağlıdır– ilk olarak millî bir okul teşkil etmek, “*Muḥīṭ-u 'l-Muḥīṭ*” isimli sözlüğü hazırlamak, “*el-Cinān*” isimli dergiyi kurmak ve altı ciltlik ilk Arapça ansiklopediyi²⁹⁴ yayına hazırlamak suretiyle haklı olarak Lübnan'daki eğitim-öğretim faaliyetlerinin duayeni unvanını almıştır.

Buṭrus el-Bustānī toplumun sağlıklı bir şekilde gelişebilmesi için kadının eğitim öğretim yoluyla özgürleştirilmesi gerektiğine inanıyordu. Mezhepler ve dinler arası hoşgörünün yaygınlaşmasını, dinin kişisel bir olgu halinde bırakılıp bireyin aracısız olarak Tanrı'yla ilişki kurabilmesini –bu anlamda belki de lâiklik fikrini– hararetle savunmuştur. Hak yola ve gerçek mutluluğa sadece Kitab-ı Mukaddes'e yönelmek suretiyle varılacağını söyleyen Cün Bunyān'a (1628-1688) ait “*Christian Travell/Hiristiyan'ın Yolculuğu*” adlı eseri Arapça'ya tercüme etmiştir. Bustānī, Es'ad eş-Şidyāk'ın (1798-1829) ‘İncil’i herkes anlamalıdır’ şeklinde sloganlaştırdığı davayı benimsemiş ve İncil’i halk Arapça'sına (Âmmiceye) çevirmesine manevî destek olmuştur. eş-Şidyāk, Protestanlıktan etkilenerek yaptığı bu çeviride kendi yorumlarına da yer vermiştir.²⁹⁵

Es'ad eş-Şidyāk, İncil'de yer alan resimlere tapınma ve bazı dinî ritüeller hususundaki şüphelerini açık bir şekilde dile getirmiş, bunu yaparken de maruz kaldığı tehdit ve işkencelere aldırış etmemiştir. eş-Şidyāk'ın savunduğu bu dava, ilim adamları nezdinde de kabul görmüş, bu insanların ruhban sınıfına karşı bilenmelerine ve onlardan nefret duymalarına neden olmuştur. Kardeşi Fāris eş-Şidyāk da, Es'ad'ı bu davasında yalnız bırakmamış ve kendisini her

²⁹² Hāvī, Hālīl, age, s. 40.; Cebr, age, s. 17.

²⁹³ Amerikan Üniversitesi bu tercümeyi yayınlamıştır.

²⁹⁴ Bustānī bu eserini hazırlarken modern bir metot izlemiş ve konuları alfabetik olarak sıralamıştır.

²⁹⁵ Kolayca tahmin edilebileceği gibi eş-Şidyāk'ın bu çabaları, önce çevresindeki mutaassıp din adamlarının saldırısına hedef olmuş, daha sonra da bizzat eş-Şidyāk'ın başını yarmıştır. eş-Şidyāk, Marunî Patrik tarafından verilen bir emirle yakalanıp manastırda dar bir odaya hapsedilmiş ve yaşamının sonuna kadar burada tutulmuştur.

²⁹⁵ Hāvī, Hālīl, age, s. 49.

bakımdan desteklemiştir. Din adamı sınıfını alaycı bir üslupla eleştiren eş-Şidyāk'ın bu tarzı, ileride mehcer ediplerinden Cubrān'ın “*Yūhannā el-Mecnūn*”una ve er-Reyhānī'nin “*el-Mukārī ve'l-Kāhin*” isimli hikâyesine ilham kaynağı olacaktır.

II. Abdülhamit (1842-1889), 1876 senesinde tahta çıktığında, özgürlük ve haklar da dâhil pek çok konuda reform sözü vermiş olmasına rağmen bazı siyasî nedenlerle özlenen hürriyet ortamı tam manasıyla sağlanamamıştır. Bu durum, telif ve neşriyatın aksamasına hatta durmasına neden olunca, pek çok aydın ya Avrupa'ya ya da Mısır'a göç etmek zorunda kalmıştır. Mısır'da nispeten daha özgür bir ortam bulan göçmen aydın kesimi, ülkelerinin fikrî kalkınmasına katkı sağlayacak edebî, ilmi ve siyasî pek çok dergi ve gazete neşretmişlerdir.

Yukarıda adı geçen aydınların bütün çabalarına rağmen, pek çok edebî tür için taklit geleneğinin devam ettiğini söylemek mümkündür. Ancak batı kültüründen, Fransız Devrimi'nden ve romantizm akımından etkilenen bir grup aydın, bu geleneksel çizginin dışına çıkmayı başarmış ve eserlerini alışlagelmişin dışında kaleme almayı başarmışlardır. Cubrān'ın “*el-Hikme*”deki hocaları Fransîs el-Marrāş ve Edîb İshāk (1856-1885) bu yenilikçi şahsiyetlerden sadece ikisidir.²⁹⁶

Cubrān Boston'dan Beyrut'a (el-Hikme'ye) Arapça öğrenmek için döndüğünde ülkede henüz tam bir ifade özgürlüğü ortamı bulunmuyordu. Amerika'ya dönerken içinde, Amerika'da, Rousseau'nun ve romantiklerin yazılarında alıştığı özgürlüğe olan özlem vardı.

4. Lübnan Toplumunda Kadın

Feodal Lübnan toplumunda kadının rolü tamamen kendi eviyle sınırlıydı ve ev dışındaki alanlarda söz sahibi değildi. Kadın, görevlerini harfiyen yerine getiren, kendine ait haklardan habersiz, hatta kendi öz kaderini belirleyecek hususlarda dahi söz sahibi olamayan pasif bir kişiliğe mahkum edilmişti.²⁹⁷ Toplumca, yaratılış gereği eksik kabul edildiğinden, işlerini yoluna koyması için mutlaka bir veliye ihtiyacı olduğu düşünülüyordu. Dolayısıyla, evlenme de dâhil birçok kararı kendisi adına alan ikinci bir şahsın insaf ve merhameti kadının kaderinin belirlenmesinde son derece etkiliydi. Yegane dünyası evi olduğu için kadın, eğitim-öğretim haklarından da mahrumdu. Evde kalmış kız çocukları sürekli olarak şefkate muhtaçtı ve her an

²⁹⁶ Hāvī, Halīl, age, s. 49.

²⁹⁷ Tavk, Curcis, age, s. 27.

çevreden gelecek bir dedikodu tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyorlardı. Bu nedenle kız çocukları -yük olmamaları için- çocuk denecek yaşta evlendiriliyordu.²⁹⁸

Kadının özgürleştirilmesi konusunda Kāsim Emīn şöyle söylemektedir: “Kadın zayıf bir varlıktır. Erkek onun haklarını gasbetmiş, ona kötü muamelede bulunmuş ve onun şahsiyetini ayaklar altına almıştır. Sürekli olarak ilim, akıl, bilimum entelektüel faaliyet, emir verme ve yasak koyma erkeğe, cehalet, ahmaklık, karanlık, acziyet, itaat ve sabır ise kadına nispet edilmiştir. Kısacası Kainattaki her şey erkeğindir, kadın da erkeğin hâkim olduğu bu bütünün bir parçasıdır.” Cubrān da öykülerinde sürekli kadının çektiği sıkıntıları dile getirmiştir. Bu hususta “*el-‘Ubūdiyye*” adlı makalesinde şöyle demektedir: “Güçlü zenginlerin evlerine ve fakirlerin kulübelerine girdim. Bebeklerin sütle birlikte köleliği emmekte olduklarını gördüm. Çocukların, bir taraftan alfabe öğrenirken diğer taraftan nasıl köleleştirildiğine şahit oldum. Kız çocukların itaat astarıyla astarlanmış elbiseler giydiğini ve kadınların da emre itaat yataklarında uyduklarına tanıklık ettim.”²⁹⁹

Kadının özgürleştirilmesi fikri ancak 19. asrın sonlarına doğru yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bazı düşünürlerin, Buṭrus el-Bustānī’nin kadın haklarını savunma konusunda ortaya koyduğu çabalara destek vermesi bunda etkili olmuştur. Selīm el-Bustānī, Cubrān’ın doğduğu yıl olan 1883’te yaptığı bir konuşmada şöyle söylemektedir: “Kadın toplumun temelidir. Kuşkusuz sol eliyle beşiği sallayan, sağ eliyle dünyayı sarsabilir. Bir milletin kadınsız ilerlemek isteyen erkekleri, tek ayakla seyahat etmek isteyen kişi gibidirler.”³⁰⁰

Bu konuşmanın yapıldığı tarihten tam bir yıl önce Arap Dünyası’nda ilk olarak bir kadın cemiyeti tesis edilmişti. Bu cemiyet, çeşitli bakımlardan eğitilmesi, sosyal hayata aktif biçimde katılması, toplumda söz sahibi olması ve yerine göre bazı bilimsel faaliyetleri yürütebilmesi gibi konularda kadına yardımcı olmayı hedeflemekteydi.³⁰¹

Kadının özgürleştirilmesi çabalarında erkeklerin safında yer alan ilk kadın Mārī Maṣṣūr Şekūr’dur. Mārī bir süre Avrupa’da yaşamış, kadın haklarının oradaki gelişimine şahit olduktan sonra 1874 yılında “*el-Cinān*” dergisinde kaleme aldığı bir yazıda şöyle demiştir: “Fertlerin ve milletlerin gelişmişlik ölçüsü sadece eğitimidir. Eğer bir kadın erkeğin öğrendiklerini öğrenmeğe ve onun ele aldığı edebî ürünleri kavramaya kabiliyetli ise erkeği yücelten ve onu kültürlü

²⁹⁸ Cebr, age, s. 21-22.

²⁹⁹ Cubrān, *el-‘Avāsif*, s. 41.

³⁰⁰ Cebr, age, s. 22.

³⁰¹ Cebr, age, ay.

yapan değerler onun için de geçerli olmalıdır. Bunun delilini de medeni ülkelerde görmekteyiz. Bu da kadının topluma yararlı olabileceğinin bir göstergesidir.” Kadının açık veya tesettürlü oluşu meselesi de, Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar uzun süren hararetli tartışmalara konu olmuştur.³⁰²

5. Reformistler

Edebî eserlerde hem içeriği hem de şekli olduğu gibi koruyan muhafazakar edebiyatçılar, konularını yaşadığı hayat tecrübesinden alan, anlama ve şekle aynı ölçüde değer veren yenilikçi bir ekolün oluşmasına yol açmışlardır. Fransîs el-Marrâş işte bu ekolün önde gelen isimlerinden biriydi.³⁰³

Çocukluğundan beri gözlerinden rahatsız olan el-Marrâş, Fransa’da tıp eğitimi görmeyi ve kendisi gibi sağlık sorunları olan insanları tedavi etmeyi çok istiyordu. Fransa’daki tıp tahsilinden sonra ülkesine dönerken yolda kaleme aldığı yolculuk gözlemleri ilginç, farklı ve yepyeni bir üslupla yazılmış olması sebebiyle büyük beğeni topladı. Fransîs, Arap edebiyatında yeni sayılan, cansız varlıkları canlı varlıklara benzeterek tasvirlerde bulunma (teşhis) sanatını ilk kullananlardan biri olmuştur.

el-Marrâş sadece şiir ve nesir yazılarında yenilik getirmede. Onun özgür düşünce alanına da katkıları vardır. Sembolik hikâye anlatımı üslubuyla kaleme aldığı “*Gâbetu’l-Hak*”, Yûhannâ’nın özgürlüğe ve ideal toplumun inşasına çağırان rüyasını anımsatmaktadır.

el-Marrâş’ın üslubu yeni bir çizgi olmasına rağmen onu, daha berrak bir dil ve daha sağlam bir kurguyla Edîb İshâk takip etmektedir. Edîb İshâk ilk zamanlar mesaisinin büyük bir kısmını tercüme işine hasretmiş ve Fransız edebî şaheserlerini Arapça’ya kazandırmıştır. Daha sonraki dönemde şark siyaseti ile ilgili Arapça ve Fransızca eserler vermiştir.

İnsanlar üzerinde daha güçlü bir etki yaratması için zulmü ve baskıyı secili, sert ve güzel bir üslupla kınamıştır. Bu üsluba istiareyi, sembolleri ve bedi sanatlarını da dâhil etmiştir. Aklın değeri, yabancı hegemonyasından ve köhnemiş geleneklerden kurtulma gibi değişik konuları ele alan risalelerinden bazıları “*ed-Durer*” isimli eserde toplanmıştır.³⁰⁴

Serbest tarzdaki yazılarıyla tanınan Edîb İshâk’ı, daha sade ve daha akıcı bir üslupla Farağ Anfün (1861-1922) takip etmektedir. Anfün, Fransız özgürlükçü yazarların önde

³⁰² Cebr, age, s. 23.

³⁰³ Cebr, age, s. 19.

³⁰⁴ Cebr, age, s. 20.

gelenlerinin eserlerini -özellikle de Renan'ın "*The Life of Jesus/İsa'nın Hayatı*" adlı eserini-Arapça'ya aktarmasıyla tanınmıştır.

Bu fikrî uyanış (Nahda) döneminde güzel sanatlarla ilgili kayda değer bir gelişme göze çarpmamaktadır. Ancak Avrupa okullarından dönen ve sanat enstitülerinde eğitim görmüş kimselerde -özellikle de resim alanında- küçük çaplı da olsa bir faaliyet göze çarpmaktadır.³⁰⁵

6. Resim Sanatı

Başlangıçta resim tamamen bireysel merak ve çabanın ürünüydü ve genellikle din adamları, derebeyleri ve varlıklı kimselerin portrelerini çizmekten ibaretti. Ancak Paris ve Roma'da güzel sanatlar dalında eğitim gören bir grup genç, Lübnan'da resmi, hobi olmaktan çıkarak profesyonel bir sanat haline dönüştürdüler. Bu sanatın Lübnan'daki öncüsü ressam ve heykeltıraş Ni^cmetullāh el-Mu^cādī'dir. O "Fırında ekmek", "Üzüm toplama" gibi günlük hayatın pek çok safhasını tuvale yansıtmıştır. Yine resim sanatının ileri gelenlerinden Dāvūd el-
Kırm Roma Güzel Sanatlar Akademisi mezunu olup 1871 den itibaren bazı meşhur şahısların resimlerini çizmiştir. Bu ikisini empresyonist (izlenimci) ekolden etkilenen Hābīb Surūr ve Hālīl eş-Şalībī izlemektedir.³⁰⁶

³⁰⁵ Cebr, age, s. 21.

³⁰⁶ Cebr, age, ay.

II. ESERLERİ

A. Arapça Olarak Kaleme Aldığı Eserler

1. *el-Mūsīkâ (Musiki)*

1905 senesinde New York'ta basılan *el-Mūsīkâ*, *Cubrân*'ın, *el-Muhâcir* gazetesinde yayınlamış olduğu, musikinin insan üzerindeki etkilerini konu alan bir makaleden oluşan küçük bir kitapçıktır. Bu eserinde *Cubrân*, insanın duygularını en iyi aktarma vesilesi olarak gördüğü musikiyi, sevgilinin sesine benzetmiş, bu sesin, iç alemimizde meydana getirdiği derin duygusal tesirler üzerinde durmuştur.³⁰⁷ Öncelikle insanın musikiden etkilenme nedenlerine değinen *Cubrân*, bu nedenlerin başında, musikideki gizli bir gücün, insandaki acı ve tatlı hatıraları harekete geçirdiğini ileri sürmüştür. *Cubrân*'a göre duygu ve hatıralar, bütün insanlar için son derece değerli ortak unsurlar oldukları içindir ki, musiki; ast-üst, eski-yeni, zengin-fakir gibi toplumsal yaşam piramidinde yer alan farklı konumlardaki bütün insanları etkileyebilmiştir. Yüzyıllar önce yaşamış olan doğu ve batı toplumlarında, musikinin bir 'idol' haline getirilmesi, kelimenin tam anlamıyla ona tapan insanların bulunması da yine onun bu gücüyle ilgili olmalıdır. Musikinin derin etkisi ve toplum üzerindeki karşı konulmaz gücü, onların mitolojilerinde yer alan bir takım ipuçlarından da anlaşılmaktadır. Musiki, bu toplulukların törenlerinde, savaşlarında, toplantılarında ve ayinlerinde vazgeçilmez bir unsur olarak daima var olmuş ve bu etkisini günümüze kadar da sürdürmüştür.³⁰⁸

Cubrân, *el-Mūsīkâ*'da; Nihavend, İsfahan, Saba ve Rast gibi geleneksel musiki makamlarını ele almış, bu makamların insan ruhunun derinliklerinde bıraktığı duygusal etkileri irdelemeye çalışmıştır. Ona göre, her bir makamın insan ruhunda meydana getirdiği duygusal tesir farklıdır. Sözgelimi, Nihavend'deki duygusal ifade, hiçbir zaman İsfahan, Saba veya Rast makamları ile karşılanamaz. Makale, insanları, doğulu ve batılı müzisyenlerin duygularını paylaşmaya çağıran bir temenniyle son bulur.³⁰⁹

el-Mūsīkâ; tarihî, ilmî, sanatsal bir inceleme olmayıp, bu anlamda, musiki konusunda teknik bilgi edinmek isteyenler için bir başvuru kitabı niteliği taşımaz. Eser, musikinin, *Cubrân*'ın ruhunda meydana getirdiği duygu ve düşünceleri, hayal dünyasında şekillenen resimleri betimlemeyi hedef alır.

³⁰⁷ Dâğir, Yūsuf Es'ad, *Maşâdiru'd-Dirâseti'l-Edebiyye*, Menşürātu'l-Câmi'ati'l-Lubnâniyye, Beyrut, 1983, s. 314.

³⁰⁸ *Cubrân* Halîl *Cubrân*, *el-Mūsīkâ*, (Dirâse ve Tahlîl: Dr Nâzik Sâbâ Yârd), 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1988, s. 7.

³⁰⁹ Karam, An'ûn Gaţğās, *Muḥaḍarât fî Cubrân Halîl Cubrân*, Dâru'r-Râid li't-Ṭıbbâ'a, Kahire, 1964, s. 86-87.

Cubrān'ın musiki konusundaki ilgisi, musiki eserleri ile sınırlı kalmayıp, annelerin ninnilerinden çobanın kavalından yükselen nağmelere, kuşların şakımasından gök gürültüsüne, suların şırıltısından yaprakların hışırtısına kadar, tabiattaki doğal musikiyi de içine alan son derece geniş bir spektrum çizer. Musiki, bazen mabetteki kulun duası, bazen Dāvūd'un tespihi, bazen de yeniden dirilişi haykıran "sûr"un sesidir.

Bu kitapçığınan yola çıkarak biz, Cubrān'ın, geçmiş kavimlerin gerek efsaneleri, gerekse edebiyat ve sanatları hakkında detaylı bilgilere sahip olduğunu da görmekteyiz. Zira eserde, Yunan ve Roma tanrıları ile bunlarla ilgili efsanelerden, keza Keldanilerin, İranlıların ve Mısırlıların ibadetlerinden söz edilmektedir.

Üslup bakımından ele alındığında ise, eserin, Cubrān'ın iç aleminde kaynaşan his ve düşünceleri son derece sade bir üslupla dile getirdiğini gözlemlemek mümkündür. Bununla birlikte bazı kavramlara farklı anlamlar yüklediği de görülmektedir. Dikkatli bir okuma ve incelemeden sonra eserde geçen şu tür ifadeleri yakalamak mümkündür: Müzisyenler, insana kulağı ile görmesini, kalbi ile duymasını öğretmiştir.³¹⁰ Yine musiki, insan idrakini ve ufkunu genişletmekte, musiki nağmeleri de insanın algıladığından ve gördüğünden farklı hakikatleri ortaya çıkarmaktadır. Eğer insan kalbiyle dinlemeyi öğrenebilse, elde ettiği hakikatler kendisine ait hakikatler olur.

Cubrān, musikiye karşı olan hislerini eserinin bir yerinde şöyle dile getirir: Ey gönlün ve sevginin kızı, ey aşkın tuzu ve biberi, insan kalbinin düşleri, hüznün semeresi ve sevinç pırlıtsı.³¹¹ Cubrān'ın bu terennümleri âdeta iç dünyasından yükselen ve hisle dolup taşan bir dua metni gibidir. Bu yüzden kaleme aldığı yazıyı, tıpkı dualarda olduğu gibi 'âmîn' sözüyle bitirir.³¹²

2. 'Arāisu'l-Murūc (Vadi Perileri)

1906 senesinde Arapça olarak yayınlanan 'Arāisu'l-Murūc üç kısa hikayeden oluşmaktadır³¹³:

³¹⁰ Cubrān, *el-Mūsikā*, s. 34.

³¹¹ Cubrān, *age*, s. 33.

³¹² Cubrān, *age*, s. 34.

³¹³ Kumeyr, Yūḥannā, *Cubrān fi'l-Mizān*, s. 40.

a) Ramādu'l-Ecyāl ve'n-Nāru'l-Ḥālīde (Eskilerin Külü ve Ebedî Ateş)

Hikaye, M. Ö. 116 sıralarında Bağ'bek'de yaşayan ancak genç kızın hastalanması sonucu araya giren 'ölüm' nedeniyle birbirine kavuşamayan iki aşğın, Aşk Tanrıçası Aşterut tarafından 1890 senesinde yeniden varlık dünyasına gönderilmesi ve yarım kalan aşk serüveninin kaldığı yerden devam etmesini konu almaktadır.³¹⁴

Adından da anlaşılacağı üzere hikaye, Cubrān'ın, 'reenkarnasyon' ve 'panteizm' konusundaki düşüncelerini sergilediği bir kurgu ile temellendirilmiş olup, olay örgüsü de bu doğrultuda gelişen hadiselerle desteklenmiştir. Cubrān'a göre beşeri ruh, özü itibarıyla ilâhî bir karakter taşımasına rağmen, beden kafesi yüzünden Tanrı ile arasına perde inmiştir. Tanrıdan uzak kalan ruh, sürekli olarak kendi menbaya kavuşabilmenin özlemi ile yanıp tutuşmaktadır. Hikayenin baş kahramanı 'Alî el-Ḥuseynî'nin ağzından dökülen şu sözler, kendisindeki vuslat özleminin ulaştığı dereceyi göstermektedir: (Ey sevginin hakikati!) Benliğimi sarıp kuşatan beden denen şu örtüyü paramparça et. Yüceliğime gölge yapan bu kasrı yerle bir et. Bana bir kanat ver de, onunla senin arkandan uluhiyetinin yüce dergahına kanat çırpayım."³¹⁵

Cubrān'a göre ruh, bütün varlığın menbaı ve onun mutlak hakikati olan Tanrı'ya ancak sevgi sayesinde yaklaşır. Dolayısıyla sevgi, hakikatleri kavramanın yegane vesilesi durumundadır.³¹⁶

Hikayede ileri sürdüğü reenkarnasyon düşüncesinin, farklı kültür ve dinlere mensup kişilerce tepki uyandırmadan benimsenmesini arzulayan Cubrān'ın, kendi görüşlerini desteklemek üzere Kur'an'dan bir ayet³¹⁷ ile Buda'ya ait olduğu sanılan bir söze³¹⁸ müracaat ettiği görülmektedir. Buradan yola çıkarak Cubrān'ın, "reenkarnasyon" inancının sadece İslamiyet, Hıristiyanlık ve Budizm ile sınırlı kalmayıp, diğer dinlerde de kendisine bir temel bulabileceği şeklindeki bir düşünceden hareket ettiğini söylemek mümkündür.

³¹⁴ Cubrān, Ḥalîl Cubrān, 'Arāisu'l-Murūc, s. 7.

³¹⁵ Cubrān, age, s. 41.

³¹⁶ Cubrān Ḥalîl Cubrān, *Kelimāt*, el-Mektebetu's-Şaḫāfiyye, Beyrut, ts., s. 58.

³¹⁷ Cubrān, age, s. 31, "Ey kafirler siz ölü iken sizi dirilten Allah'ı nasıl inkar ediyorsunuz? Şunu bilin ki, sonra sizi O, öldürecek, tekrar sizi O diriltecek ve tekrar O'na döndürüleceksiniz. Bakara, 28."

³¹⁸ "Bizler dün bu yaşamda idik. Şimdi yeniden buradayız. Tanrılar gibi kusursuz varlıklar haline gelinceye kadar bu böyle devam edip gidecektir." Bakınız Cubrān, 'Arāisu'l-Murūc, s. 10.

b) Mārtā el-Bāniyye (Banlı Mārtā³¹⁹)

Küçük yaşlardan itibaren öksüz ve yetim olarak büyüyen Mārtā adında genç bir kız, yoksul bir çiftçinin himayesinde yaşamını sürdürmekte ve iyi kalpli çiftçinin hayvanlarını otlatmak suretiyle ona yardımcı olmaktadır. Anne-baba sevgisinden yoksun olmanın verdiği acıya rağmen, Mārtā'nın, yoksul bir karı-koca yanında bulunduğu bu iğreti saadet, maalesef, on altı yaşına gelip de ummadığı bir tecavüze uğradığında ellerinin arasından kayıp gidecektir. Tipik doğu kadınından bekleneceği üzere, Mārtā da, uğradığı tecavüz hadisesinde hiçbir suçu bulunmadığı halde, sırf duyduğu utanç hissi ile hem kendisinden, hem de içinde yaşadığı o dar cemiyetten kaçıp kurtulmaya çalışır. Hayatının bundan sonraki kısmını ise Beyrut'ta, vücudunu satarak geçinen düşük ahlaklı bir kadın olarak geçirir.³²⁰ Mārtā, hastalanıp da yatağa düştüğünde, kendisine, kahvelerde çiçek satmak sureti ile para kazanmaya çalışan biricik yavrusu Fuat bakmaya başlamıştır. İşte Cubrān'ın Fuat'la, dolayısıyla anne Mārtā ile olan diyalogu, bir kahvede böyle bir çiçek alışverişi esnasında başlar.³²¹ Önce Fuat'ı kahvede, daha sonra da annesi Mārtā'yı yatağının başında dinleyen Cubrān, çehresinde, talihsiz kaderin derinleştirdiği çizgiler bulunan bu bedbaht kadını teselli etmeye çalışır.

Bu hikayesinde Cubrān, toplum kurbanlarından 'bir kadın ile oğlu'nun hayatını hikaye ederek, önemli sosyal problemlerden birine temas etmektedir. Cubrān, bir çok savunmasız insanın, özellikle de kadınların, hiçbir günahı olmadığı halde, kabul gören yanlış telakkiler yüzünden toplum dışına itildiklerini, dahası, hayatlarının kalan kısmını -bir yerde zorunlu olarak- çirkef bir hayatın kucağında geçirmeye mahkum bırakıldıklarını ifade etmektedir. Ona göre, böyle bir geçmişe sahip bir çok insan, bedeni kirletilmiş bile olsa, ruhen taptaze ve tertemizdir. Esas ruhları kirli ve insanîyetleri bozulmuş olanlar ise, bu zavallı insanları bu hale sokanlardır.

c) Yūḥannā el- Mecnūn (Deli Yuhanna)

Ailesinin birkaç sığırını gütmekle görevlendirilen genç Yūḥannā, Yeni Ahid'den pasajlar okumayı seven, okuduğu İncil ayetlerinin etkisiyle sık sık derin düşüncelere dalan sıradan bir köy delikanlısıdır. Günlerden bir gün, yine İncil ayetlerini okuyup tefekküre daldığı bir sırada, otlatmakta olduğu sığırlardan bazıları, köy civarında bulunan bir manastırın merasına girerek etrafa zarar vermeye başlarlar. Manastırda bulunan din adamları kaçan

³¹⁹ Ban, Lübnan'ın kuzey bölgesinde bulunan küçük, şirin bir köydür.

³²⁰ Karam, Anṭūn Ğattās, age, s. 93.

³²¹ Burası, Cubrān'ın, yakın dostu Yūsuf el-Ḥuveyyik ile birlikte sık sık uğradığı Beyrut'taki 'Kevkebu'-ş-Şark' kahvesidir. Cebr, Cemil, *Cubrān Ḥalil Cubrān fī Ḥayātihi 'l-ʿAşife*, s. 83.

sığırlara el koyarlar ve hayvanları, ne Yūḥannā'ya, ne de ailesinden birine teslim etmek istemezler. Nihayet annesi, atalarından kalma, antika değerindeki bir gerdanlığı feda etmek suretiyle rahiplere kaptırdıkları hayvanları geri alır. Enteresandır ki, Yeni Ahid'e ve dinî tefekküre düşkünlüğü ile bilinen Yūḥannā, bu olaydan sonra Kilise'ye ve din adamlarına karşı cephe almaya başlar. Nihayet bir kilisenin açılış töreninde, eline geçirdiği bir fırsatı değerlendiren Yūḥannā, din adamlarının yolsuzlukları ve yüzsüzlükleri üzerine kaçamak bir konuşma yapar. Bunun üzerine yöredeki din adamlarınca aforoz edilir, ancak babasının devreye girmesi ve oğlunun kelimenin tam anlamı ile bir 'deli' olduğunu itiraf etmesi ile çocuğunu bağışlatabilir. Yūḥannā'nın mahkemeden beraat ettikten sonra söylediği řu sözler ise çevresindeki din adamlarının genel anlamda bir tenkidi niteliğindedir : Sizler sayıca çoksunuz, ben ise yalnızım. Hakkımda ne dersiniz deyin, bana neyi yapmak isterseniz onu yapın. Zira kurtlar, kuzuyu, gecenin karanlığında parçalar. Ancak unutmayın ki, güneşin doğması ile birlikte vadiye saçılan kan izleri ayan beyan ortaya çıkacaktır.³²²

3. *el-Ervāḥu'l-Mutemerride (Âsî Ruhlar)*

İlk olarak 1908'de basılan ve dört küçük hikayeden oluşan bu eserinde Cubrān, şark toplumlarındaki bazı toplumsal sorunlara temas etmekte ve yeri geldiğinde sert eleştirilerde bulunmaktadır.³²³

a) Verde el-Hānî

Hikaye, kırk yaşlarındaki Lübnan asıllı Raşîd Bey'le onun, sırf sahip olduğu maddî servetle gönlünü kazanmaya çalıştığı 18 yaşındaki Verde ile olan evlilik ilişkisini konu almaktadır. Yerleşmiş gelenek ve göreneklere sıkı sıkıya bağlı olan Raşîd Bey –bütün iyi niyetine rağmen- önemli bir noktayı göz ardı etmektedir: Temeli para ve servet harcıyla atılan bir yuva uzun ömürlü olamaz.

Yoksul bir ailenin kızı olan Verde çok genç yaşta servet sahibi olan Raşîd Bey'le evlenir. Verde, koca evinde, bir kadını maddî bakımdan mutlu edecek olan bütün imkanlara (ipekten elbiseler, köşkler, hizmetçiler vs.) kavuşur, ancak çok geçmeden sahip olduğu bütün bu imkanlara rağmen sahip olamayacağı bir başka şeyi fark eder: Sevgi. İşte bu şuur sonrasındadır

³²² Cubrān, age, s. 87.

³²³ Şalak, °Alî, *en-Neşru'l-°Arabî fi Nemāzicih ve Taḥavvurih li °Aşrayi'n-Nahḍa ve'l-Ḥadîş*, 2. baskı, Dāru'l-Ḳalem, Beyrut, 1974, s. 158.

ki Verde, Raşid Bey'den ayrılır ve gönül dünyasının kapılarını –fakir olduğunu bilmesine rağmen- sevdiği bir erkeğe açar.³²⁴

Hikayede, kahramanların hayatlarındaki ve düşüncelerindeki zıtlıklar güçlü bir şekilde vurgulanır. Sözgelimi Raşid Bey, özel gecelerde ve meclislerde, orada bulunanların, Verde'nin güzelliğinden ve çekiciliğinden söz etmesinden son derece haz duyup gururlanırken, kendisinin yaşlılığından bahsedilmesine asla tahammül edemez. Diğer taraftan Verde, eşine karşı sevgi beslemediği halde onun maddî imkanlarından yararlanmaya devam ettiğini düşünmekte, bu da kendisini, içinde yaşadığı evde bir hırsız gibi hissetmesine yol açmaktadır.

Hikayenin baş kahramanlarından Verde, topluma kök salan yanlış kanaat ve gelenekler ile his dünyasındaki kutsal duyguları arasında sıkışıp kalmaktadır. Ancak toplumsal değerlere ve geleneklere sıkı sıkıya bağlı olan halk, Verde'nin evi terk edişini affedilmez bir hata olarak görür ve hemen kendisine 'zinâkar' ve 'fâhişe' damgasını yapıştırır. Buna karşılık Verde, insanların, dinin ve ahlakın özünden mahrum olduklarına, çevresindeki insanları sadece dış görünüşleriyle değerlendirdiklerine dikkat çekip çevresinde iyi olarak bilinen kimselerinde ne kadar ahlaksız olduklarını ortaya döker.³²⁵

Cubrân bu hikayede gerçek suçlunun Raşid bey olduğunu ifade ediyor. Çünkü kalbini ve gönlünü kazanmadan Verde'yi evlenmeye zorlayan odur. Verde, -her ne kadar bahtsız da olsa- söz konusu davranışı ile dürüst bir şekilde mutluluğun yolunu aramış, arzularını, içinde barındığı evde gizlice giderme yolunu tercih etmemiştir.

Bu hikaye ile Cubrân, toplumsal hayatı bir ahlak erozyonuna maruz bırakan; yalan, gösteriş, ihanet ve benzeri faktörleri dile getirmektedir.

b) Şurâhu'l-Ğubûr (Kabirlerin Feryadı)

Hikayede, yaşam serüvenleri idam sehpasında kesişen ve noktlanan üç ayrı şahıs ve bu şahısların işledikleri iddia edilen suçlarla, öngörülen cezalar arasındaki hakkaniyet yoksunluğu konu alınmaktadır.

İlk sanığın hikayesi; Askerî rütbeli bir idareci (komutan) vergi toplamak üzere bir köye gelir. Ancak komutan, ödeme gücü olmayan bir adamdan vergi yerine adamın genç kızını alıp götürmeye kalkışır. Olayı duyan ve derhal olay yerine gelen kızın sevgiliyle komutan arasında tartışma çıkar ve tartışma komutanın ölümüyle sonuçlanır. Katil genç, fırsatı olduğu halde

³²⁴ Şalağ, c'Alî, age, s. 159.

³²⁵ Cubrân Ğalîl Cubrân, *el-Ervâhu'l-Mutemerride*, s. 27-52.

kaçmayı tercih etmez, askerler kanun namına genci tutuklarlar. Ama ne yazık ki, komutanın olaydaki azmettirici rolü hiç dikkate alınmadan hüküm verilir.³²⁶ Ve böylece genç aşık, 'senin için canımı bile veririm' dediği sevgilisine karşı sadakatini ispatlamış olur.

İkinci sanığın hikayesine gelince; Genç bir kadın, sevmediği bir şahısla rızası dışında evlendirilir. Halbuki genç kadın bir başka erkeği sevmektedir. Kocasını, genç kadını, bu delikanlı ile konuşurken görür ve karısını zina yapmakla itham eder. Ancak haksızlık üzerine kurulu kanunlar erkeği değil, kadını cezalandırır.

Üçüncü sanığın hikayesi : İdam cezasına çarptırılan üçüncü şahıs ise kilisenin arazisinde uzun yıllar karın tokluğuna çalışan ihtiyar bir kişidir. Kiliseye verdiği yıllarca hizmetten sonra, güçsüz ve zayıf duruma düştüğünde rahipler tarafından işten kovulur ve sefaletin kucağına itilir. Yaşı ilerlemiş olduğu için bir türlü iş bulamayan ihtiyar, evde aç bekleyen çocuklarına kendi alın teri ile topladığı buğdaylardan dilenmek üzere kiliseye gider. Ne var ki rahipler, bir tas buğday dilenmeye gelen ihtiyarı kiliseye ait altın bir tası çalmakla itham ederler. Yaşlı ihtiyarın ve çocuklarının hayatta kalma umudu olan bir avuç buğday, bu hikayede, beklenenin aksine sadece ümitleri değil, yaşlı adamın hayatını da ortadan kaldırır.³²⁷

Hikayede yer alan üç kişi, dün hayatın kucağında iken bugün ölümün pençesine düşmüştür. Onlar toplumun çeşitli kesimleri tarafından kurulan sisteme karşı çıkmışlar, buna karşılık sistem de onları yok etmiştir. Cehalet, sırtlarını dayayacak bir destek bulamayan bu insanları suçlu addetmiş, hakkı değil kuvveti esas alan kanunlarsa bu insanların hayatına son noktayı koymuştur.

Cubrân bu hikayesiyle, gökten inen şeriatların sosyal statüsü düşük olan insanları ezmek maksadıyla gelmediğine dikkat çekmekte, aksine tüm şeriatların, suçu kim işlerse işlesin sosyo-ekonomik durumuna bakılmadan mutlaka cezalandırılması gerektiği konusuna vurgu yaptığını belirtmektedir. Halbuki insanlar, sıradan bir kişiye bir başkasını öldürdüğünde 'katil' damgasını tereddütsüz yapıştırırken, aynı suçu idareci veya nüfuzlu biri işlediğinde bunu suç olarak algılamamakta, dolayısıyla bu çifte standart yüzünden sıradan halka zulmedilmektedir.

c) Mađca^cu'l-^cArūs (Gelin Yatağı)

Leylā adında genç bir kız, yakışıklı bir delikanlı olan Selīm'i sevmektedir. Selīm'in, bir başka kadına ilgi duyduğu yönünde bazı dedikodular kulağına gelen Leylā, Selīm'in bu

³²⁶ Özdemir, Sevim, "Cubran Halil Cubran'ın 'Surāhu'l-Kubūr' Adlı Hikayesi", Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2002, Sayı. 5, s. 93.

³²⁷ Cubrân, age, s. 53-70.

mevhum ihanetine bir ceza olarak, kendisinden yaşça büyük, zengin, bir başka erkekle evlenmeye karar verir.

Düğün gecesi gelip çatığında Leylâ düğün evinin bahçesinde Selimle karşılaşır. Her ikisi de içindeki duyguyu samimi bir şekilde birbirine itiraf edip, birbirlerine olan sevgilerini dile getirirler. Birbirlerini gerçekten çok sevdiklerini geri dönüşü olmayan o kritik anda gayet iyi anlarlar. Ancak Selim, Leylâ'ya karşı hissettiği sevgiyi temsil eden aşk duygusu ile toplumsal gelenek ve göreneklerin ağır baskısını temsil eden onur duygusu arasında gelgitli anlar yaşar. Tefekkür haline tereddüt hâkimdir ve hep şunu düşünür Selim : Aşk, Allah'ın seven kalbe yerleştirdiği bir çekirdek. Şeref ise gelenek ve göreneklerin zihne kazıdığı bağlayıcı bir unsur. Hangisinden vazgeçmeli? Hangisini öbürüne feda etmeli?

Bir süre sonra Selim, zihnindeki şeref ve onurun daha ağır bastığını farkeder ve sevgisini şerefine kurban ederek şöyle der sevgilisine: “Bu noktadan sonra yapılacak bir şey yok artık, haydi kocana dön! Bizi gören insanlar, ‘düğün gecesi kocasına ihanet etti’ şeklinde bir başka dedikodu çıkarmadan uzaklaş artık”.³²⁸

Leylâ bu sözler üzerine âdeta beyninden vurulmuşa döner. Gelin gideceği eve asla dönmeyeceğini söyler ve Selim'i, kendisinin bir hain olmadığına iknaya çalışır. Ancak artık çok geç kaldığını düşünen Selim, Leylâ'yı bu işten vazgeçirmek için bir başka kadını sevdiğini ve ondan asla ayrılamayacağını söyler. Artık gerçekten çok geç olduğunu anlayan, ancak Selim'e karşı olan sevgisinden de vazgeçemeyen Leylâ, elbisesinin altından bir hançer çıkararak önce sevgilisini öldürür, daha sonra da müstakbel eşinden kurtulmak için kendisini hançerleyerek intihar eder.³²⁹

Bu acıklı finali bir başka acı olay takip eder : Rahip gelir, her ikisini de lanetler ve hiç kimsenin bu iki kişi için göz yaş dökmemesini ve kendilerine merhamet etmemesini ister. Bu son olayla, yerleşik toplumsal kanaat ve göreneklerin yargılayıcı gücü bir kez daha vurgulanmak istenmiştir.³³⁰

d) Hâlîl el- Kâfir (Kâfir Halil)

Hâlîl, bakımını ve eğitimini kilisenin üstlendiği yetim ve öksüz bir çocuktur. Ancak yaşı ilerledikçe Hıristiyan öğretileri ile çevresindeki din adamlarının (rahiplerin) davranışları arasında ciddi çelişkiler bulunduğunu fark eder ve bir süre sonra eleştiriler yöneltmeye başlar.

³²⁸ Cubrân, age, s. 78.

³²⁹ Cubrân, age, s. 80-81.

³³⁰ Cubrân, age, s. 86.

Bunun üzerine rahipler, onu önce tartaklayıp döverek adam etmeye çalışırlar, daha sonra da yaptığı sert eleştiriler yüzünden konuşmalarını kiliseye karşı bir başkaldırı olarak değerlendirerek kafir (inkarcı) Hālīl olarak adlandırırılar. Her şeye rağmen Hālīl yaptığı eleştirilerden vazgeçmez. Bu sefer Hālīl'i, fırtınalı soğuk bir gecede kiliseden kovarlar. Soğukta, kar üstünde gücü tükeninceye kadar yürür ve bayılıp kalır. Rāhīl ismindeki fakir dul bir kadın, kızı Meryem'le birlikte Hālīl'i karlar üstünde baygın olarak bulurlar. Kendisini evlerine götürüp iyileşmesine yardımcı olurlar. Hālīl kendine geldiğinde, Rāhīl ve Meryem'e, başından geçen olayları bir bir anlatır.³³¹

Günler sonra kilise papazı, Hālīl'in köyde olduğunu haber alır ve kendisini köyün ağası ʿAbbās'a jurnaller. ʿAbbās adamlarını Rāhīl'in evine gönderir ve Hālīl'i tutuklatır. Hālīl askerler tarafından yargılanmak üzere elleri kelepçeli olarak ʿAbbās'ın ve köylülerin huzuruna getirilir. Ancak Hālīl, önündeki kalabalığın huzurunda feodal yönetimin kepezeliklerini ve zulmünü, din adamlarının da sahtekarlığını, yalancılığını, hilekarlığını ve aç gözlülüğünü gözler önüne serer. Hālīl'in sözlerini haklı bulan köy ahālisi galeyana gelerek köyün ağası ʿAbbās'ın ve papazın üzerine yürürler. Hālīl'in kelepçeleri çözülür. Hālīl daha sonra da, konuşmalarıyla köylüleri bilinçlendirmeye ve onları despotlara karşı uyanık tutmaya çalışır. Bütün bu gelişmeler sonrasında despotluğu ayyuka çıkan ʿAbbās kederinden ölür, çiftçiler de topraklarını kendi aralarında bölüşerek sembolik de olsa feodal yapıya son verirler.³³²

4. *el-Ecnihatu'l-Mutekessira (Kırık Kanatlar)*

Eser 1912 yılında New York'da Cubrān henüz yirmidokuz yaşındayken yayınlanmıştır. Bir genç, Selmā Kerāme isimli bir kıza aşık olur.³³³ Kız da, gencin sevgisine cevap verir ve aralarında karşılıklı bir aşk doğar. Ancak Cubrān'ın birçok hikayesinde gördüğümüz gibi bu hikayede de sevenlerin buluşmasını engellemek üzere kader ağlarını örmektedir. Zira, zengin bir iş adamı olan Selmā'nın babası Fāris Kerāme, kızının bir başkası ile, hem de servetine tamah ettiği sonradan anlaşılacak olan Başpiskopos Bulos Gālib Bey'in yeğeni Manşūr Gālib Bey'le evlenmesini ister. Selmā'nın gönülsüzlüğüne karşın Başpiskopos'un baba Fāris Kerāme üzerindeki baskısı etkili olur ve Selmā Başpiskopos'un ahlaksız yeğeni Manşūr Gālib Bey'le

³³¹ Cubrān, age, s. 89-164.

³³² Cubrān, age, ay.

³³³ Mīhālī Nuʿayme'nin iddiasına göre bu genç bizzat Cubrān'ın kendisidir. Ancak Cubrān Mary Haskell'a bu hikayenin kendi hayatıyla uzaktan yakından ilgisi olmadığını belirtip, masumiyetini ispatlamaya çalışmıştır. Necm, Muhammed Yūsuf, *el-Ḳiṣṣa fi'l-Edebi'l-ʿArabiyyi'l-Ḥadīṣ*, Dāru's-Şekāfe, Beyrut, ts., s. 148.; Cebr, Cemil, *Cubrān fi ʿAşrihi ve Āşārihi'l-Edebiyye*, s. 89.

evlendirilir. Evlilikten hemen sonra Maşûr Gâlib iğrenç arzularını hemen belli eder ve kayınpederinin mallarına el koymak için ölümünü dört gözle bekler. Çok geçmeden Maşûr Gâlib'in beklentisi gerçekleşir ve Fâris Kerâme ölür. Artık, geride sadece babasını kaybeden Selmâ'yı -ayda bir defa da olsa- teselli edecek vefalı sevgilisi kalmıştır. İki aşık, gizli görüşmeleri esnasında hatıraları yad edip yaşadıkları ıstırapları anlatmak suretiyle birbirlerine destek olmaya çalışırlar. Ancak bu teselli veren tablo çok uzun sürmez, kader ağlarını örmeye devam etmektedir. Zira Başpiskopos bir süre sonra iki aşığın birbirleriyle gizlice görüştükleri haberini alır. Selmâ toplumda nüfuzlu bir yeri olan Başpiskoposun, sevgilisine bir kötülük yapmasından endişe ettiği için onunla görüşmemeye karar verir. Hayatta sarıldığı tek dalın da elinden alındığını gören Selmâ evliliğinin beşinci yılında bir çocuk dünyaya getirir, ancak tüm sevdiklerini elinden alan kader Selmâ'yı yine güldürmez, doğumdan hemen sonra çocuğunu kaybeder, arkasından kendisi de bu hayata veda eder.³³⁴

5. *Dem'a ve İbtisāme (Bir Damla Gözyaşı ve Bir Gülümseyiş)*

Cubrān 28 Ocak 1930 yılında Mey Ziyāde'ye yazdığı bir mektupta bu eseriyle ilgili olarak şunları söylemektedir: "Sonradan "*Dem'a ve İbtisāme*" adını verdiğim ve el-Muhācir gazetesinde yayınlanan makalelerim, aynı zamanda gazetelerde yayınlanan ilk eserim olma özelliğini taşır. Aslında bu makaleleri 'Arāisu'l-Murūc'dan uzun bir süre önce kaleme almıştım. Bu makaleler 16 yıl önce el-Muhācir isimli gazetede bir seri halinde yayınlanmıştı. Daha sonra Nesīb 'Arīḏa el-Muhācir'de çıkan yazılarımı bir kitap haline getirip neşretmek istediğini söyledi ve bu düşüncesini, söz konusu yazılarıma, 12 yıl önce Paris'te kaleme aldığım iki makalemi de ilave etmek suretiyle gerçekleştirdi.³³⁵ Dolayısıyla "*Dem'a ve İbtisāme*"nin yayınlanmasının vebali bana ait değildir ve olmayacaktır da"³³⁶ Cubrān'ın bu ifadelerinden, söz konusu yazılarını, kitaplarından önce kaleme aldığı anlaşılıyor. Toplam 56 makaleden oluşan bu eserde Cubrān ağırlıklı olarak; toplum, tabiat, aşk ve varlık temalarını ele almıştır.³³⁷

6. *el-Mevākib (Kâfileler)*

Cubrān'ın 1919'da yayınlanan bu eseri, gerek konu gerekse üslup bakımından nispeten daha yeni ve daha orijinal denilebilecek uzun bir kasideden oluşmaktadır.³³⁸ Zira Cubrān'a

³³⁴ Cubrān, *el-Ecniḥatu'l-Mutekessira*, s. 23-141.

³³⁵ Badawi, M. M., *Modern Arabic Literature*, Cambridge University Press, New York, 1997, s. 97.

³³⁶ el-Kuzberī, *eş-Şu'letu'z-Zerḳā*, s. 69.

³³⁷ Cubrān, *Dem'a ve İbtisāme*, s. 7.

³³⁸ 'Aṭvā, Fevzī, *Cubrān Ḥalīl Cubrān 'Abḳariyyun min Lubnān*, Dāru'l-Fikri'l-'Arabī, Beyrut, 1989, s. 26.

kadar ki döneme ait Arap şiirinde felsefi ve düşünsel içeriğe sahip bu uzunluktaki kasidelere pek rastlanmamaktadır.³³⁹

Toplam 203 beyitten oluşan kaside, başından sonuna kadar, şehir hayatını temsil eden genç bir neyzen ile kırsal yaşamı sembolize eden bir ihtiyar arasında geçen felsefi bir diyalogdan ibarettir.

İki farklı ses arasında geçen bu felsefi diyalogta; iyilik-kötülük, hüznü-sevinç, ruh-beden, ölüm-ebediyet düalliteleri ile, hayatın anlamı, din, adalet, güç, özgürlük, zarafet, sevgi, mutluluk gibi kavram ve konular işlenmektedir.³⁴⁰ Aslında iki kişi tarafından seslendirilen bu diyalog, bir bakıma Cubrân'ın kendi iç dünyasının bir yansıması olarak da değerlendirilebilir.

Şiirin içinde zaman zaman "ney"den bahsetmesi, onun gerçek olgunluğu, ney sesinde görmesinden kaynaklanır. Çünkü Cubrân'a göre ney, hem bedendir, hem de ruh. Kırsal yaşamı veya şehirden tabiata kaçmayı, başlangıçta, mutluluğa erişmek için sığınılacak tek mekan kabul eden Cubrân, şiirinin sonlarına doğru mutluluğun bu şekilde de elde edilemeyeceğini itiraf etmektedir.³⁴¹ el-Mevâkib, Nietzsche'nin ve William Blake'in Cubrân'ın şiirleri üzerindeki etkisini göstermesi bakımından da oldukça önemli bir eserdir.³⁴²

7. el- 'Avâşif (Fırtınalar)

İlk baskısı 1920 senesinde yapılan bu eser, 1910 yılında neşredilen "Biz ve Siz" başlıklı yazı hariç, genelde Cubrân'ın 1912 ile 1918 yılları arasında kaleme aldığı nesir türü kasidelerden ve sembolik hikayelerden oluşmaktadır. Eser, yazarın, birçok farklı konudaki, hatta zaman zaman birbiriyle çelişen düşüncelerini ihtiva etmektedir. Cubrân, eserin pek çok yerinde doğu milletlerinin içinde bulunduğu kötü durumu dile getirmekte, onların geçmişe olan bağlılıklarını, donukluklarını, geri kalmışlıklarını ve yüzeysellikten kurtulamamalarını yermektedir.³⁴³ İnsanların, geçmişe ait bilgiler üzerinde sürekli geviş getirmelerini, mahkemelerin mevcut kanunları keyfince yorumlamasını, zenginlerin yalan söyleyip hile

³³⁹ 'Umar Ferrûh Cubrân'ın, Mevlânâ'nın Mesnevîsinden etkilenecek أعطني الناي و غن Bana neyi ver ve şarkı söyle mısramı yazdığını ve "el-Mevâkib" adlı eserinde bu ifadeyi birçok kez kullandığını belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Koçak, İnci, "Mevlânâ'da Ney Motifi ve Cubrân Hâil Cubrân'a Etkisi", Belleten, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, c. LV, s. 653.

³⁴⁰ 'Aṭvā, age, ay.

³⁴¹ Cubrân, el-Mevâkib, s. 23-40.; Nu'ayme, Miḥâil- Cubrân Hâil Cubrân, Gözlerin Fısıltısı - Kafiler, (çev. Hüseyin Yazıcı), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2000, s. 131-159.

³⁴² Bkz., Ashour, Radwa, Gibran and Blake a Comparative Study, el-Hey'etu'l-Mişriyyetu'l-'Āmme li'l-Kitāb, Cairo, 1978, s. 27-28.

³⁴³ Cubrân, el-'Avâşif, s. 102-103.

yapmasını, fakirlerin ise korkaklığa ve cehalete teslim olmalarını tenkit etmektedir.³⁴⁴ Herşeye rağmen değişim ve reformun 'sevgi' ile mümkün olabileceğine inanan Cubrân, 'sevgi' konusundaki düşüncelerini burada da tekrar etmektedir.³⁴⁵

8. *el-Bedâi' ve 't-Ṭarâif (İnce ve Esprili Sözler)*

Eser, 1923 yılında "*Mektebetu'l-^cArab*" yayınevi tarafından Mısır'da basılmıştır. Miḥâil Nu^cayme'nin ifadesine göre yayınevi sahibi, Cubrân'a ait makalelerden bir kısmını kendi tercih ve inisiyatifine göre derlemiş, ortaya çıkan kitaba "*el-Bedâi' ve 't-Ṭarâif*" adını da yine kendisi vermiştir.³⁴⁶ Eser "*el-İstiklâl ve 't-Ṭarâib/Bağımsızlık ve Fesler*", "*el-^cAhdu'l-Cedîd/Yeni Dönem*", "*Lekum Lubnânukum ve lî Lubnânû/Sizin Lübnan'ınız Size Benim Lübnan'ım Banda*" gibi bir takım sosyal içerikli makalelerin yanı sıra, "*İbn Sînâ ve Kaşîdetuh/İbn Sînâ ve Kasidesi*", "*el-Ğazâlî*", "*Curcî Zeydân*", "*İbnu'l-Fâriḍ*" gibi Arap fikir dünyasının önde gelen şahsiyetlerinin incelendiği yazıları da ihtiva etmektedir.³⁴⁷

"*Mustakbelu'l-Luġati'l-^cArabiyye/Arap Dili'nin geleceği*" adlı makale dil konusunda kendisine yöneltilen sorulara bir cevap niteliğindedir.³⁴⁸ "*Sefîne fî Dabâb/Sisteki Gemî*" sembolik bir hikayedir.³⁴⁹ Bir tür hikmetli sözler manzumesi olan "*Ḥafne min Rimâli'ş-Şâti/Bir Avuç Sahil Kumu*" ise, 1926 yılında İngilizce olarak yayınlanan "*Raml ve Zebed/Kum ve Köpük*" isimli eserin nüvesini teşkil etmektedir.³⁵⁰

Eserde yer alan "*Nefsî Muşkaletun bi Şimârihâ/Gönlüm Meyvelerle Yüklü*", "*Va^cazatnî Nefsî/Gönlüm Bana Öğüt Verdi*", "*el-Ard/Yeryüzü*", "*el-Kemâl*", "*Eyyetuhe'l-Ard/Ey Yeryüzü*", "*el-Baḥru'l-A^czam/Yüce Deniz*" gibi yazılar, özellikle de 1921 senesinde kaleme aldığı "*İramu Zâtu'l-^cİmâd/Sütunlu İrem*"³⁵¹ adlı tiyatro yapıtı, muhtevası itibariyle mistiktir.³⁵² Aynı şekilde kitabın en son kısmında yer alan on dört kasideye de mistik hava hâkimdir.

³⁴⁴ el-Makdisî, Enîs, *el-İtticâhâtu'l-Edebiyye fî'l-^cÂlemi'l-^cArabiyyi'l-Ḥadîṣ*, 4. baskı, Dâru'l-^cİlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1967, s. 241-242.; Cubrân, age, s. 126-130.

³⁴⁵ Cubrân, age, s. 61, 121.

³⁴⁶ Cubrân Ḥalîl Cubrân, *el-Bedâi' ve 't-Ṭarâif*, (Dirâse ve Taḥlîl: Dr Nâzik Sâbâ Yârd), 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1987, s. 7.

³⁴⁷ Cubrân, age, bkz. sırasıyla, s. 90, 145, 74, 109, 114, 120, 143.

³⁴⁸ Cubrân, age, s. 125.

³⁴⁹ Cubrân, age, s. 46.

³⁵⁰ Cubrân, age, s. 42.

³⁵¹ Bu ifade Kur'ân-ı Kerim'deki Fecir Sûresinde geçmektedir. Âd Kavminin ikamet ettiği ve sütunlar üzerine inşa edilmiş güzellik âbidesi bir şehir olduğu söylenmektedir.

³⁵² Cubrân, age, bkz. sırasıyla, s. 38, 68, 85, 88, 93, 100.

Cubrān “*Lekum Lubnānukum ve lī Lubnānī*” isimli makalesinde Lübnan’daki nüfuz sahibi kimselerin siyasî ve maddî çıkarları için hizipçilik yapmasını, yabancı sömürgeye boyun eğip yalan vaatlerle halkı kandırarak onlara zulmetmesini eleştirmektedir.³⁵³

Dilin, milletin ruhunu şekillendiren bir unsur olduğuna inanan Cubrān, “*Mustakbelu’l-Luġati’l-‘Arabiyye*” isimli yazısında, eğitim-öğretim kurumlarındaki öğretim dilinin Arapça olmasının lüzumuna olan inancını dile getirmekte, aksi takdirde millî birliğin zaafa uğrayıp sosyal bünyede telafisi güç yaralar meydana getireceğine işaret etmektedir. Ona göre, bir milletin eğitimini kendi diliyle almasının en acil faydası, millî birlik ve beraberliğin korunmasıdır.³⁵⁴

Yine bu meyanda Cubrān’ın savunduğu diğer bir düşünce de, eğitimin, yabancıların ve birtakım dinî grupların açtığı okullar yerine, resmî okullarda devlet eliyle yürütülmesidir.³⁵⁵ Ancak Cubrān, Lübnan’daki batı menşeli eğitimin olumlu taraflarını da göz ardı etmemizi istemiyor: Ona göre Batı, her ne kadar birlik ve beraberliğimizi bozmuş, millî bağlarımızı zayıflatmış, Arap ülkesini zevkleri farklı küçük müstemleke grupları haline dönüştürmüştü de, bu arada bilincimizin ve aklımızın uyanmasına da vesile olmuştur.³⁵⁶

Batı dünyasının siyasî ve ekonomik nüfuzunun sadece Lübnan’la sınırlı kalmayıp bütün Arap dünyasını kuşatması Cubrān’a acı vermektedir.³⁵⁷ Cubrān, Araplar için bağımsızlığın ve kimlik muhafazasının atalarının yolundan gitmekle sağlanmayacağını özellikle vurgulamaktadır. Ona göre, eskiye sarılıp sadece taklitle yetinmek geri kalmışlığın ve donukluğun en önde gelen sebebidir. Ancak Cubrān’ın, günün birinde bu köhnemiş geleneklerin yerini doğruluk, yaratıcılık, değişim ve yenilik gibi daha üstün değerlerin alacağına olan inancı da tamdır.³⁵⁸ Bir çok yazısında olduğu gibi bu eserindeki yazılarında da Cubrān, gelişme ve yenilenmenin batı medeniyetini körü körüne taklit etmekle olmayacağını, bilakis bunun, o medeniyetin özünü kendi bünyemize uygun hale getirmekle mümkün olacağını ifade etmektedir.³⁵⁹ Ne var ki Cubrān, batı medeniyetinin hangi yönlerini alıp hangi yönlerini terk etmemiz gerektiği konusuna hiç değinmemiştir.

³⁵³ Cubrān, age, s. 74.

³⁵⁴ Cubrān, age, s. 132.

³⁵⁵ Cubrān, age, ay.

³⁵⁶ Cubrān, age, s. 130.

³⁵⁷ Cubrān, age, s. 90.

³⁵⁸ Cubrān, age, s. 145.

³⁵⁹ Cubrān, age, s. 92, 128.

B. İngilizce Olarak Kaleme Aldığı Eserler

1. *The Madman (el-Mecnūn / Deli)*

1918 yılında yayınlanan “*The Madman*”, Cubrān’ın İngilizce olarak kaleme aldığı ilk eseridir. Cubrān’a ait 11 Ağustos 1923 tarihli mektuptan, eserin Anṭūnyus Beşir tarafından Arapçaya çevrildiğini ve çevirinin basım öncesinde bizzat yazar tarafından tashih edildiğini anlıyoruz.³⁶⁰

The Madman, yazarın kafasını sıkça meşgul eden ‘ben’ fenomeni, ‘ben’in kişinin kendisiyle, çevresindeki insanlarla, kainatla ve nihayet Allah’la olan irtibatı gibi çeşitli sosyal ve metafizik konuları ele alan, birbirinden farklı otuz beş yazıdan oluşmaktadır. Bu yazılardan her biri diğerinin tamamlayıcısı durumundadır ve eser bu yönüyle kendi içerisinde bir bütünlük arz eder.

Eserde yer yer nesir türü kasidelere, ağırlıklı olarak da sembolik hikayelere yer verilmiştir. “*Fī Ḥaybeti Galebeti/Başarısızlığında Galibiyetim Var*”³⁶¹, “*el-Leyl ve ’l-Mecnūn/Gece ve Deli*”³⁶², “*el-‘Aleml-Kāmil/Kusursuz Dünya*”³⁶³ gibi yazılar bu kitapta yer alan nesir türü kasidelerin en çarpıcı olanlarından bazılarıdır. Cubrān, sembolik hikayeleri aracılığıyla zulüm³⁶⁴, vehim³⁶⁵, felsefi diyalektiğin kısırlığı, insan aklının manüpile edilmesi gibi farklı boyuttaki problemlere eğilmeye çalışmıştır. Eserdeki “*el-Baḥru ’l-Azām/Yüce Deniz*” isimli yazı ise, müellifin “*el-Bedāi’c ve ’t-Ṭarāif*” isimli kitabında yer alan Arapça metnin aynısıdır.³⁶⁶

Cubrān’ın, The Madman’dan önce kaleme aldığı “*Yūḥannā el-Mecnūn/Deli Yuhanna*”, “*el-İlāhu ’l-Mecnūn/Çılgın Tanrı*”, “*Yūsuf el-Faḥrī*” gibi hikayelerdeki kahramanlardan pek çoğunun da ‘deli’ olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Cubrān’ın hikayelerinde yer alan deliler, bir yerde, istikrar ve vusul öncesindeki isyan ve başkaldırı dönemini temsil etmektedir. 28 Ocak 1920’de, Mey Ziyāde’ye gönderdiği bir mektupta yer alan şu satırlar bu görüşümüzü

³⁶⁰ Cubrān Ḥalīl Cubrān, *el-Mecnūn*, (Dirāse ve Taḥlīl: Dr Nāzik Sābā Yārd), 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1988, s. 7.

³⁶¹ Cubrān, age, s. 65.

³⁶² Cubrān’ın bu kasidesi bize “*el-’Avāšif*” isimli eserindeki “*Eyyuḥe ’l-Leyl/Ey Gece*” isimli kasidesini hatırlatmaktadır. Bkz. “*el-’Avāšif*”, s. 62.

³⁶³ Cubrān, *el-Mecnūn*, s. 87.

³⁶⁴ Cubrān, age, “*el-‘Adāle*” başlıklı yazı, s. 43.

³⁶⁵ Cubrān, age, “*eş-Şa’leb*” başlıklı yazı, s. 45.

³⁶⁶ Bkz. Cubrān, *el-Bedāi’c ve ’t-Ṭarāif*, s. 100.

desteklemektedir: “The Madman adlı eserimin çeşitli madenler kullanılarak yapılmış uzunca bir zincirin bir halkası olduğunu göreceksin. Belki biraz sert bir halka, ancak bu, zincirin bütünüyle sert bir metalden imal edildiği anlamına gelmez”³⁶⁷

Eserde yer alan ‘Mecnun’, kendi benliğine, toplumun değer yargılarına, toplumsal geleneklere isyan bayrağı açmakta ve bu sayede kendisini çepeçevre kuşatan baskı odaklarından sıyrılıp kurtulmaya çalışmaktadır. Cubrân’a göre esasen o, hakikati gizleyen bütün maskeleri söküp atan yürekli bir filozoftur.³⁶⁸ Dahası, kitabın girişinde yer alan ve “*Keyfe Şirtu Mecnūnen/Nasıl Deli Oldum*” başlıklı yazıda “Bu deliliğim sayesinde hem özgürlüğü hem de kurtuluşu yakaladım”³⁶⁹ diyen bu şahıs yazarın kendisinden başkası değildir.³⁷⁰

Cubrân, diğer sosyal içerikli yazılarında takip ettiği çizgiden bu eserinde de ayrılmayarak sahte medeniyet değerlerini ve toplumun yozlaşmış geleneklerini kıyasıya eleştirmiştir. Cubrân bu eleştirilerini yaparken iki ayrı yöntem izlemiştir: Ya insanların şuur altları ile sıkı sıkıya bağlı oldukları değerler arasındaki çelişkiye vurgu yapmış, ya da “*el-Kelbu’l-Ḥakīm/Bilge Köpek*”³⁷¹ isimli fabülünde olduğu gibi bu değerlere mantıksızca ve bilinçsizce bağlanan karakterlerin içine düştükleri komik durumla alay etmiştir. Özellikle bu yazısında vurgulamak istediği hakikat; insanoğlunun, varlık alemine yalnızca kendi çıkarları açısından bakmasıdır.

“*el-Medīnetu’l-Mubāreke/Kutsal Şehir*”³⁷² isimli yazıda ise, dinî öğretilerin özünü anlamadan yapılan tamamen şekle dayalı uygulamaların yanlışlığı konusu işlenmektedir. “*el-‘Alimān/İki Alim*”³⁷³, filozofların kendi aralarındaki kısır çekişmeler üzerine yöneltilmiş bir eleştiridir. Bu hikayede, iki alim arasında cereyan eden tartışma sonrasında inanan alim inkarcı olur, inkarcı alim ise mü’min olur. Böylece toplumda hakikat kaybolur, ama küfür ve iman kendine farklı müntesipler bularak yaşamaya devam eder.

³⁶⁷ Bkz. el-Kuzberī, *eş-Şu’letu’z-Zerkā*, s. 65.

³⁶⁸ Adūnīs, *eş-Şābit ve’l-Muteḥavvil Baḥşun fi’l-İbdā’ ve’l-İttibā’c’Inde’l-‘Arab*, c.IV, s. 153.

³⁶⁹ Cubrân, *el-Mecnūn*, s. 28.

³⁷⁰ ‘Mecnun’un her konuşmasında birinci tekil şahıs zamirinin kullanılması da Cubrân ile ‘Mecnun’ arasındaki özdeşliğe, özdeşliğe değilse bile yakınlığa dikkatleri çekmektedir.

³⁷¹ Cubrân, *el-Mecnūn*, s. 38.

³⁷² Cubrân, *age*, s. 61.

³⁷³ Cubrân, *age*, s. 82.

2. The Forerunner (es-Sābık / Haberci)

1920 yılında yayınlanan eser 24 makaleden oluşmaktadır. Esere bir tür giriş mahiyetinde olan “*Ente Sābıkun Nefsek/Sen Kendinin Habercisisin*” başlıklı yazı, Cubrān’ın, vahdet-i vücuda ve reenkarnasyona olan inancını sembolik bir lirizmle dile getirmektedir.³⁷⁴ “*el-Maḥabbe/Sevgi*”, “*Tāirun İmānī/İman Kuşu*”, “*el-Muḥtaḍar ve ’ş-Şūḥa/Ölmekte olan adam ve Akbaba*”, “*Verāe Vahdeti/Yalnızlığımın Ötesinde*” gibi yazılar nesir türü mistik kasidelerdir. Eserdeki diğer yazılar ise, İncil’de ve Hint edebiyatında rastladığımız sembolik ve mitolojik üslupla kaleme alınmıştır. Genel olarak bakıldığında, Forerunner’da kaleme alınan hikayelerin hemen hepsinin, Cubrān’ın mistik konulardaki görüş ve inançlarını kimi zaman sembollerle, kimi zaman da şiirsel bir üslupla dile getiren yazılar olduğu görülecektir.

“*el-Ḥarb ve ’l-Umamu’ş-Şağīra/Savaş ve Küçük Uluslar*”, “*eş-Şu‘arā/Ozanlar*”, “*Meliku ‘Aradūsa/Aradus Kralı*”, “*el-Ma‘rife ve Nişfu’l-Ma‘rife/Bilgi ve Yarı Bilgi*” ve “*el-Esmān/Değerler*” isimli yazılar ise, mistik olduğu kadar sosyal konulara dair tenkitler de ihtiva etmektedir. “*el-Ḥarb ve ’l-Umamu’ş-Şağīra*”da savaşın³⁷⁵, “*eş-Şu‘arā*”da, şiiri, içerikten yoksun süslü lafızlara dönüştüren ve kelime oyunları ile okuyucuyu aldatmaya çalışan şairin,³⁷⁶ “*el-Ma‘rife ve Nişfu’l-Ma‘rife*”de ise cehaletin ve insanları aydınlatmak isteyenlere reva görülen haksız muamelelerin eleştirisini buluruz.³⁷⁷ “*Meliku ‘Aradūsa*” adlı mitolojik hikayede ise, insanın başkalarını anlayabilmesi için onların çektiği sıkıntıların bir benzerini yaşamış olması gerektiği ifade edilerek tecrübî bilginin önemine vurgu yapılmaktadır.³⁷⁸

Eserin girişinde “Haberci”, insan ruhunun Allah’tan bir parça olduğunu ve varlığının yegâne temeli olan bu kemal vasfın hatırasını sürekli olarak koruduğunu belirtmektedir.³⁷⁹ “*Bintu’l-Esed/Aslanın Kızı*” adlı hikaye, insanın gerçekleri görmesine engel olan, hatta basiret gözünü kör eden bir perdeden, ubudiyet perdesinden söz eder.³⁸⁰ İnancı simgeleyen “*Tāirun İmānī/İman Kuşu*” ise dile gelip şöyle diyecektir: “Beni bu karanlık zindana demir zincirlerle hapseden ve sana ulaşmama engel olan şey, etten ve kemikten yapılmış beden kafesinden

³⁷⁴ Cubrān Ḥalīl Cubrān, *es-Sābık*, (Dirāse ve Taḥlīl: Dr Nāzık Sābā Yārd), Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1982, s. 23-24.

³⁷⁵ Cubrān, age, s. 46.

³⁷⁶ Cubrān, age, s. 49-50.

³⁷⁷ Cubrān, age, s. 58-59.

³⁷⁸ Cubrān, age, s. 52.

³⁷⁹ Cubrān Ḥalīl Cubrān, *Haberci*, (çev. Feyza Karagöz), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 8-10.

³⁸⁰ Cubrān, age, s. 36-39.

başkası değil de nedir?. Bu maddî ağırlıklar yüzünden sınırsızlık dünyasına uçamıyorum”³⁸¹. Duygusal engellerden kurtulmayı arzulayan bir nefsin samimi bir haykırışı olarak görebileceğimiz “*Verāe Vaḥdetī*” adlı kaside ise, yazarın, nefsine esir düşmekten duyduğu ızdırâbı ve çileyi anlatmaktadır.

Sembolik bir hikaye olan “*el-‘Ālim ve ‘ş-Şā‘ir/Bilge ve Ozan*” da “Bilgenin aklıyla ulaştığı hakikat sınırlı bir hakikattir. Sanatçı veya ozanı hem maddenin hem de mantığın bağlarından kurtararak gerçeğe ulaştıran onların hisleri ve hayal dünyasıdır.”³⁸² denilerek ‘bilgi’ ile ‘mistik sezgi’ arasında mukayese yapılmakta ve dolaylı olarak ikincinin birinciye olan üstünlüğü ifade edilmektedir.

İnsan, maddî hislerden ve mantığın bağlarından sıyrılarak mutlak olana, kendisinden ayrıldığı kemal varlığa ulaşmak üzere içinde daima ulvî bir özlem hissi taşımaktadır. “*el-Meḥabbe*” başlıklı kaside, insanoğlunun kemale, Allah’a olan bu açlık ve susuzluğu terennüm etmektedir.³⁸³ “*Devvāratu’r-Riḥ/Rüzgar Gülü*” adlı sembolik hikayede ise Cubrān, ataletin ve konforun tabiattaki genel kanuna aykırı olduğuna işaret ederek, kemal ve hakikat yolunda katedilen her menzilin kesintisiz bir çalışmayla mümkün olabileceğini ifade eder.³⁸⁴ Her ne kadar çalışmanın bizatihi kendisinde de eksiklik ve kusur olabilirse de, yine de ‘çalışma’ hayatın esasıdır ve onsuz bir hayatın anlamı da yoktur.³⁸⁵

Eserde yer alan “*el-Buhlūl/Tanrı’nın Budalası*” ise, “*el-Mecnūn*”un sembolik bir versiyonudur. Aralarında tek bir fark vardır: Şeriat şehrinin ahalisi ‘Budala’nın konuştuklarından hiçbir şey anlamadığı gibi o da onların dilinden hiçbir şey anlamaz. Onun gördüğü ve hissettiği şeyler onların görüp hissettiklerine tamamen ters düşmektedir. Bu da onun değerlerinin ve hakikatinin onlarınkinden tamamen farklı olduğunu gösterir.³⁸⁶

“*The Madman*” da yer alan deli tiplmesiyle “*Forerunner*”da yer alan Budala tiplmesi arasında bariz bir fark vardır: Birincisi endişeli, hiddetli, hem kendisinden hem de içinde yaşadığı bozuk toplumdan intikam alan, taşıdığı intikam duygusu kin ve nefretle beslenen itici bir tiptir. İkincisi ise, aksine saflık, temizlik, sükunet ve sevgi timsalidir. Tebessümün,

³⁸¹ Cubrān, age, s. 54.

³⁸² Cubrān, age, s. 61-63.

³⁸³ Cubrān, age, s. 30.

³⁸⁴ Cubrān, age, s. 51.

³⁸⁵ Cubrān, age, ‘eş-Şaḥīfatu’l-Beyḍā’ adlı yazı, s. 60.

³⁸⁶ Cubrān, age, s. 25-29.

yüzünden hiç eksik olmadığı “*Buhlūl*” hem kendisiyle hem de çevresindekilerle barışık bir hayat sürmektedir.³⁸⁷

Forerunner’ın son yazısı “*el-Yeḳāzatu’l-Eḫīra/Son Uyanış*” ise, iyisiyle kötüsüyle bütün insanlığı kapsayan ve kucaklayan bir aşk şarkısıdır.³⁸⁸

3. *The Prophet (en-Nebī/Ermış)*

1923 yılında yayınlanan *The Prophet*, Cubrān’ın bilinen en meşhur eseridir. Kırtan fazla dünya diline çevrilen ve basımı defalarca yenilenen eser, Arapça’ya ilk olarak 1926 yılında Anṭūnyus Beşir tarafından tercüme edilmiştir. Eser, müteakip yıllarda da pek çok defa Arapça’ya çevrilmişse de, biz bu çalışmamızda, Cubrān’ın yakın dostu Mīḫāil Nuḳayme tarafından yapılan tercümeyle esas almayı uygun gördük.

1920’de yayınlanan “*Haberci*”, bir bakıma 1923’de yayınlanacak olan “*Ermış*” için bir ön hazırlık niteliğindedir. Habercinin, “Bizim kültürümüzden, bizim sevgimizden daha güçlü bir sevgi diriltilecek. O, Güneşin aydınlığında gelecek ve ölümsüzleşecek” şeklindeki sözleri açıkça “*Haberci*”den sonra gelecek olan “*Ermışe*” işaret etmektedir. Aslında Cubrān “*Ermış*”i, üç kitaptan oluşan bir serinin ilk cüzü yapmayı tasarlıyordu. Bu üç kitap sırasıyla şöyle olacaktı, “*en-Nebī/Ermış*”, “*Ḥadīkatu’n-Nebī/Ermışin Bahçesi*” ve “*Mevtu’n-Nebī/Ermışin Ölümü*”. İkinci kitap olan “*Ermışin Bahçesi*” Cubrān’ın ölümünden sonra yayınlanmışsa da, üçüncü kitabın telifine yazarın ömrü vefa etmemiştir.

Anlatılanların şiirsel bir üslup içerisinde sunulması, sosyal, ütöpk ve felsefî bir içeriğe sahip konuların sıkıcılıktan kurtulmalarına katkı sağlamıştır. Cubrān bu eserinde dile getirdiği düşüncelerini mantıkî bir tahlil yapmak üzere ele almamıştır. Tıpkı mistik ilâhilerde olduğu gibi düşünce, his ve duygu kıyafetine bürünerek psikolojik durumun bir ifadesi olmuştur.³⁸⁹

Cubrān, *Ermış*’de, sıradan günlük işleri bile mistik yücelik makamına yükseltir. Yemeğe, içmeğe, oturlan mekana, giyilen elbiseye, kısacası bütün nesne ve kavramlara yüce manevî bir elbise giydirir. Çünkü ona göre; “Bütün yaptıklarımız ve bütün düşündüklerimiz din

³⁸⁷ Cubrān, *age*, s. 23-24.

³⁸⁸ Cubrān, *age*, s. 73-81.

³⁸⁹ Cachia, Pierre, *An Overview of Modern Arabic Literature*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1990, s. 98.

kapsamındadır,”³⁹⁰ ve yine “Din, günlük hayatımızı sürdürdüğümüz farazî bir mabedde bizi sınımsız kucaklamaktadır.”³⁹¹

Mev’ıza niteliğinde yirmi altı bölümden oluşan kitap, doğumdan başlayıp ölüme kadar uzanan yaşam sürecinde cereyan eden aşk, evlilik, çocuklar, hediye, yeme içme, çalışma, keder, sevinç, ticaret, suç, ceza, kanun, dua, sadakat, özgürlük gibi çok geniş bir konu yelpazesini içerir: Bölümlerin kapsadığı genel çerçeve büyük ölçüde semboliktir: Orphalese kenti bu dünya, sakinleri insanlar, Ermiş’in döneceği yer Âhret ve kendisini oraya götürecektir vasıta da ölüm gemisidir. Ermiş’in öteki dünyaya gitme isteği vahdet-i vücudun simgesi olan Bahr-ı A’zam’a veya yeni bir doğumla kendisinden ikinci kez dünyaya geleceği Küllî Ruh’a ulaşmaktır.

Ermiş öğütlerine sevgiden söz ederek başlar. Çünkü sevgi, hayatın özü ve esasıdır. İnsanları birbirine yakınlaştırdığı ve onları bir araya getirdiği için sevginin sesine kulak vermeye çağırılmaktadır.³⁹² İnsanın yapması gereken, gerçek sevgiyle gelen acı ve kederi kabullenmektir. Zira, aynı zamanda endişe, acı ve keder kaynağı da olabilen sevgi, eğer samimi ve esaslı bir sevgi ise, son tahlilde mutlaka kişiye saadet getirecektir. Unutmamak gerekir ki, sevgi, başımıza taş olabileceği gibi çarpmıha gerilme sebebimiz de olabilir.³⁹³ Evlilik sevgiye tâbidir. Cubrân’ın sözünü ettiği evlilik, temelinde kıskançlık bulunmayan ve eşlerin özgürlüğünü kısıtlamayan ideal bir evliliktir.³⁹⁴ Bu evlilikte tam bir uyum, yardımlaşma, eşitlik ve bağımsızlık vardır. Eşlerden biri diğeri üzerinde baskı kurmaz ve karşısındakinin şahsiyetini rencide edecek tavırlardan şiddetle kaçınır.

Cubrân’daki idealizm kendisini ticaret hayatının temel kavramlarından biri olan ‘alışveriş’ hakkında da söz söylemeye sevk etmiştir. ‘Alışveriş’ olgusu esasen yeryüzü zenginliklerinin sevgi ve inşafı bölüşülmesidir. İnsanların araçılara ve kapitalist sistemde alışveriş işini üstlenen tüccara ihtiyacı yoktur. Maalesef bu olgu, günümüz insanların bazılarını açgözlülüğe bazılarını ise sefaletle sürüklemiştir.³⁹⁵ Cubrân çocuklarla anne-babaları arasındaki ilişkiye de değinir. O, Aileyi, kanunları, değerleri ve gelenekleri ile köhnemiş mazi,

³⁹⁰ Cubrân Halîl Cubrân, *en-Nebî*, (Dirâse ve Tahlîl: Dr Nâzîk Sâbâ Yârd), 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1988, s. 138.

³⁹¹ Cubrân, *age*, s. 139.

³⁹² Cubrân, *age*, s. 53.

³⁹³ Cubrân, *age*, s. 52.

³⁹⁴ Cubrân, *age*, s. 56.

³⁹⁵ Cubrân, *age*, s. 85.

çocukları ise ilerleme ve gelecek kabul etmektedir. Bu nedenle Cubrān, ailenin düşünce ve değerlerini çocuklarına dayatmasını reddeder.³⁹⁶

Cubrān, toplumun geleceği hususunda son derece iyimserdir. Ona göre toplum, daha erdemli bir geleceğe doğru sürekli gelişme içerisindedir. Zamanın, kanun ve kuralların çok ötesinde olduğunu, adaletin gerçekleştirilebilmesi için de bu kanunların değişmesi gerektiğini ifade eder.³⁹⁷

Toplum statik değil bilakis dinamiktir, canlı ve sürekli hareket halindedir. Toplumun tüm bireyleri onun değişmesi ve gelişmesinde fonksiyoneldir. Bu nedenle çalışma, hayatın bela ve sıkıntısı değil temel direğidir.³⁹⁸ Ermiş, insan onurunun, gerçekleştirdiği başarılarla ve kıymetinin de tarihin oluşmasına fiilen katkıda bulunmasına bağlı olduğunu ifade eder.³⁹⁹ Cubrān'a göre toplum yek vücuttur, bireyler o vücudun ayrılmaz organik bir parçasıdır. Bu yüzden toplumda bulunan bireyin işlediği suçtan sadece kendisi değil toplum da sorumludur; “Şüphesiz öldürülen kimse öldürülmesinden, soyulan kimse soyulmasından, hayırlı kişi de hayırsız kişilerin işledikleri suçlardan sorumludur.”⁴⁰⁰

Aynı mantıktan hareketle Cubrān, özgürlük bahsi geldiğinde, tüm insanların kendilerini yöneten zalimin zulmünden sorumlu olduğunu vurgulamakta ve şöyle demektedir: “Eğer arzunuz bir zalimi tahttan indirmek ise, önce onun gönlünüzdeki tahtını parçalamaya çalışın.”⁴⁰¹ İçi insan sevgisi ile dopdolu olan Cubrān, zulmün karşısında, mazlumun ve zayıfın yanında yer alır. Bunlar aynı zamanda batı romantizminin de hâkim renkleridir. Ermiş sürekli acı içerisinde ve kederlidir. Çünkü toplum suç işleyeni cezalandırıp, onu bu suça iteni cezasız bırakmaktadır.⁴⁰² Bu yüzden Cubrān suçluyu müdafaa eder ve onu temize çıkarır: “Siz, ey verdiği kararlarda adaletli olmayı arzulayan hâkimler! Dış görünüşüyle dürtüst, fakat ruhen hırsız biri için nasıl bir ceza düşünürsünüz?”⁴⁰³

³⁹⁶ Cubrān, age, s. 58-59.

³⁹⁷ Cubrān, age, s. 95-96.

³⁹⁸ Cubrān, age, s. 71.

³⁹⁹ Cubrān, age, s. 73.

⁴⁰⁰ Cubrān, age, s. 91.

⁴⁰¹ Cubrān, age, s. 100-101.

⁴⁰² Cubrān, age, s. 91.

⁴⁰³ Cubrān, age, s. 92-93.

4. Sand And Foam (Raml ve Zebed / Kum ve Köpük)

1926'da yayımlanan eser, aralarında herhangi bir konu ilişkisi bulunmayan 319 hikmetli söz ve düşünceden oluşmaktadır. Tıpkı “*Delî*” ve “*Haberci*”de olduğu gibi bu hikmetli sözlerin arasında yer yer “*ez-Zî'b ve'l-Hamel/Kurt ve Kuzu*”⁴⁰⁴, “*es-Şa'leb/Tilki*”⁴⁰⁵ gibi sembolik hikaye ve özdeyişler de yer almaktadır.

Vecîze türünde kaleme alınmış olan hikmetli sözler geniş bir konu yelpazesine sahiptir. Kitabın büyük bir kısmı ahlâkî ve sosyal konulara ayrılmışsa da, okuyucu, eserde felsefe, estetik değerler, sanat, şiir, din gibi daha pek çok değişik alana dair vecizeler de bulmaktadır. Ancak Sand and Foam'da yer alan bazı vecizelerin Arapça olarak kaleme aldığı “*el-Bedâi'c ve't-Tarâif*” adlı kitaptaki “*Hafne min Rimâli's-Şâti/ Bir Avuç Sahil Kumı*” başlıklı yazıdakilere anlamca benzediğini söylemek mümkündür. Yine 85. sayfadaki vecizenin, “*el-Bedâi'*”de yer alan “*el-Şuşûr ve'l-Lubâb/Kabuk ve Öz*” adlı yazının 34. sayfasındaki vecize ile motomot uyuştuğunu görüyoruz. Bu durum, hem eserin bir defada yazılmadığını, hem de tümünün aslında İngilizce olarak kaleme alınmadığını göstermektedir.

Sand and Foam'da yer alan sosyal içerikli ahlâkî vecizelerde yazar, insanlardaki haset, aldatma, buğz, öz eleştiride gevşeklik gibi çirkin hasletleri ve ahlâkî zaafiyetleri yermektedir. Cubrân'a göre, insanın gerçek kişiliği, onun görünen tarafında değil, bilakis gizlemek istediği veya ortaya çıkarmaktan aciz kaldığı içsel yönünde gizlidir.⁴⁰⁶ Eğer bir insanı tanımak istiyorsanız söylediklerine değil söylemediklerine kulak verin.⁴⁰⁷ Cubrân'ın, bu eserinde kıyasıya eleştirdiği önemli iki konu da savaş ve zulümdür.⁴⁰⁸ Cubrân, zalim olmaktansa mazlum olmayı yeğliyor: “Allah'ım! tavşanı benim avım yapmadan önce beni aslanın avı yap!”⁴⁰⁹

Cubrân, bir yandan toplumda ve insanlarda bulunan olumsuz hasletleri eleştirirken diğer yandan eli açıklık, hoşgörü, tevazu, kadirşinaslık gibi erdemleri de övmüştür. Genellikle de sevgiye çağrı yapmıştır: “Sevgi, nurdan bir elin nurdan bir sayfaya yazdığı nurdan bir sözdür”.⁴¹⁰ İnsanların uyum içinde birbirleri ile anlaşıp yardımlaşmalarına mani olan engellerin

⁴⁰⁴ Cubrân Halîl Cubrân, *Raml ve Zebed*, (Dirâse ve Tahlîl: Dr Nâzik Sâbâ Yârd), 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1990, s. 51.

⁴⁰⁵ Cubrân, age, s. 73.

⁴⁰⁶ Cubrân, age, s. 33, 36, 37, 39.

⁴⁰⁷ Cubrân, age, s. 36.

⁴⁰⁸ Cubrân, age, s. 40.

⁴⁰⁹ Cubrân, age, s. 32.

⁴¹⁰ Cubrân, age, s. 48.

aşılması konusunda teşvikçi olmuştur: “Sen kör ben ise sağır ve dilsizim. Öyleyse elini elime koy da birbirimizi hissedelim”⁴¹¹ Cubrân’a göre toplum parçalanmaz bir bütündür. O nedenle birinin işlediği kötülükten diğeri de sorumludur: “Kuşkusuz gerçekten iyi olan insan, senin işlediğin suçların yarısında kendi payının olduğunu hisseden insandır.”⁴¹²

Bu ve benzeri diğer vecizeler tıpkı “*Ermîş*”de olduğu gibi hümanizmle ve sevgi ruhuyla doludur. Yazar, eserinde, ideal manadaki sadakat ve cömertlik hasletlerinden söz etmiştir: “Cömertlik, senden daha çok ihtiyaç duyduğum şeyi senin bana vermen değil, bilakis benden daha fazla ihtiyacın olan şeyi bana vermendir”.⁴¹³ Suçun bizzat kendisi suç değildir: “Suç ihtiyacın adlarından biri veya hastalığın tezahürlerinden bir tezahür şeklidir”⁴¹⁴. Bu nedenle Cubrân, insanların bir kısmının masum diğer bir kısmınınsa suçlu olarak damgalanmasını reddeder: “Başkalarını kendi bilgin doğrultusunda suçlayabilirsin. Fakat hangisinin suçlu, hangisinin masum olduğunu bana söyleyebilir misin? İnsanlar arasında iyi insan, kötü insan diye bir ayırım yapılamaz. Bilakis tüm insanlar eşittir.”⁴¹⁵ İnsanların kötü zannettikleri kötü değildir ve değer yargıları da görecelidir: “Aranızda düzenlediğiniz cenaze merasiminin melekler arasında düğün merasimi olmadığını kim bilebilir”⁴¹⁶ İşte bu yüzden kanunlardan, geleneklerden ve miras olarak devraldığımız değerlerden kurtulmamız gerekir”⁴¹⁷ Cubrân büyük bir gururla şunları söylüyor: “Eğer insanların hayır ve şer konusunda söylediklerinin hepsi doğru ise, o zaman benim hayatım baştan sona cürümden ibaret”⁴¹⁸ Ne hayır vardır ne de şer. Çünkü aralarında fark yoktur. “Parmağını hayır ile şerri birbirinden ayıran çizginin üzerine koyabilen kişi, kuşkusuz Tanrı’nın elbisesine eliyle dokunabilen kişidir.”⁴¹⁹

Varlık birdir. Hem Tanrı’yı hem de tabiatı, insanları ve hayvanları kapsamaktadır. Hakikat bölünmez bir bütündür. Mantık sınırlarıyla çevrelenmiş akıl, mutlak hakikati idrak etmekten acizdir ve bu hakikat sadece gönül, hayal ve rüya ile idrak edilebilir.⁴²⁰

⁴¹¹ Cubrân, age, s. 34.

⁴¹² Cubrân, age, s. 56.

⁴¹³ Cubrân, age, s. 52.

⁴¹⁴ Cubrân, age, s. 62.

⁴¹⁵ Cubrân, age, s. 56-84.

⁴¹⁶ Cubrân, age, s. 66-68.

⁴¹⁷ Cubrân, age, s. 60, 61, 63, 66, 67, 70, 72, 77.

⁴¹⁸ Cubrân, age, s. 57.

⁴¹⁹ Cubrân, age, s. 54.

⁴²⁰ Cubrân, age, s. 67, 81.

Bilginlerin ve filozofların bilgiye ulaşmada sadece akli kullanmaları, şairlerin ise duygu ve hislerini kullanmaları şairleri onlardan üstün yapmaktadır. “Bilgin ile ozan arasında yemyeşil bir alan uzanır; bilgin onu aşarsa bilge olur, ozan aşarsa ermiş olur”⁴²¹ Bütün bunların yanında Cubrân, Hz. İsa’ya ve Hıristiyanlık öğretilerinin yanlış tatbik edilmesine dair görüşlerini de serdetmektedir.

Kısa ve anlam yüklü oluşları sebebiyle bu özlü sözlerin kavranması derin bir tefekkürü gerektirmektedir.

5. *Jesus The Son Of Man (Yesûc İbnu'l-İnsân/İnsanoğlu İsa)*

İsa Mesih, Cubrân’ın zihnini uzun bir süre meşgul etmiştir. Bu nedenle Arapça olarak kaleme aldığı hemen hemen tüm eserlerinde ondan bahsetmiştir. “*Demca ve İbtisâme*”de “*et-Tıfl Yesûc/Çocuk İsa*”⁴²² adlı makalesi ve yine “*el-^cAvāşif*”da “*Yesûc el-Maşlûb/Çarmıhtaki İsa*”⁴²³ ve “*Mesâu'l-İd/Bayram Akşamı*”⁴²⁴ adlı yazıları örnek olarak verilebilir. 1928 yılında yayınlanan bu eserinde Cubrân, “*Ermîş*”de dile getirdiği görüşlerini, İsa Mesih’in yaşantısında tatbik etme fırsatını bulmuştur.

Bu eserinde Cubrân, İsa Mesih’in portresini, onu tanıyan yetmiş yedi kişinin ağzından aktarmaktadır. Bu isimlerin pek çoğu İncillerde geçmektedir : Zebedî Oğlu Ya’kûb ve Yûhannâ, Dâvûd, Luka, Matta, Tomas, Andreyâ, Petrus, Pilatus, Barabas, Mecdelli Meryem, Vaftizci Yûhannâ, Salome v.s. İsimlerden bazılarıysa tamamen Cubrân’ın kendi hayal ürünüdür: Yunanlı eczacı Filemon, Surlu hatip Assâf, Pers’li Filozof, Kudüs’te bir hukukçu olan Manaşe, Güney Lübnan’da bir çoban gibi.

Cubrân, kitabındaki karakter kadrosunu oluştururken, hem gerçek ve tarihî şahsiyetlere hem de hayal ürünü şahsiyetlere başvurmuş, bununla bir toplumdaki çeşitli beşerî gruplara ve sosyal katmanlara işaret etmeğe çalışmıştır. İsa Mesih’in Annesi bütün anneleri temsil etmektedir. Kuşkusuz onun eli beşikleri nazikçe sallamakta ve kefenleri şefkatle dürmektedir.⁴²⁵ Yahuda, arzu ve istekleri olan ve bu arzularına ulaşmak için arkadaşına ihanet eden tamahkar bir tipi, baş kahin Kayafa, dinî ve dünyevî otoritesini muhafaza etmek için öldürmekten

⁴²¹ Cubrân, age, s. 75.

⁴²² Bkz. Cubrân, *Demca ve İbtisâme*, s. 176-181.

⁴²³ Bkz. Cubrân, *el-^cAvāşif*, s. 50.

⁴²⁴ Bkz. Cubrân, age, s. 131.

⁴²⁵ Cubrân Halîl Cubrân, *Yesûc İbnu'l-İnsân*, (Dirâse ve Tahlîl: Dr Nâzik Sâbâ Yârd), 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1992, s. 314.

çekinmeyen bir din adamı portresini, Pontus Pilatus ise fırsatçı, zayıf karakterli bir yönetici kişiliği simgelemektedir. Bu şahıs kadrosu, Cubrân'ın, İsa Mesih'i ve onun yaptıklarını kendi anlayışına göre tasvir etmek üzere hikayeye dâhil edilmişlerdir. Jesus The Son Of Man "*Racul min Lubnân Ba' de Tis'ate 'Aşara Qarnen/Ondokuz Asır Sonra Lübnan'dan Bir Adam*" isimli yazıyla bitiyor. Cubrân burada, İsa Mesih'i ve öğretilerini yanlış anlayanların görüşleriyle kendisinin çizdiği Mesih portresindeki görüşler arasında bir kıyaslama yapmaktadır. Ona göre Mesih, tabiatın ve insanların ozanıdır. Hisleriyle, sözleriyle, düşünce ve ruhuyla insandır. Onda insanların geçmişi, bugünü, yarını, özlemleri, düşleri ve arzuları vardır.⁴²⁶ Sözlerini İsa Mesih'e dua ve niyazda bulunarak şöyle tamamlıyor:

"Ey ozan, şarkıcı, yüce yürek!

Tanrımız kutsasın adını

Ve seni taşıyan rahmi, süt veren memeleri

Ve Tanrı bağışlasın hepimizi!"⁴²⁷

Cubrân İsa Mesih'in hayatından bahsederken doğal olarak birinci derecede İncillerde geçen olaylardan yararlanmaktadır. Ancak zaman zaman İncil'e ters düşen ifadeler kullandığı da görülmektedir. Örneğin İsa Mesih'in Nâsıra'da⁴²⁸ anneannesinin evinde dünyaya geldiğini ifade etmektedir.⁴²⁹ Genellikle İncil'de yer alan rivayetleri kendi hayal ürünüyle mezcederek yine kendisinin öngördüğü bir İsa portresi çizmeye çalışmıştır. Eserin isminden de anlaşılacağı üzere Cubrân, İsa Mesih'in insan olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.

Jesus The Son Of Man, İsa Mesih'in İncil'de zikrettiği sembolik özdeyişlere de yer vermektedir: "Siz ne dersiniz? Bir adamın yüz koyunu olsa ve bunlardan biri yolunu şaşırırsa, doksan dokuzunu dağlarda bırakıp yolunu şaşırana aramaya gitmez mi? Eğer onu bulacak olursa, size doğrusunu söyleyeyim, yolunu şaşırması olan, doksan dokuzu için sevindiğinden daha çok onun için sevinir."⁴³⁰ Lübnan'ın güneyinde koyunlarını kaybedip de İsa Mesih'in

⁴²⁶ Cubrân, age, s. 317-318.

⁴²⁷ Cubrân, age, s. 323.

⁴²⁸ Nâsıra, Filistin'in kuzeyinde, Akdeniz'e bakan 400 metre rakımlı bir tepenin yamacına kurulmuştur. Denizden uzaklığı yaklaşık 30 km'dir. Ilıman bir iklime sahiptir. Siyasî ve sosyal olaylarla dolu bir tarihi vardır. Hz. İsa'nın doğum yeridir. Cubrân'ın yaşadığı dönemde nüfusu tahminen 8000 kişi kadardı. Bunların çoğu tarım ve ticaretle uğraşan kişilerden oluşuyordu. Büyük çarşıları vardı. Özellikle el sanatlarında, deri işleme ve eğer yapımında, ahşap ve bakırı işlemede, çömlekçilikte ün salmıştı. Nâsıralı kadınlar el işlemleriyle meşhurdu.

⁴²⁹ Cubrân, age, s. 43.

⁴³⁰ İncil, Matta, 18. bölüm, Ayet: 12-13, 5. baskı, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 1991, s. 43.

onları bulup kendisine iade ettiği çoban hikayesinden bahseden bu meseli Cubrân İncil'den esinlenerek yazmıştır.⁴³¹

Cubrân'ın anladığı İsa Mesih nasıl bir şahsiyettir? Kuşkusuz o, her şeyden önce bir insandır. Nâsıralı Yotam'ın dilinden şunları söylemektedir Cubrân: “O ilâh değil, bilakis bizim gibi bir insandır.”⁴³² Cubrân bu ifadeleriyle, Hıristiyan dünyasının inanç esaslarını teşkil eden en önemli unsurlardan biri olan İsa Mesih'in ulûhiyetini reddetmekte ve “Surlu bir tüccar Barka” isimli yazıda “Ben ne Romalıların, ne Yahudilerin, ne de hala onun adını öğreten şakirtlerinin Nâsıralı İsa'yı gerektiği gibi anladıklarına inanmıyorum. Romalılar onu katlederek korkunç bir hata işlediler. Galilelilerin, kendisine tanrısal bir kişilik atfetmesi ise daha büyük bir hataydı”⁴³³ diyerek bu konudaki inancını pekiştirmektedir.

Cubrân'dan daha önce mistik İngiliz şair William Blake İsa Mesih'in insanlardan uzak bir ilâh olmadığını vurgulamıştır.⁴³⁴ Cubrân'ın edebiyatı üzerinde William Blake etkisi bariz bir biçimde kendisini göstermektedir. Cubrân İsa Mesih'in insan olduğunu ispatlamak için ona nispet edilen doğa üstü meziyetleri reddetmiş ve bunları o dönemde -özellikle de Amerika'da- yaygınlık kazanmış nazariyelere dayanarak açıklamaya çalışmıştır.

Cubrân kilisenin çizdiği kederli, üzgün , melankolik İsa Mesih portresine de karşı çıkmaktadır. Cubrân, Yahudilerin de, onlara komşu olan Fenikelilerin ve Arapların da mutlu bir tanrıyla mutlu olamadıklarını, sadece kendi acılarının tanrılarını bildiklerini ifade eder.⁴³⁵ Yahudiler İsa Mesih'e işkence yapıp onu öldürmüşlerdir. Çünkü onlar acıyı, kederi ve ızdırabı bilen ve tahammül eden bir tanrıya inanıyorlardı. Pompeyli Mannus bu durumu tuhaf karşılıyor: “İsa'nın kahkahasını duymuş ve mutluluğunu bilen arkadaşları ve öğrencileri bile onun hüznünü ön plana vererek bu görüntüye tapıyorlar.”⁴³⁶ İsa, çocukluğundan beri daima gülen⁴³⁷, düğünlere iştirak eden⁴³⁸, mutluluğu ve güzel olan her varlığı seven bir insandır.⁴³⁹ Cubrân bütün bu

⁴³¹ Cubrân, age, s. 100-102.

⁴³² Cubrân, age, s. 183.

⁴³³ Cubrân Hâlîl Cubrân, *İnsanoğlu İsa*, (çev. Deniz Carey), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 116.

⁴³⁴ Blake, William, Jarussalem, *Complete Works*, Oxf. Univ. Press, London, 1972, s. 622.

⁴³⁵ Cubrân, *Yesû'c İbnu'l-İnsân*, s. 215.

⁴³⁶ Cubrân, age, ay.

⁴³⁷ Cubrân, age, s. 46.

⁴³⁸ Cubrân, age, s. 70-74.

⁴³⁹ Cubrân, age, s. 141.

ifadeleriyle, Hıristiyanlığın hüznün ve mahrumiyet dini değil de, sevinç ve mutluluk dini olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.

Cubrân'ın itiraz ettiği diğer bir husus da, İsa Mesih'e zelil, zayıf ve teslimiyetçi bir kişilik nispet edilmeye çalışılmasıdır. Halbuki ona göre İsa, güçlü, kuvvetli ve özgür bir insandır. Dinî ve sosyal geleneklere karşı gelmekte, siyasî sistemlere de baş kaldırmaktadır. Bunlar, aynı zamanda William Blake'in "Sonsuz İncil" adlı eserinde savunduğu görüşlerle de paralellik arz etmektedir. İsa Mesih, toplumun gelenekleri, Yahudi din adamları ve Roma devleti için bir tehdit unsuru teşkil ettiği için çarınca gerilmiştir. Bu nedenle "Ebedî İncil"deki İsa Mesih de devrimci, Yahudilerin Cumartesi gelenekleriyle alay eden, fahişelerle ve fakir halkla dostluk kuran bir şahsiyet olarak ortaya çıkmıştır.

6. *The Earth Gods (Ālihetu'l-Ard/Yeryüzü Tanrıları)*

Cubrân'ın hayatta iken yayınladığı son kitabıdır. Bu eseri vefatından kısa bir süre önce 10 Nisan 1931'de yayınlamıştır. Barbara Young Cubrân hakkında yazdığı eserinde, "bu eserin yazılıp tashih edilmesi Cubrân'ın uzun yıllarını almıştır" demektedir. Çünkü o bu eserin üçte ikisini 1914-1915 yılları arasında kaleme almıştır.⁴⁴⁰ Mîhâil Nu'ayme ise farklı bir görüştedir, ona göre Cubrân bu kitabı, 1928 yılında yayınladığı "*Yesûc İbnu'l-İnsân/İnsanoğlu İsa*" isimli eserini yayınladıktan sonra kaleme almaya başlamıştır.⁴⁴¹ Fakat kitap genel içeriği itibariyle daha önce 1918-1920 yılları arasında yayınlanan "*el-Avâşif*", "*el-Mevākib*" ve "*el-Mecnûn*"u anımsatmaktadır.

"*Ālihetu'l-Ard/Yeryüzü Tanrıları*" üç tanrı arasında geçen bir diyalogu konu edinmektedir. Birinci tanrı insanlardan ve varlıktan bıkmış, bu yüzden onlardan uzaklaşarak yalnızlığa ve tam bir vurdumduymazlığa yönelmiş, yokluğu aramaya başlamıştır. İkincisi, birincisinin aksine varlığa sarılıp, insanların hayatına müdahale etmiş ve onlara hükmetmeyi istemiştir. Üçüncü tanrı ise diğer her iki Tanrının tutumu da reddetmektedir. Ona göre doğru olan tavır, sevgiye ve güzelliğe (estetik) inanma olgusu üzerine kurulu olan tavidir.

Bu üç tanrı, yazarın içinde çatışan, birbiriyle mücadele halindeki üç farklı kişiliğin sembolüdür: Birinci kişilik; Hayattan usanan, kendisine yapılan eleştiri ve saldırılardan sonra insanların ıslahının artık mümkün olmadığı kanaatine ulaşan kişi. Bu kişilik, daha önce "*el-*

⁴⁴⁰ Cubrân Hâlîl Cubrân, *Ālihatu'l-Ard*, (Dirâse ve Tahlîl: Dr Nâzik Sâbâ Yârd), 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1990, s. 7.

⁴⁴¹ Hawi, Khalil, *Kahlil Gibran His Background, Character and Works*, The Arab Institute for Research and Publishing, Beirut, 1972, s. 237.

‘Avāşif’ adlı eserin “*Haffāru’l-Ḳubūr/Mezar Kazıcısı*”⁴⁴², “*Yā Benī Ummī/Annemin Oğulları!*”⁴⁴³, “*el-Adrāsu’l-Musevvese/Çürük Azı dişleri*”⁴⁴⁴, “*Ḳable’l-İntihār/İntihar Öncesi*”⁴⁴⁵ başlıklı yazılarında da dile getirilmişti. İkinci kişilik; Hayata sarılan ikinci kişilik, insanların zaaf ve kusurlarını görerek onları horlar, yegane işinin insanlara hükmetmek olduğunu zanneder. Cubrān bu görüşlerini de daha önce ‘Avāşif’teki “*el-Cebābira/Zorbalar*”⁴⁴⁶ ve “*el-‘Āşifa/Fırtına*”⁴⁴⁷ başlıklı yazılarında işlemiştir. Üçüncü kişilik ise sevgiyi ve estetiği kutsayan idealist sanatçının kişiliğidir. Söz konusu sanatçı, sevgi ve estetiği mutlak hakikatin kavranmasında bir araç olarak görmektedir. “*Ermiş*”deki Cubrān, sevginin, hayatın kanunu ve varlığın özü olduğunu vurgulamaktadır. Ancak “Üçüncü Tanrı”nın sevgisi “*Ermiş*”in sevgi anlayışından tamamen farklıdır.

Birinci tanrı, kendisini çevresindeki varlığa karşı vurdumduymazlığa sevk eden bıkınlığı şöyle ifade ediyor: “Ruhum, var olan her şeyden bıktı, ben de bu yüzden ne bir dünya yaratmak için elimi uzatacağım ne de yok etmek için. Eğer ölmeye gücüm yetseydi yaşamazdım”⁴⁴⁸ Cubrān burada insanlıktan, hayattan ve varlıktan ümidini kesen kimsenin hatalı olduğunu, insanlardan uzaklaşıp yalnız kalmanın insana zarar vereceğini ifade etmektedir.

İkinci tanrı birincisinden tamamen farklıdır. Cubrān’ın diliyle bir kısmına inandığı ve diğer bir kısmını reddettiği düşünceleri dile getirmektedir. İnsan ve tanrı düalitesine inananların hata ettiklerini ısrarla vurgulamaktadır. Bu geleneksel bakışın da, endişe, korku, acz ve sığınılacak bir dış güce gereksinim duyma gibi duygulardan ileri geldiğini ifade etmektedir: “Kuşkusuz tanrılar kurbanlarla yaşarlar, susuzluklarını kanla giderirler ve tahtları da nesillerin külleri üzerine inşa edilmiştir”⁴⁴⁹ Bu yüzden insan açıkça veya gizlice bu tanrıya sığınır. İkinci tanrının bu sözlerinde Cubrān’ın, korkak, zayıf ve aciz insanı hor hakir görmesi vardır. Ancak insanın, kendisini, Allah’tan gayrı kabul etmesi bir hatadır. Çünkü insanın ruhu Tanrı’nın ruhundandır ve varlıkları birdir.

⁴⁴² Bkz. Cubrān, *el-‘Avāşif*, s. 31-39.

⁴⁴³ Bkz. age, s. 75-79.

⁴⁴⁴ Bkz. age, s. 126-130.

⁴⁴⁵ Bkz. age, s. 71-74.

⁴⁴⁶ Bkz. age, s. 137-142.

⁴⁴⁷ Bkz. age, s. 160.

⁴⁴⁸ Cubrān, *Ālihetu’l-Ard*, s. 29.

⁴⁴⁹ Cubrān Ḥalīl Cubrān, *Dünya Tanrıları*, (çev. Feyza Karagöz), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 9.; Cubrān, age, s. 29..

İngiliz mistik şair William Blake de, varlığın daimi bir hareket olduğunu ve “Sonsuz İncil” adlı kasidesinde İsa Mesih’in köhnemiş değer ve kanunları reddeden bir devrimci olduğunu belirtmektedir. Blake’e göre İsa Mesih’in asılış nedeni onun dinde, devlette ve toplumda gördüğü hatalara baş kaldırmasıdır. Romalılar ve Yahudiler İsa’dan korkmasalardı onu asmazlardı. Öyleyse onun çarmıha gerilmesi hata ve noksanlığa karşı kazanılmış bir zaferdir.

Hem Blake Hem de Cubrân insanın Tanrısal bir varlık olduğuna, Allah’ın ve insanın birliğine inanmaktadır. Ne ilâhsız insan olabilir ne de insansız ilâh. İnsan, vücut kafesinin kendisini belirli bir süre bağlı tuttuğu Tanrı’nın ruhudur. Tanrı da bu kafesi aşmış insandır.⁴⁵⁰

7. *The Wanderer, His Sayings And His Parables (et-Tâih/Gezgin)*

Elliiki farklı hikayeden oluşan eser, Cubrân’ın ölümünden yaklaşık bir yıl kadar sonra yayınlanmıştır. “*et-Tâih/Gezgin*” yazısıyla başlayan kitap “*et-Tâih el-Âhar/Başka Gezgin*” isimli yazıyla noktalanmaktadır. Kitapta yer alan diğer konular ise, “*Gezgin*”in naklettiği mitolojik veya sembolik hikayelerdir. Bu yazılar, müellifin daha önce kaleme almış olduğu “*Delî*” ve “*Haberci*” ‘de yer alan hikayelere benzemektedir.

Cubrân, “*en-Nesr ve ’l-Kubbara/Kartal ve Tarlakuşu*”, “*Dumûc ve Dîhakât/Gözyaşları ve Kahkahalar*”, “*Fi’s-Sük/Panayırda*”, “*el-Emîratân/İki Prenses*”, “*Vamîdu ’l-Berk/Şimşek Parıltısı*”, “*er-Râhib ve ’l-Vuhûş/Münzevî ve Hayvanlar*”, “*el-Melik/Kral*”, “*el-Mecnûn/Delî*” adlı hikayelerinde toplumun dejenere olan değerlerini, adet ve geleneklerini eleştirmekte, insanların cehaletini ve içinde buldukları çelişkiyi dile getirmektedir.⁴⁵¹

“*Uğniyetu ’l-Hub/Aşk Şarkısı*”, “*el-Lu ’lue/İnci*”, “*er-Râkışa/Dansöz*”, “*el-Kaşîdetân/İki Şiir*” gibi hikayelerde sanat ve şiir gibi konuların ele alındığını görmekteyiz. “*Ale ’r-Raml/Kum Üstüne*”, “*el-Mes ’ele/Arayış*”, “*et-Tarîk/Yol*”, “*en-Nehr/Nehir*” ve “*eş-Şayyādân/İki Avcı*” gibi hikayelerde Vahdet-i Vücut inancı üzerinde durulmaktadır. Ancak eserde yer alan “*eş-Şerâi*” ve “*t-Teşri’/Yasalar ve Yasa Yapıcılık*”, “*Haqlu Zād/Azık Tarlası*” ve “*eş-Şayyādân/İki Avcı*” gibi bazı hikayeler hem mistik hem de sosyal içeriklidir. Kitapta yer alan “*Ems ve ’l-Yevm ve Gaden/Dün, Bugün ve Yarın*” başlıklı hikaye 1923 yılında Arapça olarak yayınlanan “*el-Bedâi’ ve ’t-Tarâif*”⁴⁵² adlı eserdeki yazının aynısıdır. “*Gezgin*” insanların sapkınlıkları ve toplumun

⁴⁵⁰ Cubrân, age, s. 41.

⁴⁵¹ Cubrân Hâlîl Cubrân, *Gezgin*, 3. baskı, (çev. Sibel Özbudun), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 13-44.

⁴⁵² Bkz. Cubrân, *el-Bedâi’ ve ’t-Tarâif*, s. 86-87.

bozuk gelenek ve görenekleriyle alay eden bir “Ârif”i simgeleyen, “Deli” ve “Haberci”nin bir başka görünümüdür.

“Gezgin” kıymetli bir heykeli bir dinara satarak, yine aynı heykeli seyretmek için iki dinar para ödeyen çiftçiyle alay ediyor.⁴⁵³ Yıllanmış şarabı, onun değerini bilene ikram etmeyip, değerini bilmeyene ikram eden zengine gülüyor.⁴⁵⁴ İnsanlar hüznü ile sevinci birbirinden ayıramadıkları gibi⁴⁵⁵ çirkin ile güzeli de birbirinden ayıramamaktadırlar.⁴⁵⁶ Halk, zalim olduğunu zannettikleri adaletli kralı tahttan indirmiş ve böylece adaletli veya zalimce verilen kararların tek sebebinin kendileri olduklarını anlamışlardır.⁴⁵⁷ İnsanlar, kendilerine bedava nar takdim edildiğinde bunu kabul etmezler, ancak bu nar kendilerine pahalı bir şekilde arz olunursa ona hücum ederler.⁴⁵⁸ Toplumdaki her fert “Kendi Leylâ’sı için şarkı söyler” ve aralarındaki diyalog sağırar diyalogudur. Bu durum zengin bir kişiyle sağır eşi arasındaki diyalog gibidir. Ne o kadın o adamın sözünü anlar ne de o erkek kadının gözlerinden akan yaşların anlamını bilir.⁴⁵⁹

Gezgin’de yer alan meseller, insanlarda görülen kibir, boş iddia, insanları içlerindeki boşlukla yüzleşmekten alıkoyan gevezelik gibi çirkin hasletleri eleştirmektedir.⁴⁶⁰ “*el-Hizāmu’z-Zehabî/Altın Kemer*” adlı hikaye, malın, toplumun belirli bir kesiminin tekelinde bulunmasını konu almakta,⁴⁶¹ gezgin de, eşyayı sadece maddî perspektiften ele alan ve değerlendiren bu insanları eleştirmektedir.⁴⁶² Cubrân’ın eleştirisinden nasibini alanlar arasında din adamları da bulunmaktadır. Cubrân, din adamlarının, İsa’nın sevgi ve merhamet üzerine kurulu öğretileriyle çelişen taassuplarını, zalimliklerini ve bağnazlıklarını açığa vurmakta,⁴⁶³ kendilerinin yapmadığı şeyleri başkalarına empoze etmeye kalkışan vaizlerin çelişkilerini ortaya koymaktadır.⁴⁶⁴

⁴⁵³ Cubrân Hâlîl Cubrân, *et-Tâih*, (Dirāse ve Tahlîl: Dr Nâzik Sâbâ Yârd), 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1990, s. 57-58.

⁴⁵⁴ Cubrân, age, s. 82-83.

⁴⁵⁵ Cubrân, age, s. 29.

⁴⁵⁶ Cubrân, age, s. 23.

⁴⁵⁷ Cubrân, age, s. 42-46.

⁴⁵⁸ Cubrân, age, s. 91.

⁴⁵⁹ Cubrân, age, s. 94-96.

⁴⁶⁰ Cubrân, age, s. 24-90-66.

⁴⁶¹ Cubrân, age, s. 76-77.

⁴⁶² Cubrân, age, s. 91.

⁴⁶³ Cubrân, age, s. 34.

⁴⁶⁴ Cubrân, age, “er-Râhib ve’l-Vuhûş”, s. 35-36 ve “en-Nebiyu’n-Nâsik”, s. 80-81, başlıklı yazılar.

Sosyal içerikli hikayelerinde, medenî gelişmenin nedenlerini krallara ve yöneticilere bağlayanlara eleştiri getirmekte, bu konudaki şerefin ve övgünün millete ait olduğunu ifade etmektedir.⁴⁶⁵ “*el-Melik/Kral*” adlı hikayesinde adil demokratik yönetimin halktan çıkacağını, eğer halk özgür ve erdemli olursa yöneticinin vereceği kararı reddetmeyeceğini ve yöneticinin de halktan birisi gibi olacağını dile getiriyor. Bozuk toplum ise her ne olursa olsun yöneticiyi reddeder ve bunu da, o yöneticiye kendince mantıklı ithamlarda bulunarak yapar. Kral hikayenin sonunda sözlerini şöyle bağlıyor: “Ben değil, ben değil. Siz kendiniz kralsınız. Beni güçsüz ve kötü yönetici saydığınızda, siz kendiniz güçsüz ve kötü yönetiliyordunuz gerçekte. Şimdi ülke refah içinde, çünkü bu sizin elinizde. Ben hepinizin aklındaki bir düşünceyim yalnızca, ve sizin eylemlerinizin dışında var değilim. Yönetici diye kimse yok; yalnızca yönetilen, kendini yönetmek üzere var.”⁴⁶⁶ Bu ifadelerle Cubrân sağlam, doğru, adil bir yönetimin nasıl olması gerektiği hususunda bir takım esaslar ortaya koymaktadır.

Cubrân, “*et-Tâih*”in bazı hikayelerinde -diğer eserlerinde olduğu gibi- filozoflarla alay etmektedir. Düşünce, filozofu sınırlı, kısmî gerçeklere ulaştırır. Ancak filozof ulaştığı hakikatlere ‘mutlak’ hakikatmiş gibi sarılmakta, bu yüzden de ne insanların akıl ve gönüllerine hitap edebilmekte, ne de varlığı, alemin ve insanın hakikatini doğru dürüst idrak edebilmektedir.⁴⁶⁷

8. *The Garden Of The Prophet (Ḥadīkatu'n-Nebī/Ermişin Bahçesi)*

Cubrân’ın niyeti, birbirini tamamlayan üç kitaptan oluşan bir seri ortaya koymaktı. Bunlardan ilki “*en-Nebī/Ermiş*” insanın insanla, ikincisi “*Ḥadīkatu'n-Nebī/Ermişin Bahçesi*” insanın kainatla, sonuncusu ise “*Mevtu'n-Nebī/Ermişin Ölümü*” insanın Tanrıyla olan ilişkisini ele alacaktı. Ne var ki Cubrân’ın ömrü, seriyi tamamlayan üçüncü eseri kaleme almaya yetmeyecektir.

“*The Garden Of The Prophet*”, Cubrân’ın ölümünden yaklaşık iki yıl sonra 1933’te yayınlanmıştır. Cubrân bu kitabından sık sık söz etmiş ve bitirmek istediğini ifade etmiştir. Barbara Young, Cubrân hakkında kaleme aldığı eserinde şöyle demektedir: “Cubrân öldüğünde “*Ḥadīkatu'n-Nebī*” isimli eser ham şekliyle tamamlanmak üzereydi. Ancak yine de ne kitabın taslağı vardı ne de hikayenin örgüsü. Bundan dolayı eser yayınlanmadan önce bu eksikliğin

⁴⁶⁵ Cubrân, age, s. 72-73.

⁴⁶⁶ Cubrân, age, s. 46.

⁴⁶⁷ Cubrân, age, s. 71.

giderilmesi sorumluluğunu ben üstlendim.”⁴⁶⁸ Ancak Dr. Hālīl Hāvī onun bu kadarıyla yetinmediğini, kitabın bölümlerinin sırasını bozduğunu, ayrıca bu kitaba ait olmayan bazı yazılar ilave ettiğini iddia etmiştir.⁴⁶⁹

Eserin 14. bölümünde yer alan yazı ile Arapça olarak kaleme aldığı “*el-Bedāi’c ve’t-Tarāif*” in 38. sayfasında bulunan “*Nefsī Muşkaletun bi Şimārihā/Gönlüm Meyvelerle Yüklü*” adlı yazısı arasında büyük bir benzerlik vardır. Bu eserde ozan ve ermiş içinde yaşadıkları topluma gerçekleri anlatmak için çok çaba sarf ederler. Ancak toplum onları anlamaz, bu yüzden yalnızlık ve yabancılık çekerler. Cubrān’ın bu bölümdeki sert tavırları daha önce kaleme aldığı “*Ermîş*”deki sevgi ruhuna uygun düşmemektedir. Yine burada Cubrān’ın Orphalese adası ahalisine eleştiride bulunup onlara kin gütmesi ilginçtir. Oysa Cubrān’ın “*Ermîş*” isimli eserinde bu tür sert eleştirilere rastlanmamaktadır.

Ne olursa olsun Cubrān, söz konusu eserini tamamlamadan bu dünyadan göç etmiştir. Ancak şu bir gerçektir ki, Cubrān bu eserini “*Ermîş*”in bir tamamlayıcısı olarak kaleme almıştır. İki kitap arasındaki benzer yönler çok olduğu gibi “*Hādīkatu’n-Nebī*”, “*en-Nebī*”nin bittiği yerden başlamaktadır. Hikayenin kahramanı Muştafā doğduğu adaya döner. Daha önce kendisini uğurlamak için toplanan ada halkı, bu sefer onu karşılamak için bir araya gelir. Bir müddet sonra Muştafā onlardan ayrılarak bahçesine girer ve orada kırk günlük bir inzivaya çekilir. Bu kırk günün sonunda öğrencisi olmak isteyen dokuz kişi kendisine katılır. “*Ermîş*” adlı kitapta, halk, adadan ayrılmadan önce kendisinden bazı bilgileri öğrenmek istemişti. “*Hādīkatu’n-Nebī*”de de, hem öğrencileri hem de ada halkı yine aynı şekilde Muştafā’dan bilgi almak istemişlerdir. İşte eser, Ermîş’in ada halkına verdiği bu öğütlerden ibarettir.

Eserde, insanın kainatla olan ilişkisi ele alınmış, Tanrı, varlığın sırları, ruh, ceset, zaman ve bir takım felsefî ve mistik konular işlenmiştir. Cubrān bu eserinde, ada ahalisiyle bir kez daha vedalaşırken, onlara, henüz bütün gerçeği söylemediğini, bu maksatla adaya yeniden geleceğini hatırlatır: “Size tekrar döneceğim, ebedî sükunet makamından yükselen bir sesle sizinle yeniden konuşabileceğim”⁴⁷⁰ Ermîş bahçesinden ve arkadaşlarından ayrılarak gözden kaybolur. Cubrān eserini ebedî dönüş ve vahdeti vücuda olan inancını pekiştiren bir şiirle noktılıyor:

“Ve şimdi günbatımıydı

⁴⁶⁸ Cubrān Hālīl Cubrān, *Hādīkatu’n-Nebī*, (Dirāse ve Taḥlīl: Dr Nāzik Sābā Yārd), 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1992, s. 7.

⁴⁶⁹ Hāvī, Hālīl, age, s. 263. Ayrıca bkz., Berākīs, Gāzī Fuād, age, s. 37.

⁴⁷⁰ Cubrān, age, s. 80.

Ve tepelere ulaşmıştı. Adımları onu sise götürdü, bütün şeylerden gizlenmiş beyaz servi ağaçları ve kayalar arasında durdu ve dedi:

Ey Sis, kız kardeşim, kalıba dökülmemiş beyaz nefes,
Sana dönüyorum, beyaz ve sessiz nefes,
Henüz ağza alınmamış söz.

Ey Sis, benim kanatlı kardeşim, birlikteyiz şimdi,
Ve ikinci yaşama kadar birlikte kalacağız,
Onun şafağı, bir bahçeye çiğdemler halinde bırakacaktır seni,
Ve beni bir kadının göğsüne bir bebek,
Ve anımsayacağız.

Ey Sis, kız kardeşim, geri dönüyorum, derinliklerini dinleyen bir yürek
Tıpkı senin yüreğin,

Zonklayan ve amaçsız bir arzu, tıpkı senin arzun,
Bütünleşmemiş bir düşünce, tıpkı senin düşüncen.

Ey Sis, kardeşim, anamın ilk çocuğu,
Serpsemi buyurduğun yeşil tohumlar daha avucumda duruyor
Ve dudaklarım mühürlü söylememi buyurduğun şarkıya;

Ve sana ne bir meyve getirdim, ne de yankılar,
Çünkü kördü ellerim, ve boyun eğmedi dudaklar,
Ey Sis, kardeşim, çok sevdim dünyayı, ve dünya sevdi beni,
Onun dudaklarındaydı çünkü bütün gülümsemelerim,

Ve onun yaşları benim gözlerimdeydi,
Yine de aramızda bir sessizlik uçurumu vardı onun aşmadığı
Ve benim geçemediğim.

Ey Sis, kardeşim, benim ölümsüz kardeşim Sis,
Küçük çocuklarıma kadim şarkılar söyledim,

Ve dinlediler, ve merak vardı yüzlerinde;
Fakat yarın olur ya unuturlar şarkıyı,

Ve rüzgar şarkıyı kime taşır bilmiyorum.
Ve benim olmasa da, yüreğime düşmüştü

Ve yerleşmişti bir dakika için dudaklarımda.

Ey Sis, kız kardeşim, bütün bu olanlara karşın,
Huzur içindeyim.

Yeterdi zaten doğmuşlara şarkı söylemek.

Ve şarkı söylemek değilse de besbelli benim işim,
Yüreğimin en derin arzudur yine de.
Ey Sis, benim kardeşim, kız kardeşim Sis,
Seninle birim şimdi.
Artık bir kişi değilim.
Duvarlar yıkıldı,
Ve kırıldı zincirler;
Yükseliyorum sana, bir sis,
Ve ikinci yaşama kadar denizde birlikte yüzeceğiz,
Şafağın seni, bir bahçeye çiğdemler,
Ve beni bir kadının göğsüne bir bebek haline bırakmasına kadar.⁴⁷¹

C. Mektupları

Çok az sayıda insan, kaleme aldığı mektup sayısı bakımından Cubrân'la yarışabilir. Mektup yazmayı neredeyse bir refleks haline getiren Cubrân, her vesileyle yazıyordu; uzlet anlarında insanlarla diyalog kurma yolu olarak mektuplaşmayı tercih ettiği gibi, yalnızlık hissine kapıldığı zamanlarda veya birine bir şeyler itiraf etmek istediğinde yine kaleme sarılıyor ve duygularını mektup satırları arasına serpiştiriyordu.

Mevcut dokümanlardan yola çıkarak, Arapça ve İngilizce olarak kaleme aldığı mektupların sayısının iki bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu mektupların büyük bir kısmında, hem Cubrân'ın beklentilerini, etkileşimlerini, duygularını, hem de insanî ve sanat içerikli konulara dair görüşlerini bulmak mümkündür.⁴⁷²

Cubrân, kaleme aldığı mektupların bir kısmını -içlerinde pek çok imla ve gramer yanlış olacak biçimde- olduğu gibi bırakmış, bir kısmını ise -bu mektupların, ölümünden sonra neşredileceğini kesin olarak biliyormuşçasına- titizlik içerisinde tashih etmiştir.

Mektuplar, Cubrân'ın yazılarında ve resimlerinde bulunmadığı halde sürekli tevil konusu yapılan bazı hadiselerin gerçek yüzünün gün ışığına çıkartılması hususunda bize yardımcı olmaktadır. Sözelimi 11 Ocak 1921 tarihinde Mey'e yazdığı mektupta yer alan 'hayatımı kaleme alan yazarlar doğum günümü 6 Kânûnussânî (Ocak) yerine 6 Kânûnulevvel

⁴⁷¹ Cubrân Hâlîl Cubrân, *Ermîşin Bahçesi*, (çev. R. Tanju Sirmen), 2. baskı, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 64-65.

⁴⁷² Bkz., Cubrân Hâlîl Cubrân, *Rasâilu Cubrân Şafağât Matviyye min Edebi Cubrân Hâlîl Cubrân*, (tak: Cemîl Cebr), bsyy., ts., s. 7-61.

(Aralık) şeklinde yazıyorlar' ifadesi, Cubrân'ın biyografisi açısından önemli bir ayrıntıyı gün ışığına çıkarmıştır.⁴⁷³

Mektuplardan bir kısmı mücamele kabilinden olup, ya kendilerine veya muhataplarına ait iltifat ve ihtiramlarla doludur. Mary Haskell'a yazdığı şu mektupta belirttiği gibi: "Gerçek şu ki şöhret bana beklemediğim bir anda geldi. Eskiden günde altı mektup alırken şimdi otuz altı mektup birden alıyorum, istisnasız hepsini okuyup büyük bir kısmına da cevap yazıyorum."⁴⁷⁴

Mektuplardan bir kısmı ise bir meseleyi arz etmek, bir hizmet talebinde bulunmak veya his ve duygularını arkadaşlarına açmak için kaleme aldığı mektuplardır. Bu tür mektupların herhangi bir edebî değeri bulunmamaktadır. Aynı şekilde, anne-babaya, kardeşlere, amca oğlu Naḥle Cubrân'a gönderdiği mektuplarla; yakın arkadaşlarından Fred Holland Day, Emîn el-Ğurayyib, Cemîl el-Ma'îlûf, Yûsuf el-Ḥuveyyik, Emîn er-Reyhânî, Nesîb 'Arîḍa, 'Abdulmesîḥ Ḥaddâd, Mîḥâil Nu'ayme gibi isimlere gönderdiği şahsî hatır mektuplarının da edebî bir değeri bulunmamaktadır. Ancak ailesi ile olan yazışmaların edebî açıdan olmasa bile, yaşamındaki bazı belirsiz noktaların aydınlatılmasına katkı sağlayacak biçimde bazı olayların ve tarihlerin belirlenmesinde yararlı olduğunu ifade etmek gerekir.

Cubrân, sanatını ve edebiyatını beğenen Josephin Peabody, Mary Haskell, Micheline, Charlotte Teller, Mārî Ḥūrî, Mey Ziyâde, Mārî Kahvecî, Barbara Young gibi pek çok bayan hayranına da mektup göndermiştir.

Cubrân'ın ruh dünyasına ait tasvirleri içeren mektuplar ise, sahip olduğu psikolojiyi, kafasından geçen düşünce ve idealleri, çektiği acı ve ıstırapları yansıtması bakımından büyük önem arz etmektedir.⁴⁷⁵ Cubrân'a ait bu tür mektuplar, ya kitap halinde yayınlanmış ya da gazete ve dergilerde neşredilmiştir. Cubrân'ın ilk çocukluk ve gençlik dönemine ait olup da şu anda elimizde bulunmayan akıbeti meçhul mektuplar da vardır. Örneğin Cubrân'ın Mārî Ḥūrî'ye yazdığı iki yüzden fazla mektup kayıptır.⁴⁷⁶

Cubrân'ın mektuplarında gördüğümüz 'yazı' ve 'imlâ'nın koşullara ve şahıslara göre farklılık arz ettiğini belirtmek gerekir. İlk dönemlerde İngilizce ve Arapça olarak kaleme aldığı mektupları halk diliyle yazmıştır. Bu tür mektuplar pek çok imla ve gramer yanlışlarıyla dolu

⁴⁷³ el-Kuzberî, *eş-Şu'letu'z-Zerḳâ*, s. 86.

⁴⁷⁴ Cebr, Cemîl, *Cubrân fi 'Asrih ve Âşârih*, s. 117.

⁴⁷⁵ el-Mişrî, 'Alî, *Ḳabes min Şihâbi Cubrân*, s. 78.

⁴⁷⁶ 'Abdulmesîḥ Ḥaddâd Mısır'da neşredilen Mecelletu'l-Kâtib el-Mişriyye adlı derginin 1961 senesindeki 4. sayısında bu açıklamayı yapmıştır. Bakınız Cebr, *age*, s. 118.

çala kalem yazılmış mektuplardır. En çok mektup yazdığı kişi olan Mary Haskell'a gönderilen mektupların, okunması son derece güç bir yazı ile kaleme alındığı ve tashih edilmeden postalandığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık, edebiyatçılara gönderdiği mektuplarda son derece titiz davrandığı, hem şekle hem de konuya önem verdiği görülmektedir.

Cubrān Müzesi'nde Mey'e gönderilmek üzere kaleme alınmış olan bir mektubun beş müsveddesi bulunmaktadır.⁴⁷⁷ Kanaatimize göre Cubrān, son derece itina ile yazdığı bu mektupların istikbalde bir gün yayınlanacağını düşünmekteydi.

D. el-Mecmū'atu'l-Kāmile'nin Dışında Kalan Çeşitli Yazıları

Cubrān'ın, hem yayınlanmamış mektupları arasında, hem de Arapça ve İngilizce eserleri arasında yer almayan başka bazı yazıları da bulunmaktadır. Tek bölümlük İngilizce tiyatro yazısı "*Lazarus and His Beloved Lazarus ve Sevgilisi*" 1973 yılında yayınlanmıştır. Yine Amerika, Mısır ve Lübnan gibi değişik ülkelerin basınında yer alan Cubrān'a ait pek çok yazı söz konusudur.

Anṭuvān el-Ḳavvāl, Cubrān'a ait yazıların bir kısmını okul kitaplarından, diğer bir kısmını ise gazete ve dergilerde çıkan yazılardan toplamıştır. el-Ḳavvāl tarafından derlenen bu yazılar da Cubrān'ın Arapça ve İngilizce olarak yayınlanan eserleri arasında bulunmamaktadır. el-Ḳavvāl, bu yazıları; makaleleri, tiyatro yazıları, hikmetli söz ve görüşleri, felsefi yazıları, mektupları, Arapça'ya yaptığı çeviriler⁴⁷⁸, çeşitli toplantılarda yaptığı konuşma metinleri ve el-Hilāl dergisinin 1923 senesinde "Arap Dünyasının Rönesansı" ile ilgili Cubrān'la yaptığı konuşmanın metni biçiminde tasnif etmiştir.⁴⁷⁹

Cubrān'ın, planladığı halde bir türlü yazmaya muvaffak olamadığı "*Felsefetü'd-Dīn ve't-Tedeyyun*" isimli bir eser hariç, gün yüzüne çıkmamış daha pek çok elyazma eserleri, romantik şiirleri, anıları, sosyal ve siyasal içerikli yorum ve tenkit yazıları da bulunmaktadır.⁴⁸⁰

⁴⁷⁷ Cebr, age, s. 119.

⁴⁷⁸ Victor Hugo'ya ait "La Conscience/Vicdan" isimli yazıyı Arapça'ya çevirmiştir.

⁴⁷⁹ Cubrān Ḥalīl Cubrān, *Nuşuş Ḥārice'l-Mecmū'a*, (haz. Anṭuvān el-Ḳavvāl), Dāru Emvāc li't-Ṭibāa' ve'n-Neşr, Beyrut, 1993, s. 11-244.

⁴⁸⁰ Cebr, age, s. 121.

III. CUBRÂN'IN EDEBÎ KİŞİLİĞİ

A. Edebî Kişiliğini Etkileyen Şahsiyetler

Cubrân'ın edebî şahsiyetinde, hem Amerika Birleşik Devletlerinin bir kültür merkezi olan Boston'daki Anglosakson kültürün izlerine, hem de Lübnan'da hâkim olan Avrupa kültürünün etkilerine⁴⁸¹ rastlamak mümkündür. Şimdi kültürel yönden Cubrân'ı besleyen bu iki ana kaynağın Cubrân'ın şahsı üzerindeki etkilerinden söz edilecektir:

1. Batılı Şahsiyetler

a) Jean Jacques Rousseau (1712-1778)

Jean Jacques Rousseau'nun "*Contrat Social/Sosyal Anlaşma*" adlı eserinde dile getirdiği ve döneminin pek çok yazar ve edebiyatçısını etkilemiş olan nazariye, Cubrân tarafından, "*el-Mevākib*" adlı eserde de derinlemesine ele alınmaktadır. Kendisinden nadiren de söz etse, belli ki Cubrân bütün bu görüşlerinde Rousseau'dan etkilenmiştir.⁴⁸²

Cubrân "*el-Mevākib*" adlı kasidesinde, bir gencin diliyle, insanları, ormanla simgelenen tabiata dönmeğe çağırıyor. Çünkü tabiat onun nazarında, bir nevi ana rahmidir, gücü ve mutluluğu simgeler. Hayır ve şer o kaynaktan akmaktadır. Ruh göçünün (reenkarnasyon) -ki bunlar Cubrân'ın sanat anlayışının ve düşüncesinin de temelidir- özü ve gerçeği burada gizlidir.⁴⁸³

Bu dönüşler ya kilisenin sultasından kurtulmak için Kitab-ı Mukaddes'e doğru, ya da insanların koyduğu sistemlerde odaklanan baskı karşısında hürriyete eş değer olan insan tabiatına doğru bir dönüştür. Tabiata veya insana dönüş, eskiden beri medeniyet krizi, bu medeniyetin doğumu, gelişimi, ihtiyarlaması ve ölümü üzerine kafa yoran pek çok düşünür için bir sığınak olmuştur ve hala da öyledir.⁴⁸⁴ Bu insanlara göre, insanın yeniden canlanması ve ruhunun tazelenmesi, güç kuvvet toplaması için geleneklerin, kanunların ve sistemlerin kendisinde bıraktığı bu olumsuzluklardan geçici bir süre de olsa uzaklaşması, kurtulması gerekir. Eğer bunu başarır, tıpkı tabiat ananın kucağında bulunduğu zamanlardaki gibi ilk özgürlüğüne kavuşur ve yeniden dirilmeyi hak eder.

⁴⁸¹ Bilindiği gibi Cubrân, Avrupa kültürünün tesiri altındaki din adamlarının ve öğretmenlerin eğitim verdiği el-Hikme'de öğrenim görmüştür.

⁴⁸² Badawi, M. M., *Modern Arabic Literature*, s. 98.

⁴⁸³ el-^cAzma, Nazîr, *Cubrân Halîl Cubrân fî Dav'i'l-Mueşşirâti'l-Ecnebiyye*, Dâru Tîlâs, Dîmeşk, 1987, s. 178.

⁴⁸⁴ Kubba^cîn, Raymünd, age, s. 30-31.

Cubrān “*Yūhannā el-Mecnūn*” ve “*Ḥalīl el-Kāfir*” adlı hikâyelerinde İncil’e ve Kitab-ı Mukaddese yönelerek, toplumun iyileşmesinin mümkün olabileceğini, ancak bunun yine insan unsuruna bağlı olarak gerçekleşebileceğini savunmuştur.⁴⁸⁵

“*el-Ecniḥatu ’l-Mutekessira*”daki ifadelerinde Cubrān, bu dönüşümün, tabiatı düzenlemek için insanların ortaya koyduğu kanunlar karşısında, bölünmeden ve parçalanmadan bütün halindeki insan tabiatına doğru olması gerektiğini savunur. Ancak insan, kardeşi olan diğer insanları sömürmek için, bazen din adamlarının ve derebeylerinin de tahakkümü ile söz konusu tabiatı yok etmeye ve bu dönüşüme engel olmaya çalışmıştır.⁴⁸⁶

Cubrān, Rousseau’nun fikirlerini olduğu gibi almamış, ona ait düşünceleri kendi fikir ve sanat potasında iyice yoğurduktan ve kendine uygun hale getirdikten sonra kullanmayı tercih etmiştir. Rousseau’nun Cubrān üzerinde etkili olan temel felsefesi şu cümlelerle ifade edilebilir: İnsan, doğası itibarıyla iyidir, buna karşılık beşerî medeniyet insan doğasını fesada uğratmıştır. İnsanın kendini ıslah etmesi için yapması gereken temel davranış tabiata dönmesi, bu sayede doğuma yeniden kavuşmasıdır.

b) Ernest Renan (1823-1892)

Fransız bir filozof olan Ernest Renan, Cemāleddīn Afġānī’yle, iman ve felsefenin önemi, bunların düşünce ve medeniyet üzerindeki rolü gibi konularda münazarada bulunmuştur.

Renan’ın, İsa Mesih’in hayatını konu alan “Mesih” adında biyografi türünde bir eseri vardır. Faraḥ Anṭūn tarafından Arapça’ya kazandırılan bu eserde Renan, Mesih’in hayatını ilmî bir metotla yeniden kaleme almış, onun hakkında asırlardır uydurulan hurafeleri bir yana bırakarak kendisine realist bir açıdan yaklaşılmaya çalışmıştır. Hz. İsa’nın, tarihî ve medeni seyir içinde bulunması gereken yere objektif değerlendirmelerle oturtulduğu bu çalışma, onun doğumu, gelişimi, çocukluğu, gençliği, olgunluk dönemi ve mesajıyla ilgili olarak ileri sürülen bütün efsaneleri olabildiğince bertaraf etmiştir.⁴⁸⁷

İşte Cubrān da “*Jesus, the Son of Man*” adlı eserinde benzer bir gayeyi takip etmiş ve Mesih hakkındaki popüler efsaneleri zikretmeyerek, tabiatın çocuğu olan, insan olan Mesih’i anlatmaya çalışmıştır.

⁴⁸⁵ Ḥaṭīṭ, Kāzım, *A’lām ve Ruḡvād fi ’l-Edebi ’l-’Arabī*, s. 442.

⁴⁸⁶ el-’Azma, age, s. 178.

⁴⁸⁷ el-’Azma, age, s. 181.

Her iki eser de, Mesih hakkında uydurulan efsanelere bir cevap niteliğinde olup, amacı, tarihî seyir içinde beşerî kimliği tamamen unutulmuş ve âdeta insanüstü ruhsal bir kimliğe büründürülen Hz. İsa'nın beşerî yönünü ön plana çıkarmak, böylece de halkın zihnini batıl hurafelerden arındırmaktır.⁴⁸⁸

Cubrân'ın "*The Prophet*"dan beş yıl sonra kaleme aldığı "*Jesus, the Son of Man*"deki Mesih "*The Prophet*"da yer alan "el-Muştafâ"nın bir başka görünümüdür ve onun mesajının tarihsel derinliğinden ibarettir.⁴⁸⁹

Cubrân da, Renan da, söz konusu eserleri ile, Mesih'in hayatını ve mesajını anlamak için metafiziğe değil, tarihî doğum gerçeğine dönmek gerektiğinin altını çizmiştir.

c) William Blake (1707-1827)

Cubrân'la Blake arasında pek çok yönden benzerlikler söz konusudur. Cubrân bunlardan bir kısmını bizzat farketmiş, kendisindeki bazı ilginç yönlerin onda da var olduğuna ve bunların yazıya, resme döküldüğüne şahit olmuştur. Hayal, rüya, silüet ve sis dünyasına kaleme aldığı hemen her yazıda yer veren Cubrân, okuduğu Blake'e ait bir yazı hakkındaki beğenisini şu cümlelerle ifade etmiştir: Aramızda ne güçlü bir sevgi bağı var, halbuki ben kendimi hep yalnız zannederdim. Demek ki benim yalnızlığımı gidermek üzere Blake geldi. Ben kendimi kaybolmuş zannederdim, ama işte Blake önümde yürüyor. Eğer insanlar, Blake için söylediklerini benim için de söylerlerse mutlu olacağım. O bir delidir. Herkes bilir ki, sanatta delilik yaratıcılık, şiirde ise hikmet demektir. Tanrı hususundaki delilik ise ibadetin en üst düzeyidir.⁴⁹⁰

Cubrân, Şarkın, peygamberlerin beşiği, rüyanın anayurdu ve Batı'nın manevî sahadaki ilham kaynağı olduğuna inanıyordu. Her Şarklı, ermiş olmayı arzular, peygamberlik haberleriyle dolu bir kültürün mirasçısı olmak ister. İşte Cubrân da, kendisini bu miras için hazırlamış ve önümüze koyduğu "*The Prophet*" adlı eserinde bu zata el-Muştafâ adını vermiştir. Bu isim İslam Peygamberinin adıdır. Ancak 'şair peygamber' düşüncesi Cubrân'dan önce de, Avrupa edebiyatında zaten yaygın olarak kullanılmaktaydı. Blake şairin de kendine has bir

⁴⁸⁸ el-^cAzma, age, s. 182.

⁴⁸⁹ el-^cAzma, age, s. 183.

⁴⁹⁰ ^çKubba^cin, age, s. 29.

rüyası olduğunu kabul etmektedir. Lamartine (1790-1869) ve Hugo (1802-1885) da bu görüşe tâbi olan kimselerdendir.⁴⁹¹

İhsân ʿAbbās (1920-) ve Muhammed Necm, Cubrân'ın “*el-Mevākib*”de yer alan ruh ve ceset birliği düşüncesinin esasen Blake'e ait olduğunu belirtmişlerdir. Cubrân'ın nefse ve ulvî dünyaya atfettiği hayati önem, belki de onun, Blake'in düşüncelerinden, derin maneviyatından, mistisizminden etkilenmesiyle açıklanabilecek bir durumdur.⁴⁹² Maneviyata ve manevî değerlere yapılan güçlü vurgu, Cubrân'dan tüm “*er-Rābiṭatu'l-Ḳalemiyye*” üyelerine de geçmiş ve bu edebî çevrede de manevî hava üzerinde uzun uzun kafa yorulmuştur.

Blake gibi Cubrân da, bütün şeriatlerin bertaraf edilmesini, onlara alternatif olarak yeni bir ahlak sistemi ortaya konması gerektiğini savunmuş, her iki yazar da, kalbin akıldan önce geldiği ve deliliğin, aklın son mertebesi olduğu görüşünde birleşmiştir. Cubrân, “*Demʿa ve İbtisāme*” adlı eserinin ismini, büyük bir ihtimalle Blake'in bir şiirinden esinlenerek vermiştir.⁴⁹³

d) Ralf Waldo Emerson (1803-1882)

Tabiatın ve insanın kayada, bulutlarda, ağaçta, nehirde ve şelalede bütünleşmesi (vahdeti), Cubrân'ın kaleme aldığı eserlerinde ve çizdiği resimlerinde açık bir şekilde gözükmektedir. Bütün bunlar esasen Emerson'un savunduğu prensiplerdir.

Emerson tabiata hâkim olan ve onun her parçasında tecelli eden küllî bir cevherin bulunduğu inanmaktadır. Bu cevher ağaçlarda, rüzgarda, yağmurda, çiçeklerde mevcuttur.⁴⁹⁴ İnsan da tabiatın bir parçasıdır. Öyleyse bizim de, meseleleri akıl ve bilgi terazisi ile tartabilen insandaki bu fitri gücü keşfetmemiz gerekir. Emerson, nefsin ve fitratın insanı doğru yola ilettiğine ve onu hataya düşmekten muhafaza ettiğine inanmaktadır. Bu yüzden Emerson ve ona tâbi olanlar, insana mutlak bir güven duygusu beslemiş ve onun inanç, ifade ve çalışma hürriyetini savunmuşlardır. Bütün bu hususlar, Cubrân'ın kaleme aldığı bütün hikâyelerde de arka zemindir. Çünkü, kendine güven, ferdin hürriyeti, düşünce ve çalışma özgürlüğü, bu özgürlüğü kısıtlayacak ve ona zarar verecek gelenek veya otoriteye karşı direnme gibi ilkelerin

⁴⁹¹ ʿAlemlu'd-Dīn, Muşafā Selīm, *Nebiyyu Cubrân ve Zerāduštu Nietzsche*, Muessesetu Ḥalīfe li'Ṭ-Ṭibāʿa, ts., s 40-42.

⁴⁹² Ashour, Radwa, *Gibran and Blake a Comparative Study*, s. 20.

⁴⁹³ Ḳubbaʿīn, age, ay.

⁴⁹⁴ Nuʿayme, Miḥāil, *fi'l-Ḡurbāli'l-Cedīd*, 4. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1988, s. 122-123.

hepsi, Emerson'un romantik akımından bariz şekilde etkilenmiş olan Cubrân'ın bütün hikâyelerinde rastladığımız hususlardır.⁴⁹⁵

e) John Keats (1795-1821)

En meşhur İngiliz romantik şairlerinden biridir. Cubrân, John Keats hakkında bir kaside kaleme almış, bu kasidenin baş tarafında Keats'in şu ifadesine yer vermiştir: "Mezarımın üstüne şunları kazıyın: Burada ismini suyla yazan kimsenin külleri vardır". Cubrân yazısının sonunda Keats'a şöyle cevap vermiştir: "Mezarımın üstüne şunları kazıyın: Burada ismini gökyüzüne ateşten harflerle yazan kimsenin külleri vardır"⁴⁹⁶

f) Friedrich Nietzsche (1844-1900)

Nietzsche tesiri, Cubrân'ın genel olarak bütün eserlerinde, "*el-^cAvāşif*" ve "*The Prophet*"de ise belirgin bir biçimde görünmektedir. Cubrân bu lirik üsluba sahip Alman filozoftan bize, sadece "*Böyle Buyurdu Zerdüş*" adlı eser münasebetiyle söz etmektedir. Mary Haskell ve Miḥāil Nu^cayme'nin ifadesine göre Cubrân Nietzsche'nin İngilizce'ye çevrilmiş bu eserini esaslı bir şekilde tetkik etmiştir.⁴⁹⁷ Cubrân, Mary Haskell'a, zaman zaman "Nietzsche'nin hayatını derinlemesine incelememiz gerekir" demişse de, kaynaklarda bu temenninin gerçekleştiğine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Nietzsche hakkındaki izlenim ve düşüncelerini Cubrân, diğer Avrupalı bir yazar olan Epton'la kıyaslama yaparak şöyle dile getirmektedir: "Büyük bir ihtimalle Nietzsche 19. yüzyılın en büyük ve en yalnız kişisidir. O, Epton gibi sadece yaratmakla yetinmemiş aynı zamanda yıkmıştır da. 'Üstün insan' kavramı onun ortaya attığı orijinal bir düşünce değildi. Epton, zaman bakımından Nietzsche'den çok daha önce bu konudaki fikirlerini olgunlaştırmış ve hatta birtakım yazılar da kaleme almış bulunuyordu."⁴⁹⁸

Cubrân'a göre, temel felsefesi kuvvet üzerine oturan Nietzsche, her zaman zayıfın yanında olmayı telkin ve tavsiye eden Hıristiyanlık dininden pek hoşlanmamıştır. Kendi döneminin en büyük düşünür ve filozofu kabul edilen Nietzsche'nin, fikirlerindeki yaratıcılık

⁴⁹⁵ Kubba^cin, age, s. 31.

⁴⁹⁶ Cubrân, *Dem^ca ve İbtisāme*, s. 65-67.

⁴⁹⁷ el-^cAzma, age, s. 184.

⁴⁹⁸ el-^cAzma, age, s. 185.

kadar yıkıcılık da felsefesine güç kazandırmış, özellikle de üstün insan anlayışı ile felsefe tarihinde kendisine önemli bir yer edinmiştir.⁴⁹⁹

Cubrân Nietzsche'den kendi tabiatına uygun olan şeyleri almıştır. Her iki şahsın, bu etkilenişi makul ve doğal kılan ortak yönleri bulunmaktadır: her şeyden önce ikisi de dindar bir ortamda yetişmiş ve buna başkaldırmışlardır. Nietzsche'nin babası Protestan bir papaz, Cubrân'ın anne tarafından dedesi ise Marunî bir rahipti. Her ikisi de gençliğinden beri sert üslubu, kararlılığı ve uzleti sevmeleriyle tanınmaktaydı. İkisi de fakirlik ve müzmin rahatsızlıklarla pençeleşmiş olmasına rağmen güzelliğe meftundular ve karamsarlıktan çok çabuk kurtularak güzel olana yöneliyorlardı. Ubûdiyetin temelde maddî olmaktan çok manevî olduğuna inanıyor, hakikî özgürlüğün zayıf nefse karşı gelmekle gerçekleşeceğini savunuyorlardı. İnsanlığın baş hocası olarak acı ve ızdırabı yüceltmişler, ilginç bir biçimde kendilerini Tanrı'nın veya Peygamber'in çocuğu olarak görmüşlerdir.

Ancak Cubrân, Nietzsche'nin "üstünlük iradesi"ni kısmen benimsiyordu. Cubrân, korkak, zelil, ezilmiş ve pasif kimseyi bu zafiyetten kurtarmak için ona başkaldırırken, Nietzsche bu kişinin yaşamaya hiç hakkı olmadığını, bu yüzden yok edilmesi gerektiğini savunuyordu. Ona göre yaşam, azim ve kararlılığı sever.

Cubrân hakikate tutkun olduğu için onu arar ve sever. Nietzsche ise buna aldırılmaz. Sapıklık ve vehimlere sarılmaktan da sakınmaz, çünkü bunlar hayattan zevk almasını sağlarlar. Cubrân kötülüğe savaş açmaktadır. Ancak Nietzsche, eğer bu kötülük insanın canlılığı konusunda faydalı ise onu hoş karşılamaktadır. Nietzsche'ye göre insanın büyüklüğü gaye değil, vesiledir. Cubrân'a göre ise insanın olgunluğu hayatın gayesidir. Cubrân barışı sever ve onu destekler, buna karşılık Nietzsche barışın, insanın yeni bir savaşa girme sebebi olması gerektiğini savunur. Nietzsche kadına ancak elde kırbaçla yaklaşılacağını söyler. Halbuki Cubrân, dilindeki lirik şiirle, gönlündeki sıcak sevgiyle yaklaşır kadına.⁵⁰⁰

Nietzsche'nin düşüncelerinde iki farklı yön bulunmaktadır: Biri köhnemiş gelenekleri ve bozuk değerleri hiç acımadan paramparça etmek olan tahripkar yön, ki bunu "*Böyle Buyurdu Zerdüş*" isimli eserinin "*İnsanca Öngörü Üstüne*"⁵⁰¹ ve "*Gölge*"⁵⁰² adlı yazılarında dile getirmiştir. Diğer ise insanlara yepyeni bir dini, "Üstün İnsan"ın dinini ve ebedî dönüşü anlatan

⁴⁹⁹ Nu'ayme, *fi'l-Ğırbâli'l-Cedîd*, s. 17-23.

⁵⁰⁰ Kubba'ın, age, s. 33-34.

⁵⁰¹ Nietzsche, Friedrich, *Böyle Buyurdu Zerdüş*, (Çev: A. Turan Oflazoğlu), Asa Kitabevi, Bursa, 1999, s. 152-154.

⁵⁰² Nietzsche, Friedrich, *Zerdüş Böyle Buyurdu*, (Türk: Osman Derinsu), 8. baskı, Varlık Yayınları, İstanbul, 1999, s. 217-220.

yapıcı yöndür. Olumsuz yönde Cubrân Nietzsche ile örtüşmektedir. Çünkü Cubrân “*Arâisu'l-Murûc*”, “*el-Ervâhu'l-Mutemerride*”, “*el-Âvâşif*”, “*el-Mecnûn*” ve “*el-Mevâkib*” adlı eserlerinde köhnemiş değerlere ve eskimiş geleneklere başkaldırmaktadır.⁵⁰³

Cubrân, Nietzsche'nin “*Böyle Buyurdu Zerdüşt*” adlı eserinden etkilenmekle birlikte, onun dinlere karşı olan düşmanca tavrına ve karamsar yaklaşımına karşı ihtiyatlıdır. Cubrân'ın din konusundaki yaklaşımları Nietzsche'ninkinden tamamen farklıdır. Cubrân'ın eserleri incelendiğinde, Nietzsche'nin Cubrân üzerindeki etkisinin geçici olduğu görülür. Çünkü Cubrân'ın hümanist anlayışı Nietzsche'nin nihilist anlayışıyla temel noktalarda çelişmektedir.⁵⁰⁴

Mārûn 'Abbûd'un bu konudaki fikirleri ise daha kesin hükümler içermektedir: Nazi Almanyası'na temel teşkil edecek olan siyasi ortam, Nietzsche'yi bir ara akıl hastanesine göndermiştir. Cubrân'sa, “*The Prophet*” adlı eserini dinlerimizin temeli olan sevgi ve muhabbet üzerine kurmuştur. Nietzsche, devrimine modelsiz olarak başlamış sonra ona “*Superman*” modelini yaratmaya çalışmış, ancak neticede bir hiçe ulaşmıştır. Sonuç olarak Cubrân, pek çok felsefi düşüncenin etkisinde kaldığı gibi Nietzsche'den de etkilenmiş, ancak bu etki büyük oranda üslup yönünden olmuş, gönüllü insan sevgisiyle dolu olan Cubrân, özellikle bu yönündeki ruhu bütün kelime ve cümlelerine âdeta üflemiştir.⁵⁰⁵

2. Doğulu Şahsiyetler

Cubrân, Batılı düşünürlerin yanında, doğu mistisizminden de etkilenmiştir. Mistik konulara dair beş adet yazısı bulunmaktadır. Bunlar “*el-Bedâi'* ve “*’t-Ṭarâif*” adlı eserinde yer alan “*Sukûti İnşād*”, “*İbn Sînâ ve Kaşîdetuh*”, “*el-Gazâlî*”, “*İbnu'l-Fâriḍ*”, “*İram Zâtu'l-İmâd*” isimli yazılarıdır. Kanaatimizce “*İram Zâtu'l-İmâd*” tiyatro türünde kaleme aldığı ve hem kapsam hem de anlam itibarıyla mistik düşüncenin zirvesini temsil eden bir eserdir.

a) İbn Sînâ (980-1037)

İbn Sînâ'nın “*nefs*” konusundaki makalesi Cubrân'ın ilgisini çekmiştir. Bilindiği gibi İbn Sînâ, hayatı boyunca felsefi düşünceyle meşgul olmasına rağmen sonunda tasavvufa ve mistik yaşama yönelen İslam filozoflarından. Bu yönüyle İbn Sînâ, haleflerinden, hayatı

⁵⁰³ en-Nâ'ûrî, 'İsâ, *Udebâ mine's-Şarḥ ve'l-Ġarb*, 2. baskı, Menşûrâtu 'Uveydât, Beyrut, 1977, s. 78. Ayrıca bkz. *Ḳubba'în*, age, s. 34.

⁵⁰⁴ el-Mıṣrî, 'Alî, *Ḳabes min Şihâbi Cubrân*, s. 56-57.

⁵⁰⁵ 'Alemlü'd-Dîn, *Muṣṭafâ Selîm*, age, s. 84.

boyunca fıkıh ve diğer naklî ilimlerle meşgul olan, ancak daha sonra tasavvufa yönelen Ğazālî'yi andırmaktadır.⁵⁰⁶

İbn Sīnā'nın mistik düşüncelerine, Cubrān'ın düzyazı şiiri türünde kaleme aldığı "Yā Nefs" isimli 'işrākāt' türü kasidede rastlanmaktadır.

Cubrān, işrākî ekole mensup olan İbn Sīnā'nın nefis'le ilgili olarak kaleme aldığı kasidesi hakkında şu değerlendirmeleri yapmaktadır: her şeyden önce kaside, İbn Sīnā'nın inanç ve temayüllerinin bir ifadesi mahiyetindedir. Önceki filozofların nazm ettikleri kasidelerin hiçbirisi İbn Sīnā'nın nefis konusunda kaleme aldığı kasideye benzememektedir. Onun görüşleri benim inanç ve nefis konusundaki görüşlerime en yakın olanıdır."⁵⁰⁷

Cubrān, İbn Sīnā'ya ait kasideyle, bizzat kaside olmasının ötesinde konusu itibariyle de ilgilenmiştir. Söz konusu kasidede İbn Sīnā, insan düşüncesini ve hayalini meşgul eden bilginin meydana getirdiği idealleri ve düşünce mahsulü teorileri ortaya koymaya çalışmıştır.⁵⁰⁸

Cubrān, İbn Sīnā'nın maddeden başlayarak nefisle sona erdirdiği psikolojik ve ruhî gelişim süreci üzerinde de durmuştur. İbn Sīnā, heyûlânın özelliklerini ve cisimlerin sırlarını inceledikten sonra alemde Tanrı'ya intikal etmiştir. O, madde vasıtasıyla ruhun sırlarını keşfetmiş, görünenler (meriyyat) vasıtasıyla da makulatin sırrına vâkıf olmuştur. Bu nedenle onun bu kasidesi, ilmin, aklın hayatı olduğunun açık bir delilidir. Kişi bu ilim sayesinde ilmî tecrübelerden önce akli nazariyelere, sonra ruhî şuura ve son olarak da Tanrı'ya ulaşır.⁵⁰⁹

Cubrān İbn Sīnā'nın nefis hakkındaki kasidesinden bazı beyitleri zikrederek yazısına son veriyor. Ancak bu arada beyitleri zikrederken, bunların bazı meşhur batılı şairlerin -W.V. Goethe (1749-1832), William Shakespeare, Percy Bysshe Shelley gibi- beyitlerine benzediğine de dikkat çekmeden geçemiyor. Cubrān'a göre İbn Sīnā, bütün bu şairlerden asırlar önce yaşadığından ve bir tek kasideye çeşitli zamanlardaki değişik düşüncelerden kesitler alabildiğinden hem kendi döneminde hem de sonraki dönemlerde önemli bir kişi olmuştur.⁵¹⁰

⁵⁰⁶ el-*ʿAzma*, age, s. 212.

⁵⁰⁷ Cubrān, *el-Bedāiʿ ve t-Tarāif*, "İbn-u Sīnā ve Kaşîdetuh" s.109.

⁵⁰⁸ ʿAbdu'd-Dāyim, Şābir, *Maḳālāt ve Buḥūs fi'l-Edebi'l-Muʿāşır*, Dāru'l-Maʿārif, Kahire, 1983, s. 69. Ayrıca bkz. el-Ḥāzin, Vilyem, *Tabāşiru'n-Nahḳati'l-Edebiyye*, Dāru'l-ʿİlm li'l-Melāyîn, Beyrut, 1993, s. 104-105.

⁵⁰⁹ Cubrān, age, s. 109-110.

⁵¹⁰ Cubrān, age, s.113.

b) Ğazālî (1058-1111)

Cubrân, Ğazālî'yi, filozof ve teolog St. Agustin'e (354-430) benzetmektedir. Ona göre bu iki büyük insan, bir ilkenin iki farklı yönünü temsil etmektedir. Söz konusu ilke şudur: "Nefiste var olan bir temayül, sahibini meriyyattan (görünenlerden) makulata, oradan felsefeye ve daha sonra da ilâhî olana götürür." Bir bakıma bu ifade, Cubrân'ın, İbn Sînâ'nın "Nefs" kasidesi hakkında söylediği şeyin farklı bir ifadesi olmaktadır.⁵¹¹

Cubrân İbn Sînâ ve Ğazālî'nin başlangıçta mutasavvıf olmadıkları halde, hayatlarının ileriki dönemlerinde tasavvufa yöneldiklerini belirterek şöyle demektedir: İbn Sînâ felsefe sahasında Ğazālî ise fıkıh alanında verimli çalışmalar yaptıktan sonra akıl ve nefis huzurunun tasavvufa yönelmekte olduğunu görmüşlerdi.

Ğazālî, dünyadan ve ondaki rahatlıktan -siyasî, sosyal ve ilmî statüden- tamamen feragat ederek mistik bir yaşam sürmek üzere inzivaya çekilmiştir. Yalnız kaldığı köşesinde, insanoğlunun idrak ve deneyimlerinin his ve düşleriyle karıştığı o gizli ve gizemli kabı aramaya koyulmuştur.⁵¹²

Ğazālî kelam, fıkıh ve felsefe gibi pek çok ilme eleştiriler yöneltmiştir. Bu eleştirilerden en çok payını alan ise felsefe olmuştur. Çünkü ona göre felsefe, Müslüman bir kimsenin sorununu çözmede yeterli değildir. Bu sorunu çözecek yegane tecrübe tasavvuf tecrübesidir. Çünkü tasavvuf, insanla Allah arasındaki ve halikle mahluk arasındaki ilişkiyi özüne kavuşturan bir unsurdur.

Cubrân, Ğazālî ile ilgili olarak kaleme aldığı makalesinde onun eserlerinden değil, insanî deneyiminde takip ettiği tasavvufi çizgiden söz eder. Muhtemelen Cubrân, Ğazālî'nin dönüşüm hikâyesini özetleyen bu kısa mütalaasını "*el-Munķiz mine'd-Đalâl*" adlı eseri üzerinden yapmıştır.

Cubrân, Ğazālî'den beş asır önce gelen ve aralarında mizaç, yaratılış, zaman ve mekan farklılığı bulunan St. Agustine ile Ğazālî arasında bir takım karşılaştırmalar yaptıktan sonra görüşünü şöyle ortaya koyar: "Bu iki insan, tek bir ilkenin benzer görüntüleridir. Bu ilke peyderpey zahirden batına, hissedilenden hissedilmeyene, görünenden görünmeyene, insandan Tanrı'ya ulaşmaktır". Ona göre Ğazālî, meselelerin cevherine Agustine'den daha yakındır.

⁵¹¹ el-*c*Azma, age, s. 215-216.

⁵¹² Cubrân, *el-Bedâi^c* ve '*İ-Tarâif*, "el-Ğazālî", s. 114.

Çünkü o, Yunan, Hint ve İran kültürleriyle yoğrularak yetişmiştir. Halbuki Augustine, ne kadar da olsa, mîladî ikinci ve üçüncü asır kilise düşünce ve geleneklerinin gölgesi altında yetişmiştir.

Cubrân'a göre Ğazālî, kendisinden önce geçen Hint mistikleriyle onları takip eden teologları birbirine bağlayan altın bir halkadır. Eski dönem Budistlerinin ulaştıkları düşünceler Ğazālî'nin de temayülü olan düşüncelerdi. Yeni dönemde ise Spinoza (1632-1677) ve William Blake gibi isimlerin kaleme aldıkları eserlerde Ğazālî'nin duygu ve düşüncelerine benzer yaklaşımlar görmek mümkündür.⁵¹³

Cubrân, yazısının son kısmında, Batı'nın, Ğazālî'ye gereken önemi verdiği halde Doğu'nun bu hususta ihmalkar davrandığından bahisle bir sitemini dile getirmektedir. Cubrân, Floransa'daki bir kilisenin duvarında gördüğü, filozof, veli ve tanrı katında makbul kimselerin resimleri arasında Ğazālî'ye ait bir resmin de bulunduğunu hatırlatarak bir yerde bu sitemini kuvvetlendirir.⁵¹⁴

c) İbnu'l- Fâriğ (1181-1235)

Cubrân'a göre, mistik şair İbnu'l-Fâriğ'ın dünyasına -tıpkı İbn Sînâ ve Ğazālî örneklerinde olduğu gibi- iki farklı pencere, ruh ve madde pencereleri açılmaktadır. O da diğer ikisi gibi uzun süre Hadis ve Hukuk tahsili yaptıktan sonra nefis ve mana planına yönelmiştir.

Kısır bir dönemde üretken bir şair olmayı başaran İbnu'l- Fâriğ, hayatın görünen yüzüyle esrarengiz yönünü bir birine bağlayan ölümsüz şiirleri nazmetmek üzere nefsiyle başa kalır, dünyanın ötesindeki görebilmek için bu dünyaya karşı gözlerini yumar, sonsuzluğun türkülerini duymak için kulaklarını tıkardı.⁵¹⁵ Onun şiiri, öncekilerin hayal edemedikleri ve sonrakilerin ulaşamadıkları bir şiir tarzıydı. İşte Cubrân'ı, İbnu'l- Fâriğ'a yakınlaştıran yön, hâkim kültürde daha önce bulunmayan unsurların, mistik beşerî tecrübeden bu kültüre aktarılmasında ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle Cubrân onu şairlerin emiri kabul etmektedir.⁵¹⁶

Cubrân'a göre önce iman, arkasından nefsin güçleri, daha sonra ruhî sezgi ve nihayet küllî ruhla bütünleşme gelmekle birlikte, kendisini zaman zaman akıl da meşgul etmiştir. Bu

⁵¹³ 'Abdu'd-Dâyim, Şâbir, *Mağâlât ve Buğûs fi'l-Edebi'l-Mu'âşır*, s. 70.; Cubrân, age, s. 115.

⁵¹⁴ Cubrân, age, s. 115-119.

⁵¹⁵ Bkz., İbnu'l-Fâriđ, 'Umar b. 'Alî, *Dîvānu İbni'l-Fâriđ*, (tah: Dr. 'Abdu'l-Ĥâlik Mağmūd), Dāru'l-Ma'ârif, Kahire, 1984, s. 132.

⁵¹⁶ Cubrân, age, "İbnu'l-Fâriğ", s. 143-144. Ayrıca bkz., Cubrân Ĥalîl Cubrân, *Munâcātu Arvâh*, el-Mektebetu's-Şakâfiyye, Beyrut, ts., s. 29-30.

yüzden Cubrân'ın insanî kültüre ve Arap kültürüne karşı duruşunda ve etkileşiminde materyalist düşünürlerden ruhanî olanlara doğru bir kayma olduğu görülmektedir.⁵¹⁷

B. Edebiyatının Başlıca Dönemleri

Cubrân'da edebiyat, sanat ve felsefeyle gizli ve dinamik bir ilişki içinde olduğundan, edebiyatı hakkında isabetli yorumlar yapmak da zaman zaman güçleşebilmektedir. Araştırmacılar, Cubrân'ın bir tek edebî kişiliği olup olmadığı hususunda fikir birliğine varamamış, bu nedenle kaleme aldığı eserlerin telif tarihinden ve döneminden hareket edilerek, kendisinde farklı edebî hüviyetler saptanmaya çalışılmıştır. Mîhâil Nu'ayme'nin de belirttiği gibi, Cubrân'ın eserlerini -dolayısıyla da edebiyatını- üç ayrı merhalede değerlendirmek doğru olur:

1. Şafak (1903-1908)

Cubrân hayatının bu edebî döneminde, yüz yüze geldiği fakirlik, sefalet ve hastalık gibi sorunlarla ilgilenmiştir. Yoksul bir aileye mensubiyetin yarattığı kompleks, hastalıklarla boğuşmak zorunda kalan bir aile dramı ile de birleşince –zira Cubrân, sevdiği üç insanı; kız kardeşi Sultânâ, kardeşi Buṭrus ve annesi Kâmile'yi verem yüzünden kaybetmişti-, “*Dem'a ve İbtisâme*”, “*el-Müsîkâ*”, “*Ramâdu'l-Ecyâl*”, “*en-Nâru'l-Ḥalide*”, “*Mârtâ el-Bâniyye*”, “*Verde el-Hânî*”, “*Maḍca'u'l- 'Arūs*”, “*Ḥalîl el-Kâfir*”, “*'Arâisu'l-Murûc*”, “*el-Ervâḥu'l-Mutemerride*” ve “*el-Ecniḥatu'l-Mutekessira*” gibi eserlerin doğması için müsait bir atmosfer hazır hale gelmiştir.⁵¹⁸ Adı geçen bu eserlerde, yer yer adalet ve zulüm, özgürlük ve kölelik, erdemlilik ve erdemsizlik gibi etik ve sosyal temalara da işaret edilmeye çalışılmıştır.⁵¹⁹ Nu'ayme'nin ifadesine göre bu eserler, kısmen romantizme girse de, Cubrân'ın dününe ışık tutmaktadır.⁵²⁰

Söz konusu eserler, geçmişe ait sahnelerin yanı sıra, geleceğe ait pek çok düşü de ihtiva etmekte, bize, Cubrân'ın iç dünyasındaki isyan fırtınalarına dair birçok ipucu vermektedir. Olaylar kendisine acı vermekte, ancak o sebat etmeye ve kendine olan güvenini muhafaza etmeye çalışmaktadır.

⁵¹⁷ el-^cAzma, age, s. 223-224.

⁵¹⁸ el-Fâḥūrî, Ḥannâ, *el-Mücez fi'l-Edebi'l-'Arabî ve Tārîḥih*, c. 4, s. 273. Ayrıca bkz., el-Maḳdîsî, Enîs, *el-Funûnu'l-Edebiyye ve A'ḳâmuhâ fi'n-Nahḍati'l-'Arabîyyeti'l-Ḥadîse*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyi'n, Beyrut, 1977, s. 324-325.

⁵¹⁹ Ḥâvî, Ḥalîl, *Cubrân Ḥalîl Cubrân*, s. 160.

⁵²⁰ Ḳubba^cin, age, s. 37. Ayrıca bkz. Nu'ayme, Mîhâil, *Cubrân Ḥalîl Cubrân*, s. 13-126.

Fizik ötesi ideal aleme özlem duysa da, Cubrān, kainat ve metafizik varlık meselelerine nadiren girmiştir edebiyatının bu döneminde. Çünkü, bu gibi sorunlara eğilmeye sevk edecek fikrî ve kültürel düzeye henüz sahip değildi.

Bununla birlikte, bu dönemdeki her şey yok oluşu ve ruhun, sığınılacak bir limana olan ihtiyacını da haber vermektedir. Öyle görünüyor ki Cubrān, bu manevî limanı orta yaşlarında Nietzsche' de bulacaktır.

2. *ĠasaĠ (Akşam Karanlığı) (1908-1918)*

Cubrān otuzlu yaşlara vardığında, Nietzsche, kendisinin ilk rehberi, en büyük destekçisi ve yalnızlık anlarındaki en büyük dostu olmuştur.⁵²¹ O, Nietzsche'de bir bütün olarak âdeta kaybolmuş (indimac), onun varlığında kendini bulmaya başlamıştır. Zira Cubrān, Nietzsche'nin yardımıyla kendisini geçmişinden uzaklaştıran yalnızlık ve yabancılık hislerine karşı mücadele etmiş, yine onun sayesinde zayıf olan eskiyi yıkarak güçlü olan yeniye imar edebilmiştir. Cubrān kendisindeki bu dönüşümü şu şekilde dile getirmektedir: "Hayatı göz yaşı ve tebessüm arkasından görüyordum. Bugün ise ona, insana güç, kalbe şevk ve bedene dinamizm kazandıran sihirli ve altın renkli bir şuanın ötesinden bakıyorum."⁵²²

Cubrān yeni dönemini "*el-^cAvāşif*" adlı eseriyle açmıştır. Bu eser, Nietzsche'nin derin etkisinin yarattığı ruhî krizin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Eserin ilk yazısı olan "*Haffāru'l-^cĠubūr*"da, hikāye kahramanlarından birisi Cubrān, diğeri ise deli bir ilâhtır. Bu ilâh, kafatasları ve kemiklerle sıralı hayat gölgesinin vadisinde Cubrān'la karşılaşır ve kendisine şiiirden vazgeçip mezar kazmaya yönelmesini öğütler.⁵²³ Belki de bu şekilde, evlerinin, mahkemelerinin ve tapınaklarının çevresinde yığılmış ölülerin dirilerini huzura kavuşturabilir. Bu kimseler ölü olarak yaratılmış ve kendilerini gömecek kimse bulamamış, toprağın üzerinde bir kenara atılmışlardır. Sonra bu ilâh ona, evlilik bağından kurtulmasını da öğütlemiştir. Çünkü sürekli evlilik insanın bir nevi köleliği demektir. Eğer mutlaka evlenmesi gerekiyorsa, bunu perilerden birisiyle yapmasını tavsiye etmiştir.

Cubrān bu dönemde, kutsal olsun, olmasın bütün değerlere karşı çıkan, onlara şiddetle hücum eden, insana ve beşerî medeniyete öfke duyan tavırlar sergilemiştir.⁵²⁴ Onun bu başkaldırısı Nietzsche'nin öğretilerinden etkilenmesi dolayısıyladır. Ancak bu başkaldırı

⁵²¹ el-MaĠdīsī, Enīs, *el-Funūnu'l-Edebiyye ve A'Ġāmuḥā fi'n-Nahđati'l-^cArabiyyeti'l-Ġadīse*, s. 325-326.

⁵²² Ġubba^cın, age, s. 38.

⁵²³ el-Fāḫūrī, Ḥannā, age, c. 4, s. 278.

⁵²⁴ Berākīs, Ġāzī Fuād, age, s. 96.

neticesinde Cubrān, tanrıya teslim olmuş ve ona inanmış kişiliğini, ıstıraplara tahammül etme, kendisine verilenle yetinme, başkalarının acılarına ve hüznlerine ortak olma, sevgiye ve barışa çağırma gibi seçkin bazı insanî özelliklerini yitirmiştir.

Bu kimlik, ilkinin tamamen tersi bir kimliktir; kesin olanın yerini şüphe, teslimiyetin yerini isyan, sevgi ve barışın yerini ise kuvvet almıştır. Zayıfların sıkıntılarına acımak yerine, onların hüznü ve ıstıraplarıyla alay etmiştir. Tanrı, peygamber, fazilet, ahiret gibi kavramları, geçmiş nesillerin uydurduğu teraneler olarak görmüştür.

Bu edebî dönem içinde kaleme alınan pek çok hikâye, “İnsan kendisinin tanrısıdır”⁵²⁵ felsefesi etrafında örülmüştür ve bu hikâyelerde yer alan cümlelerden bazıları açık bir şekilde bu felsefenin etkisini ortaya koymaktadır: “Ben Mecnun Tanrı’yım”, “Her zamanda ve her mekanda doğdum”, “Ben güçlüyüm, mecnunum”, “Yürüyorum yer ayaklarımın altında titriyorum”, “Duruyorum benimle birlikte yıldızlar da duruyor”, “İnsanla alay etmeyi iblislerden öğrendim”, “Cin krallarla yakınlık kurduktan sonra varlık ve yokluğun sınırlarını anladım”, “Sabah Güneşe sövüyorum, öğle vaktinde insanlara lanet ediyorum, akşam tabiatla alay ediyorum, geceleyin ise kendi önümde eğilip kendime tapıyorum.”⁵²⁶

Cubrān’a göre hayat siyaha boyanmış bir kölelik kafesidir. Bu hayattaki insanlar da, esarete boyun eğmiş, elleri kelepçeli köleler topluluğudur. İnsanların birbirleriyle olan ilişkileri de bir dizi kölelik ilişkilerini andırmaktadır: İşçi tacirin, tacir askerinin, asker komutanının, komutan kralın, kral papazın, papaz putun kölesidir.⁵²⁷

Özellikle “*el-Melīku’s-Secīn/Tutsak Hükümdar*”⁵²⁸ ve “*Māte Ehlī/Ailem Öldü*”⁵²⁹ adlı yazılar, Cubrān’ın ruhundaki şiddetli fırtınaların etkisini ve boyutunu göstermesi bakımından anlamlıdır. Cubrān, Zerdüş’ten etkilenmiş âdeta sarhoş olmuştur. Kendi halkına, bir otoriter ve despot idareci edasıyla şu şekilde hitap etmektedir: “Ey anamın çocukları! Ben sizleri seviyordum, fakat sevgi bana zarar verdi, size de yarar getirmedi. Bugün sizden nefret ediyorum. Nefret, sadece kuru dalları sürükleyen ve yıkılmak üzere olan evleri deviren bir seldir. Ben sizden nefret ediyorum... sizi hakir görüyorum... Ben sizin düşmanınızım”⁵³⁰

⁵²⁵ Cubrān, *el-Avāşif*, “Haffāru’l-Ķubūr”, s. 36.

⁵²⁶ Cubrān, *age*, s.38.

⁵²⁷ Cubrān, *age*, s.40.

⁵²⁸ Cubrān, *age*, bkz. s. 46.

⁵²⁹ Cubrān, *age*, bkz. s.143.

⁵³⁰ Cubrān, *age*, “Yā Benī Ummī”, s. 75.

Cubrān kendi milletinin evlatlarından nefret etmekte ve onlarda pis bataklıktan başka bir şey görmemektedir. Cubrān'a göre onların kurtuluşu yoktur, mutlaka yok olacaklardır. Onlar "Çürük Azı Dişleri", "Örümcekler", "Maymunun Torunları", Kartal gagalı, sırtlan pençeli, akrep dilli, kurbağa sesli tuhaf yaratıklardır. Onların yasalarında, en uygun olan şeyin kalmasını hükme bağlayan değil, en kurnaz ve hilekarın hayatiyetini devam ettirmesini sağlayan kısır ağız dalaşı mevcuttur. Bu kanunlar, en iyiye ve en ideale değil, bilakis en çirkin ve en pis olan şeylere dayanmaktadır.⁵³¹

Nietzsche tesiri, Cubrān'ın "The Madman" adlı eserinde de görülmektedir. Kendi deyişiyle bu eser, demirden sert bir halkadır.⁵³² "Delî" ümitsizlik ve acı içermekle birlikte Cubrān'ın bu demir halkadaki psikolojisini yansıtmakta, iç dengeyi kazanmaya olan aşırı arzusunu dile getirmektedir. Kriterler tersyüz olmuş "Hikmet delilik, delilik hikmet olmuştur. Erdemle ahlaksızlığı birbirinden ayırmak imkansızlaşmış, cahillik ve gevezelik ilim sayılmıştır." "İyiye kötüden ayırmak imkansız hale gelmiştir. Hak sapıklık, sapıklık da hak boyasıyla boyanmıştır." Değerler ve eşya sağlam bir şekilde ancak adil bir bilgi gözlüğü ile görülebilir.

Cubrān bu ikinci merhalede, nereye giderse gitsin şiddetli bir yalnızlığın sürekli kendisini kuşattığını, Nietzsche'yi tanımadan önce kaleme aldığı her şeyden utanç duyacak şekilde kendisini maziden koparan bir yabancılik hissi taşıdığını belirtir.⁵³³ Şaşkın, sıkıntılı, endişeli ve mutsuzdur. Sürekli şikayetçi pozisyonundadır. Hayatın sırlarını ve gizli kalmış yönlerini öğrenmeye çalışır, ama nafiye. "Gece olduğunda, mağaranın oyuklarından geçmiş zamanın silüetleri ve ruhları huzuruma gelir, ben onlara, onlar da bana bakar, kendilerine kim olduklarını sorarım, onlar da tebessümle cevap verirler. Onlara yaklaşım tam yakalayacakken bir duman gibi kaybolurlar."⁵³⁴

Yaşamındaki tezatlar kendisini itip kakmış, parçalanma ona acı vermiştir. Aynı anda üç farklı cephede mücadele etmektedir: Fakirlik cephesi, hakkı olduğuna inandığı payı almak için edebiyat ve sanat cephesi, en büyük edebiyat ve sanat eserlerinden istifade etmesi için de insanlar cephesi.

⁵³¹ Cubrān, age, "el-Melîku's-Secîn", s. 46-49.

⁵³² el-Kuzberî, Selmā el-Ḥaffār-Buṣrūî, Suheyl, *eş-Şu'letu'z-Zerkā*, s. 65

⁵³³ Ḳubba'în, age, s. 41.

⁵³⁴ Ḳubba'în, age, s. 42.

Cubrân'ın, "Nefsim bana öğüt verdi ki, ne fakirlerden daha üstünüm, ne de devlerden daha aşağı."⁵³⁵ ifadesiyle, "Ey anamın çocukları ben sizden nefret ediyorum. Çünkü siz şereften ve yücelikten nefret ediyorsunuz" ifadesi arasında büyük bir fark vardır. Cubrân burada insanların köken birliği açısından eşit olduğunu, kendisinin onlardan, onların da kendisinden olduğunu ifade etmektedir. Anlaşılan Cubrân, bu noktadan itibaren yavaş yavaş kuvvet felsefesinden dönmeye başlamakta, eski düşüncelerinden pişmanlık duyarak bir tövbe psikolojisine girmektedir.

Cubrân, bu safhadan sonra "Ermişlik" merhalesine geçecek ve Nietzsche'yi tamamen terk edecektir. "Mezar Kazıcısı"ndan mumya kokusu yükselir ve orayı "el-Muştafâ"nın güzel kokusu kaplar. Sevgi kine, insanlık hayvanlığa hâkim olur. Nietzsche'nin otokratik haykırışlarından yüz çevirerek sakin, sevecen düşlerine döner.⁵³⁶

Artık Cubrân, insanın kendi nefsinin aşacağı, dengeli düşünebileceği, hayatı tahlil edip oradaki zorluklardan çalışarak kurtulabileceği daha erdemli bir dünya tasavvur etmeye başlamaktadır. On yıl süren inkarcı ve yıkıcı duruşundan sonra, şimdi artık teyit edici ve yapıcı olmaya başlamıştır.⁵³⁷ O, ne alacakaranlık (şafak) dönemindeki gibi duygusal ve ince hisli, çabuk etkilenen biriymiş, ne de akşam (gasak) karanlığı dönemindeki gibi asabi, heyecanlı ve kötümser bir ruh haletine sahipti. Onu, yepyeni bir yaşam ve yepyeni bir doğum bekliyordu.

3. *Fecir (Tan Vakti) (1918-1931)*

Üçüncü edebî dönemle birlikte Cubrân, zihin berraklığına kavuşmuş, sevgi, incelik ve müsamaha ile dolu bir huzur bulmuştur.⁵³⁸ Cubrân'ın hayatında bu dönem, 'kuşatıcı sevgi dönemi' veya 'ikinci doğum dönemi' ya da 'ilk vaftiz dönemi' olarak da adlandırılmaktadır. Artık Cubrân, zayıfa, zayıflara ve zayıflığa eğilmektedir: "Ben sizin aranızda bulut gibiydim. Gecenin sükunetinde yollarınızda yürürüm. Ruhum sizin evlerinizi sarar. Kalbimde kalp atışlarınıza cevap verir. Nefesleriniz yüzümü yaktı. Sükunetimde çocuklarınızın kahkahaları bana gelir."⁵³⁹

Bu dönemin başat eseri "*The Prophet*", bir yandan sevgi kanununun hâkim olduğu, diğer yandan da çelişkilerin dengelendiği bir dönemi temsil etmektedir. Cubrân bu eserini otuz

⁵³⁵ Cubrân, *el-Bedâi' ve't-Tarâif*, "Va'azatnî Nefsi", s. 72.

⁵³⁶ Nu'ayme, Mîhâil, *Cubrân Halîl Cubrân*, s. 185.

⁵³⁷ 'Alemlü'd-Dîn, Muştafâ Selîm, age, s.58.

⁵³⁸ el-Makdisî, Enîs, *el-Funûnu'l-Edebiyye ve A'lämuhâ fi'n-Nahdati'l-'Arabîyyeti'l-Ĥadîse*, s. 326.

⁵³⁹ Cubrân, *en-Nebî*, s. 145.

beş yaşını geçmiş olduğu bir dönemde kaleme almıştır. Bu eser, şöhretini edebiyat çevrelerinin dışına taşımış, din adamlarının ilgisini çekmiş, hatta bazı bölümleri kiliselerde ilâhi olarak okunmuştur.⁵⁴⁰

Kendisini hem şiir, hem de nesir dünyasının şair ve yazarlarına tanıtan bu eserden sonra Cubrân, sürekli gelişen bir edebî faaliyet içinde olmuş, kısa bir süre sonra da Mehcerin en büyük cemiyeti “*er-Rābiṭatu’l-Ḳalemiyye*”nin lideri konumuna yükselmiştir. *The Prophet*’la birlikte Cubrân, bir bakıma çocukluğundan beri özlemini duyduğu kendini ispat etme arzusunu da gerçekleştirmiştir.

Cubrân, “*The Prophet*” adlı eserinde, bir sevgi ve barış peygamberi olarak herkesin kendi üzerine düşen görevi sevgi ruhuyla yapması gerektiğine dikkat çekmiş ve şöyle demiştir: Eğer insan, hayatın kendisine sunduğu yararlı şeyleri Tanrı’dan bilerek sevinç ve şükürle karşılarsa, ve yine zararlı ve üzücü olanların da Tanrı’dan olduğunu bilir ve bunu da azim, cesaret ve sabırla karşılarsa, din, o kişinin hayatında şeksiz şüphesiz bir hakikat olur.⁵⁴¹

C. Edebiyat Anlayışı

Her yazar, ömrünün farklı dönemlerinde kaleme aldığı yazılara eksen teşkil eden gizli veya açık bir komplekse mutlaka sahiptir. Hayalleri veya düşünceleri kendisini nereye sürüklerse sürüklesin bu kompleks onun peşini asla bırakmaz. Böyle bir yazarı tanımaya çalışan araştırmacıya düşen, söz konusu şahsın dünyasında esaslı bir gezinti yapmaktır.

İşte bu manada, bireysel, toplumsal, kültürel, dinî ve benzeri anlamlarıyla ‘özgürlük’, belki de Cubrân’ın ana kompleksini ve bütün eserlerinin odak noktasını teşkil etmektedir. “*el-Mūsikā*” adlı küçük hacimli bir eserden, “*Ḥadīḳatu’n-Nebī*” adlı büyükçe bir kitaba kadar, Cubrân’ın bütün yazdıkları bu hedef istikametinde toplanmaktadır.⁵⁴²

Mesela Cubrân, musikiyi, varlıktaki güzelliği ortaya çıkaran, kainattaki nağmeleri terennüm eden ulvî ve özgür bir orkestra olarak görmektedir. Aynı özgürlükçü anlayışla, erkeğin tasallutu altında ezilen doğulu kadının ve Batı’nın sultasından ıstırap çeken Doğu’nun özgürlüğünü savunmuş; ferdin, tevârûs olunan idarî sistemden, modern çağda ihdas edilen tapınma şekillerinden ve sosyal geleneklerden uzak durması gerektiğini ifade etmiştir. Hatta Cubrân, bu özgürlük çağrılarında aşırıya gittiği içindir ki, pek çok muhafazakarın eleştirisi ve

⁵⁴⁰ Ḥanîn, Riyâḍ, *Ehādīs ‘an Cubrân*, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1983, s. 65.; Ḳubba’in, age, s. 44.

⁵⁴¹ el-Fāḫūrî, Ḥannā, age, c.4, s. 295.

⁵⁴² Ḥālîd, Ğassân, *Cubrân fî Şaḫṣiyyetih ve Edebih*, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1983, s. 43.

ithamlarına maruz kalmış, zaman zaman “Âsi Yazar” ve “Mezar Kazıcısı” gibi lakaplarla anılmaktan da kurtulamamıştır.⁵⁴³

Cubrân, dünün kölelerinin ölmesini, “Üstün İnsan”ın açılımına engel olan kabuğun parçalanmasını şiddetle arzulamıştır. Onun, bir grup arkadaşıyla “*er-Râbiḥatu'l-Ḳalemiyye*” adlı cemiyet bünyesinde yürüttüğü faaliyetlerin özünde de yine aynı ruh, eskinin köhnemiş kalıp ve üsluplarından kurtulma anlamında bir özgürlük ruhunu yakalama endişesi vardır.

Cubrân’a göre, bir yazarın kendine özgü edebiyatı, aynı zamanda o şahsın “hayattaki mesajı” anlamına gelmektedir. “Edebiyatçının Mesajı” konusunda söylediği pek çok söz, edebiyattaki yerleşik “sanat sanat içindir” ilkesine oldukça uzaktır. Esasen Cubrân bu yaklaşımıyla, toplumun arzularını ve hukukunu dikkate alan bir edebiyat anlayışı olarak “sanat hayat içindir” ilkesine yaklaşmaktadır. Mary Haskell’a yazdığı bir mektupta yer alan şu cümle de, onun bu konudaki düşüncelerini yansıtmaktadır: “Eğer ben, bir insanın gönlünde yepyeni bir pencere açabiliyorsam, işte o zaman boşuna yaşamış sayılmam”⁵⁴⁴

Cubrân eskilerin taklitçi yöntemini takip etmeyerek, bizzat hayattan aldığı malzemeyle kendi düşünce ve ruh dünyasına uygun ürünler ortaya koymayı denemiştir. Kuşkusuz edebiyat hayattan beslenmekte, hayat da edebiyata kaynaklık etmektedir. Eğer şair ve edebiyatçı, geçici olanı aşip toplumda ve yaşadığı dönemde var olanı ortaya koymaya çalışıyor ve gelecek nesiller için bir fener rolü üstleniyorsa, Cubrân kendi toplumunun yolunu aydınlatan güçlü bir fener olmuştur diyebiliriz.

Cubrân, sanat, edebiyat ve fikrî yönden farklı kaynaklardan beslenmiştir. Yabancı edebiyatlara çabuk vâkıf olma, onları kendi üslubu ile ifade etme hususunda kabiliyetli olduğundan, kısa sürede William Blake’i esaslı bir şekilde özümsemiştir. Bilindiği gibi Blake, neoplatonizmden etkilenmiş mistik romantik bir şairdir. Cubrân, nesir şeklindeki kaside türünü ondan ilham aldığı gibi “*Dem‘a ve İbtisāme*” adlı eserinin ismini de yine onun bir yazısından esinlenerek vermiştir.

Cubrân’ın sanatı, bir halka şeklinde olup realiteden ütöpik olana ve ütöpikten realiteye doğru bir dönüşüm seyri takip eder. Cubrân’a göre küllî ruh tenasühle bu iki kutup arasında daima hareket halindedir. Tek tanrılı inanç sistemlerinin aksine Cubrân, dirilişe ve Kıyamet gününe inanmadığı gibi, onun ne Arapça ne de İngilizce eserlerinde sevap, ceza, cennet, cehennem gibi kavramlara rastlanmamaktadır.

⁵⁴³ Hâlid, Ğassân, age, ay.

⁵⁴⁴ Şâyiğ, Tevfîk, *Aḳvâ Cedīde ‘alâ Cubrân*, 2. baskı, Riyâḳ er-Reyyis li’l-Kutub ve’n-Neşr, London, 1990, s. 294.

Cubrân'ın edebiyatında genelde iki farklı çizgi göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki “*Ramādu'l-Ecyāl ve'n-Nāru'l-Ḥālide*” adlı yazısıyla “*The Prophet*” adlı eserinde izlediği ve ideal (ütopik) alemin gerçek aleme hükmettiği çizgidir. Realist çizgi aracılığıyla ise toplumda var olan bozuk düzene başkaldırmış ve ondaki çarpıklıkları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. “*Yūḥannā el-Mecnūn*”, “*Ḥalīl el-Kāfir*”, “*Mārtā el-Bāniyye*”, “*Verde el-Hānī*” ve “*el-Ecniḥatu'l-Mutekessira*” adlı eserleri her iki yaklaşımın örnekleriyle doludur.

Bütün bu eserlerdeki hâkim tema başkaldırı ve isyandır. Çünkü hem Yūḥannā hem de Ḥalīl devrimci kimselerdir. Yūḥannā'nın başkaldırısı, insanlara ve toprağa hâkim olan, İsa adına hareket ettiklerini iddia eden ve insanlara zulmedip haksızlık yapan kilise otoritesine karşı olmuştur. Ancak bu, başarısız bir başkaldırıdır. Çünkü halk vicdanen onun yanında ise de, fiilen kendisine destek vermemiştir. Ancak “*Ḥalīl el-Kāfir*” adlı hikâyede Ḥalīl bu eksikliği telafi etmiştir. Çünkü o, destek vermeleri için çiftçileri kendi etrafında toplamayı başarmıştır. Böylece din adamlarıyla köy ağası arasındaki ittifaka rağmen zafere ulaşmıştır.⁵⁴⁵

İşte Cubrân'ın düşünceye ve edebiyata dair bu denemeleri, dönemindeki edebî ve fikrî hayata yeni bir hava getirmiştir. Sanatsal ve fikrî kaynakları muhtelif olmasına rağmen onun bu denemeleri farklı bir yere sahiptir. Her ne zaman hayatın karşısına, insan düşüncesi ve kalbinin önüne engel ve manialar çıksa, Cubrân'ın görevi yıkmak ve yapmak, reddetmek ve başkaldırmaktır.

Cubrân'ın edebiyatında dikkati çeken hususlardan birisi de, kendisine verdiği önem kadar başkalarına da önem veriyor olmasıdır. Kendi bilinçlenme faaliyetinden başkalarının da yararlanmasını istemiş, bu bilinçlenme sürecinde kendi toplumunun insanlarıyla çarpışması gerekiyorsa “kendi memleketimin evlatlarıyla savaşmalıyım” diyerek onlarla yüzleşmekten de çekinmemiştir. Bu açıdan Cubrân'ın, çevresindeki insanların problemleriyle ilgilendiğini ve edebiyatı insanları uyarmada bir araç olarak kullandığını söylemek mümkündür.⁵⁴⁶

Cubrân, edebiyatı, neredeyse ölümlere ağıt yakmak ve birtakım özel günleri kutlamaktan ibaret gören kendi döneminin bazı yazarlarını, düşünceyle hayatı birbirinden ayırmakla suçlamış ve onları sert bir dille eleştirmiştir.

Cubrân, hayatta “Yeni İnsan”ı aramaya ve onu yetiştirmeye dönmek çaba harcarken, edebiyatta da yeni ifade kalıpları keşfetme çabasında olmuştur. Üslubundaki kapalılığa rağmen Cubrân sade üslubu, insanın duygu ve düşüncelerini en iyi şekilde dile getiren ve yine insanın

⁵⁴⁵ Cubrân Ḥalīl Cubrân, *Asi Ruhlar*, (çev. Feyza Karagöz), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 154-160.

⁵⁴⁶ Ḥalīd, *Gassān*, age, s. 45.

en aşına olduğu, en mükemmel üslup olarak değerlendirmektedir. “Doğru sanatsal ifade basittir” yazıdan amacım: “Kastettiğim şeyi söylemektir başka şey değil”⁵⁴⁷

Cubrān gönlü etkileyen, tatlı, ince bir söze büyük bir önem atfetmiş, bazen küçük bir ifadeyi bulmak için günlerce, haftalarca düşünmüştür. Kullanacağı kelimeler hususunda Cubrān, zaten çocukluğundan beri aşırı bir hassasiyet sahibi olmuştur.⁵⁴⁸

Cubrān, duygu ve düşüncelerini genellikle kendi tarzıyla ifade etmeyi tercih etmektedir. “Eski üsluplar güzel ve orijinal düşüncelerimi, hayallerimi ifade edemiyordu. Kuşkusuz benim ritim ve mûsikim yenidir.”⁵⁴⁹ Cubrān’a ait bu söz bize, kendisinin niçin hiç Arapça sözlük kullanmadığını da açıklamaktadır.⁵⁵⁰

Cubrān, renkleri mezcetmedeki ustalığı ve varlıklar hakkındaki tasavvurları yeni üsluplarla resmedebilme yönüyle de dikkat çekmektedir. O bir sanatçı olarak, çizgi ve renklerle düşünmekte ve bir düşünür olarak amaç ve gayesini ortaya koymada başkalarından farklılık arz etmektedir: “Ben düşünür değilim. Ben şekillerin yaratıcısıyım”⁵⁵¹ Belki de bu, kendini özgür bir şekilde ifade etme tutkusunu, onun dile karşı olan tutumunun ve kelimelerle resmetmeye olan temayülünün arkasındaki gizli komplekstir. Muhtemelen bu nedenle soyut konusunda aşırı sembolizme kaymıştır. Bu da bizde onun çağdaş Arap Kültüründe sürrealist edebiyat ve sanat akımını oluşturduğu inancını doğurmuştur.

Cubrān faaliyetlerini sadece eski dil kurallarını aşmayla sınırlı tutmamış, fikirlerini ifade edebileceği şekil hususuna da bir yenilik getirmeye çalışmıştır. Bu düşüncelerle gayesini, okuyucunun hafızasında güzel varlık şekilleri ve efsanevî kültür boyutlarını resmeden canlı bir portre çizmek suretiyle ifade etmeyi amaçlamıştır.⁵⁵² Mesela şu sözü: “Geçmiş zamanlarla beraber uzanıp yatan kadın ebediyet düşleri görüyor”⁵⁵³ veya “Düşünce gibi doğdu, iç çekiş gibi öldü ve gölge gibi kayboldu” ya da “Karanlığın, göz kapaklarından dökülen çiy taneleri gibiydi, sonra onu aydınlığın dokunuşları kuruladı.”

Geçen ifadeler, yazarın hayal dünyasının ne kadar geniş olduğunu, manaları ifadede tabiata ait unsurları kullanmadaki aşırı tutku ve başarısını göstermektedir. Öyle ki, kainattaki

⁵⁴⁷ Hālid, Ğassān, age, s. 46.

⁵⁴⁸ Şāyig, Tevfik, age, s. 291.

⁵⁴⁹ Şāyig, Tevfik, age, ay.

⁵⁵⁰ Şāyig, Tevfik, age, ay.

⁵⁵¹ Şāyig, Tevfik, age, s. 294.

⁵⁵² Hālid, Ğassān, age, s. 50.

⁵⁵³ Cubrān, *el-‘Avāşif*, “Mā Verāe’r-Ridā”, s. 241.

varlığın bir parçası olan otlar, kayalar, ışıklar ve yıldızlar, yazarın düşüncelerinin oluşturulmasında ve ifade edilmesinde kendisine eşlik etmiştir.

Cubrân'ın yeniliğe olan bu güçlü temayülü ve tutkusu, acaba alışılmış ve yerleşik olana karşı çıkan ve ona itiraz eden bir genç taşkınlığı ile izah edilebilir mi? Kaleme aldığı her eserde ve çizdiği her resimde sanatsal ve fikrî bir kuvvet bulunduğunu göz önüne alırsak bu soruya 'hayır' cevabını vermemiz gerekmektedir. Belki de yazılarında ve resimlerinde sembolleri sıkça kullanması, dildeki kelimelerin, ona ait tasavvurları hakkıyla ifade etmemesinden kaynaklanmaktadır.

Sembol, Cubrân'ın, maksadını anlatmak için kullandığı bir penceredir. Fakat bu sembolleri kullanırken insanların, kendisinin düşünce boyutlarını anlayıp anlamadıklarını pek dikkate almamış görünmektedir. Nitekim sürrealist bir sanatçı olarak değerlendirilebilecek olan Cubrân, kullandığı ve bizim anlayamadığımız renk ve şekillerle muhataplarını büyülemeyi de başarmaktadır.⁵⁵⁴

İlâhî aşkı "ebedî ateş", yeryüzünün kurallarından (bağlarından) kurtulmayı "delilik", üstünlüğe meyletmeyi "keder", fitratı "çıplak vücut", gelenekleri parçalayanı "kabir kazıcısı", galip insanın büyük özgürlüğünü "fırtına", insan mefhumundan ayrı olarak hayatın künhüne vâkıf olmayı "ateşi tutmak", kemalin doruğuna ulaşmayı "fecir", hayata tapmayan büyük insanları "tanrıların çocukları" olarak görmesi, onun sembollerin diliyle anlatmaya çalıştığı en güzel tasvirlerden birkaçıdır. İşte bu yönüyle Cubrân'ın, çağdaş Arap Edebiyatında Sürrealist akımın öncülerinden biri olduğunu söylemek mümkündür.⁵⁵⁵

"Yaratıcı fikir" ilerlemeye çalışan bir milletin amacı olduğu gibi "kendini ifade" de sonuçta dilin gayesidir ve dil genelde, milletin yaratıcılığının tezahür ettiği en somut alanlardan biridir. Bu noktadan hareketle Cubrân, konuşulan halk dilinin (Ammice) çeşitli Arap ülkelerinde hâkim dil olmasını savunmuştur. Ona göre "diller, en uygun olanın hayatta kalması prensibi"ni izler. Ammice'de, en uygun kalıcı unsurlar bulunmaktadır. Çünkü o, milletin düşünce ve amaçlarını ifadeye en uygun ve en yakın olandır"⁵⁵⁶

⁵⁵⁴ Hâlid, Ğassân, age, s. 52.

⁵⁵⁵ Hâlid, Ğassân, age, s. 48.

⁵⁵⁶ Cubrân, *el-Bedâi' ve 't-Tarâif*, s. 133.

Cubrān, Dante'nin “*İlâhî Komedya*” adlı eserinin Latince değil de İtalyanca halk diliyle yazılmasının bu eseri ölümsüzleştirdiğinden hareket ederek, modern Arap kültüründe halk dilinin kullanılmasını hararetle savunanlardan biri olmuştur.⁵⁵⁷

1. Romantizm

Romantizm⁵⁵⁸, Cubrān'ın kendisini ve varlığa dair görüşlerini ifade ettiği temel akımlardan biridir. Cubrān, bu noktadaki bakışını, kendi mizacî özellikleri ile de birleştiren, hem modern Arap edebiyatının, hem de genel anlamda dünya edebiyatının önde gelen romantiklerinden biri olmuştur.⁵⁵⁹

Hürriyet özlemi, duygunun düşünceye hâkim olması, endişe, sıkıntı, hayalin akıldan önce gelmesi, realiteden kaçıp düşlere sığınma, dine sarılıp gizli yönere ve efsanelere yönelme, tabiatın bir dost ve sığınak kabul edilmesi, ferdiyetçiliğin belirgin hale gelmesi, klasik temalara şiddetli itiraz, kendine tapınma, sömürülen halk ve işkence gören insanı ve bilumum zayıf varlıkları savunma, sevgi, eşitlik ve adalet ilkelerinin hâkim olduğu erdemli bir dünyaya duyulan özlem ve benzeri birçok özellik, Cubrān'ın hem edebiyatında, hem de resim anlayışındaki özü teşkil etmektedir.⁵⁶⁰ Bütün bu sayılanların, hem eserlerindeki değişmez ilkeler, hem de düşüncelerinde ve metodik çalışmalarında ulaşılan mefhumlar olduğunu söylemek mübalağa sayılmaz.

Yalnızlık ve uzlet, Cubrān'ın edebiyatında ve mektuplarında belirgin bir şekilde görülmektedir. Bizzat kendisi sık sık, yalnızlığı sosyal yaşama tercih ettiğini mektuplarında dile getirmektedir: ‘İnsanlarla bir arada bulunmak beni yıkıyor, yazarın düşünce ve tahayyülleri yalnızlığının bir meyvesidir.’⁵⁶¹

⁵⁵⁷ Cubrān'dan önce şair Sa'îd ‘Aql bu meseleyle ilgilenmiş ve bu meseleyi felsefî ve ulusal bir sorun haline getirmiş, daha sonra da onu pratik olarak uygulamıştır.

⁵⁵⁸ 18. yy. sonuyla 19. yy. başında Avrupa'da ortaya çıkan edebiyat, felsefe, sanat ve siyaset hareketi. Başlıca özelliği, içtenlik ve bireyin yaratıcı gücü adına bütün kural ve kalıpların reddi, duygu ve içgüdü'nün yüceltilmesi, pozitif dinlerin, gelenek kültürünün ve millî özelliklerin değer kazanmasıdır. Edebiyat ve sanat zevki alanında, Fransız geleneğinin estetik akılcılığı ve yeni-klasik akımın soğukluğu, yerini serbest fanteziye, aklın denetiminden sıyrılan duyguya ve tabîî yeteneklere bıraktı. Meydan Larousse, c. X, s. 668.

⁵⁵⁹ Khouri, Mounah A., *Studies in Contemporary Arabic Poetry and Criticism*, Jahan book Co., Piedmont, California, 1987, s. 104-105.

⁵⁶⁰ Ziyâde, Mey, *Nuşuş Hârice'l-Mecmû'a*, (haz. Anşuvân el-Şavvâl), Dâru Emvâc li't-Şîbâa' ve'n-Neşr, Beyrut, 1993, s. 90-91.

⁵⁶¹ Cubrān, *el-Bedâi' ve't-Tarâif*, “el-Vaḥde ve'l-İnfirād”, s. 153.

Kaleme aldığı eserlerin pek çoğunda, düşünce ve yazılarına melodik bir üslup hâkimdir. Hatta bu musikili üslup o kadar abartılmıştır ki, bazı eleştirmenler bu durumun, hem hikâye yazımındaki başarısını olumsuz yönde etkilediğini, hem de tahlile dayalı objektif yazılarında bir takım güçlükler meydana getirdiğini belirtmişlerdir.⁵⁶²

Cubrân'ın semboller kullanarak kaleme aldığı yazıları düşünce ve gaye yönünden tamamen açık ifadeler içermemektedir. Bu tür yazıların, daha önce Arap kültüründe bilinmeyen sanatsal ve edebî sürrealizm olarak nitelendirilmesi mümkün görünmektedir. Söz konusu eserleri, tamamen şahsî tasavvurlar üzerine bina edildiği için, bu eserlerin kesin kanaatten ziyade zan ve tahmin ifade ettiğini söylemek uygun olacaktır.⁵⁶³

Edebiyatındaki zorba “ben”in, hürriyete karşı aşırı bir düşkünlük içinde olması, yazılarında klasik üsluplardan mümkün merteye uzak durması sonucunu doğurmuştur. Zira Cubrân, özgürlüğünü, mizacının kabul etmediği bir mesuliyetle bağımlı hale getirmeyi istemiyordu.

Keder, kaygı ve sıkıntı, Cubrân'ın edebiyatında, hem nesir hem de şiir türü türünlerde oldukça sık rastlanan duygulardır. Hatta bu durumun, yazıyı monotonlaştırdığını, zaman zaman okurun canını sıktığını söylemek de mümkündür. Zira Cubrân, psikolojik durumuna ait ipuçları vermeden, bir konuyu çok nadir olarak direkt anlatmaktadır.⁵⁶⁴

İnsanlardan zulme uğramış olanlara şefkat göstermesi, eşitlik ilkesine dayalı adaletle taraf olması, halkın, güçlülerin sultanından kurtarılması gerektiği düşüncesini savunması Cubrân'ın yazılarında açıkça ve sıkça görünen vurgulardır.

Cubrân'ın edebiyatındaki klasik romantizm unsurları, ifade, tasvir, içerik, yapı ve ruhî yön bakımından kendisini açık seçik bir biçimde göstermektedir. Cubrân, kendisindeki romantik yönle, toplumsal reformist amaçları kaynaştırma hususunda büyük bir başarı sergilemiş, idealist bir dünya kurma umuduyla zihninde cennet gibi bir vatan inşa etmiştir.

2. Sembolizm

Bazı eleştirmenlerce, sembolizm akımının Arap edebiyatındaki öncüsü olarak kabul edilen Cubrân, romantik temayülleri, mistik kişiliği ve sembolik üslubuyla sembolist

⁵⁶² Hâlid, Ğassân, age, s. 82.

⁵⁶³ Bkz., Nu'ayme, Mîhâil, *el-Ğirbâl*, s. 218-239.

⁵⁶⁴ Hâlid, Ğassân, age, s. 86.

edebiyatçılara daima yakın olmuştur. Cubrān'da sembolizmin izleri pek çok hususta, en çok da muğlaklık, ilham, musiki ve semboller hususunda ortaya çıkmaktadır.

Burada muğlaklıktan kastedilen, terkiplerin manasının ve edebiyatçının kastettiği anlamın kapalı oluşudur. Muğlaklık, sisle çevrelenmiş düşünceye dair yazılarında çok barizdir: “Sen, siste gezinen bir arzu olduğun zamanlar gezinen bir arzu olarak ben de ordaydım. Sonra birbirimizi aradık ve isteklerimizden düşler doğdu. Ve o düşler sınırsız zamandı ve ölçüsüz boşluktu. Sen, yaşamın titreyen dudaklarında sessiz bir söz olduğun zamanlar, sessiz bir söz olarak ben de oradaydım. Sonra yaşam bizi söyledi ve biz dünün anıları ve yarının arzularıyla zonklayan çağlara indik, çünkü dün kovulan ölüm, yarın da ardına düşülen doğumdu.”⁵⁶⁵

Cubrān'da anlamlar ve lafızlar musikiyle iç içe girmiş, kaleme aldığı bazı yazılar ilâhî ve dua formunda aktarılmıştır. Muhtemelen musikiye tutkun olduğundan “*el-Mūsikā*” Cubrān'ın ilk eseri olmuştur.⁵⁶⁶

Sembol, Cubrān'ın eserlerinde dört farklı form içerisinde ortaya çıkmaktadır. İlki istiare, mecaz ve kinaye formudur. Burada lafızlar ve tabirler gerçek anlamlarının dışında mecazî bir anlamsal boyut kazanmıştır. Bu yönüyle Cubrān “Abbasî dönemi” veya “Eski Arap Edebiyatı Dönemi” sembolizmine yakındır. İkincisi sembol lafızlar formudur. Cubrān “şevk” lafzını kemale ulaşma arzusu anlamında, “deli” lafzını mevcut şartlara başkaldıran anlamında, “ruhî uyanıklık” lafzını anî ilham hali anlamında, “fırtınayla birlikte hareket etme”yi özgürleşme anlamında, “orman”ı eşit ve özgür şekilde yaşama anlamında, “gece”yi ise ilham ve olağanüstü güç anlamında kullanmıştır.⁵⁶⁷

Üçüncüsü -çeşitli tefsirler ve yorumlar içeren- sembolik ibareler formudur: “Sizin bütün saatleriniz gökyüzünü bir zattan diğer zata yaran kanatlardır”⁵⁶⁸ örneğinde olduğu gibi.

Dördüncüsü ise sembolik diyalog ve hikâye formudur. Varlık ve toplum konularında konuşan iki farklı ses olan diyalog “*el-Mevākib*” adlı kasidede yer almaktadır. Bu iki ses, eskiye ve geleneğe bağlı kalmakla yeniye ve yeniliğe taraftar olma arasındaki mücadeleyi temsil etmektedir. Cubrān'ın fikir ve duygularının sembolik bir anlatım çerçevesinde dile getirildiği eserleri “*en-Nebī*”, “*Ḥadīkatu'n-Nebī*” ve “*Ālihetu'l-Arḍ*”dır.

⁵⁶⁵ Cubrān, *es-Sābık*, s. 23-24.

⁵⁶⁶ Cubrān bu eserini 1905 yılında henüz yirmi iki yaşında iken yayınlamıştır.

⁵⁶⁷ Ya'küb, Emīl Bedīf, *Cubrān ve'l-Luḡatu'l-'Arabīyye*, Menşürātu Cerrūs, Trablus, 1985, s. 153.

⁵⁶⁸ Ya'küb, Emīl Bedīf, *age*, s. 154.

Bununla birlikte şunu da ifade etmek gerekir ki, Cubrân'ın edebiyatında saydığımız bu sembolik özellikler, onu, bildiğimiz anlamda simbolist bir edip veya şair yapmaz. Zaten kendisi de onlar gibi olmak istememiştir. O, bir sosyal reformcu ve nahda hareketinin teorisyenlerinden biri olarak kalmayı tercih etmiş, edebiyatı da, bu sosyal reform faaliyetleri içinde bir enstrüman olarak kullanmayı yeğlemiştir. Bazen semboller kullanmışsa da, hemen arkasından bu sembolleri açıklayan ilavelerde bulunmuştur.

Cubrân, özellikle hikmetlerle ifade ettiği hitabî üslubunda simbolistlerden uzak durmaya çalışmış, kendi ifadesine göre, romantik, realist, sürrealist ve sembolik üslupları, reform amaçlı sosyal etkinliklerine destek olduğu ölçüde kullanmaya çalışmıştır.⁵⁶⁹

3. Yenilikçilik

Cubrân'ın edebiyatındaki yenilikçilikten söz ettiğimizde, onun hayata ve edebiyata karşı tutumunun yanısıra kültür karşısındaki durumunu da ele almak gerekmektedir.

Cubrân'ın ilk ürünlerini vermeğe başladığı yirminci yüzyıl başlarında, Arap medeniyetine ve edebiyatına neo-klasik çizgi egemendi. Kültürde ve düşüncede, sanatta, ölüm ve hayata dair görüşlerde hep eski örnekleri izleyen bir yapı hâkimdi. Şair ve yazarlar eskilerin geçmişte ortaya koydukları eşsiz numunelerin taklitçisi durumundaydı. 'Sonra gelenlerin yapacakları tek şey eskilerin izinden gitmek ve onların metotlarını taklit etmektir' şeklindeki kanaat zamanla geniş bir kesime yayılmıştır.⁵⁷⁰

Bundan dolayıdır ki Mısır, Suriye ve bütün Arap ülkelerinde neoklasik ekol kısa sürede yayılma ve tanınma fırsatı bulmuş, ekol temsilcileri eskiye ait hemen her şeyin varlığını sürdürmesi için olanca çabalarını harcamışlardır. Selefe ait şaheser niteliğindeki temel eserler, özellikle matbaanın gelişiyile birlikte yeniden basılmış, bu anlamda neoklasikler, kısmen de olsa dili ve edebiyatı yenileme ve çağdaştırma girişimlerinde bulunmuşlardır.

Bu dönemde, duygu ve fikir alanında alışılmış her şey, öncekilerin ortaya koyduğu modellerden ilham alınarak yeniden yaratılmıştır. Dönemin hâkim kültüründe selefçilik vardı ama irade sahibi bir insan yoktu. Dil bir duygu ya da düşünceyi ifade etme aracı değil, her zaman itaat edilmesi gereken bir otoriteydi. Ruhunun kanatlarını özgürlüğe en fazla açması gereken şair bile yaratıcılıktan epey uzaktı.

⁵⁶⁹ Ya'qûb, Emîl Bedîf, age, s. 154-155.

⁵⁷⁰ el-^cAzma, age, s. 38.

Cubrân'ın, bu yapılanmaya karşı sergilediği sert tutum, büyük ölçüde onun şahsiyetiyle ve sert üslubuyla ilgilidir. Neoklasik edebiyatçılar metot, ifade ve muhteva bakımından Abbâsî, Emevî v.s gibi İslam kültür geleneği kalıpları içine kendilerini hapsetmişler, hatta orijinal ve şaheser olmasına rağmen Cahiliyye şiirine bile yönelmemişlerdir. Arap romantikler Cahiliye şiirine önem vererek ona hak ettiği değeri verdiklerinde, neoklasik ekol taraftarları Batı kültürüne çok az da olsa ilgi göstermiş, bununla birlikte genelde İslam kültür mirasının ürünlerine eğilmişlerdir.⁵⁷¹

Halil Muṭrân ve Apollo grubunun temsil ettiği Arap romantikleri, İslamî dönemi aşır Cahiliye dönemi selefeye daha bir yaklaşmaları, yine Batı edebiyat ve kültürüne daha yakın durmaya çalışmaları dolayısıyla kültür içinde gizli bir ikilem ve kopma meydana gelmişse de, hayatı ve edebiyatı birbirinden ayırmayan ve onlara karşı tutumunda yenilikçiliği benimseyen Cubrân, kültür karşısındaki duruşunda da yenilikçilik taraftarı olmuştur. Cubrân'a göre kültür, insanın ve çevrenin kültürüdür. Bundan dolayı o, hem romantiklerin hem de neoklasiklerin tutumunu aşan bir tutum sergilemeye çalışmış, deyim yerindeyse teraziyi eşit bir kaide üzerine oturtmuştur. Kültürde bölünme ve ayrılmayı kabul etmediği için ne İslamî selefeye ne de cahilî selefeye temayül göstermiştir. Cubrân'a göre kültür parçalanmaz bir bütündür, ki o da insanlık var olduğundan beri ülkesindeki insan kültürüdür. İşte bu yüzden Cubrân'ın, bütün zenginliği, ilhamları ve boyutlarıyla Lübnan kültürüne yöneldiğini görmekteyiz.⁵⁷²

Cubrân'ın yazar, şair ve sanatçı olarak kültür ve düşünce altyapısının şekillenmesinde üç alanın etkisi vardır. Bunlardan ilki dil, medeniyet, kültür ve topraktan meydana gelen alan, ki geniş anlamıyla vatan karşılığıdır. Vatan, kültüre kültür katan ve köklü bir medeniyetin diliyle konuşan kâhîn bir şairdir.

İkinci alan mehcer alanı ve onun Anglosakson kültürüdür. Cubrân'ın Amerika toprağında hayatın gerçekleriyle yüz yüze gelip çocukluğunu ve gençliğini geçirdiği Boston ve ömrünün geri kalanını geçirdiği New York'taki etkileşimleri ve dönüşümleri içine alır. Bilindiği gibi Cubrân, Amerika'daki hayatını daha ziyade bu iki eyalette geçirmiştir. Boston, tarihî bir başkent ve Amerika'nın köklü kültür merkezlerinden biridir. New York da öyledir. Ancak onun ticarî ve endüstriyel yönü, ruh dünyasına özlem duyan bir sanatçı için fazla cazip değildir.⁵⁷³

⁵⁷¹ el-^cAzma, age, s. 40.

⁵⁷² el-^cAzma, age, s. 42.

⁵⁷³ el-^cAzma, age, s. 43.

Üçüncü alan ise Avrupa seyahatleri ve bu seyahatler vasıtasıyla tanıdığı Avrupa'nın kültürel havzasıdır. Cubrân, özellikle el-Hikme'de okurken Avrupa kültürüne ve onun ileri gelen yazarlarına karşı duyduğu ilgiyi hep ifade etmiştir.

4. Hayat-Edebiyat İlişkisi

Cubrân'a göre edebiyat ve hayat, birbirinden ayrılması mümkün olmayan ve birbiriyle iç içe yaşayan iki gerçekliktir. Edebiyattan hayatı ve insanı çıkardığınızda, geriye anlamı ve ruhu olmayan kelime ve cümle yığınları kalır. Edebiyat, tarihî bağlamında hayatla iç içe olmak demektir. İlham bizatihi hayatın kendisinden neşet eder. Oysa pek çok insan onun, daha öncekilerin kaleme aldığı eserlerden kazanılacağını sanarak aldanmıştır. Edebiyat, tabiatı ve ondaki güzellikleri satırlara dökülebilmek, yaşamın gücünü ve karmaşasını portrelere yansıtabilmektir. Bu portreler sonsuzdur ve sürekli olarak yenilenir.⁵⁷⁴

Cubrân, hayatı ve edebiyatı, öncekileri taklit etmekle sınırlandıran mukallit yazar ve düşünürlerle şiddetle karşı çıkar. Ona göre bu mukallitler, bütün portrelerin menbaı olan canlı realitenin yerine kafalarındaki ideal numuneyi koymuşlar, ona sınımsız sarılmışlar, bu nedenle de gerçek hayatı ve ondaki renkliliği, zenginliği görememişlerdir.

Eğer insan, hayatın temizliğini ve saflığını yaşamak istiyorsa yaşamında, sevgisinde ve ölümünde küllî ruhtan ilham almalıdır. Cubrân'a göre hayat uyku, şehvet, giyim-kuşam ve yiyecek gibi ihtiyaçların giderilmesi ve devamından ibaret değildir. Hayat, yüce idealler, yukarıya yükselme, cüzün külle dönüşü, insanın Tanrı'ya ve tabiata dönüşüdür. Bütün bunları yaparken zaman ve mekan engelini aşmak gerekir. Cubrân bu yönüyle edebiyatçılardan ziyade mutasavvıfların dünyasına yakındır. Bu dünyaya yüksek bir yerden, küllî ruhtan gelen insan, kaynağına ve aslına dönmelidir. Bu dönüş ya vücudu aşan sevgiyle olur ki böylece ruh küllî ruhla tam bir uyum içinde bir araya gelir. Ya da ölümle olur. Sevgi ve Ölümün her ikisi de zaman ve mekandan oluşan tabiat ve madde engellerini aşmıştır. Küllî Ruh'la sürekli yenilenen bir birleşme söz konusudur.⁵⁷⁵ Zamanın ve mekanın bu Küllî Ruh üzerinde hâkimiyeti yoktur. Bu nedenle tenasühle çeşitli cisimlere, şekillere ve suretlere bürünür. Yeryüzüne inerek ve oradan sevgi ve ölüm aracılığı ile sonsuza yükselerek asırları aşar. Muhtemelen Cubrân, bu düşüncüyü Emerson ve diğer yazarlar yoluyla Hint Budist kaynaklı eserlerden edinmiştir.⁵⁷⁶

⁵⁷⁴ el-^cAzma, age, s. 32.

⁵⁷⁵ Bkz. Cubrân, *Arâisu'l-Murûc* "Ramâdu'l-Ecyâl ve'n-Nâru'l-Hâlide", s. 27.

⁵⁷⁶ el-^cAzma, age, s. 34.

Hayat, tarih bakımından önce olanı taklit etmek anlamına gelmediği içindir ki Cubrān, sürekli bir arayış ve başkaldırı içinde olmuş, yaşadığı çağın fikir ve inançlarıyla sık sık karşı karşıya gelmiştir. Her şeyden önce Cubrān, kendi medeniyetinin en büyük otoritesi olan Kiliseye isyan bayrağı açmıştır.⁵⁷⁷ Bu mücadele esnasında zaman zaman delilikle itham olunmuş, ancak şaşırtıcı bir biçimde o, bu deliliğin de müdafaasını yapmıştır. Cubrān'la birlikte inkar deliliğinin, delilik de inkarın eşanlamlısı olmuştur. Sözelimi, Cubrān'ın eserindeki Yūhannā, din adamlarının aracılığını kabul etmediği ve şefaate karşı çıktığı için delidir. Aynı şekilde kilisenin empoze ettiği teslimiyetçi aklı tenkit eden ve kendi eleştirel aklını kullanan Hālil de kafirdir.

‘Arāisu’l-Murūc’da âsi Yūhannā’nın ruhunu ezmeye muvaffak olan kilise otoritesi, halkın arasına karışıp onları sadece kiliseye değil, müttefiki olan feodaliteye karşı da direnişe çağırarak kafir Hālil’e diş geçirememiştir. Onun bu başkaldırısı her iki müesseseye karşı kazanılmış bir zaferdir. “Yūhannā el-Mecnūn”da başlayıp “Hālil el-Kāfir”de en güzel şeklini alan bu başkaldırı “el-Ecnihatu’l-Mutekessira”da kapsamlı, derin bir hüzne dönüşür. Zira sevginin sevgiden başka silahı yoktur ve siyasi-dini otoritenin engellemeleriyle karşılaşan delikanlı sevdiği kızla evlenmeye muvaffak olamaz.

“Kırık Kanatlar”da parçalanmış bu sevgi “Ramādu’l-Ecyāl ve’n-Nāru’l-Halide” adlı hikâyede daha ümit verici olmuştur. Çünkü bu hikâyede sevgi ölümle yükselmiş, ikinci kez hayata dönen sevgililer, güzellik ve aşk tanrıçası aracılığı ile Ba‘lbeke’de bir araya gelmişlerdir.

D. Dil ve Üslup

Cubrān, cümleleri oluştururken kelimeye âdeta taptığını, kendisinin fikir üreticisi değil şekil yaratıcısı olduğunu, bu nedenle de anlatmak istediği düşünceye uygun ibareyi bulmak için bazen haftalarca beklediğini ifade etmektedir. Cubrān’ın, anlamlara uygun yeni lafızlar bulma konusundaki titizliği çocukluk yıllarına kadar gider. O, kendi üslubu konusunda şöyle demektedir : “Eski usul ve yöntemler, bugün yarattığım yeni malzemeleri ifadede kısır kalıyor. Çünkü ben, sadece yeni lafızlar icat etmekle yetinmiyor, hem telif türlerinde bir çeşitlilik ortaya koymaya çalışıyor hem de yazılarımdaki ritim ve musiki hususunda bir takım yenilikler getirmek istiyorum”.⁵⁷⁸

⁵⁷⁷ Bkz. Cubrān, ‘Arāisu’l-Murūc “Yūhannā el-Mecnūn” s. 67; el-Ervāhu’l-Mutemerride, “Hālil el-Kāfir”, s. 89.

⁵⁷⁸ Şayig, Tevfik, Advā Cedīde ‘alā Cubrān, s. 291. Ayrıca bkz. Cebr, Cemil, Cubrān fî ‘Aşrihi ve ‘Āşārihi, s. 129.

Cubrân'ın yaşamında, güzel bir üslupla yazı yazmak için ortaya koyduğu çabaya işaret eden ilginç bazı tutumlar yer almaktadır. Sözelimi Cubrân, aklına bir düşünce geldiğinde, onu, bazen küçük bir kağıt parçasına kağıt bulamadığı durumlarda ise gömleğinin yeline not alırdı. Masanın başına geçtiğinde, cebine, kitap rafına ya da cüzdanına koyduğu bu notu arar, sonra onu güzel bir şekle sokar, beynine kazırcasına defalarca tekrar ederdi. İbarede düzgün olmayan yerleri siler, üslubu güzelleştirmek için yer yer ekleme ve çıkarmalarda bulunurdu.

Cubrân'ın üslubu, kaleme aldığı edebî türe göre farklılık arz etmektedir. Cubrân farklı sahalarda yazılar yazdığı içindir ki, bu yazıların bir kısmına duygusal veya sezgisel bir hava, diğer bir kısmına ise akıl ve mantık hâkim olmuştur. Bu sahalardan en belirgin olanı mensur kasidedir. Arap edebiyatında bu türü ilk kullananlardan biri olan Cubrân'ın; şiirsel düşüncesi, hikâyeleri, özel mektupları, şiiri, tiyatro niteliğindeki diyalogları, hikmetli sözleri, sembolik hikâyeleri, meselleri ve makaleleri hep bu mensur şiirin izlerini taşımaktadır.⁵⁷⁹

Cubrân, yazıyı, akılla gönül arasında bir diyalog aracı kılmaktadır. “Sanatsal çalışma, gönülden olmalı, sanatçı ile okuyucu arasında bir sevgi köprüsü kurmalıdır. Kuşkusuz bu sanat, bir bilinci ifadeden daha fazla bir şeydir. O, aydınlığı, tatlılığı, anlayışı ifade etmektir. Yazar, okuyucusunun gönlünde kendisinin hissettiğine benzer bir aydınlık yaratmak için onun gönlüne doğru koşmalıdır.”⁵⁸⁰

Cubrân, kalbe tesir edebilmek için sürekli kullanılan, herkes tarafından bilinen ve musikisi iyi olan sözcükleri özenle seçmeye, ifadelerini bu kelimelerle kurmaya çalışmıştır. Zaman zaman da, dinlemek ve kıyas yapmak yoluyla kulağa ve ruha hoş gelen ifadeleri tercih etmiştir. İlginçtir ki Cubrân, bu hususta çok nadir olarak sözlüğe başvurmuştur.⁵⁸¹

Cubrân'ın üslubu, kolay ve akıcı oluşu, ince hislere yer vermesi, renkli bir hayal gücünü çağrıştırmaları ve zevk-i selime hitap etmesi gibi yönleriyle temayüz etmektedir. Olağan betimlemelerden, teşbihlerden ve üsluplardan mümkün merteye uzak durmaya çalışmıştır. Cubrân, sözlü tasvirlerinde ve lafızları cümleye yerleştirmedeki metodunda sembolizm akımından etkilenmiş, onlara alışlagelmiş anlamlarının dışında yeni anlamlar yüklemiştir.⁵⁸² Örneğin, müziği tasvir ederken bilimsel ıstılahın ifade ettiği şekilde ‘Müzik ezgi dilidir’ dememiştir. Ona göre musiki “Son nefesten bir cisimdir. Onun nefesten ruhu, kalpten aklı

⁵⁷⁹ en-Nu‘mânî, ‘Abdu’l-‘Azîz, age, s. 40-41.

⁵⁸⁰ Cebr, age, s. 130.

⁵⁸¹ Şâyig, Tevfik, age, s. 291.

⁵⁸² en-Nu‘mânî, ‘Abdu’l-‘Azîz, age, s. 48.

vardır”. Cubrān’ın soyut olanı somutlaştırması, kalbi aklileştirmesi, zıtları bir araya getirip onlardan yepyeni bir terkip meydana getirmek istemesindedir.

Güzelliğin tasvirinde ortaya koyduğu üslup da, bütün sadeliğiyle ‘kişisel’ intibayı uyandırmaktadır: “Güzellik senin nefsinde olan ve seni kendine çeken şeydir. O gördüğün, almak değil, vermek istediğin şeydir. O, karşılaştığında ruhunun derinliklerinden kendisine çekmek için uzanan bir eli hissetmendir. O, vücutların sıkıntı, ruhların bağış kabul ettiği bir şeydir. O keder ile sevinç arasında ülfettir. O, örtülü olduğu halde gördüğün, meçhul olduğu halde bildiğin, suskun olduğu halde işittiğin şeydir. O, zatının kutsallığında başlayan ve hayallerinin ötesinde son bulan şeydir.”⁵⁸³

Mīhāil Nu‘ayme, Cubrān’ın üslubundaki ‘kişisel’liğin, okuyucu kitlesi üzerindeki etkisini şu şekilde yorumlamaktadır: “Cubrān, iyiden iyiye donukluk emareleri gösteren edebiyata başkaldırmış, estetik konusunda yeni bir mefhum yaratmaya çalışmıştır. Onun vezinli, uyumlu ve akıcı şiirsel nesri, birbirini izleyen kafiyeyi, gözümüze kaçmış çöp ve kulağımızda uğuldayan bir vızıltı haline getirmiştir.”⁵⁸⁴

Kafiyeler ve aruz kuralları kendisindeki asi duyguları dizginlemeye çalıştığı içindir ki Cubrān, nazmından ziyade nesrinde şair olmuştur. O, kasideyi, beyitler mecmuası olarak değil; mütecanis, mütekamil bir bütün olarak algılamıştır. Ona göre kaside, tam olarak bir tabloya benzer; bu tablo, lafızlar ve çizgilerle somutlaştırılmadan önce bütün detaylarıyla hayalde resmedilir: “Bazı şairler nasıl bitireceklerini bilmeden kasideye başlarlar. Bense bölümlerine başlamadan önce kasideyi bir bütün olarak biliyorum”⁵⁸⁵

Cubrān’ın ilk eserlerinde hatta “*The Prophet*”, “*Jesus the Son of Man*” ve “*The Madman*” ve diğer İngilizce eserlerinde alegorik üslup hâkim olduğu halde, -ki bu genelde dinî edebiyatta öğretilerin okurda tesir sağlaması için kullanılır- Arapça olarak kaleme aldığı hikâyelerinde o bu üsluptan mümkün mertebe uzak durmuş, genelde sembolik ve romantik bir tarzı tercih etmiştir.

Cubrān, kaleme aldığı eserler şiir olmamasına rağmen -“*el-Mevākib*” hariç- bütün hikâyelerini şiirsel bir üslubla yazmıştır. Bir başka ifadeyle, Cubrān’ın nesrinde vezin ve kafiye bulunmadığı halde ifadelerinde ve lafızlarında şiir havası sezilmektedir. Muhtemelen Cubrān,

⁵⁸³ Cebr, age, s. 131.

⁵⁸⁴ Cebr, age, ay.

⁵⁸⁵ Cebr, age, ay.

mizaç ve icrâ yönünden şair olduğu içindir ki, hiç İngilizce şiir yazmadığı halde Amerika'da 'şair' (Ozan) olarak tanınmıştır.⁵⁸⁶

E. Üslubunun Özellikleri

1. Lafız ve Terkiplerde Kolaylık

Cubrân'a göre kelimeler, değeri zatında değil anlamında olan vücutlara benzer. Daha sonra yazar veya şair bu bedenlere hayat üfler. İfade ne kadar açık ve net olursa, düşüncelerin anlaşılması da o ölçüde kolay olur. Dil, bazılarının iddia ettiği gibi amaç değil araçtır. Onu amaç telakki edenler, kelimeleri "cansız, soğuk ve mumyalanmış cesetlere" çevirmişlerdir.⁵⁸⁷

İşte bu nedendir ki Cubrân, kulağa hoş gelen, zihinde çağrışım yapan, insanların sevinç ve keder anlarında kullandıkları olağan kelimeleri tercih etmiştir. Cubrân, o denli sade bir dil kullanmıştır ki, ele aldığı mistisizm, vahdet-i vücut gibi metafizik ve felsefî konularda bile bu tutumunun dışına çıkmamıştır.⁵⁸⁸ Gençliğinde kaleme aldığı eserler incelendiğinde, kelime, iştikak, gramer kuralları ve terkip gibi ifade araçlarına son derece hâkim olduğu görülmektedir.⁵⁸⁹

Cubrân'ın bu tutumunda, "sözlüğün üzerine kırmızı bir şapka koyduğunu ve oradaki taşlaşmış kelime nizamını yok ettiğini" söyleyen Victor Hugo'nun⁵⁹⁰ etkisinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Zira Hugo, denemeleriyle, genç yaşlardaki Cubrân üzerinde etkili olmuştur.

Dil yönünden ister doğulu veya batılı yazarlardan etkilenmiş olsun, isterse kendinden kaynaklanan bir cevherle geleneğe karşı çıkararak yenilikçi bir tutum içine girmiş olsun, Cubrân, edebî yazıda halk dilinin (âmmice) benimsenmesini kesinlikle savunmamıştır.⁵⁹¹

2. Musiki Güzellik ve Akıcılık

Cubrân, güzel bir musikiyle ve ritimle söylenmiş bozuk bir düşünceyi, çirkin bir kalıpta ifade edilmiş iyi bir düşünceye tercih eden bir anlayışa sahiptir.⁵⁹² O nedenle, musikili ritmin,

⁵⁸⁶ el-^cAzma, age, s. 54.

⁵⁸⁷ Ya^cküb, Emîl Bedî^c, age, s. 133.

⁵⁸⁸ Ancak çok nadir olarak sıra dışı ifadeler de kullanmıştır. Örneğin gel manasına olan تال emri yerine تال kullanmıştır. Yine عاقلی kelimesini عاقلی kelimesi yerine kullanmıştır.

⁵⁸⁹ Hâvî, Hâlîl, *Cubrân Hâlîl Cubrân*, s. 282.

⁵⁹⁰ Fransız şair ve yazar olan Hugo romantizm hareketinin önde gelen isimlerindedir.

⁵⁹¹ Ya^cküb, Emîl Bedî^c, age, s. 133-136.

üslubunun temel dayanaklarından biri olduğu söylenebilir. Cubrân'da harfler ve kelimeler birbiriyle uyumludur. Nefes, kesilmeden salınarak ve dalgalanarak çıkar. Anlatımda, edebî sanatlardan “vasl”, “tefsir” ve “teşbih”e sık olarak yer verilir. Cubrân'a ait şu alıntı, bunu açık bir şekilde göstermektedir.

هلمي يا محبوبتي ثمش بين الطلول, فقد ذابت الثلوج و هبت الحياة من مراقدها و تمايلت في الأودية والمنحدرات.
سيري معي لنتبع آثار أقدام الربيع في الحقل البعيد. تعالني لنصعد إلى أعالي الربى و نتأمل توجات اخضرار السهول حولها.⁵⁹³

“Gel sevdiceğim, harabeler arasında dolaşalım. Karlar erimiş; hayat, yatağından uyanıp vadilere ve yamaçlara salınmış. Gel benimle, uzak bahçedeki baharın ayak izlerini sürelim. Gel, tepelerin doruklarına çıkalım ve onları kuşatan ovaların yeşilliğindeki dalgalanışı temaşa edelim.”

Görüldüğü gibi Cubrân'ın üslubundaki musikili ritim, sıradan bir özellik olmayıp, inşâf bir kabiliyetin ve bu kabiliyeti ortaya çıkaran pek çok merhalenin ürünüdür.

3. Çeşitlilik

Cubrân, yılın mevsimleri gibi değişken bir kişiliğe ve romantik bir tabiata sahip olması sebebiyle, edebiyatta ve üslupta da tekdüzelikten kurtulmayı başarmış, bu nedenle de; hikâye, öykü, diyalog, tiyatro, şiir, makale, hikmetli söz ve mesel gibi pek çok alanda edebî ürünler verebilmiştir. Dikkatle incelendiğinde, Cubrân'daki üslubun, nezaket-şiddet, samimi-alaycı gibi uç noktalar arasında gidip geldiği görülecektir. Özellikle îcâzdan itnâba geçişteki mahareti dikkat çekicidir.

Cubrân'ın üslupta çeşitliliğe taraftar olmasının göstergelerinden birisi de, kaleme aldığı makalelere farklı üsluplar ile giriş yapmasıdır. Cubrân, makalelerin bazısına “Ey büyücü beni nereye götürüyorsun?”⁵⁹⁴ ve “Ey annemin oğulları benden ne istiyorsunuz?”⁵⁹⁵ gibi bir soru cümlesiyle; bazen “Zaman ne kadar garip! Biz ne kadar garibiz!”⁵⁹⁶ gibi bir taaccüp cümlesiyle; bazen “Ey aşıkların, şairlerin, şiir söyleyenlerin gecesi! Ey silüetlerin, ruhların ve hayallerin gecesi! Ey şevkin, aşkın ve anıların gecesi!”⁵⁹⁷ gibi bir nida cümlesiyle; bazen “Sen sus ey

⁵⁹² Şâyig, Tevfîk, age, s. 292.

⁵⁹³ Cubrân, *Dem'a ve İbtisâme*, “Hayātu'l-Ḥubb”, s. 35.

⁵⁹⁴ Cubrân, *el-ʿAvāşif*, s. 67.

⁵⁹⁵ Cubrân, age, s. 75.

⁵⁹⁶ Cubrân, age, s. 86.

⁵⁹⁷ Cubrân, age, s. 62.

gönlüm. Çünkü Sema seni duymuyor”⁵⁹⁸ gibi bir emir cümlesiyle; bazen “Mürekkeple yazı yazan gönlünün kanyla yazan gibi değildir”⁵⁹⁹ gibi hikmetli bir sözle; bazen de “O beşikteyken babası öldü, on yaşına varmadan öncede annesi hayata gözlerini yumdu. Fakir bir komşunun evine yetim olarak bırakıldı”⁶⁰⁰ gibi etkileyici bir haberî cümle ile başlamıştır.

Cubrān makalelerin final kısımlarında da farklı üsluplar kullanmıştır: Bazen girişte kullandığı ifadeleri finalde de tekrar etmiş, “Ben bu dünyada yabancıyım”⁶⁰¹ gibi; bazen makaleyi hikmetli bir sözle bitirmeyi tercih etmiş, “Sana uzanan boş ele koyduğun dirhem sendeki insanlığı insanlık ötesine bağlayan altın bir halkadır”⁶⁰² gibi, bazen de anlam yüklü, etkili bir üslup kullanarak taaccüp sigasıyla, veya nida cümlesiyle, veyahut da istifham cümlesiyle son vermiştir yazılarına.

Cubrān, bazen haberiye bazen de inşaiye cümleleri kullanmak suretiyle de üslubuna zenginlik ve çeşitlilik katmaya çalışmıştır. Kullandığı şahıs kipleri de, duruma göre bazen birinci, bazen ikinci, bazen de üçüncü şahıstır.

Alışlagelmiş lafızları bırakıp, kinaye sanatı yoluyla farklı terkip ve ibareler kullanması da, Cubrān’ın üslup konusundaki çeşitliliğine örnek teşkil etmektedir. Mesela Cubrān, “Kardeşlerim” yerine “*Annemin Oğulları*”⁶⁰³, “Sevgilim” yerine “*Gönlümün sevdiği kadın*”, “Kelime” yerine “*Dudağın Kızı*”, “Ba’lbeğ” yerine “*Güneş Şehri*” ifadelerini kullanmayı tercih etmiştir.

4. Giriş ve Sonuç Bölümleri Arasında Mantıklı Uyum

Bilindiği gibi bir makalenin giriş bölümü çoğu okuyucunun ilgisini çeker. Zira okuyucu, ilk cümle ve paragraflardan hareketle konu, konunun gidişatı, edebiyatçının dile olan hâkimiyeti ve ustalığı gibi hususlarda bilgilenir ve ona göre söz konusu makaleye devam edip etmeyeceğine karar verir. Sonuç bölümü ise genel olarak bir makalenin özeti niteliğindedir ve bu kısım diğer bölümlere nazaran zihinde daha ziyade kalıcı olur.

İşte Cubrān, halkın bilinçlendirilmesi ve kültürünün geliştirilmesinde edebiyatın rolünü gayet iyi bildiği için, okurlarını bu gibi yöntemlerle de etkilemeyi amaçlamıştır. Cubrān bu

⁵⁹⁸ Cubrān, age, s. 91.

⁵⁹⁹ Cubrān, age, s. 137.

⁶⁰⁰ Cubrān, *‘Arāisu’l-Murūc*, s. 47.

⁶⁰¹ Cubrān, *el-‘Avāşif*, s. 250-253.

⁶⁰² Cubrān, age, s. 148.

⁶⁰³ Cubrān, age, s. 75.

amaçla yazılarının giriş ve sonuç bölümleri konusunda son derece titiz davranmıştır. Yazılarının güçlü bir yapıda olmasına, bir düşünceden diğerine geçişte mantıklı bir seyir izlemeye elinden geldiğince dikkat etmiş, bu nedenle de, yazdığı eserlerdeki fikirler bir zincirin halkaları gibi birbiriyile irtibatlı olmuştur.

Sözgelimi, “*Eyyuhe'l-Leyl*”⁶⁰⁴ adlı yaklaşık beşyüz kelimedenden oluşan orta uzunluktaki makalesinde Cubrān, birinci bölümde geceyle konuşur, onun bedbaht kimseler, aşıklar, şair ve düşünürler için ne büyük imkan ve avantajlarla dolu olduğunu anlatır ve ondaki güzellikleri şiirsel bir üslupla açıklar. İkinci kısımda ise, geceyle arasındaki mistik birliktelik deneyimini tasvir eder.

5. İçerikle Uyum

Cubrān, anlamla yapı arasındaki uyumu dikkate alarak, sert çıkacağı ve alay edeceği yerlerde lafızları bu duruma uygun biçimde seçerek sert bir üslup kullanmış,⁶⁰⁵ bunun dışında kalan yerlerdeki tasvir ve ifadeleri ise son derece ince bir üslupla kaleme almıştır.⁶⁰⁶ Cubrān, özellikle aşırı etkilendiği zamanlardaki tasvirlerinde ve ritimde son derece abartıya kaçmış, inceleme ve tahlil gereken yerlerde ise normal bir üslup kullanmaya çalışmıştır.⁶⁰⁷

Üslup ile içeriğin uyumlu olduğunun bir başka göstergesi de, lafızlardaki tonlamanın fikrî duruma uygun biçimde yapılmış olmasıdır. Cubrān, keder ve üzüntüden söz ederken ince lafızları, med ve lin harflerini içeren kelimeleri,⁶⁰⁸ sevinç ve mutluluktan söz ederken ise şeddeli, sükunlu ve vurgulu harflerin bulunduğu lafızları kullanmayı tercih etmiştir.⁶⁰⁹

Cubrān, konunun içeriğiyle ilgili lafızlar kullanmaya da büyük itina göstermiştir. Mesela Cubrān, “*Dem'a ve İbtisāme*” adlı eserinde, yazın sevgilisini tabiatın kucığına çıkmaya davet etmiş, bu nedenle de kontekse uygun düşen; tarla, hasat, ekin, güneşin sıcaklığı, tabiat, kuşlar, meyveler, hububat, otlar, gökyüzü, saman gibi doğadan esinlenen kelimeleri bol bol kullanmıştır.⁶¹⁰

⁶⁰⁴ Cubrān, age s. 62.

⁶⁰⁵ *el-^cAvāşif*’de yer alan “*Yā Benī Ummī*” (s.75) ve “*es-Sercīn el-Mufaḍḍaḍ*” (s. 111) adlı makalelerinde görüldüğü gibi.

⁶⁰⁶ *Dem'a ve İbtisāme*’de yer alan “*Ḥayātu'l-Ḥubb*” (s. 35) ve “*Dem'a ve İbtisāme*” (s. 31) adlı makaleleri.

⁶⁰⁷ *el-Bedāi' ve 'l-Ṭarāiif*’de yer alan “*Curcī Zeydān*” (s. 20) ve “*el-Ġazālī*” (s. 114) adlı makalelerde olduğu gibi.

⁶⁰⁸ حواری، فلوب، خیال، نفوس، حزینة، حیوط قلوبنا، يتساقط الندی، عشترت، نعانق الوحدة gibi lafızlar, *el-^cAvāşif*, s. 80-85.

⁶⁰⁹ شريرة، ضحیح الأيام، قهقهة، سحق حرتقة، أظافر، عواصف، ممتهم، قلم، فتكم gibi lafızlar, *el-^cAvāşif*, ay.

⁶¹⁰ Cubrān, *Dem'a ve İbtisāme*, s. 36.

6. Tekrarlar

Lafiz tekrarı, bir edebiyatçının yazıda yakalamak istediği musikiyi elde etmek üzere başvurduğu en önemli araçlardan biridir. Bu yöntem, özellikle fikrî bir duruma uygun seslerin nağmeli hale getirilmesi için kullanılan en uygun üsluplardan biridir. Anlam açısından ise, tekrar, yazarın hem düşüncelerini vurgulamasında, hem de okuyucuyu ikna edebilmesinde temel bir fonksiyon icra etmektedir.

Cubrân bazen lafızları, bazen de ifade ve ibareleri tekrar etmiştir. “*Lekum Luğatukum ve lî Luğatî*” başlıklı makalesinde bu cümleyi toplam beş defa, “*Lekum minhâ...ve lî minhâ...*” cümlesini ise onüç defa tekrar etmiştir.⁶¹¹ Yine “*Lekum Fikratukum ve lî Fikratî*” makalesinde bu başlığı ve “*Teḳûl*” fiilini onüçer defa tekrar etmiştir.⁶¹² Cubrân’ın el-^cAvāşif adlı eserinde yer alan “*Māte Ehlî*” başlıklı makalesinde ise “*Māte*” fiili tam onbeş defa tekrar edilmiştir.⁶¹³ el-Bedāi^c ve ‘t-Ṭarāif adlı kitabındaki “*Lekum Lubnānukum ve lî Lubnānî*” başlıklı makalesinde de durum aynıdır.⁶¹⁴

Duruma göre Cubrân, müteradif lafızların yanı sıra, birbirine benzer lafız ve ifadeleri de tekrar etmiştir.

7. İtnap

Her ne kadar Mārî Haskel’a yazdığı bir mektupta “on kelimeyle yazılıp anlatılabilecek bir düşünceyi üç kelimeyle ifade etmeye çalıştığını”⁶¹⁵ söylese de, Cubrân’ın, yazdıklarında çoğu zaman itnaba yöneldiği görülmektedir. Onun icâzdan itnâba geçişi muhtemelen çeşitlilik yaratmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Ancak her halukarda, Cubrân’ın eserlerindeki itnap, üslubunun hoşluk ve güzel nağmeler ile dolu olması sebebiyle usandırıcı değildir.

Cubrân’da itnap, aynı lafızların, ifadelerin veya müteradiflerin veyahut da birbirine benzer ifadelerin tekrarı şeklinde görülebileceği gibi, çok sayıdaki sıfatın peş peşe kullanılmasıyla da olmaktadır: “جث محنطة باردة جامدة/cansız, soğuk, mumyalanmış cesetler”⁶¹⁶ gibi.

Cubrân’ın yazılarında, daha buna benzer birçok örneğe rastlamak mümkündür.

⁶¹¹ Cubrân Ḥalîl Cubrân, *Nuşuş Ḥārice’l-Mecmū’a*, (haz. Anṭuvān el-Ḳavvāl), s. 93.

⁶¹² Cubrân, *age*, s. 88.

⁶¹³ Cubrân, *el-^cAvāşif*, s.143.

⁶¹⁴ Cubrân, *el-Bedāi^c ve ‘t-Ṭarāif*, s. 74.

⁶¹⁵ Ya^cḳûb, Emîl Bedî^c, *age*, s. 145.

⁶¹⁶ Cubrân, *Nuşuş Ḥārice’l-Mecmū’a*, s. 93.

8. Sıkça Başvurulan İstiare ve Teşbihler

İstiare, Cubrân'ın edebiyatında, çeşitli ifade üsluplarının çevresinde toplandığı temel bir eksendir. Romantik tabiata olan aşkı, sözü daha canlı ve ilgi çekici hale getirme arzusu, içeriği ve müphem lafızları daha anlaşılır kılma çabası, Cubrân'ı sürekli olarak istiareli üsluplar kullanmaya sevk etmiştir. O nedenle yazdıklarının hemen her paragrafında bu üsluba rastlamak mümkündür.

Cubrân'ın kullandığı istiare üslubu bazen vasıflı: “Çiy damlalarıyla örtülü ayakların... Vadi miskleriyle kokulanmış avuçların...”⁶¹⁷ gibi; bazen de vasıfsız gelir: “Gölgelerinde şairlerin duyguları kıpırdar, omuzlarında peygamberlerin kalpleri uyanır, saç örgülerinin arasında düşünürlerin mizaçları titrer”.⁶¹⁸ gibi. Bazen insan bedeninden yardım alarak, “Gecenin içinden haykıran bir ses, gündüzün kalbinden çıkan korkunç bir gürültü işittim” gibi, bazen de tabiattan esinlenerek bu üslubu kullanmıştır: “Henüz hayatın şarabını ve sirkesini tatmadı. Sevgi fezasında yüzerek uçmak için kanat çırpıyor”⁶¹⁹ gibi.

Teşbih de Cubrân'ın üslubunda kullandığı temel öğelerden biridir. Cubrân bu sanatı, ya açıklamada bulunmak için, “Aşkımızı deniz gibi derin, yıldızlar gibi yüksek, gökyüzü gibi geniş gördüm”; veya “Kafes içindeki şahin diğer şahin sürülerinin gökyüzünde özgürce dolaştıklarını gördüğünde nasıl işkence görüyorsa, o da gençlik karanlığında hapsedilmiş ruhuma eziyet etmektedir” örneğinde olduğu gibi sebep belirtmek için kullanır. Bazen de Cubrân, güzel ritmik bir düzen içerisinde teşbihleri peş peşe sıralar: “Toprak gibi maddî, çelik gibi sert ve mezarlık gibi arzulu idi”.

İstiareler ve teşbihler genellikle aynı cümlede bir arada bulunmaktadır: “Seni yanı başımda otururken görüyorum. Bir pınarın üzerinde dolaşan susuz bir kuş gibi senin ruhunun çevremde dalgalandığını hissediyorum”.

Bazen de ifadeyi daha fazla anlaşılır hale getirmek için teşbihler sıfatlarla bezenmiştir: “Selmâ, beyaz ipek elbisesi içinde, pencereden giren ay ışığı gibi incedi. Zarafetle ve uyumla yürürdü. Sesi alçak ve tatlıydı; sözcükler dudaklarından, rüzgarla çiçek yapraklarından dökülen çiy damlalarının çıkardığı ses gibi çıkardı.”⁶²⁰

⁶¹⁷ Cubrân, *el-‘Avâşif*, s. 63.

⁶¹⁸ Cubrân, age, ay.

⁶¹⁹ Cubrân, *el-Ecnihatu'l-Mutekessira*, s. 53.

⁶²⁰ Cubrân, age, s. 48.

Cubrân'ın kullandığı kinaye, teşbih ve istiare gibi beyan üslupları, ifadeye sadece renklilik ve tesir katması için ilave edilmiş süs unsurları mahiyetinde değildir. Bunlar, Cubrân'ın üslubuna aynı zamanda bir yenilik de katmaktadır. Eğer Cubrân'ın ifadelerinden bu söz sanatları çıkarılacak olursa, bu durumda onun yazılarının sadece şekli değiştirilmiş olmayacak, bizzat kendisi yok edilmiş ve bozulmuş olacaktır.

9. Tıbak

Cubrân lafızlarda ve ifadede sadeliği tercih etmiş, girift cümle yapılarından ve sözü bedi üsluplarıyla tezyin etmekten olabildiğince uzak durmaya çalışmıştır. Bedi ve beyan üsluplarına fazla müracaat etmeleri dolayısıyla zaman zaman kendi çağdaşlarını eleştirdiği de olmuştur.⁶²¹ Bu nedenle Cubrân'ın yazılarında bedi çeşitlerinden çok azına rastlanmaktadır. Nitekim o, cinası da alay etmek için kullanmıştır: “*Lev Tahayyele'l-Ḥalīlu*⁶²² ...*Ve Lev Tenebbe'e'l-Mutenebbī Ve'f-Taraḍa'l-Fāriḍu*⁶²³ /Eğer Ḥalīl tahayyül etseydi..., Mutenebbī haber alsaydı..., el-Fāriḍ farzetseydi...”⁶²⁴ ve benzeri.

Konu tıbak sanatına gelince durum biraz farklıdır. Cubrân'ın birçok cümlesi tıbak sanatının örnekleriyle doludur. Ancak bu durum Cubrân'ın edebiyatı için son derece doğaldır. Zira, Cubrân'ın, içinde yaşadığı topluma veya bu toplumda kök salmış gelenek ve düşüncelere karşı çıktığını biliyoruz. Bu nedenle Cubrân'ın eserleri, eleştirdiği kimselerle olan sürtüşmesini yansıtan tıbak sanatının örnekleriyle doludur. Özellikle de “mukabele”⁶²⁵ sanatı üzerine kurduğu makalelerinde, tıbak sanatı için örnekler görebiliriz: “*Lekum Luḡatukum ve lī Luḡatī*”⁶²⁶, “*Naḥnu ve Entum*”⁶²⁷, “*Lekum Lubnānukum ve lī Lubnānī*”⁶²⁸, “*Lekum Fikratukum ve lī Fikratī*”⁶²⁹.

Cubrân bu sanatı, İngilizce eserlerinden ziyade Arapça kaleme aldığı yazılarında, özellikle de ilk ve orta dönem yazılarında kullanmıştır. Muhtemelen bu durum, Cubrân'ın o

⁶²¹ Cubrân, *Nuşûş Ḥārice'l-Mecmū'a*, s. 94.

⁶²² Asıl adı Ebū 'Abdirrahmān el-Ḥalīl bin 'Aḥmed el-Başrī'dir. Aruz ilmini bulan kişidir. el-'Ayn isimli meşhur sözlüğün sahibidir. Hicri 180 senesinde vefat etmiştir.

⁶²³ Asıl adı Ebū Ḥafş ve Ebu'l-Kāsım 'Umar bin Ebī Ḥasen'dir. Şiirlerini mistik içerikli yazmıştır.

⁶²⁴ Cubrân, *Dem'a ve İbtisāme*, s. 112.

⁶²⁵ İki veya daha fazla anlamın hemen akabinde o anlamlara zıt anlamın söylenmesi.

⁶²⁶ Cubrân, *Nuşûş Ḥārice'l-Mecmū'a*, s. 93.

⁶²⁷ Cubrân, *el-'Avāşif*, s. 80.

⁶²⁸ Cubrân, *el-Bedāi' ve't-Ṭarāif*, s. 74.

⁶²⁹ Cubrân, *Nuşûş Ḥārice'l-Mecmū'a*, s. 88.

sıralarda düalizm hususunda yaşadığı çelişki ve problemlerden kaynaklanmıştır.⁶³⁰ Tıbak sanatı⁶³¹, Cubrân'ın bazı eserlerinin isimlerinde bile görülebilir; “Dem^{ca} ve İbtisāme”de olduğu gibi.

Bazen tıbak sanatının bulunduğu cümleler peş peşe gelerek çok uzun ifadeler oluşturabilmektedir: “Sen fırtınasın, bense toz gibiyim; sen güçlüsün, bense aciz; sen düşünceli ve sağduyulusun, bense kör ve şuursuz; kadını sevgiyle yarattın, neden, neden sevgiyle yok ediyorsun?; sağ elinle yükseltirken sol elinle uçurumlara atıyorsun...”⁶³²

Tıbak sanatı Cubrân'ın yazılarında pek çok farklı şekil almıştır. Bazen iki fiil, iki isim ve iki harf gibi sadece iki lafız arasında tıbak söz konusu olurken, bazen de mukabele sanatına dönüşen bir yapı içinde söz konusu olmaktadır: “كنا بالأمس نشكو الدهر و نخشاه فأصبحنا اليوم نجبه و نهواه/Dün zamandan şikayetçi idik ve ondan korkuyorduk, bugünse onu seviyor ve arzuluyoruz”.⁶³³ Bazen de tam tersi şekil almaktadır: “Zenginlik onu erdemli, erdem de zengin yaptı”, “Ey kayıp ruhların tanrısı! Ey tanrılar arasında kaybolan!” vs.

10. Hikmetli sözler (Aforizmalar, Özdeyişler)

Cubrân bir yandan Nasıralı İsa'ya, peygamberlere ve ileri gelen düşünörlere benzemeye çalışırken, diğeri yandan da Kitab-ı Mukaddes, Kur'an-ı Kerim ve Nehcu'l-Belāğa gibi kutsal ve edebî metinlerde yer alan üslupları taklit etmeye çalışmış, böylece düşüncelerini veciz ifadeler formunda sunmayı hedeflemiştir.⁶³⁴

Her ne kadar Mary Haskell, Cubrân açısından şiirin, mesel yazmaktan daha kolay olduğunu ifade etse de, -çünkü mesel hemen yazılabilen bir şey değildir, bunun için bir süre beklenmesi gerekir- Cubrân'ın eserlerinde yer alan hikmetli sözler, nicelik itibarıyla büyük bir yekun teşkil etmektedir. ‘Mesel’in, Cubrân'ın üslubundaki en karakteristik unsurlardan biri olduğunu söylemek mübalağa sayılmaz. Zira, hemen hemen her makalesinde, hikâyesinde veya kasidesinde bilhassa son zamanlarda kaleme aldıklarında bu mesellerin çok fazla olduğu görölmektedir.

⁶³⁰ Hāvī, Hālīl, *Cubrān Hālīl Cubrān*, s. 286.

⁶³¹ Mana bakımından aralarında tezat veya mukabillik bulunan iki manayı bir ibarede toplamaktır. Bkz., Saraç, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, R Yayınları, İstanbul, 2000, s. 142.

⁶³² Cubrān, *el-Ecnihatu'l-Mutekessira*, s. 85.

⁶³³ Cubrān, *el-Avāşif*, s. 86.

⁶³⁴ el-Mışrī, °Alī, *Qabes Min Şihābi Cubrān*, s. 86.

Cubrân'ın “*Raml ve Zebed*” adlı eseri aforizmalarla doludur. “*Âlihetu'l-Ard*” ve “*en-Nebî*” adlı eserlerinde, hatta bu eserlerin mukaddime ve sonuç bölümlerinde bile hikmetli sözlere rastlamaktayız.⁶³⁵ “*el-Mevâkib*” son derece hikmetli sözlerle bezenmiştir. “*Mâzâ Tekûlu's-Sâkiye*”⁶³⁶ adlı kaside ise bir tür hikmetli sözler mecmuası gibidir.

Cubrân'ın İngilizce olarak kaleme aldığı eserlerini Arapça'ya çeviren Antünyûs Beşîr (1898-1966)⁶³⁷, aforizmalarını “*Kelimātu Cubrân/Cubran'ın Sözleri*” adlı bir kitapta toplamıştır. Bilhassa bu kitap, gazete sayfalarını ileri gelen kimselerin sözleriyle donatmak isteyen basın mensupları için önemli bir kaynak olmuştur.⁶³⁸

Cubrân'ın mistik ve sosyal felsefesini özetleyen hikmetli sözler, ya kısa ifadeli aforizmalar şeklinde –‘Annemin yüzü milletimin yüzüdür’de olduğu gibi- ya da tam bir sembolik hikâye biçiminde –“*el-Benefsecetu't-Ṭamûh/İhtiraslı Menekşe*”de olduğu gibi- ortaya çıkmıştır.⁶³⁹

F. Cubrân ve Düzyazı Şiiri

Arap şiir ritmini kemiyetten keyfiyete (şekilden manaya) taşıma çabalarında Cubrân ve Emîn er-Reyhânî'nin tartışılmaz bir rolü bulunmaktadır.⁶⁴⁰ Cubrân ve Emîn er-Reyhânî vezne dayalı şiir anlayışını kaldırıp yerine vezni ve kafiyesi olmayan, şiirsel bir olguyu nesir diliyle anlatan yepyeni bir tarz ortaya koymayı denemişlerdir.⁶⁴¹ Manzum kaside ile düz yazı şeklindeki kasideyi birbirinden ayırmağa, şiire teorik ve pratik açıdan yeni bir anlayışla yaklaşmaya çalışan Cubrân, bu konuda özellikle, Mısır'da 1905 yılından itibaren yayınlanan “*el-Hilâl*” dergisinin editörü Curcî Zeydân'dan (1861-1914) destek ve teşvik görmüştür.⁶⁴²

⁶³⁵ Hâvî, Hâlîl, *Cubrân Hâlîl Cubrân*, s. 297.

⁶³⁶ Cubrân, *el-Bedâi' ve't-Ṭarâif*, s. 229-230.

⁶³⁷ Duma'da (Lübnan) dünyaya geldi. Beyrut Amerikan Üniversitesinde hukuk tahsili gördü. Newyork'da “*el-Hâlidât*” adında aylık bir dergi çıkardı. 1936 senesinde Newyork'daki bir Ortodoks kilisesine piskopos olarak atandı. “Oku ve Düşün”, “Başarının Basamakları” ve “Üç Din Mütefekkeri” adlı eserleri kaleme almış, aynı zamanda birçok İngilizce kitabı Arapça'ya çevirmiştir.

⁶³⁸ Hâvî, Hâlîl, *Cubrân Hâlîl Cubrân*, s. 297.

⁶³⁹ Cubrân, *el-ʿAvâşif*, s. 243.

⁶⁴⁰ el-Ceyyûsî, Selmâ el-Ḥaḍrâ, *el-İtticâhât ve'l-Ḥarakât fi'ş-Şifri'l-ʿArabiyyi'l-Ḥadîs*, (Terc: ʿAbdu'l-Vâhid Lu'lue), Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-ʿArabiyye, Beyrut, 2001, s. 122.

⁶⁴¹ er-Râvî, Hâriş Ṭahâ, *Emîn er-Reyhânî Cevânibu Şaḥşiyetihî ve Eşeruhû fi Nahḍati'l-ʿArab*, Dâru Reyhânî li't-Ṭibâ'a ve'n-Neşr, Beyrut, ts., s. 41-42. Ayrıca bkz., Moreh, Shmuel, *Studies İn Modern Arabic Prose And Poetry*, s. 10.

⁶⁴² el-ʿAzma, age, s. 56-57.

Cubrān, hikāye, öykü, roman, makale, küçük tiyatro türünde eserler vermesine rağmen insanla, hayatla, dille ve medeniyetle olan uğraşısında hep şair duruşunu tercih etmiştir.⁶⁴³ Kaside yazımına önem verdiği kadar nesir türünde yazmayı da ihmal etmemiş, “*el-Mevākib*” adlı manzum eserini kaleme almadan önce de “*Dem‘a ve İbtisāme*” ve “*el-‘Avāşif*”⁶⁴⁴ nesir türünde kasideler olarak kaleme almıştır.⁶⁴⁵

Ancak nesir türü kaside, Cubrān’ın söz konusu iki eseri ile sınırlı kalmıştır. Zira vezinli Arap şiiri, Arap toplumuna tesiri yönünden hep ilk sırada yer almıştır. Bunun izah edilebilir bir sebebi de vardır: Şiiri ve edebiyatı okuyarak değil de dinleyerek öğrenenler, vezinli şiiri her zaman daha cazip ve belenmesi açısından daha kolay bulmuşlardır. Halbuki Cubrān’ın kaleme aldığı nesir türü kasideler, işitme değil görsel yönden hafızaya tesir etmektedir. Bu nedenle, eski Arap şiirinin ses değerindeki gelişme bunda söz konusu olmamıştır.⁶⁴⁶

Cubrān’ın ‘şiirin nesir diliyle ifadesi’ yönündeki çabaları, -bir başka ifadeyle bir edebî türü başka bir edebî türe katma girişimi- edebî türlerin birbirlerini beslemesi için ortaya konan bir faaliyet olarak görülebilir. Bu sayede ortaya çıkan yeni tür, kasideyi hikāyeye, hikāyeyi de kasideye açar; şiiri, klasik türlerin taklidi olmaktan kurtarır; modern insana, içinde yaşadığı çağa ve insanî çabalara uygun modern yazı tarzları geliştirmesi konusunda cesaret verir. Cubrān’ın düşünce ve tasavvurlarındaki yenilikçilik, onun edebiyatına ve kültürüne bir bütün olarak damgasını vurmuş, şiiriyle nesri, sanatıyla yazısı ve yazısıyla resmi arasında şaşırtıcı bir tedahül yaratmıştır.

Cubrān, yazılarında, şekle olduğu kadar içeriğe de önem vermiş, bu yönüyle çağdaşlarından belirgin biçimde ayrılmıştır. Zira pek çok edebiyatçının aksine, Cubrān’da, vizyon, tutum, şekil ve ifade oldukça yeni sayılır.

⁶⁴³ Moreh, Shmuel, *Studies In Modern Arabic Prose And Poetry*, s. 21.

⁶⁴⁴ Eser “*el-Mevākib*”den bir yıl sonra yayınlanmasına rağmen içindeki yazılar 1912 ile 1918 yılları arasında kaleme aldığı yazılarını içermektedir.

⁶⁴⁵ جاء الربيع و تكلمت الطبيعة بالسنة السواقي ففرحت القلب. و ابتسمت بشفاها الأزهار فأسعدت النفس. ثم غضبت و دكت المدينة فأنست الإنسان عذوبة كلماتها و رقة ابتساماتها. قوة عمياء مخيفة نقضت بساعة ما أقامته الأجيال.
“İlkbahar geldi ve Doğa derelerin ve ırmakların diliyle konuşmaya başladı ve gönlü mutlulukla doldurdu. Ve çiçeklerin dudaklarında gülümseyip, ruhu sevindirdi. Sonra Doğa öfkeyi büyüttü ve güzel şehri hiddetle doldurdu ve insanlara sözlerinin tatlılığını ve gülümseyişinin duyarlılığını unutturdu. Çağlar boyu yapılanları bir anda yok eden kör ve korkunç bir güç oluştu.” Cubrān Halil Cubrān, *Bir Damla Yaş ve Bir Gülümseyiş – Lazarus ve Sevgilisi*, (çev. Feyza Karagöz), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 90.

⁶⁴⁶ Son zamanlarda bazı rahipler ve besteciler, bu türü musikili olarak seslendirmiş, böylece nesir türü kaside için musikisi alanında kısmen de olsa yeni alternatifler belirlemiştir.

Cubrān, sadece şiirle nesir arasındaki duvarların değil, yanı sıra diğer edebî türler arasındaki duvarların da ortadan kaldırılmasını savunmuş; bu anlamda insan tecrübesinin ve yaratıcılığının şekle ve türe kurban edilmemesi gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. Ona göre edebî tür ve şekil, insanın sınır tanımayan deha ve kabiliyetinin zindanı olmamalıdır.

Cubrān'ın yerleştirmeye çalıştığı bu yeni tarz, özellikle şiir türü ile nesir türü arasındaki tipik ayırımları ortadan kaldırdığı için eleştirmenler tarafından tenkit edilmiştir.

G. Cubrān'da Edebî Türler

Bir edebiyatçının, düşüncelerini ortaya koymada kendisine en uygun kalıbı özgürce seçmesi, ancak bunu yaparken taklide de yönelmemesi gerektiğini savunan Cubrān, yenilikçi düşüncelerini, tasavvurlarını ve mesajını ortaya koyarken; makale, uzun hikâye, öykü, roman, tiyatro, kısa hikâye, mesel, hikmet, vaaz, manzum ve nesir türü şiir gibi pek çok farklı edebî tür kullanmıştır.⁶⁴⁷ Bununla birlikte Cubrān, edebî türü özgürce seçerken, bir yandan da topluma yarar getirecek soyut bir hakikatin bulunmasını gerekli görmektedir.

Cubrān'ın, sahip olduğu görüşleri anlatmak için edebî türleri kullanan bir reformist olduğu yönünde iddialar varsa da, Cubrān bu iddiaların ötesinde, reformist görüşleriyle sanatsal edebî becerisi arasında hassas bir denge kurmayı başarmış bir yazar olarak çıkmaktadır karşımıza.

Fikirlerini aktarmak üzere ister öykü, ister hikâye, isterse roman kaleme alsın, Cubrān'ın, sanatsal eserlerinde peyderpey olgunluğa ulaştığı gözlemlenmektedir. Muhammet Hüseyin Heykel'in "Zeynep" adlı romanı hariç tutulursa, Cubrān'ın "el-Ecnihatu'l-Mutekessira" adlı eserini Arapça'da aşk romanı türünün ilk örneği kabul etmek mümkün görünmektedir.

Şimdi sırasıyla, Cubrān'ın başvurduğu edebî türler üzerinde durulacaktır.

1. Uzun Hikâye

Cubrān'ın uzun hikâye olarak kaleme aldığı tek eseri "el-Ecnihatu'l-Mutekessira"dır. Mektuplarından birinde, annesiyle aralarında geçen bir diyalog, bu eserin ismine ilham kaynağı olmuştur. Annesine "Ben meleğim" dediğinde, o da ona "Ama kanatların kırık" demiştir.⁶⁴⁸

Cubrān'ın bu eserindeki üslubu dil açısından oldukça yumuşak, lafızları kulakta hoş hisler uyandıracak şekilde melodiktir. Hikâyenin kahramanları kendi duygu dünyalarını

⁶⁴⁷ el-Ceyyüsi, Selmā el-Ḥadrā, *el-İtticāhāt ve'l-Ḥarakāt fi'ş-Şi'r'i'l-ʿArabīyyi'l-Ḥadīṣ*, s. 130.

⁶⁴⁸ Bkz. Cebr, *Cubrān Ḥalīl Cubrān*, s. 14.

anlatabilecek biçimde gayet iyi tasvir edilmiştir. Bu, okuyucuda düşünme ve harekete geçme duygusu meydana getirmektedir. Sevgi, bütün canlıların hissedeceği canlı bir tasavvura dönüşmekte ve tasvirler, hayalle karışık bir şekilde peş peşe birbirini izlemektedir.

Ancak kadının özgürlüğü ve bazı din adamlarının despotça tavırları hususundaki sosyal içerikli eleştiri, okuyucuyu, yüksek tempolu duygusal bir atmosferden fikrî, sosyal bir atmosfere taşımak istediğinde, zaman zaman hikâyenin akıcılığını bozmaktadır.⁶⁴⁹ O nedenle, fikirlerin ve duyguların ifade edilmesinde tam bir süreklilik sağlanamamış, sevgi cümlecikleri yer yer isyan ve özgürlük nutukları ile ister istemez kesintiye uğramıştır.

Bütün bunlara rağmen eser, uzun bir dönem gençlerin en çok ilgi gösterdikleri hikâyeler arasında yer almıştır.⁶⁵⁰

2. Öykü

Cubrân, inandığı felsefî ve sosyal düşünceleri okurlarıyla paylaşmak üzere, Şark toplumundaki mazlum halkın ve fakir sınıfın trajik yaşamlarını ortaya koyduğu öykü tarzını da kullanmıştır. “*Arâisu'l-Murûc*”da yer alan üç öyküde sosyal ve felsefî düşüncelerini dile getiren Cubrân, “*Ramâdu'l-Ecyâl ve'n-Nâru'l-Halide*”de reenkarnasyon hakkındaki bakış açısını özetlemiş, “*Yûhannâ el-Mecnûn*”da din adamlarının ve kilisenin sert bir eleştirisini yapmış, “*Mârtâ el-Bâniyye*”de ise kimsesiz insanların dramatik yaşam tarzlarının gerçekçi tasvirlerine yer vermiştir.⁶⁵¹

“*el-Ervâhu'l-Mutemerride*” adlı eserde dört öykü bulunmaktadır: “*Verde el-Hânî*”, “*Şurâhu'l-Kubûr*”, “*Mağca'u'l-Ârûs*”, “*Halîl el-Kâfir*”. Cubrân, daha önce “*el-Ecnihatu'l-Mutekessira*” adlı eserinde ele aldığı felsefî içerikli sosyal konulara burada da değinmiştir.⁶⁵²

Cubrân'ın, devrimci kişiliği ve ahlâkî-sosyal yönlendirmeleri sebebiyle, sürekli olarak Şark insanının hayatını temelinden değiştirecek yenilikçi düşünceleri aktarmayı hedeflediği öykülerinde başarılı olduğu pek söylenemez. Zira Cubrân, ilgiliye doğrudan hitap cümleleri yönelmek, sosyal reform hedeflerini maddeler halinde sıralamak suretiyle öykünün dokusunu

⁶⁴⁹ Cubrân Halîl Cubrân, *Kırık Kanatlar*, (çev. Feyza Karagöz), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2000, s.52-64.

⁶⁵⁰ Halîd, Ğassân, *Cubrân fi Şahsiyyetih ve Edebih*, s. 55.

⁶⁵¹ Cubrân Halîl Cubrân, *Vadinin Perileri*, (çev. Barkın Karşlı), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 9-90.

⁶⁵² el-Mısrî, 'Alî, *Ķabes min Şihâbi Cubrân*, s. 633-65.

bir yerde iyice örselemiştir. Öykü alanındaki bu teknik kusurlarına rağmen, Cubrân'ın bu eserleri Arap Dünyasında yeni neslin ilgisini hala çekebilmektedir.⁶⁵³

3. Kısa Hikâye

Cubrân'ın duygu ve düşüncelerini aktarmada kullandığı bir diğer yazı türü de, bir veya birkaç sayfalık anlatılardan oluşan 'kısa hikâye' türüdür. Hikâyelerin konusunu, pek çok kimseye göre fazla bir değeri olmayan küçük olaylar teşkil etse de; zengin insanî hislerinde, geniş tasavvur ve gözlemlerinde Cubrân'a ortak olabilenler için bunlar oldukça önemli, hatta şaheser bile sayılabilir.⁶⁵⁴

Cubrân'ın hayal gücüyle oluşturulan ve boyutları yine Cubrân tarafından tayin edilen kısa hikâyelerin sonunda, siyasî, sosyal ve ahlâkî açıdan son derece önemli insanî meseleler ortaya çıkmaktadır. Anlatılmak istenen konu veya olay, teşbihler yoluyla ifade edilmeye çalışılmıştır. Örneğin "*el-Eḡrâsu'l-Musevvese*"⁶⁵⁵ adlı hikâyede bir hasta, diş ağrısı şikayetiyle doktora giderek dişini tedavi ettirir. Ne var ki sancı, birkaç gün sonra yeniden nükseder. Bu sefer hasta dişini çektirir ve tamamen rahata kavuşur. Cubrân'a göre, bu süreç ve yapılan işlem Şark toplumuna da aynen uygulanmalıdır. Zira varlıklı birçok insanın köşklerinde, mahkemelerde, okullarda acı veren pek çok diş bulunmaktadır ve toplum ancak bu çürük yapılar tamamen temizlendikten sonra huzura kavuşabilecektir.⁶⁵⁶

Cubrân, toplumu ıslah projesinde etkili olmak için, hikâyelerine pek çok eleştiri, hikmetli söz, öğüt, tasvir ve düşünce serpiştirmiştir. İnsanlara, her zaman ve her yerde fayda sağlayacak temel prensipler kazandırmaya çalışırken, daha ziyade güncel olaylardan beslenen canlı tecrübelerle dayanmıştır.

4. Mesel (İbret Alınacak Öykü)

Cubrân, insanların anlamakta zorlanabilecekleri bazı soyut hakikatleri ifade etmek üzere pek çok hikâyesine çarpıcı meseller⁶⁵⁷ koymuştur. Cubrân'ın pek çok eserinde, özellikle de "*The*

⁶⁵³ Hâlid, Ḡassân, age, s. 58.

⁶⁵⁴ Hâlid, Ḡassân, age, s. 59.

⁶⁵⁵ Bkz. Cubrân, *el-ʿAvâşif*, s. 126.

⁶⁵⁶ Cubrân Hâlîl Cubrân, *Fırtınalar*, (türk. Ahmet Murat Özel), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1997, s. 71-73.

⁶⁵⁷ Arapça bir kelimedir. Mecaz ve teşbih yoluyla yapılan ve genellikle pratik ya da ahlâkî bir ders vermeye yönelik kıyaslamaları ifade eder. Özellikle hayvan ve insan arasında yapılan teşbihler "meseller" faslında önemli bir yer tutmaktadır. Ancak, mesel, bundan ibaret değildir kuşkusuz. Cansız nesnelere, düşsel yaratıklar, tanrılar ya da insanlar arasındaki ilişkiler de sıkça işlenen konulardır.

Madman”, “*The Forerunner*” ve “*The Wanderer*” adlı eserlerinde çok sayıda mesel bulunmaktadır. “*The Madman*”da, çeşitli konulara dair, kısa, veciz, zekice düşünülmüş, okuyucuyu âdeta sarsan, ilgisini insan davranışının gizemli labirentine, siyasete, ahlaka ve sevgiye yönelten pek çok meseller bulunmaktadır.

Okuyucu bu meselleri okuduktan sonra, pek çok hikmetli şeyi, yorumu, pratik hayatın gizemlerini öğrendiğini hisseder. Kendisini ve diğer insanları anlamada olağanüstü bir yeti kazanır. Örneğin “*el-‘Adāle*”⁶⁵⁸ adlı meselde insanlar arasındaki adaletten ne kadar sapmalar olduğunu ve adalet adına hâkimlerin ne zulümler işlediğini gözler önüne sermek için ironik bir üslupla şu olay hikâye edilir:

Bir hırsız, hâkim huzurunda şöyle bir itirafta bulunur: Bu şahıs, karanlık bir gecede, kuyumcu dükkanını soymak üzere yola çıkar. Ancak kuyumcu yerine yanlışlıkla dokuma atölyesine girer ve gözünü dokuma tezgahına çarparak kör eder. Hakkını aramak üzere dokumacıya gelir, birlikte hâkime giderler. Hâkim, kısas gereği dokumacının da gözünün çıkarılmasına karar verir. Fakat dokumacı hâkimden ricada bulunur ve kendi gözü yerine, işini yapmak için iki göze ihtiyacı olmayan kunduracı komşusunun gözünün çıkarılmasını talep eder. Bunun üzerine kunduracının gözü çıkarılır ve adalet gerçekleşmiş olur!⁶⁵⁹

Cubrân, kaleme aldığı mesellerle, okuyucudaki iyilik dürtülerini harekete geçirmeyi ve ondaki noksanlıkları gidermek suretiyle kemale yaklaştırmayı hedeflemektedir.

5. Fikir Yazıları

Cubrân’ın pek çok kitabında, özellikle de “*Dem‘a ve İbtisāme*” ve “*el-‘Avāşif*” adlı eserlerinde bu tarz makalelere rastlamak mümkündür. Bunlar, felsefî yönü ağır basan, hayalî, duygusal münacaat şeklinde kaleme alınmış yazılardır.⁶⁶⁰ Bu yazılarında Cubrân, geçmişin sahte bağlarından kurtularak yeniden dirilişe ve yenilenmeye olan ümitlerini haykırmaktadır. Bazen bu makaleler, uzaktan da olsa, ıslah konularıyla bağlantısı olan tali konulara da temas etmektedir. Bu makaleler bazan lirik bir fısıltı (Necvâ) türünde,⁶⁶¹ bazen içe dönük düşünce⁶⁶²

⁶⁵⁸ Cubrân, *el-Mecnûn*, s. 43.

⁶⁵⁹ Cubrân Hâfîl Cubrân, *Deli*, (çev. Kriton Dinçmen), Yön Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 23-24.

⁶⁶⁰ el-Mıṣrî, ‘Alî, *Ḳabes min Şihâbi Cubrân*, s. 72-73.

⁶⁶¹ Cubrân, *el-‘Avāşif*, “Eyyuhe’l-Leyl”, s. 62.

⁶⁶² Cubrân, *Dem‘a ve İbtisāme*, “Yevme Mevlidî”, s. 168.

mahiyetinde, bazense romantik yönü ağır basan melodik bir fısıltı şeklinde ortaya çıkmaktadır.⁶⁶³

6. Hikmet ve Öğüt

Cubrân'ın düşüncelerini ifade etmede en çok tercih ettiği edebî kalıplar hikmet ve öğüt türüdür. Cubrân, kendi düşünce ve eğilimlerinin en açık şekilde dile getirebileceği türün bu olduğuna, ve insanların da hikmete bu kanaldan daha kolay ulaşabileceğine inanmıştır. Cubrân, “*el-Mevākib*” adlı eserindeki şiirleri bu tarzda yazmış, onu, insan davranışının eleştirisini yapan ve insanı hayra çağıran hikmet parçalarıyla süslemiştir.

“*Sand and Foam/Raml ve Zebed*”, Cubrân'ın hayat hakkındaki tecrübe birikiminin hikmetli sözler aracılığı ile aktarıldığı bir eserdir. Bu eserinde Cubrân, insan cevheri konusunda şöyle demektedir: “Dün kendimi hayatın küresinde uyumsuzca dolaşan bir zerre olarak düşünürdüm. Bugün ise kesin olarak biliyorum ki ben kendim bir küreyim ve tüm hayat uyumlu zerrelere bende devinmekte.”⁶⁶⁴ Unutma olgusunu açıklarken özgürlüğe olan tutkusunu da unutmamaktadır: “Unutkanlık özgürlüğün bir diğer adıdır.”⁶⁶⁵

Cubrân “*The Prophet*”, “*The Earth Gods*” ve “*The Garden of The Prophet*” adlı eserlerinde, kainat ve insan konusunda ulaştığı fikrî aydınlığı, Tevrat'ın irşatları şeklinde, İncil edasıyla ve peygamber arzusıyla dile getirmiştir. Hitap üslubunu tehdit, kınama ve azarlama için kullandığı gibi, bazen nida ve teşvik için de kullanmıştır.

H. Cubrân'ın Edebiyatında Semboller

Cubrân, duyu organlarını, aklını, hayalini ve beyan sanatını iyi kullanmak suretiyle, bilinçaltı dilinin sembollerini, dinî motifleri ve mitleri mükemmel biçimde işlemiş ve bilinçaltıyla kurulan diyalogdaki hünerini ortaya koymuştur.

Bu sembol, dinî motif ve mitlerden her biri, -tıpkı çocukluk dönemi hikâyeleri gibi-bilinçaltında varolan derin insanî duygulardan kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi her insanın derinliklerinde çocukluk dönemine ait izler ve hatıralar vardır ve ıstırap anlarında yitirilen dengeyi yeniden sağlamak üzere kişi, bunlara müracaat eder ve tekrar kendisiyle barışır.

⁶⁶³ Cubrân, *el-‘Avāşif*, “Māte Ehlī”, s. 143.

⁶⁶⁴ Cubrân Halîl Cubrân, *Kum ve Köpük*, (çev. Feyza Karagöz), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 8.

⁶⁶⁵ Cubrân, *Raml ve Zebed*, s. 30.

Dilleri, ırkları ve medeniyetleri ne kadar farklı olursa olsun, insanlar arasında ortak semboller, dinî motifler ve mitler her zaman varolagelmıştır. Bunlar bir bütün halinde, önce kalıtımın etkisiyle daha sonra da gelenekler yoluyla insan beyninin beslendiği verimli, toplumsal, zihnî bir kaynak teşkil etmektedir. İşte Cubrân'ın da aynı şekilde bu evrensel semboller kaynağından beslendiğini söylemek mümkündür.⁶⁶⁶

Bu sembollerden ilki Güneş (ateş, ışık, doğuş, batış, ruhî parlama), ikincisi su (deniz, dalgalar, sis, yağmur, çiy), üçüncüsü rüzgar (fırtına, meltem), dördüncüsü ise Yeryüzü (toprak, verim, diriliş) tir.

Cubrân çocukluğundan beri eski dinlere, onların sırlarına ve ritüellerine, mitlere, sembollere ve onların anlamlarına hep ilgi duymuştu. Hem Arapça ve İngilizce eserlerinde, hem de çizmiş olduğu resimlerde bunların yansımaları görmek mümkündür.⁶⁶⁷ Cubrân, yukarıda saydığımız başlıca sembollerle de yetinmemiş, -dünyada hâkim olan üslupçuluğa bağlı olarak değil, kendi şiirsel mizacına göre- bunların dışındaki bir takım sembollere de yer vermiştir. Bir sembolün, pek çok delaleti olmakla birlikte, burada, genelde baskın olan anlamı üzerinde durulacaktır.

Aşağıda detaylı olarak anlatılacak olan temel semboller, Tanrı'nın gizemli kudretinin üzerinde yansıdığı tabiatın güçlerini simgelemektedir. Güneş maddî ve manevî yönüyle ışığın kaynağı; deniz, nehirlerin bulunduğu yer, hayatın esası olan suyun kaynağı; rüzgar, yıkan, dağıtan, taşıyan ve yok eden mutlak bir güç; yeryüzü ise canlı varlıkların yurdu ve yetiştiği bir mekandır.

Şimdi Cubrân'ın çok sık olarak kullandığı sembollerden bazılarını ayrıntılı bir şekilde ele alalım:

1. Güneş

Eski doğu dinlerine göre Güneş; hayat veren, ölüleri diriltten ve kainatı yönlendiren kudrettir. O, dünyanın nuru, gökyüzünün ve yeryüzünün ışığı, karanlığı kovan, gece ile gündüzü düzenleyen kudret ve adalet tanrıçasıdır. Onun ışığı, karanlığı delip geçer ve kötülükleri ortaya çıkarır. Babil ve Asur dinlerine göre Tanrı Güneş, bir tepsi biçiminde doğudan iki dağın arasından çıkar, yeryüzü ufkundan semaya doğru yükselir.

⁶⁶⁶ Cebr, Cemil, *Cubrân fî 'Aşrihî ve 'Aşarih*, s. 138.

⁶⁶⁷ Adünis, *eş-Şābit ve 'l-Mutehavvil*, c. IV, s. 188. Ayrıca bkz. Ya'qūb, Emīl Bedīf, age, s. 154-155.

Güneş Hammurabi kanunlarına da ilham kaynağı olmuştur. O canlıları idare eden, yerin ve göğün en büyük hâkimidir. Efsaneye göre Buda'nın kökeni güneştir. Mısır'da Güneş'e tapmak o derece yaygın hale gelmişti ki onun ışınları tek bir dinin simgesi haline gelmişti. Yunanlılarda da bu inanç hâkimdi ve Apollo'nun bizzat kendisi güneş tanrısıydı. Hıristiyanlıkta ise Güneş'in manevî bir önemi vardır: Işığın çocukları kurtuluş yolunda yürürler. Vahiy nurdur, ışığın melekleri karanlığın şeytanlarını kovmaktadır.

Cubrân'a gelince, manevî ışık Cubrân'ı da içinde bulunduğu zafiyetten kurtarmış ve onu kurtuluş yoluna, ermişlik yoluna ulaştırmıştır: “Ey fecir, ey uyanıklıkla parlayan ışık, ey sonsuzluklarla dolup taşan başlangıç, ey hedefe doğru yol alan çağ, ey kendisine kendisiyle vefakarlık yapan vaat, seni ezelden beri gözlüyorum. Bu karanlık geceler aydınlanıncaya kadar her gece seni gözleyeceğim ve yolcularla birlikte gideceğim. Başlangıçtan beri hayalim nuru arzuluyor. Fakat hayatım, karanlıkta seni arzulayan diğer binlerce zayıf insanınki gibi. Başlangıçtan beri damarlarım toprağın karanlığına sabitlenmiş. Fakat onlar gündüzün sevincine doğru dallanıp budaklanmayı arzuluyorlar.”⁶⁶⁸

Cubrân'ın yazılarında güneşin, kaynaklarından bir kısmına yukarıda işaret ettiğimiz çeşitli delaletleri vardır. Güneş, tabiatın birliğinde başlangıç ve son, ışıklarında hayatın nefesi, gelişme ve verimlilik gücüdür. Tanrı bile güneşin karşısında gelişir: “Ben senin yeryüzündeki köklerinim, sen benim gökteki çiçeğimsin, birlikte güneşin karşısında büyürüz”⁶⁶⁹. İşte “Deli” tanrıyla böyle konuşmaktadır. Güneş ışığın, yani hakikat, adalet ve aydınlığın kaynağı, hatta hakikate giden en büyük yoldur. Yüce Zat'a, ilâhî zata, yüce anaya giden yoldur: “Kuşkusuz sizin ilâhî zatınız Güneş gibidir, büyük deniz gibidir”⁶⁷⁰

Sert kabuk meyveyi örtmektedir. Bu nedenle, meyvenin kalbini aydınlığa çıkarmak için kabuğunu parçalamak gerekir. Yeryüzü karanlık, gökyüzü güneştir. Fakat yer ve güneş başlangıçtır. Güneş ve yer en büyüktür ve sonsuza değin başlangıç olarak kalacaklardır.⁶⁷¹

Kötüler güneşten korkarlar. Güneş ışığının karşısında durduklarında ona sırtını dönerek sadece gölgelerine bakar ve gölgenin kaynağının Güneş olduğunu sanırlar. Halbuki bu gölgeler, onların kendi mukaddes şeriatlerinden ibarettir. Ancak adil ve güçlü olanlar sadece güneşe göz kapaklarını kırpmadan bakabilirler.

⁶⁶⁸ Cebr, age, s. 140.

⁶⁶⁹ Cubrân, *el-Mecnûn*, s. 30.

⁶⁷⁰ Cubrân, *en-Nebî*, s. 89.

⁶⁷¹ Cubrân, *es-Sâbık*, s. 24.

Işık ışığı takip eder. Gölge ortadan kalktığında ışığın izi de ortadan kaybolur. Parlayan ışık başka bir ışığın gölgesi olur. O daimi hareketin kaynağıdır.⁶⁷²

2. *Deniz ve Rüzgar*

Deniz sonsuzluk, ana ve en yüce zattır⁶⁷³: “Nehir denize ulaştı ve yüce annenin evladını yeniden bağrına basma fırsatı eline geçti”. Yüce deniz bütün nehirleri kucaklamaktadır. Sis yağmur damlasına dönüşüyor ve nehir oluyor, sürekli olarak bu ebedî dönüş sınırsız damlanın sınırsız okyanusa dönüşü şeklinde tekrar edip duruyor.

Cubrān, ruhunun derinliklerindeki denizi, sonsuzluk fezasında kendisiyle dolaşacağı yoğun bir sise dönüştürmeği çok arzulamıştır. Deniz ezeli hakikat yoludur. Bu yolda gemiler yeryüzünü aşarak ufuklara doğru yol alır. Rüzgar ise bu gemiyi hareket ettirir. Hayat da rüzgarla birlikte akıp gider. Şiddetle estiğinde ve gemilerin yelkenleri hareket ettiğinde hiçlişe götürebileceği gibi kurtuluşa da götürebilir.⁶⁷⁴

“Biz tuhaf bir bitkinin tohumlarıyız. Bizim kemale ermimizde gönüllerimizin gelişmesi vardır. Bize, bizi yeryüzünde birbirimizden ayıracak rüzgar nimeti bağışlandı.” İnsanın ölmesi, rüzgar karşısında çıplak durmasından ve güneş karşısında erimesinden daha fazla bir şey midir? Sizin hakikatınızı temsil eden gizli zat, dağların tepesinde oturmakta ve rüzgarla dolaşmaktadır. O (rüzgar) insanın kaderini belirleyen, sisi dağıtan köpüğü gideren mutlak kudret sahibidir. Fakat deniz ve sahil sonsuza kadar bakidir.⁶⁷⁵

3. *Sis (Pus)*

Sis, her ne kadar onu deniz meydana getirse ve Güneş eritse bile, varlığın mayası olması cihetiyle bir sembol olarak onlardan ayrıdır. Pus (nebula) eşyanın sonu değil başlangıcıdır. “Hayatın ve bütün canlıların önce billur değil pus olduğu tasavvur edilmektedir. Kim bilir, belki de billur, donmuş sistir. O, görülen ve görülmeyen her şeyi örter. el-Miṭra, el-Muştafā'nın gemisini siste gözden kayboluncaya kadar bakışlarıyla uğurlamıştır. Bir defasında

⁶⁷² Cebr, age, s. 141.

⁶⁷³ Cubrān, *en-Nebī*, s. 45.

⁶⁷⁴ Cubrān Ḥalīl Cubrān, *Ermış*, 2. baskı, (çev. Aytunç Altındal), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 13-16.

⁶⁷⁵ Cubrān, *Raml ve Zebed*, s. 25.

ellerimi sisle doldurdum ve sonra açtım bir de ne göreyim sis kurt oluvermiş. Ellerimi tekrar kapadım. Açtığımda sisten başka bir şey göremedim”⁶⁷⁶.

“Gün doğarken tarlalarda küçük çiy damlaları bırakarak yeryüzünden ayrılan sis, gökyüzünde bir araya gelip yeryüzüne bol yağmur olarak inmek için bulutları meydana getirir. İşte ben sizin aranızda bu sis gibiyim.”⁶⁷⁷ Sis, sürekli değişim geçiren varlığın ham maddesidir.

Cubrân, buraya kadar işaret ettiğimiz sembollerin dışında; gemi, yelken, orman, ney, rakam, süt, bal, incir, ağaç, dağ, şarap, tapınak ve benzeri daha bir çok sembol de kullanmıştır. Bu sembollerin büyük bir kısmı ya Kitab-ı Mukaddes’ten veya Kur’an-ı Kerim’den alınmıştır. Cubrân, yazı ve şiirlerinde, romantik şiirde yaygın olarak atıfta bulunulan Adonis ve Aşterot gibi mitolojik sembollere de değinmiştir.⁶⁷⁸

İ. Filozof Şair Olarak Cubrân

Terim olarak felsefe, beşerî meseleleri ve hayata dair sorunları ele alan, onları fikrî bir sistem dâhilinde belirli temellere dayandırmaya çalışan bir Tanrı ve ruh bilimidir. Felsefi ekolse, özel bir kurallar manzumesine sahip olan, ortaya koyduğu kurallarla; kainatı, insanı ve Tanrı’yı açıklama iddiasında olan bir düşünce akımıdır.

Eğer Cubrân’ın yazılarına bu perspektiften bakacak olursak, Cubrân’ın yazılarında bilinen manada felsefi bir ekol bulmak pek mümkün olmaz. Bu düşünceler olsa olsa, hayat, hayat felsefesi gibi konularda Cubrân’ın kendine özgü yöntemlerle ulaştığı olduğu felsefi düşüncelerdir.⁶⁷⁹ Cubrân’da Tanrı, insan, kainat, tabiat, hürriyet ve sevgi, seçmecilik özelliğinin hâkim olduğu şiirsel bir çerçeve içerisinde farklı pek çok düşünceye dayanmaktadır. Bu düşünceler, ideal bir toplumda, yeryüzü ile gökyüzünü birleştiren ideal bir insan yaratmayı hedeflemektedir.⁶⁸⁰

Cubrân, fikrî gelişimi esnasında, kendine ait özel tecrübeler edinerek pek çok merhaleden geçmiştir. Bu merhalelerin en belirgin olanları romantizm ve işrakiye, daha sonra da Nietzsche’nin etkisinde kaldığı dönemdir, ki bu döneme hayırla şerrin mücadelesi ve ‘daima üstün olma ilkesi’ damgasını vurmuştur. Bu dönem aynı zamanda, Cubrân’ı, hayatla tabiatı iyimser panteizm sahasında yeniden bir araya getirmeye sevk eden kriz dönemidir. Bu

⁶⁷⁶ Cubrân, age, s. 25-26.

⁶⁷⁷ Gibran, Kahlil, *The Prophet*, William Heinemann Ltd, London, 1973, s. 101.

⁶⁷⁸ Cebr, age, s. 142.

⁶⁷⁹ Hanî, Riyâd, *Ehâdîs ‘an Cubrân*, s. 113.

⁶⁸⁰ Cebr, age, s. 151.

merhaleyi ermişlik dönemi; daha sonra da deliden haberciye, haberciden ermişe, oradan da insanoglu İsa'ya doğru giden merhaleler izlemektedir. Cubrân'ın bu dönemlerde değindiği en önemli konular tabiat, ve onun Tanrı'yla ve insanla olan ilişkisi oluşturmaktadır.

1. Tabiat

Cubrân'ın düşüncesinde tabiatın önemli bir yeri vardır. Konusu ister maddî olsun ister manevî, Cubrân, hemen her bağlamda tabiat ve tabiat unsurlarından ilham almıştır. Söz konusu unsurlar genelde, çocukluk anılarıyla iç içe olduğu Lübnan tabiatına aittir.

Cubrân, Amerika'dayken bile, kendi memleketinin tabiat unsurlarına hasret duymuş, sürekli olarak sedir ağaçlarının yaprak hışırtıları, ney sesine eşlik eden derenin şırıltısıyla birlikte kulağında yankılanıp durmuştur.⁶⁸¹ Nergis ve papatya kokuları hayalinde tütüp, rengarenk meyveler hayal aleminde resmî geçit yapmıştır. İşte bu güzel kokuların, nağmelerin, renk cümbüşünün senfonisi, bir yerde Cubrân'ın sürgün hayatındaki kayıp cennetin de hayalini oluşturmuştur.⁶⁸²

Cubrân Amerika'dan Lübnan'daki hayali sevgilisine seslenir ve onunla Lübnan'ın büyüleyici tabiat atmosferinde yaşarlar. O yapayalnızdır, geceyle konuşur ve boşuna uyumaya çalışır. Sevgilisi onun haykırışını duyar ve uyanır, ayaklarını çiy damlalarıyla ıslatarak yeşilliklerde dolaşır ve sabahı karşılayarak kendisine şöyle der: "Nergis ve zambak kokuları etrafa yayıldı ve yasemin kokusuyla sarmaş dolaş oldu. Sonra da sedir ağaçlarının mis kokulu nefesiyle karışarak meltem rüzgarıyla birlikte harabelerin üstünde dolaştı. Ruhu şefkatle doldurdu ve ona uçma özlemi verdi"⁶⁸³. "Sabah geldi, sevdiğim. Günün ağır eli uzandı kalabalık evlerin üstüne. Pencerelerden perdeler indi, kapılar ardına dek açıldı. Yorgun gözler ve sıkıntılı yüzler çıktı açığa ve sıkıntılarını umutsuz ruhlarından alıyorlar. Onların bedenlerinde ölüm oturuyor hayatla yan yana. Korkunun ve yoksulluğun gölgesi sinik görüntülerinin yanında dikiliyor. Sanki onlar zorla korkunç bir savaşa sürükleniyorlar. İşte caddeler aceleyle koşuşturan tamahkar insanlarla dolup taşı. Gökyüzü demir sesi, dolap gürültüsü, buhar sesine boğuldu. Şehir savaş alanına döndü, zengin fakiri eziyor, despot zengin zavallı işçinin emeğine göz dikiyor."⁶⁸⁴

⁶⁸¹ °Abbūd, Mārūn, *Edebu 'l-°Arab, Dāru'ş-Şakāfe*, Beyrut, 1960, s. 463.

⁶⁸² Cebr, age, s. 153.

⁶⁸³ Cubrân, *Dem°a ve İbtisāme*, s. 185.

⁶⁸⁴ Cubrân, age, s. 186.

Amerikan günlük yaşamının birer parçası haline gelen fabrika dumanları, insan kalabalıkları, dolar peşindeki amansız yarış, motor gürültüleri ve tekerlek üzerinde hareket eden her türlü medeniyet görüntüsü, kurşunî bir hava içinde kaybolduğu⁶⁸⁵ içindir ki, Cubrân, oradaki insanı, bir listedeki rakam veya devasa bir makinedeki vida kadar ehemmiyetsiz görmüş, bundan dolayı bir tepki olarak doğal güzelliklere, sadeliğe, açık havaya, temizliğe, en çok da doğup büyüdüğü Bişerrî'ye olan özlemini terennüm etmiştir: “Ben de Lübnan’ın kuzeyindeki o güzel bölgeyi anımsıyorum. Ne zaman gözlerimi kapasam, sihir ve heybet dolu o vadilerini, gökyüzüne doğru azametle yükselen dağlarını görür gibi oluyorum. Ve ne zaman kulaklarımı, içinde bulunduğum hayata kapasam nehirlerin o musikili sesini ve ağaç dallarının melodik hışırtısını duyuyorum.”⁶⁸⁶

Ülkesinin tabiatı eşsizdir. Çünkü o, gökyüzünün aynası, mukaddes tarihin ta kendisidir: Beyrut bahçelerindeki çiçekler, yerin göğe açıkladığı sırları andırıyor... Kokulu beyaz elbiselere bürünmüş badem ve elma ağaçları sanki tabiatın hayal ve şiirin çocuklarına gönderdiği beyaz gelinlik giymiş huriler gibi. Bahar, Lübnan sedirleriyle beraber Suleymân’ın ilâhilerini terennüm eden, fezada dolaşmakta olan peygamber ve kralların ruhlarına aşına Tanrı’nın ruhudur.

Cubrân için, kendi ülkesindeki mevsimler, oradaki hayat ve aşk hayatı da bambaşkadır. Bu nedenle Cubrân, sevgilisini ona davet etmektedir: “Gel sevgilim... Benimle birlikte yürü, uzak bahçelerdeki baharın ayak izlerini takip edelim... Asmalar uyanıp aşıklar gibi birbirlerine sarılmışlar... Gel! Nergis kadehlerinden yağmurun gözyaşlarından geriye kalanları içelim ve gönlümüzü kuşların melodileriyle dolduralım... Menekşenin gizlendiği şu kayanın yanına oturup birbirimize aşk öpücükleri konduralım... Yazın gel, cânım otları döşek, gökyüzünü ise yorgan edinelim... Vadi suyunun gece sohbetini dinleyelim. Sonbaharda gel sevgilim! Bak tabiatı uyku sarmış, uyanık oluşu nağmeli bir nihavent şarkıyla uğurlamakta... Kışın gel öp beni... Çünkü kar, öpücüğün hariç her şeyi örttü.”⁶⁸⁷

Hikâye ve öykü kahramanlarından her biri de, Cubrân’ın psikolojik durumuna ayna olmaktadır. Bu kahramanların aşkları, sevecen tabiatın bağrında ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, her şey sevmekte, aşktan bahsetmekte ve onu terennüm etmektedir: “O nehrin kıyısında, söğüt ve ceviz ağaçlarının gölgesinde, bir çiftçinin oğlu, akan suları huzur ve sükunet içinde tefekkür

⁶⁸⁵ “Tekerlek ve çark üzerinde seyreden bu medeniyete bakmaktan usandığında Lübnan ruhumla girdiğim bir mabeddür”, *el-Bedâ’i ve ‘İ-Tarâif*, “Lekum Lubnânukum ve lî Lubnânî”, s. 75.

⁶⁸⁶ Cebr, age, s. 154.

⁶⁸⁷ Cubrân, *Dem’a ve İbtisâme*, s. 35-38.

ediyordu. Bu genç, her şeyin aşkın diliyle konuştuğu kırlarda büyümüştü. O kırlar ki, dallar kucaklaşır, çiçekler birbirine uzanır ve kuşlar oynar.⁶⁸⁸

Cubrân'ın yaratıcı hayali, onun, Lübnan'daki mevcut siyasî problem ve sıkıntıları, çekişmeleri, mücadeleleri, tefrikaları, sınıfları, hizipleri, yalanı ve kanunları aşmış, tabiatın güzelliği ve bahsettiği huzur karşısında kendisini tam bir şair yapmıştır: “Gökyüzünün maviliğine doğru heybet ve azametle yükselen tepeler... Kenarlarında zil sesleri ve nehir şarkıları dalgalanan sihirli sakin vadiler... Çobanlar sürülerini ovalara sürdüğünde, kanatlı dualar sabahları kanat çırpıp, çiftçiler bahçelerden ve bağlardan döndüklerinde akşamları gökyüzüne yükselirler... Anılar, dolunaylı gecelerde, genç kızların şarkılarını ve kız çocukların terennümlerini harman yerlerinde tazeler... Yanıp tutuşmuş hisler, yeryüzünün göğün kulağına fısıldadığı ulvî sözler... Rüzgarın heybetle haykırdığı kış gecelerinde şömine etrafındaki meclisler. Karatavukların ötüşü, meşe ve akkavak dallarının hışırtısı, mağara ve kuytulardaki ney'in aks-i sedası.”⁶⁸⁹

Süleyman peygamber, sevgilisini, yaşamın ve aşk duygularının bir başka güzel olduğu Lübnan'a çağırdığı gibi, Boston'daki Cubrân da sevgilisine, nefesini, Lübnan vadilerinden gelen havaya bırakmasını istemektedir: “Geçmiş nesillerin hayalleri yürüyor vadilerde, ve tepelerde kralların, ermişlerin ruhları dolaşiyor. Öte yandan dar yollarda hırsızların karanlık hayaletleri yürüyor ve duvar çatlaklarından hırsın engerekleri çöküyor başlarına... Sokak köşelerinde ölümün sancularına hastalıkların nefesi karışıyor... O kutsal vadilerde dallar eğiliyor ve sesi derelerin sesiyle birleşiyor. Onlar Süleyman'ın ilâhisini, Dâvûd'un lîrinin (gitara benzer bir enstrüman) sesini, Mevsilî'nin şarkılarını terennüm ediyorlar.”⁶⁹⁰

Cubrân'a göre, bir nevi Cennet sayılabilecek olan tabiat, mutlak olarak iyiliğin sembolü, öte yandan şehirle temsil edilen toplum da kötülüğün sembolüdür. Ruh dünyası; sevgi, hürriyet, estetik, temizlik ve kemal dünyası iken, buna karşılık madde alemi, insanın insanı köle yapmak için ortaya koyduğu kanunlar dünyası, yapmacıklık ve riyâ dünyasıdır. Şehirde para değerlere, ahlaksızlık masumiyete hâkim olmuştur. İnsan tabiattan uzaklaştıkça asaletini yitirir, köklerini zayi eder.

Cubrân'a göre, tabiat kızdığında, estiğinde, sarstığında ve evleri sakinlerinin üzerine yıktığında bile şefkatli bir anne, özgürlük, sevgi ve cömertlik kaynağı olmaya devam eder.

⁶⁸⁸ Cubrân, *age*, s. 39.

⁶⁸⁹ Cubrân, *el-Bedâi' ve 'l-Tarâif*, s. 74-76.

⁶⁹⁰ Cubrân, *Dem'a ve İbtisâme*, s. 184-185.

Çocuk tabiatın heybetinden korktuğunda annesi onu şöyle sakinleştirir: “Kaygılanma oğlum, doğa, insana acziyetini ve insanın güçsüzlüğü karşısında kendi gücünü hatırlatmak istiyor sadece. Korkma çocuğum! Çünkü yağan kar, kalın bulutlar ve gürleyen fırtına, kırların ne istediğini bilen Kutsal Ruh’tur. Bunların üstünde bir güç, insanın güçsüzlüğüne merhametle bakar. Korkma bir tanem! İlkbahar’da gülümseyip, bir yaz günüyle kahkahalar atan ve sonra güz gelince iç çeken doğa, şimdi ağlamak istiyor. Soğuk gözyaşlarıyla, şu anda uyumakta olan dünyayı suluyor.”⁶⁹¹

Amerika’da tabiat, Cubrān’ın yegane dostu ve doğu bilgelerinin de söylediği gibi göğün hediyesi olmuştur. Cubrān’a göre en güzel vakitler, ya gurup anında bir sahilde veya insanı fırtınaya ve göğe yaklaştıran yüksek bir tepede veya ıssız, ürkütücü bir ormanda veyahut da çiçekli bir bahçede geçirilen anlardır. Ancak deniz, her zaman için Cubrān’ın tabiatta en çok hoşlandığı unsur olmuştur.

Tabiat, Cubrān’a göre, insanı dinamik hale getiren bir dış çerçeveden ibaret değildir. O, sadece psikolojik durumların yansıması değil, kendi başına ayakta durabilen canlı bir varlıktır da. Bu hususta insan hayvandan, bitkiden ve hatta cansızdan ayrılmaz. Denizin ruhu, güneşin kalbi, nergisin gözyaşları ve kuşların şefkati vardır. Bulutlar gökyüzüne, meltem su sayfalarının üzerine yazı yazar. Çiçeğin soluduğu nefesin, bülbülün yanık şakımasının bir anlamı vardır hep. Bülbül, karatavukla sohbet eder, yalnız kaldığında ağlar. Güneş yerin anasıdır, ona sıcaklığını emzirir, ışığıyla onu kucaklar. Akşam olunca da kuşların terennümünü, denizin dalga seslerini ninni olarak dinletip uyutmadan ayrılmaz.⁶⁹²

Tabiat insanın rüyalarının ve gizli beklentilerinin bir görüntüsüdür. Tanrı, bütün bunları ortaya çıkarır, ancak hislerle algılanmaz. Tabiat sürekli yenilenir, mevsimlerin birbirini izlemesiyle de kemale doğru gelişir. Tabiatın bir parçası olan insanın yaşam evreleri de mevsimler gibi birbirini takip eder. Tabiatın rolü olumlu ve etkindir. O tanrıyla birleşen ve bütün olgularda bulunan canlı bir enerjidir.

Tabiat serapa sevgidir. Çünkü o, bütünüyle güzelliştir. Güzellik de kemalin yarısıdır. Güzellik olmadan sevgi olmaz. Cubrān ruhun en iyi gıdası olduğu için güzelliği sevmiştir: “Memleketime güzelliğinden dolayı özlem duyuyorum”.⁶⁹³ Ruh aydınlığı da güzellikte tecelli eder: Tabiatın güzelliği kadının güzelliğidir, sanatsal harikaların güzelliğidir. “Sevginin

⁶⁹¹ Cubrān, age, s. 83.

⁶⁹² Cebr, age, s. 157.

⁶⁹³ Cebr, age, s. 158.

onuruyla, güzelliğin ışığıyla yaşamaya geldim. Eğer gözlerimi oyarlarsa, güzellik bestelerini ve aşk şarkılarını dinlerim.”⁶⁹⁴

2. Mistik Unsurlar

Cubrân'ın mistik yönünü ele almadan önce, düalizm safhasında, yani kişisel bütünlüğünü geri kazanmadan hemen önce geçirdiği kriz dönemi (Nietzsche kriz dönemi) üzerinde durmamız gerekir. Cubrân, panteizme ulaşmadan ve sabit bir ilke olarak onda karar kılmadan önce düalizm deneyimini ve ondaki içsel çekişme ve parçalanma sorunlarını yaşamıştır.

Cubrân'ın, Boston'daki mistik havadan ve oradaki yaygın doğu felsefesi akımlarından etkilendiği, bu nedenle ilk kaleme aldığı “*Dem'ca ve İbtisāme*” gibi bazı hikâyelerinde panteizme meylectiği doğrudur. Ancak Tanrı'yla tabiat arasındaki bu birleşim (nazra tevhidiyye), onun eserlerinde ve resimlerinde ancak bu kriz dönemini atlatıp “Son uyanış” dönemine girdikten sonra derinleşmeye başlamıştır.

Düalizm, dünyanın yaratılışı hususunda Vacibü'l-vücut olan iki ebedî ilkenin varlığını kabul eder. Bunlar; kemal ve noksanlık ilkeleridir. Bazı inançlara göre ise; ruh-madde, hayır-şer, ışık-karanlık gibi zıtlıklar bu düalizmin simgesi durumundadır. İnsan kemali bulma konusunda bu iki zıt kutup arasında mücadele sahnesi olmalıdır. Cubrân'ın “*el-Mecnûn*”, “*el-‘Avāşif*” ve “*el-Mevākib*” adlı eserlerinde bu şiddetli mücadelenin yansımaları göze çarpmaktadır.

“*el-Yağazatu'l-Ahıra/Son Uyanış*”⁶⁹⁵ adlı yazısında Fransis el-Marrāş'ın “*Ġābetu'l-Haġ/Hak Ormanı*” adlı eserinden izler görülmektedir.⁶⁹⁶ Cubrân, çıplaklığı hususunda hakir görülen sevginin, tesettür içinde zafer arayan sevgiden daha yüce olduğunu kalbinde hissetmiş, bu yüzden kendinden utanmıştır. Çünkü o, sevginin özünü tanımış ve uzun süren gaflet uykusundan uyanarak hakla aydınlanmıştır. Daha sonra da pişmanlığının etkisiyle şöyle demiştir: “Gece sona erdi, biz gecenin çocukları, şafak tepelerin üstünde görüldüğü zaman ölmeliyiz. Şüphesiz bizim küllerimizden daha güçlü bir sevgi yükselecek. Ve bu sevgi, güneşe karşı kahkahayla gülecek ve ölümsüz olacak.”⁶⁹⁷

⁶⁹⁴ Cubrân, *Dem'ca ve İbtisāme*, s. 223.

⁶⁹⁵ Bkz. Cubrân Halil Cubrân, *Haberci*, s. 69.

⁶⁹⁶ Cebr, age, s. 164.

⁶⁹⁷ Cubrân Halil Cubrân, *Haberci*, s. 78-79.

Cubrân'ın çeşitli dönemlerde kaleme aldığı eserlerinde pek çok mistik lafız ve ifadelere rastlanmaktadır: Şevk, ruhî açlık, manevî zat, ilâhî nur ve benzeri: “Bedenimle örtülü şehre girdim, ki o benim apaçık ruhumdur. Ve oraya ruhumla girdim, ki o da benim gizli bedenimdir.”⁶⁹⁸ Bu yazının kahramanı Âmine el-^cUlviyye’de, mutlak olana, Tanrı’nın kentine duyulan şevk vardır. Cubrân’ın bu tiyatro yazısı, bütünüyle mistik düşüncelerle örülmüştür. Bu yazıda Cubrân, çoğu zaman mistiklerden söz etmiştir.

Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki, Cubrân’ın mistik anlayışı kendine özgüdür. Eflatun gibi mistikler, nefsi, bedenın esiri olarak görmekteğirler. Nefis bu bedende korkarak, acı çekerek, şehvet peşinde koşarak ve kötü bir aktör olarak yaşamaktadır. Özgürlüğe kavuşması, bedenın baskısından kurtulmasına bağılıdır. Yani bu özgürlük sadece Tanrı’yla birleşmeye götüren ilâhî aşk, düşünce ve zühtle sağlanabilir. Mistisizm, kötülüğün simgesi olduğu için bedeni inkar üzerine kurulu münzevi bir hareket tarzıdır. Halbuki Cubrân, mistiğın, varlığa karşı takındığı bu olumsuz tavrı eleştirmektedir: “İşte o, tapınmak için kendi vehimlerinde bir put inşa eden mistiktir. Onu kendi haline bırakalım.” Cubrân, uzletgâhını terk etmedikçe ve başkasına iyi bir örnek olacak hayat tarzı ortaya koymadıkça, mistiğın Tanrı’ya ulaşamayacağını vurgulamıştır.⁶⁹⁹

Bilindiği gibi mistikler, dünyadan el etek çekerek beden üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmışlardır. Tanrı’nın kalbinde olmak için ve Tanrı’nın kendi şuurlarına hâkim olan tek düşünce olması için onu tefekküre yönelmişlerdir. Cubrân genelde insanlardan uzak bir yaşam sürmüştür. Hatta Cubrân’ın “*el-^cÂşife*” adlı hikâyesinin baş kahramanı Yûsuf el- Fahrî; tefekkür, dünyanın sırlarına vâkıf olma ve Tanrı’ya yaklaşma gibi amaçlarla inzivaya çekilmiştir.⁷⁰⁰ Fakat o, yalnızlığı, ibadet ve dua için tercih etmemiştir. Çünkü dua kalbin şarkısıdır ve Tanrı’nın kulaklarına ulaşır... Çünkü tanrı, bedenleri ruhların tapınağı olarak inşa etmiştir. Ulûhiyete uygun olması, temiz ve güçlü kalması için bizim de bu tapınakları korumamız gerekir. Cubrân, akıl yoluyla idrak edemediği şeyleri bâtinî hissiyle keşfetmeyi arzuladığı için yalnızlığı istemiştir. Fakat o, ne inzivaya çekilmiş, ne de bedenine haksızlık etmiştir. “Kuşkusuz bedenın, ruhunun gitarıdır. Sen, yalnız başına o gitardan büyüleyici nağmeler veya ıstıraplı karmaşık sesler çıkarabilirsin.”⁷⁰¹ Cubrân, iki aşık arasındaki aşkı,

⁶⁹⁸ Cubrân’ın *el-Bedâi^c* ve *‘t-^cTarâif*, adlı eserinde bulunan tematik bir oyun “İram Zâtu’l-^cİmâd”, s. 176.

⁶⁹⁹ Cebr, age, s. 167.

⁷⁰⁰ Cubrân, *el-^cAvâşif*, s. 160-179.

⁷⁰¹ Gibran, Kahlil, *The Prophet*, s. 85.

insanla Rabb'i arasındaki aşka dönüştürecek şekilde hissi arzuları manevî seviyeye yükseltmeye çalışmıştır. Cubrân'a göre "zevk, yüceliği arayan bir derinliktir."⁷⁰²

Mistikler, ruh gökten indiği için, onu cesetten ayırmaktadırlar.⁷⁰³ İbn Sīnā'nın da vurguladığı gibi ruh, zindandaki bir mahpus gibi bedene yerleşmiş, geldiği yere dönmek için sürekli ondan kurtulmaya çalışmıştır. Cubrân ise onları özde birleştirmekte ve bedeni ruhun hapisanesi değil tapınağı kabul etmektedir.

Cubrân göğe yükselişinde yeryüzünü unutmamıştır. İnsanı, Tanrı seviyesine yükseltmeyi arzuladığı gibi, yeri de göğe yükseltmeye ve ikisini birleştirmeye çalışmıştır. Çünkü ona göre mabut olan Tanrı, zatî gelişiminde tanrılık kemaline ulaşmış insandan başkası değildir. Bu şekilde Cubrân, Tanrı'yı insanlaştırmış, insanı da tanrılaştırmıştır.

İşte bu bakış açısından hareketle Cubrân, ferdi nirvanada eriten Budist mistisizminden ayrılmakta ve "Zat-ı Suğrâ"yı "Zat-ı Kübrâ"nın sınırına kadar getirmeye ve genişletmeye çalışmaktadır. Çünkü insan; eksen, Tanrı'nın aynası ve hatta Onun özüdür. Ona göre gelişme, çözümlenmeyle son bulmaz. O, sonu olmayan sürekli bir harekettir.⁷⁰⁴

3. Reenkarnasyon

Kökleri çok eskilere kadar giden ve zaman içerisinde çeşitli dinî mezheplere ayrılan bu düşüncenin, nasıl ortaya çıktığı ve ilk olarak kim tarafından ortaya atıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte, genel olarak hangi çevrede yaygınlık kazandığını ve temel dinî bir öğe haline geldiğini söylemek mümkündür. Bu inanç şekline, Hindistan ile Çin arasındaki bölge beşiklik etmiştir. Milattan önceki dönemde, Tanrı'yla ilgili hususları izah çabalarında, eşyanın görüntüsüne (zâhire) dayanan dinî bidatler hep bu bölgede mayalanmıştır.⁷⁰⁵

Hindistan'da, ilâhî varlığın idraki soyut olmaktan ziyade tahkike dayalıydı ve bidatlerin odak noktasını oluşturan Budist inanç bölgede hâkim bir konumdaydı. Bu inanca göre, felsefî soyut düşünceden insanbiçimci Tanrı anlayışına (antropomorfizm) yönelmek, Budizm'in, Tanrı'nın zatıyla alemin varlığını birleştiren panteist özelliğini yansıtır. Bu sayede, Buda ile ona tâbi olanlar arasındaki muhtemel engeller ortadan kalkar ve bir Buda mümini şöyle diyebilir: "Benim sezgim, hayalim ve inancım içimde bulunan Buda'nın varlığını, zayıf mantıkî

⁷⁰² Gibran, age, s. 83.

⁷⁰³ Hâlid, Ğassân, *Cubrân el-Feylesüf*, 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1983, s. 254.

⁷⁰⁴ Cebr, age, s. 169.

⁷⁰⁵ Hâlid, Ğassân, *Cubrân el-Feylesüf*, s. 205.

düşünceden ayrı olarak kavramamı sağlamaktadır.” İşte, bu yaratıcı aklı işletmeyi göz ardı eden sezgiye dayalı tahkiki panteizm, Budist müminin zihni hareketini, varlığın mahiyetini açıklamak için gelişigüzel tasavvurlar geliştirmeye sevk etmiştir. Şu telâkki tarzında olduğu gibi: “Kainat küresinin en üst kısmı yedi gökten oluşmaktadır ve en üst katmanda en ideal varlık vardır. En alt katmanda ise diğer yedi kat bulunmaktadır. Bu yedi katın en alt kısımlarında hayvan ruhları ve günahkar insan ruhları bulunmaktadır.” İnsan ölümüyle yok olmaz, eğer günahkar ise bir müddet sonra herhangi bir hayvan bedeninde tekrar dünyaya dönerek temizleninceye kadar peş peşe bu hayata yeniden gelir ve yeni bir yaşam sürer. Böylece kendisinden sudur ettiği aslı ilâhın varlığında erir.

Cubrân'ın düşüncesiyle bu dinlerdeki tenasühe dayalı mistik temayül arasında oldukça sıkı bir bağ vardır. Bilindiği gibi Cubrân, yazı hayatına “*el-Mūsīkâ*” adlı kitapçığundan sonra kaleme aldığı “*Ramâdu'l-Ecyâl ve'n-Nâru'l-Ḥalide*”⁷⁰⁶ adlı hikâyesiyle başlamış ve daha ilk eserlerinde reenkarnasyon inancıyla ilgili düşüncelerini ortaya koymuştur.⁷⁰⁷ Cubrân bu eserini, Paris'e, daha sonra da New York'a gitmeden önce kaleme almış, ancak bu telakkilerini, Amerika'daki mevcut edebî halkalara katılarak veya bazı özel mütalaalarda bulunarak geliştirmiştir.⁷⁰⁸

Tenasüh düşüncesi Cubrân'da, küçük yaşlardan itibaren yer etmeye başlamıştır. Cubrân'ın, annesiyle Boston'da bir Çin mahallesinde ikamet ettiği, mahalle sakinlerinin pek çoğunun Çinli olduğu bilinmektedir. Kanaatimize göre Cubrân'ın mahalle sakinleriyle kurduğu diyalog, inanç noktasında, özellikle de tenasüh inancı noktasında farkında olmadan çevresindeki insanlardan etkilenmesi ve bu inancın Cubrân'ın iç aleminde yer etmesi sonucunu doğurmuştur. Sanki, sefil insanların mahallesinde yaşayan genç Cubrân'ın içine bu iyi insanların ruhu işlemiş ve o da Çin'deki etkili inanç esaslarından biri olan tenasüh ilkesine inanmıştır. Bu, kendisinin Hint çizgisinden uzaklaşması anlamına gelmemektedir. Onun tenasüh inancı temelde Hint karakterli bir inançtır. Çünkü Budizm Hindistan ile Çin arasında müşterek olan bir kültür havzasından nakledilmiştir.⁷⁰⁹

Muhtemelen Cubrân, Boston'daki okula kayıt olmadan çok önceleri tanıştığı ve defalarca görüştüğü bayan arkadaşı Charlotte Teller'in da tenasühe olan inancından etkilenmiş olabilir. Cubrân, Charlotte Teller'a yönelttiği ‘tenasühe inanıyor musunuz?’ sorusuna karşılık

⁷⁰⁶ Bkz. Cubrân, *Arâisu'l-Murûc*, s. 27.

⁷⁰⁷ Bedevî, Selim, *Muqaddime fi Fikri Cubrân es-Siyâsi*, Lîbânyâ li'l-İ'flâm ve'n-Neşr, Beyrut, 1983, s. 44.

⁷⁰⁸ Hâlid, Gassân, *Cubrân el-Feylesûf*, s. 206.

⁷⁰⁹ Hâlid, Gassân, age, ay.

şu yanıtı almıştı: “Evet, tenasühe inanıyorum. Zira seninle daha önce, bir başka mekanda birlikte yaşadığıma inanıyorum. Zannederim senle, Romalılar döneminde Mısır’da yaşamıştık. Ancak o zamanlar sen benim kardeşimdin.”⁷¹⁰

“*Ramādu’l-Ecyāl ve’n-Nāru’l-Ḥalide*” adlı hikâyede, rahip Hiram’ın oğlu Natan milattan önce 116 senesinde bir genç kıza aşık olur. Ancak çok geçmeden kız ölür ve onu yapayalnız bırakır. Fakat rüyalar ve duygular ebedî küllî ruhun bekasıyla baki kalır. Milattan sonra 1890 senesinde çoban ‘Alī el-Ḥuseynī tapınak çevresinde koyunlarını otlatırken testisine su dolduran bir kızla karşılaşır. Bu genç kız, asırlar önce yitirdiği kızıdan, çoban da kızın daha önce yitirdiği ama asırlar sonra şimdi karşısında duran delikanlıdan başkası değildir.⁷¹¹

Cubrān’ın, temel bir ilke olarak tenasüh konusuna değinmesi, eserlerinde süreklilik arz eden bir durumdur. Cubrān, yazılarında tenasühe ikincil bir değer değil, bilakis felsefi görüşlerine temel teşkil edecek aslî bir değer atfetmiştir.⁷¹² Cubrān, tenasüh konusunda putperest bir inanışa meyilememiş, aksine muvahhid Dürzîlerin izlediği çizgiye benzer bir ruhî istikamet takip etmiştir. Cubrān’ın tenasüh inancı, kemale ve ebediyete ulaşan beşerî cevhere vurgu yapmakta, bu suretle putperest yaklaşım ve değerlendirmeleri reddetmektedir.⁷¹³

Cubrān, hem “*en-Nebī*”⁷¹⁴, “*Ḥadīkatu’n-Nebī*”⁷¹⁵ ve “*el-‘Avāşif*”⁷¹⁶ adlı eserlerinde, hem de birçok makale ve kısa hikâyelerinde değişik ifade ve tasvirlerle, bazen açık bazen gizli, insanın, günahlarından ve kusurlarından kurtulduğu doğumlardan söz etmektedir. İlginçtir ki Cubrān, bu görüşünü doğrulamak üzere Kur’an-ı Kerim’den bile destek almaya çalışmıştır⁷¹⁷ :

“كيف تكفرون بالله و كنتم أمواتا فأحياكم ثم يميتكم ثم يحييكم ثم إليه ترجعون”

“Ey kafirler! Siz ölü iken sizi dirilten Allah’ı nasıl inkar ediyorsunuz ? Şunu bilin ki, sonra sizi O, öldürecek, tekrar sizi O diriltecek ve tekrar O’na döndürüleceksiniz.”⁷¹⁸

⁷¹⁰ Fransis, Anṭuvān, *Cubrān el-‘Aşık*, s. 156.

⁷¹¹ Bkz. Cubrān, *‘Arāisu’l-Murūc*, s. 27-36.

⁷¹² Ḥanīn, Riyāḍ, *Ehādīs ‘an Cubrān*, s. 115.

⁷¹³ Ḥabīb, Buṭrus, *Cedeliyyetu’l-Ḥubb ve’l-Mevt fī Muellefāti Cubrān Ḥalīl Cubrān el-‘Arabiyye*, s. 156-157.

⁷¹⁴ “Beni başka bir kadın dünyaya getirecek”. Bakınız Cubrān, *en-Nebī*, s. 159.

⁷¹⁵ “Benim tekrar döndüğümü anlayacağınız bir işaret vereceğim size”. Bakınız Cubrān, *Ḥadīkatu’n-Nebī*, s. 80.

⁷¹⁶ “İşte ilk doğumumun üzerinden yedi bin yıl geçti”. Bakınız Cubrān, *el-‘Avāşif*, “*el-‘Ubüdiyye*”, s. 40. bkz. “*eş-Şā‘iru’l-Ba‘lbekkī*”, s. 222-230.

⁷¹⁷ Cubrān, *Dem‘a ve İbtisāme*, “*Neşīdu’l-İnsān*”, s. 212.

⁷¹⁸ Kur’ân’ı Kerīm, 2/28.

Cubrân'ın tenasüh hususunda kaleme aldığı yazılardaki hâkim düşünce, ruhun kemale ulaşması için bir tek hayatî dönüşümün yeterli olmadığı yönündedir. Bu nedenle insanoglu, bu dünyaya defalarca dönmektedir. Her bir dönüşte insan, tekamüle ulaşma yolundaki engelleri aşarak gelmektedir.⁷¹⁹ Umduğuna ve ruhî gelişiminin zirvesine ulaştığında ebediyet alemine girmiş olur.

Cubrân'a göre insan hayatı, ana rahminde başlayıp mezarda son bulan bir süreç değildir. İnsanın yeryüzünde geçirdiği yıllar ezeli hayatın bir parçasıdır. İnsan, ezelden hareket edip ebediyete doğru yol alan nurdan bir nehirdir. İnsan ruhu, henüz zaman başlamadan önce Tanrı'nın kendisinden ayırdığı tutuşmuş bir meşaledir. O, vücuttan ayrıldığında ne cennete ne de cehenneme gider. Bilakis o, ruhlar alemine; ermişlerin, Süleyman'ın, cinlerin ruhlarının bulunduğu yere, her şeyin ötesinde bulunan hiçlik fezasına gider. Hatta nurun ve huzurun bulunduğu Tanrı'nın gölgesine gider. Sonra tekrar yeni bir bedene döner. Çünkü hayat gerçeği tek bir ömürle son bulmaz.⁷²⁰

Ancak Cubrân, varlığa olan bu sürekli dönüşlerin, insanın ideal insanlığa ve ilâhî prensibe ulaşması için tek başına yeterli olmayacağını düşünmektedir. Bunun için, iyileri farklı kılacak ve onları diğerlerinden üstün yapacak kişisel gayret ve kendini aşma çabası da gerekmektedir. Zira, sadece ideal çalışma ve sanatla meşguliyet sayesinde Tanrı'yla bütünleşilebilir.

Cubrân'ın tenasüh inancına meyiletmesini sağlayan ve onu bu inanca sevk eden iki gaye vardır:

1- Ebediliğe olan temayülü: Bunu, küllî ruh, ebedî kalış, yücelik ve azamet gibi hususlarda kaleme aldığı pek çok yazısında açık veya imalı yollarla dile getirmiştir: “Ben ezelden beri vardım. İşte ben buradayım. Zamanın sonuna kadar kalacağım. Benim varlığımın sonu yoktur.”⁷²¹ Kaleme aldığı pek çok eserde özellikle de “*Âlihetu'l-Arḩ*” ve “*Yesūc İbnu'l-İnsân*” adlı eserlerinde insanı ilâhlaştırması, Cubrân'daki narsizmin (özseverlik), insanı ilâh sayacak sınıra vardığının bir kanıtıdır. Kainat, âdeta bir ilâh olan insanın çevresinde odaklanmaktadır: “İnsan kalbimizin en küçük oğludur... İnsan, ilâhlık mertebesine ağır ağır

⁷¹⁹ Bkz., Cubrân ḩalîl Cubrân, *Kendimle Konuşmalar*, (çev. Feyza Karagöz), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 12-17.

⁷²⁰ Cebr, age, s. 165.

⁷²¹ Cubrân, *Dem'a ve İbtisâme*, “Neşîdu'l-İnsân”, s. 213.

yükselen bir Tanrı'dır.”⁷²², “Ey tanrım... Ey kemalim... Ben senin düntünüm, sen de benim yarınımsın... Biz güneşin karşısında birlikte büyütürüz.”⁷²³

2- Bu dünyaya, anne kucagında bir çocuk olarak dönmeye olan bilinç altındaki duygusal arzu: Bu husus tamamen Freud'un Ödip kompleksi adını verdiği duyguyla bağlantılıdır. Cubrān, yazılarında, anne temasıyla ilgili olarak pek çok ifadeye yer vermiştir: Yer anadır, küllî ruh anadır, deniz anadır, her kadın sevgili ve anadır. Bu nedenle tenasüh inancı Cubrān için, çocuk varlığına yeniden dönmeyi ve onu asırlar boyu mabut ve sevgili yapacak olan ebedî kalışı sağlamak üzere bir araç olmaktadır. Ölüm, en büyük hürriyete doğru tenasühî bir yükselişin basamaklarından biri sayıldığı içindir ki, insanın, onu asla unutmaması, aksine, onunla bir an önce karşılaşmayı temenni etmesi gerekir.⁷²⁴

4. Cubrān ve Panteizm

Panteizm, aralarında ayrılma ve bölünme olmaksızın Tanrı ile alem arasındaki birleşme ve bütünleşme anlamına gelmektedir. Sonsuz olan ya her şeydir ya da hiçbir şeydir. Çünkü sonsuzun dışında herhangi bir şey olsaydı bu gelişebilir bir şey olurdu. Tanrı küldeki küldür. Varlık çeşitli açılardan görünen ve çeşitli şekillerde ilâhlıkta birleşen bir tek cevherdir.

Cubrān Tanrı'ya, bu açılardan bakmış ve onu rüzgarla yürürken, çocukların ağzıyla tebessüm ederken, çiçek parlaklığında tecelli ederken görmüştür. Tabiatın görüntüleri çeşitli olmasına rağmen, bu, parçalanma anlamına gelmez, bilakis sonuçta zirveye, Tanrı'ya ulaşan yüce, düzenli, organik bir tekamül anlamı taşır. Ebedî kanun, cevher ile varlığı birleştirmiştir. “Çünkü o, arazi, basamakları mutlak cevherde son bulan bir merdiven yapmıştır.”⁷²⁵

Cubrān'ın lirik puslu üslubundan ve zaman zaman çelişki ifade eden yazılarından, Tanrı'nın, dialektik, mantık ve akla müracaat etmeden fitrî olarak idrak edilebilen sıklardan soyutlanmış bedihî bir hakikat olduğu sonucunu çıkarmaktayız: “Eğer Tanrı'yı bilmek istiyorsanız, bir gizemler çözücüsü olmaya kalkışmayın. Çevrenize bakın daha iyi, çünkü Tanrı'nın, çocuklarınızla oynamakta olduğunu göreceksiniz. Ve kaldırın başınızı uzaya doğru; Onun bulutların arasında dolaştığını, şimşekler içinde kollarını iki yana açtığını ve yağmurlar

⁷²² Cubrān, *Ālihetu'l-Ard*, s. 68.

⁷²³ Cubrān, *el-Mecnūn*, “Allah”, s. 30.

⁷²⁴ Hālid, Gassān, *Cubrān fī Şahşiyetih ve Edebih*, s. 121-122.

⁷²⁵ Cubrān, *el-Āvāşif*, “el-Āşife”, s. 179.

yağdırdığını göreceksiniz. Çiçeklerden sizlere gülümsediğini, sonra da ağaçlardan yükselip size el salladığını fark edeceksiniz.”⁷²⁶

Ancak insan, varlıkla bir bütün teşkil eden Tanrı’yla, yüceliğin zirvesine ulaştığında, “siz birbirinizi, komşu komşuyu ve Tanrı Tanrı’yı anladığında”⁷²⁷ indimac edebilir. “Çiy damlası ışığı yansıtır, çünkü ışıkla birdir; kendiniz yaşamı yansıtırsınız çünkü sizinle yaşam arasında bir fark yoktur.”⁷²⁸ “Bizler Tanrı’nın soluğu ve hoş kokusuyuz. Bizzat Tanrı’yız, yaprakta, çiçekte ve çoğu zaman meyvede”⁷²⁹

Emîn er-Reyhânî’nin de savunduğu, alemin hakikî gerçeklik, Tanrı’nın tabiata bağlı bir güç, alemin ruhu, gelişen ve varlıkları geliştiren bir tür çekirdek akıl olduğu tabiatçı panteist anlayış, Cubrân’a esin kaynağı olmuş ve Tanrı’ya şu şekilde hitap etmesine sebep olmuştur: “Ben, senin yeryüzündeki köklerin, sen de benim gökyüzündeki çiçeğimsin... Birlikte güneşin karşısında neşvünema bulacağız.”⁷³⁰

J. Sanatçı Olarak Cubrân

Cubrân’ın resme olan düşkünlüğü ta çocukluk yıllarına kadar gider. Onun, boş vakit buldukça kurşun veya kömür kalemle sürekli resim çizmekte olduğu kaydedilmektedir. Cubrân, daha Boston’da bir ilkokul öğrencisiyken yaptığı resimlerle öğretmeninin dikkatini çekmiş, okul müdürü de Fred Holland Day’dan, bu yetenekli çocuğun sanatsal yönüyle ilgilenmesini rica etmiştir. Day, 9 Aralık 1896 senesinde Cubrân’la görüşmüş ve resimlerini çok beğendiği bu genç yeteneğin yetişmesi için elinden geleni yapmıştır. Aynı şekilde Mary Haskell da düzenlediği ilk resim sergisinde Cubrân’ın resimlerini beğendiğini ifade etmiş, Paris’te resim tahsili görmesi için kendisine birtakım kolaylıklar sağlamış, maddî ve manevî yönden destek olmuştur. Böylece, birkaç iyi niyetli insanın gösterdiği yakın ilgi Cubrân’a, resim konusundaki ilerlemenin ilk imkanlarını sunmuştur. Cubrân, yazı yazmaya ayırdığı vakitten çok daha fazlasını resim çizmeye tahsis etmiştir. Resimlerinden bazılarını, kitaplarına, özellikle de İngilizce olarak kaleme aldıklarına koymuştur. Bugün, Bişerrî Müzesinde, Cubrân’a ait yaklaşık 450 kadar resim bulunmaktadır.⁷³¹

⁷²⁶ Cubrân, *en-Nebî*, s. 140.

⁷²⁷ Cubrân, *Hadîkatu’n-Nebî*, s. 60-61.

⁷²⁸ Cubrân, *age*, s. 52-53.

⁷²⁹ Cubrân, *age*, s. 61.

⁷³⁰ Cubrân, *el-Mecnûn*, s. 30.

⁷³¹ Kumeyr, Yûhannâ, *Cubrân fi’l-Mizân*, s. 25

Cubrān, 1905 yılından itibaren resim sanatıyla ilgilenmiş, bütün kara kalem ve boya çalışmalarını da 1919 yılı öncesinde sergilemiştir. Söz konusu eser, diğer eserlerinde olduğu gibi, kara kalem ve boya çalışmalarında da Cubrān'ın izlemekte olduğu mistik çizgiyi bariz bir biçimde öne çıkarmaktadır.⁷³² 1919 yılında ise Cubrān, resimlerinin ilk ve son derlemesi olan “*Twenty Drawings/Yirmi Resim*”i yayınlamıştır. Alice Raphael'in önsözüyle çıkan bu eser, pek çok sanatkar tarafından, Cubrān'ın o tarihe kadarki en başarılı sanatsal yapıtı kabul edilmektedir.

“Sanatçının çalışması, resme dökülmüş sis ve pustan ibarettir” cümlesi, Cubrān'ın sanata olan bakışını gayet iyi özetlemektedir. Cubrān, düşüncesinde olduğu gibi, şiirinde ve resminde de genel olarak bu bakış açısına sahiptir. Bu açıdan ressam Cubrān'ı, şair ve düşünür Cubrān'dan ayırmak pek mümkün değildir. Zira her iki Cubrān da aynı kök ve kaynaktan beslenmektedir. Bu ikisi, organik bağlarla birbirine bağlıdır; ressamlığının nerede başladığını, yazarlığının nerede bittiğini kestirmek pek kolay değildir. Ona göre, “Kişinin yazdığı her şey ve çizdiği her resim gönlünün derinliklerinde yatan duyguları dile getirmektedir. Her yüz, bizzat kendi yüzünü resmeder.”⁷³³

Cubrān'da şiir ve resim farklı şekli unsurlara sahiptir. Cubrān, tasavvur ettiği düşünceleri, hayal gücünün de yardımıyla kendi mizacına uygun biçimde ifade etmeye çalışmıştır. Kaleme aldığı eserlerde olduğu gibi çizdiği resimlerde de objektif olmaya çalışmıştır.

Cubrān'ın resim sanatı, ya dostlarının ya da ileri gelen şahsiyetlerin çehrelerini resmetmekten ibaretti.⁷³⁴ Cubrān, bu insanların yüzlerini, hem kendisine görünen şekliyle, hem de iç dünyalarını yansıtacak biçimde resmetmeye çalışmıştır. Sokrat, İbn Sînâ ve Tagor gibi bilgelerin yüzünde hikmet, ruhanî bir aydınlıkla parlamakta; Josephine ve Micheline'in çehresine şevk ve arzu konuk olmakta, annesinin yüzünde ise sonsuz bir merhamet ve şefkat sezilmektedir.⁷³⁵

Cubrān'a göre “resim”, baştan sona bir tek şeyi terennüm eden bölünmez bir estetik türüdür. Bir portrenin genel duruşu ve ayrıntılardaki çizgiler aynı konuyu dillendirmelidir. Pek çok sanatçı şekil yoluyla değil, bilakis renkler vasıtasıyla düşündüğü içindir ki, çizdikleri

⁷³² Cubrān, Halil Cubrān, *Aşk Mektupları*, s. 14 .

⁷³³ Cebr, Cemil, *Cubrān fî 'Aşrih ve 'Āşārih*, s. 203.

⁷³⁴ Dāye, Cān, *'Aḳīdetu Cubrān*, Dāru Sūrākiyā li'n-Neşr, London, 1988, s. 107.

⁷³⁵ Zekkā, Ṭansī, *Beyne Nu'ayme ve Cubrān*, s. 84-85.

resimler renk bakımından uyumlu olduğu halde şekil açısından kaçınılmaz olarak uyumsuz olmuştur.”⁷³⁶ Cubrân bu uyumu yakalamayı uzun bir deneme sonunda başarmıştır. Paris’teki iki yıllık eğitimi sırasında Auguste Rodin, Puvis De Chavannes ve Eugene Carriere gibi sanatçıların eserleri üzerinde derinleşme fırsatı bulmuş ve bu eserlerden etkilenmiştir. Özellikle de anneliği konu edinen “Genç Anne” ve “Aile Hayatı” gibi çalışmalardan etkilenmiştir.

Eugene Carriere, çizdiği şekilleri, diğer bütün renkler kaybolacak biçimde siyah renkle çizdiği için pek popüler olamamıştır. Onun resimleri, kişilerdeki düşünce dünyasını ifade eden, içinde samimiyet ve muammalık bulunan sisli ve puslu silüetlerden ibaret olmuştur. Cubrân ise, siyah ve koyu renklerden uzak durmaya çalışmıştır. Çünkü ona göre bu renkler, komik ve çocuksudur. Eğer çağdaş tablolarla koyu kahve, açık kahve ve sarı gibi gölgeli renkler bulunmasaydı, Carriere, Hivistler, Simon, Blanş ve Sirgeant gibi çağdaş ressamlar doğmazdı.⁷³⁷

Cubrân’ın Paris’te eğitim gördüğü (1908-1910) yılları, yenilikçi ve devrimci oluşlarıyla tanınan kübist, empresyonist (izlenimci) ve ekspresyonist (dışavurumcu) sanat akımlarının zirvede olduğu bir dönemdi. Cubrân bu akımları yakından, öte yandan sürrealizm ve soyut sanat akımlarını uzaktan takip etmiş ve onlardan etkilenmiştir. Koyu renkleri kübistlerden almıştır. Çünkü onun kullandığı renkler genelde siyah, kahverengi, koyu yeşil ve kırmızı renklerdir. Kısaca sonbahar havası onun manevî atmosferini yansıtmaktadır. Cubrân, mavi rengi -özellikle de İran ve Mısır mavisini- sevmekle birlikte, ona göre en üstün renk gri idi. Cubrân, mavi rengi “eş-Şu’letu’z-Zerkâ/Mavi Alev”, “eş-Şafaqu’l-Ezrak/Mavi Şafak” ve “Zalleleke Allâh bi Cenâheyn Ezrakayn/Allah Seni İki Mavi Kanatla Gölgelesin” isimli resimlerinde kullanmıştır.

Kaleme aldığı eserlerdeki hikâye ve mesellerde olduğu gibi, çizdiği sembolik resimlerde de, düşüncelerini, duygu ve hayallerini ifade için bir hareket noktası yapmıştır Cubrân. Belki de resim sahası ve resimdeki arka plan, gölge ve boyutlar, puslu düşüncelerini yansıtmaması bakımından, duyguları söz kalıplarına dökmekten daha kolay gelmiştir ona. Cubrân, tıpkı Blake ve Nietzsche gibi birinci sınıf bir gözlemcidir. Bu gibi usta gözlemcilerin özelliği, makul olanı aşip bilinç ötesine ulaştıktan sonra, oradaki mana ve hakikatleri bizim aşına olduğumuz semboller yardımıyla anlatma başarısını göstermeleridir.

William Blake, “Siz, güneşi, diğerleri gibi bir ateş topu olarak mı görüyorsunuz?” şeklindeki bir soruya şu şekilde yanıt vermiştir: “Asla. Bilakis onda, şiir okuyan büyük bir semâvî orkestra müşahede ediyorum. Şüphesiz kalp gözüm, basiret itibarıyla başımdaki iki

⁷³⁶ Cebr, age, s. 204.

⁷³⁷ Cebr, age, ay.

gözden daha aydınlıktır.” İşte Cubrân da Blake gibi, sözgelimi gün batımını resmederken sadece bu tabloyu çizmemiş, ona kendi intiba ve görüşlerini de aksettiren özel bir takım ilavelerde bulunmuştur.

Önsezi sahibi kimselerin intikal ettiği bilinç ötesi alanlara her zaman herkes nüfuz edemez. Söz konusu alanlar, rüya ve düşte bilinçlidir ve onları ifade etmek açık, aklî mefhumlardan uzaktır. Kendisine ait dilin içinde ritmik güçleri vardır. Bu kuvvetler, insan nefsinin derinliklerini sarsar ve bilinçli fikir dairesini aşan duyguları harekete geçirir. İşte, yazılarında ve resimlerinde Cubrân’ın kullandığı dil de böyle bir dildir ve o nedenle mecazî çalışmalarına bu açıdan bakmak daha isabetli olur. Şelale yüksekte şiddetle akan bir su akıntısı değildir. Bilakis çıplak kadınların, yukarıdan akan suyun hafifliği, kuvvetli akan selin kararlılığı ve düzeniyle kaymasından ibarettir. Dağ da öyle yüksek, ulu, kayalık bir kütleden ibaret değildir. O, yukarıya, kemale doğru bakan, göğe yükselen yığılmış çıplak vücutlardan müteşekkildir. Cubrân hem dağda, hem şelalede o ikisinin ruhunu görmektedir.⁷³⁸

Cubrân kendi bakış açısını şöyle açıklamaktadır: “Hayat çıplaktır ve çıplak vücut hayatın en güzel sembolü ve ona en yakın olanıdır. Eğer ben bir dağı, yukarıdan aşağıya düşen çıplak vücutlar yığını şeklinde çiziyorsam, kuşkusuz bu, dağı, hayatın bir yığını, şelaleyi de onun bir mecrası olarak görmemden dolayıdır.”⁷³⁹ Cubrân Antik Yunanlılar’da ve Blake’de olduğu gibi insanı -özellikle de çıplak kadını- saf, fitrî hayrın sembolü ve bunun resimdeki en güzel ifade yolu olarak görmektedir. Çünkü onun tasvir ettiği insan, soyut varlık numunesini temsil eden ve belirli bir şekli olmayan öz cevherdir.

Cubrân’ın resimlerine göz attığımızda, kural ve kaide engellerinden rüyalarıyla kurtulmuş, yüzünü denize dönmüş, oradan sonsuzluğa bakarak hayallere dalan bir kadın görürüz. Bir başka resimde, bir erkeğin kız arkadaşını yukarıya doğru, kalmaktan hoşlandığı bir mekana doğru yükselttiğini görürüz. Sanki o, yeryüzü Tanrı’larından biri gibidir. Başka bir resimde endişeli bir genç kızın daimî huzura ve ışığa koştüğünü müşahade ederiz. Daha başka bir resimde, doğulu bir mütefekkir ermişin, yerküreye dayandığını, sanki bu alemin sınırlarına vâkıf olmaya ve bütün boyutlarını kavramaya çalışmak istediğini görürüz.. Bu, Rodin’in resminden farklıdır. Çünkü batılı ruh, azim ve şiddete oldukça meyyaldir. Oysa doğu ruhu, kaderine razı, sükunet ve saflığa mütemayildir. Cubrân, felsefî nazariyesinde olduğu gibi

⁷³⁸ Zekkâ, Tansî, age, s. 86.

⁷³⁹ Nu’ayme, Mîhâil, *Cubrân Hâlîl Cubrân*, s. 76-77.

resminde de, Şark ruhuyla Garp ruhunu birbiriyle kaynaştırmaya çalışmış ve doğu imajını geleneksel batı tekniğiyle eşleştirmeye gayret ve özen göstermiştir.⁷⁴⁰

Cubrān'ın resimlerinin pek çoğu kaleme aldığı eserlerinin bir dengidir. Fer'in asıldan çıkması, yani küçük zattan büyük zattan sudur etmesi, baba-oğul resmiyle; adalet prensibi ise, elinde terazi taşıyan bir devle simgelenmektedir. Fakat terazi kefelelerinden biri cüce şeklinde olup, çevresinde de yukarı istikamette çıkıp inen insan grupları bulunmaktadır. Acı hissini, kollarından iki erkeğin göğsüne çarpmış gerilmiş bir genç kız; özgürlüğü ise, gücünü toparlamış ve yukarı doğru uçuşa çalışan kanatlı bir delikanlı simgelemektedir. Fakat bu gencin uçmasına ayağındaki bağlar engel olmaktadır. Bu bağlar dünyevî arzuları temsil etmektedir. Cubrān, dinlerdeki öz itibarıyla aynılığı üç başlı bir kule ile simgelemekte, bu kulenin ortasında da sonsuz hakikati temsil eden bir top bulunmaktadır.⁷⁴¹

Birbirini takip eden 'varlığa dönüş'lerle nefis arındırma anlamına gelen reenkarnasyonu ise bir insan simgelemektedir. Bu insan, yeryüzü kriterlerinden kurtulmuş ve gözlerini yummuş, ebediyete ulaşmak için vücudunu aşmıştır. Ona göre üstün insan, fitrî çıplaklığı ile Tanrı'yla birleşerek yüce nur dairesine yükselmektedir. Doğu bilgelerinin başları, "Kainatın Kutbu" olan İsa'nın başı çevresinde toplanmaktadır. Çarpmış gerilmiş kadın, aslî masumiyetine olan trajik özleminde fitratın simgesidir. İnsan cevherinin birliğini de simgeleyen pek çok resim vardır. Bunlar, ya şekillerdeki çelişkilerle, ya da yeryüzünden kurtulmayı tutku derecesinde arzulayan nefislerin mücadelesi ile anlatılmaya çalışılmıştır.

Cubrān'ın çizdiği bütün bu insan şekillerinde vücudu yücelten, bu sayede de ruhun yükselmesine vesile olan bir canlılık vardır. Bu canlılık, ulvî bir baskı şeklinde değil, yukarı doğru kendiliğinden bir çekilme ile gerçekleşmiştir, bir yerde insan, kendi idealizmi sayesinde ilâhlığa yükselir.

Blake sulu boya resimlerinde cesette, hislerin bütün cevherini idrak edemediği bir ruh parçası olduğu kanaatindeydi. Cubrān ve Blake'e göre çıplak vücutlar ezele aittir. Duyu organları onları sadece hayalin yardımıyla kuşatabilir. Cubrān bunu şöyle ifade ediyor: "Ben, resimlere bakıp onları inceleyenlerin hayallerini değil, duyu organlarını meşgul etmekten (harekete geçirmekten) sakınırım".⁷⁴²

⁷⁴⁰ Zekkā, age, s. 90.

⁷⁴¹ Resimler için bkz. Kumejr, Yūhannā, *Cubrān fi'l-Mizān*, s. 8, 11, 18, 65, 76, 82, 110, 115, 125, 128, 129, 131, 137, 138, 169, 172, 175, 197, 216.

⁷⁴² Cebr, age, s. 207.

Cubrān ifadedeki mecaz ve dūalite konusunda Blake'i izlediği gibi, ondan önce, gençliğinden beri tanıdığı Leonardo'nun çizim tekniğinden ve tarzından da etkilenmiş, böylece yüz ifadeleri yoluyla iç dünyadakini dışa yansıtmayı başarabilmiştir. Career'in asketizmi, Rodin'in de hareket şıklığı ve çizgilerindeki yumuşaklığı kendisi üzerinde etkili olmuştur. İlk Arapça eserlerinde o denli süslü ve renkli ifadeler kullanmasına rağmen, resimlerinde –bu tutumun aksine- çok renklilikten uzak durmuştur.⁷⁴³

Soyut sanat taraftarları Cubrān'ın eserlerine pek teveccüh etmezler. Çünkü onlar düşüncenin sanatla ilgisi olmadığı kanaatindedirler. Başlangıçta da, sonuçta da sanatın amacı ritmik bir şekillenmeden ibarettir. Onlar Cubrān'ı, yazılarında muğlak kalan yönleri açıklamak için resmi yardımcı bir unsur olarak kullandığı için eleştirmişlerdir.

Cubrān'ı ressam olarak farklı kılan en önemli özelliklerden birisi de, çizdiği resimlerde ortaya çıkan yaratıcı hayal gücüdür. Kullandığı teknik, gergin çizgiler üzerine kurulu olan resmine tam bir güven içinde olduğunu göstermektedir. Bu çizgiler bazen hoşnutluk, bazen de kaygı uyandırmaktadır. Ancak Cubrān'ın bu çizgileri, sonsuza kadar, gerçek amacının ne olduğu konusunda ekspresyonist tekamül ve sorgulamayı gerektiren mecazî gizemler olarak kalacaktır. Bu çizgiler, hissedilen fakat ulaşılamayan uzak ufuklara, hatta şekle aktarılmış pus tabakalarına benzemektedir.⁷⁴⁴

⁷⁴³ Cebr, age, s. 208.

⁷⁴⁴ el-Fāhūrī, Ḥannā, *el-Mūcez fi'l-Edebi'l-ʿArabī ve Tārīhīh*, s. 304.

SONUÇ

XIX. yüzyılın ikinci yarısında, dinî, sosyal, siyâsal ve ekonomik sebeplerle Arap coğrafyasından Avrupa ve Amerika kıtalarına yönelen göç hareketleri, sadece maddî boyutuyla değil, kültürel unsurlarıyla da Arap varlığını Batı'ya taşımaya başlamıştı. Göçmen Araplar içerisinde, “Yeni Dünya” adı verilen Amerika'ya göçü en çok tercih edenlerse Suriye ve Lübnan Araplarıydı. Bu Araplar, farklı bir etnisite ve sosyo-kültürel kimliğe sahip olmanın yarattığı âdiyet şuuru neticesinde önce kendi millî benliklerini koruyucu nitelikte birtakım sosyal organizasyonlar içerisine girmeye, arkasından kültürel kimliklerini sürdürüp geliştirebilecekleri çeşitli yaşamsal alanlarda faaliyet göstermeye başladılar. Hiç şüphesiz Edebiyat, bu alanların başta geleniydi ve göçmen Araplar, Kuzey Amerika'da er-Râbi'atü'l-Çalemiyye, Güney Amerika'da ise el-‘Uşbetü'l-Endelusiyye olmak üzere kurdukları iki edebî cemiyetle, Arap varlığının Latin Amerika'daki edebî semeresi anlamına gelen yepyeni bir edebiyat akımını; “Mehcer Edebiyatı”nı yaratmayı başardılar.

Şark'a dâir kitap, araştırma ve makaleler kaleme almak, Arap kültürünün şaheser niteliğindeki temel eserlerini Batı dillerine çevirmek şeklinde kendini gösteren edebî faaliyetlere bakıldığında, Mehcer edebiyatçılarında öncelikli hedefin, Batı'nın Doğu'yla tanışmasını sağlamak olduğunu söyleyebiliriz. Bütün bu faaliyetlerle eşzamanlı olarak, yaşamla ilgili çeşitli perspektifler sunabilmek maksadıyla; şiir, hikâye, roman, deneme, eleştiri, tiyatro oyunu, fikir yazısı gibi türler de kaleme alınmaya başlamış ve özellikle Arap Dünyasında ortaya konan edebî ürünlerin çevresinde büyük bir ilgi hâlesi oluşmuştur.

Mehcer şairleri, ikinci vatan Amerika'da kendilerini doğrudan etkileyen aile hasreti, sıla özlemi, köy yaşamı ve çocukluk anıları gibi göç psikolojisine ait temaları ortak olarak işlerken, zaman içerisinde “ruhçu” ve “hümanist” karakter özellikle Kuzey'deki; “milliyetçi” ve “realist” karakter ise Güney'deki mehcer hareketinin belirgin rengi haline gelmeye başladı. Doğululuk ruhu, gurbet, göçün zorlukları gibi faktörler, göçmenlerde romantizm eğiliminin güçlenmesine sebep olmuş ve bu psikoloji, göç ettikleri yerlerde verdikleri edebî ürünlere de yansımıştır. Melankolik bir ruh haline sahip olan göçmen şairler, bilhassa “gurbet” temasını ele alırken, Batı edebiyatında hazır buldukları romantizm akımından da gerektiği gibi yararlanmışlar, bu sayede en derin duyguları, en dramatik sahneleri son derece dokunaklı bir üslupla sunma başarısı göstermişlerdir. Söz konusu romantizm havasının en çarpıcı örneklerine ise Cubrân'da rastlamak mümkündür.

Bir yerde “Doğunun gurbetteki sesi” olarak kabul edebileceğimiz “Mehcer Ekolü”nün dünya çapındaki en şöhretli temsilcisi ve er-Râbiḫatu’l-Ḳalemiyye’nin kurucu başkanı Cubrān Ḥalīl Cubrān, Çağdaş Arap Edebiyatı’nda yenilikçi ve özgürlükçü fikirleriyle tanınan bir şahsiyet olarak kısa sürede hem dikkatleri hem de şimşekleri üzerine çekmiştir. Bireysel, toplumsal, kültürel ve dinî anlamlarıyla “özgürlük”, belki de Cubrān’ın ana kompleksini ve bütün eserlerinin odak noktasını teşkil etmiştir. el-Mūsīkâ adlı küçük bir eserden, Ḥadīḫatu’n-Nebī adlı büyükçe bir kitaba kadar, Cubrān’ın kaleme aldığı bütün edebî ürünler hep bu hedef istikametinde yürümüştür.

Aynı özgürlükçü anlayışla Cubrān, erkeğin tasallutu altında ezilen doğulu kadının ve Batı sultanından ıstırap çeken Doğu milletlerinin özgürlüğünü savunmuş; pek çok hikâye ve makalesinde, “*bireyin, tevârüs olunan idarî sistemden, çağdaş tapınma şekillerinden ve sosyal geleneklerden uzak durması gerektiğini*” ısrarla vurgulamıştır. Onun bu özgürlükçü arayışları, kendisine “Âsî Yazar” ve “Mezar Kazıcısı” lakabı takan muhafazakar bir kitlenin sert eleştirilerine hedef olmuştur. Hatta o, kendi medeniyetinin en büyük otoritesi sayılan Kilise’ye dahi isyan bayrağı açmış ve bu nedenle delilikle itham edilmiştir. Ancak o, şaşırtıcı bir biçimde deliliğin de müdafaasını yapmış ve kendisiyle birlikte “*inkar deliliğinin, delilik de inkarın eş anlamlısı*” olmuştur.

Cubrān’ın edebiyatında genelde iki farklı çizgi göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki “Ramādu’l-Ecyāl ve’n-Nāru’l-Ḥālīde” adlı yazısıyla “The Prophet” adlı eserinde izlediği ve ideal alemin gerçek aleme hükmettiği ütopyik çizgidir. Realist çizgi aracılığıyla ise toplumda var olan bozuk düzene başkaldırılmış ve ondaki çarpıklıkları ortadan kaldırmak için mücadeleye girişmiştir. “Yühannā el-Mecnūn”, “Ḥalīl el-Kāfir”, “Mārtā el-Bāniyye”, “el-Ecniḫatu’l-Mutekessira” adlı eserleri her iki yaklaşımın örnekleriyle doludur. Bütün bu eserlerdeki hâkim tema başkaldırı ve isyandır. Cubrān, kendi bilinçlenme faaliyetinden başkalarının da yararlanmasını istemiş, bu bilinçlenme sürecinde kendi toplumunun insanlarıyla çarpışması gerekiyorsa “*kendi memleketimin insanlarıyla savaşmalıyım*” diyerek onlarla yüzleşmekten de çekinmemiştir. Bu anlamda edebiyatı, insanları uyarmada bir araç olarak kullandığını söylemek mümkündür.

Cubrān’a göre “*edebiyat ve hayat, birbirinden ayrılması mümkün olmayan ve birbirleriyle iç içe yaşayan iki gerçekliktir*”. O nedenle kitaplarındaki düşünceler ve tablolarındaki çizgiler bize, çocukluk ve gençlik dönemi hadiselerinin Cubrān’ın ruhunda yarattığı etkiye ve komplekslere dair önemli ipuçları sunmaktadır. Yaşadığı fakirlik, hastalık, sefalet, kompleks ve haksızlıklar gibi pek çok tecrübe, kendisindeki intikam ve isyan duygularının yeşerip kök

salmasını sağlayan en güçlü faktörler olmuştur. Tabiatın sembolü olarak gördüğü “*anneye olan derin sevgi ve saygısını*” ise, kendi annesinin yüzünü tuvale resmetmek suretiyle ifade etmeye çalışmıştır.

Cubrân’ın edebî şahsiyetinde, hem Amerika Birleşik Devletlerinin bir kültür merkezi olan Boston’daki Anglosakson kültürün izlerine, hem de Lübnan’da hâkim olan Avrupa kültürünün etkilerine rastlamak mümkündür. İbn Haldûn, İbn Sînâ, İmam Ğazâlî, Ebû Nuvâs, Mutenebbî, Rousseau, Nietzsche, Ralf Waldo Emerson, William Blake gibi Doğu ve Batı orijinli pek çok güçlü şahsiyet ise, Cubrân’ın düşünce ve moral dünyasını inşâ eden en önemli mimarlar arasında yer almaktadır. Buna karşılık o, “*Konfiçyus’un öğretilerini duydum, Brahma’ya kulak verdim ve Buda’nın yanı başında oturdum*” derken, her zaman için ‘Doğu ruhu’nu kendi şahsında somutlaştırma özlemi içinde olduğunu ifade etmiştir.

Tabiata hâkim olan ve onun her parçasında (ağaçta, rüzgarda, yağmurda, çiçekte vs.) tecellî eden küllî bir cevherin varlığına inanan Cubrân, panteist görüşlerinde Emerson’un mistik çizgisini takip etmiştir. Zaten okuyucu, eserlerinde reenkarnasyon ve panteizm gibi çeşitli düşünce ve inançların hâkim tesirini kolayca sezebilmektedir.

Şark’ı, peygamberlerin beşiği, rüya ve ilhamın anayurdu, Batı’yı da manevî sahadaki esin kaynağı olarak gören Cubrân, “*her Şarklı’nın peygamberlik haberleriyle dolu bir kültürün mirasçısı olarak ermiş olmayı arzuladığını*” ifade etmiş ve kaleme aldığı meşhur “Prophet” adlı eseriyle de kendisini bu mirasa hazırlamak istemiştir.

Çeşitli kasidelerinde Cubrân, insanları, gücün ve mutluluğun kaynağı olarak gördüğü tabiata dönmeye çağırır. Bu dönüş, “*ya Kilise’nin sultanından kurtulmak için Kitab-ı Mukaddes’e, ya da insanların koyduğu sistemlerde odaklanan baskı karşısında hürriyete eşdeğer olan insan tabiatına doğru bir dönüştür*”. Eğer toplum bu dönüşü başarırsa, tıpkı tabiat ananın kucagında bulunduğu zamanlardaki gibi ilk özgürlüğüne kavuşur ve yeniden dirilmeyi hak eder. Cubrân her zaman için, Kitab-ı Mukaddes’e yönelerek, toplumun iyileşmesinin mümkün olabileceğini, ancak bunun yine insan unsuruna bağlı olduğunu özellikle vurgular.

Dağları, sedir ormanları, vadi ve nehirleriyle coğrafi anlamdaki tabiat (doğa) da, Cubrân’ın hikayelerinde ağırlığını hissettiren önemli bir temadır. Bir yandan kesif nostalji duygusunu, diğer yandan makine medeniyetine duyulan derin tepkiyi dile getiren “tabiat özlemi” teması, bilindiği üzere Mehcer edebiyatının en tipik vasıflarından biri haline gelmişti. İnsanoğlunun, modern medeniyet kompozisyonu içindeki yerinin, “*bir listedeki rakam veya devasa bir makinedeki vida kadar ehemmiyetsiz olduğunu*” düşünen Cubrân da, mehcer içindeki

bu genel eğilime paralel olarak yönünü tabiata çevirmiş, doğal güzellikleri, sadeliği, açık havayı, temizliği yüceltmış; en çok da doğup büyüdüğü Bişerrî'ye olan özlemini “...*Tekerlek ve çark üzerinde işleyen bu medeniyetten usandığımda Lübnan, ruhumla girdiğim bir mabettir*” sözleriyle ifade etmiştir.

Gerçekten de Cubrân'ın anıları, hikayeleri, şiirleri ve düşünceleri, Bişerrî ve çevresinde kazandığı deneyimlerinin birer meyvesi olup, tabiat dekorundaki doğal renkler, nağmeler ve güzel kokular, onun yaratıcı zekasını harekete geçiren birer ilham perisi olarak eserlerine sihirli bir güç kazandırmıştır.

Bizzat hayattan aldığı malzemeyle kendi düşünce ve ruh dünyasına uygun ürünler ortaya koymayı amaçlayan Cubrân için, bir yazarın kendine özgü edebiyatı, aynı zamanda o şahsın “hayattaki mesajı” anlamına gelmektedir. “*Eğer ben, bir insanın gönlünde yepyeni bir pencere açabiliyorsam, işte o zaman boşuna yaşamış sayılmam*” sözü ise, onun, “*sanat hayat içindir*” ilkesini benimsediğini göstermektedir.

“*Bir edebiyatçının, düşüncelerini ortaya koymada kendisine en uygun kalıbı özgürce seçmesi, ancak bunu yaparken taklide yönelmemesi*” gerektiğini savunan Cubrân, bu amaçla makale, sembolik hikaye, uzun hikaye, kısa hikaye, öykü, roman, tiyatro, kaside, mesel, hikmet, vaaz, manzum ve mensur şiir gibi pek çok farklı tür kullanmıştır. Yenilikçi düşüncelerini ve mesajını ortaya koyarken kullandığı bu edebî türler, Cubrân'ın felsefesine hizmet etmek için sadece birer araç durumundadır. Eserlerindeki bütün karakterler, yazarın düşünce ve inançlarını dile getiren, ancak tarihî gerçekliği olmayan kişilerdir.

Cubrân'ın ilk eserlerinde, hatta “The Prophet”, “Jesus the Son of Man” ve “The Madman”da alegorik bir üslup hâkim olduğu halde, Arapça olarak kaleme aldığı hikayelerinde bu üsluptan mümkün mertebe uzak durduğu, genelde sembolik ve romantik tarza yöneldiği gözlemlenmektedir.

Arap şiir ritmini şekilden manaya taşıma çabalarında belki de en önemli katkı Emîn er-Reyhânî'yle birlikte Cubrân'a aittir. Cubrân, vezne dayalı şiir anlayışını kaldırıp yerine vezni ve kafiyesi olmayan, şiirsel bir olguyu nesir diliyle anlatan yeni “serbest şiir” tarzının Arap dünyasındaki ilk temsilcileri arasında yer almıştır. Hikaye, öykü, roman, makale, küçük tiyatro gibi bir çok türde eserler vermesine rağmen; insanla, hayatla, dille ve medeniyetle uğraşısında hep şair duruşunu tercih etmiş, düz yazılarında bile etkili bir lirik hava yaratmaya özen göstermiştir.

“Cümleleri oluştururken kelimeye âdeta taptığını” ifade eden Cubrân, “kendisinin fikir üreticisi değil, şekil yaratıcısı olduğuna” dikkat çekmiş, bu nedenle de “*musikiyle ve ritimle söylenmiş bozuk bir düşünceyi, çirkin bir kalıpta ifade edilmiş iyi bir düşünceye tercih edebileceğini*” belirterek, şekil-muhtevâ ikilemi karşısındaki genel duruşta, meslektaşlarından çok farklı bir yerde olmuştur.

Romantik temayülleri, mistik kişiliği ve sembolik üslubuyla sembolist edebiyatçılara yakın bir noktada duran Cubrân, bazı eleştirmenler tarafından sembolizm akımının Arap edebiyatındaki öncü temsilcisi kabul edilmekle birlikte, kendisi “*sosyal reformcu ve nahda hareketinin teorisyenlerinden biri olarak kalmayı*” tercih etmiş, edebiyatı da, bu sosyal reform faaliyetleri içinde bir enstrüman olarak kullanmayı denemiştir. Zaman zaman sembollere müracaat etmişse de, hemen arkasından bu sembolleri açıklayan ilavelerde bulunmuştur. Bu sembollerden özellikle “sis/pus” sembolü, onun ifadelerindeki anlaşılmazlığı tanımlayan bir üslup olarak âdeta simgeleşmiş ve edebiyata “*puslu üslup*” kavramını kazandırmıştır.

Sonuç olarak, “*kültür ve medeniyetlerin birbirine alternatif gösterilerek değil, aksine yapıcı ve pozitif alışverişlerle birbirlerini tamamlamaları durumunda daha sağlıklı ve uzun ömürlü bir geleceğe sahip olabileceğini*” savunan Cubrân, yaklaşık bir asır öncesinden kaleme aldığı eserlerle, yakın dönemde gündeme gelen; uygarlıklar çatışması krizinin aşılmasında, Doğu-Batı ikileminin çözüme kavuşturulmasında, Batı Dünyası’nın Arap Âlemi’ni daha yakından tanıması çabalarında, Mehcer Edebiyatı’nın en etkili ve geleceğe yatırım yapan kalemlerinden biri olduğunu bize bugün de göstermiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Kuran-ı Kerîm

İncil, İncil'in Çağdaş Türkçe Çevirisi, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1991.

Acar, İrfan C., *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Adūnīs, *eş-Şābit ve 'l-Mutehāvvil Baḥşun fi 'l-İbdā' ve 'l-İttibā' 'Inde 'l-'Arab*, 8. baskı, Dāru's-Sākī, Beyrut, 2002.

Aḥmed, Muḥammed Fettūḥ, *el-Edebu 'l-'Arabī Ta'cībūh 'ani 'l-Vaḥdeti ve 't-Tenevvu'*, Merkezu Dirāsāti'l-Vaḥdeti'l-'Arabiyye, Beyrut, 1987.

Altinel, Lütfü, "Osman Pasha" (çevrimiçi) (www.geocities.com/gop1887/gazi1.htm) 1.8. 2002

Ashour, Radwa, *Gibran and Blake a Comparative Study*, el-Heyetu'l-Mıṣriyyetu'l-'Āmme li'l-Kuttāb, Cairo, 1978.

'Abbūd, Mārūn, *Edebu 'l-'Arab*, Dāru's-Şakāfe, Beyrut, 1960.

'Abdu'd-Dāyim, Şābir, *Edebu 'l-Mehcer*, Dāru'l-Ma'ārif, Kahire, 1993.

_____, *Maḳālāt ve Buḥūs fi 'l-Edebi 'l-Mu'āşır*, Dāru'l-Ma'ārif, Kahire, 1983.

'Alemu'd-Dīn, Muştafā Selīm, *Nebiyu Cubrān ve Zerāduştu Nietzsche*, Muessesetu Ḥalīfe li't-Ṭibā'a, ts.

'Arafāt, İbtihāc Sa'īd, "İstīṭānu 'l-'Arab fi Amrīkā", (çevrimiçi), (www.amanjordan.org/conferences/awf3paper22.htm), 1.9.2002.

'Aṭvā, Fevzī, *Cubrān Ḥalīl Cubrān 'Abḳariyyun min Lubnān*, Dāru'l-Fikri'l-'Arabī, Beyrut, 1989.

el-'Azma, Nazīr, *Cubrān Ḥalīl Cubrān fi Dav' 'l-Mueşşirāti 'l-Ecnebiyye*, Dāru Ṭilās, Dimeşq, 1987.

Badawi, M. M., *Modern Arabic Literature*, Cambridge University Press, New York, 1997.

Bedevī, Selīm, *Muḳaddime fi Fikri Cubrān es-Siyāsī*, Lībānyā li'l-İ'läm ve'n-Neşr, Beyrut, 1983.

Belba', Abdu'l-Ḥakīm, *Ḥaraketu 't-Tecādi 'ş-Şi'rī fi 'l-Mehcer Beyne 'n-Nazariyye ve 't-Taṭbīk*, el-Heyetu'l-Mıṣriyyetu'l-'Āmme, Kahire, 1980.

- Beräkis, Ğazî Fuäd, *Cubrân Halîl Cubrân, Dâru'l-Kitâbi'l-Lubnânî*, Beyrut, 1981.
- Blake, William, Jarussalem, *Complete Works*, Oxf. Univ. Press, London, 1972.
- Cachia, Pierre, *An Overview of Modern Arabic Literature*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1990.
- Cansever, Gökçe, *İçimdeki Ben* (Freud görüşünün açıklanması), 3. baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1985.
- Cebr, Cemîl, *Cubrân fî 'Aşrihi ve 'Asârihi'l-Edebiyye ve'l-Fenniyye*, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1983.
- _____, *Cubrân Halîl Cubrân fî Hayâtihi'l-'Asife*, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1981.
- _____, *Emîn er-Reyhânî Sîratuh ve Edebu*, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrut, ts.
- el-Ceyyüsî, Selmâ el-Ĥaġrâ, *el-İtticâhât ve'l-Ĥarakât fî 'ş-Şi'ri'l-'Arabiyyi'l-Ĥadîs*, (terc: 'Abdu'l-Vâhid Lu'lue), Merkezu Dirâsâti'l-Vaġdeti'l-'Arabiyye, Beyrut, 2001.
- Cubrân Halîl Cubrân, *Âlihatu'l-Arġ*, (Dirâse ve Taġlîl: Dr Nâzik Sâbâ Yârd), 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1990.
- _____, *Asi Ruhlar*, (çev. Feyza Karagöz), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1998.
- _____, *Aşk Mektupları (Love Letters & a Self-Portrait)*, (türk. Ersan Devrim), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2000.
- _____, *Bir Damla Yaş Ve Bir Gülümseyiş – Lazarus Ve Sevgilisi*, (çev. Feyza Karagöz), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1997.
- _____, *Deli*, (çev. Kriton Dinçmen), Yön Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- _____, *Dem'a ve İbtisâme*, (Dirâse ve Taġlîl, Nâzik Sâbâ Yârd), Muessesetu Nevfel, 4. baskı, Beyrut, 1995.
- _____, *Dünya Tanrıları*, (çev. Feyza Karagöz), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2001.
- _____, *el-Bedâi' ve 't-Ĥarâif*, (Dirâse ve Taġlîl: Dr Nâzik Sâbâ Yârd), 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1987.
- _____, *el-Ecnihatu'l-Mutekessira*, 4. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1994.
- _____, *el-'Avâşif*, (Dirâse ve Taġlîl: Dr Nâzik Sâbâ Yârd), 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1994.
- _____, *el-Mecnûn*, (Dirâse ve Taġlîl: Dr Nâzik Sâbâ Yârd), 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1988.

- _____, *el-Mevākib*, (Dirāse ve Taḥlīl, Nāzik Sābā Yārd), Muessesetu Nevfel, 3. baskı, Beyrut, 1994.
- _____, *el-Mūsīkā*, (Dirāse ve Taḥlīl: Dr Nāzik Sābā Yārd), 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1988.
- _____, *en-Nebī*, (Dirāse ve Taḥlīl: Dr Nāzik Sābā Yārd), 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1988.
- _____, *Ermış*, 2. baskı, (çev. Aytunç Altındal), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1995.
- _____, *Ermışin Bahçesi*, 2. baskı, (çev. R. Tanju Sirmen), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1993.
- _____, *es-Sābik*, (Dirāse ve Taḥlīl: Dr Nāzik Sābā Yārd), Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1982.
- _____, *et-Tāih*, (Dirāse ve Taḥlīl: Dr Nāzik Sābā Yārd), 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1990.
- _____, *Fırtınalar*, (türk. Ahmet Murat Özel), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1997.
- _____, *Gezgin*, 3. baskı, (çev. Sibel Özbudun), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2001.
- _____, *Haberci*, (çev. Feyza Karagöz), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1998.
- _____, *Ḥadīkatu'n-Nebī*, (Dirāse ve Taḥlīl: Dr Nāzik Sābā Yārd), 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1992.
- _____, *İnsanoğlu İsa*, (çev. Deniz Carey), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1993.
- _____, *Kelimāt*, el-Mektebetu's-Şaḳāfiyye, Beyrut, ts.
- _____, *Kendimle Konuşmalar*, (çev. Feyza Karagöz), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2000.
- _____, *Kırık Kanatlar*, (çev. Feyza Karagöz), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2000.
- _____, *Kum ve Köpük*, (çev. Feyza Karagöz), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1998.
- _____, *Munācātu Arvāḥ*, el-Mektebetu's-Şaḳāfiyye, Beyrut, ts.
- _____, *Nuşuş Ḥārice'l-Mecmū'a*, (haz. Anṭuvān el-Ḳavvāl), Dāru Emvāc li't-Ṭibāa' ve'n-Neşr, Beyrut, 1993.
- _____, *Raml ve Zebed*, (Dirāse ve Taḥlīl: Dr Nāzik Sābā Yārd), 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1990.
- _____, *Rasāilu Cubrān Şafahāt Maṭviyye min EdebiCubrān* (tak: Cemil Cebr), bsyy., ts.
- _____, *Vadinin Perileri*, (çev. Barkın Karşlı), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1998.
- _____, *Yesūc İbnu'l-İnsān*, (Dirāse ve Taḥlīl: Dr Nāzik Sābā Yārd), 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1992.

- _____, Cubrān, Ḥalīl Cubrān, *el-Ervāḥu 'l-Mutemerride*, Muessesetu Nevfel, 3. baskı, Beyrut, 1995.
- _____, *‘Arāisu 'l-Murūc*, Muessesetu Nevfel, 3. baskı, Beyrut, 1994.
- Çalışlar, Aziz, *Tiyatro Ansiklopedisi*, T. C. Kültür Bakanlığı Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.
- Dāğir, Yūsuf Es‘ad, *Maşādiru 'd-Dirāseti 'l-Edebiyye*, Menşürātu'l-Cāmi‘ati'l-Lubnāniyye, Beyrut, 1983.
- Dāye, Cān, *‘Aḳīdetu Cubrān*, Dāru Sūrāḳiyā li'n-Neşr, London, 1988.
- Dikrüb, Muḥammed, *Ḥamsetu Ruvvād Yuḥāvīrüne 'l-‘Asr*, Dāru Ken‘ān li'd-Dirāsāt ve'n-Neşr, Dimaşk, 1992.
- ed-Daḳḳāk, ‘Umar, *Şu‘arāu 'l-‘Uşbeti 'l-Endelusiyye*, Dāru’ş-Şark, Beyrut, 1973.
- Ebī Fāḍil, Rebī‘a Bedī‘, *el-Fikru 'd-Dīnī fi 'l-Edebi 'l-Mehcerī*, Dāru'l-Cīl, Beyrut, 1992.
- Ebu’ş-Şebāb, Vāşif, *el-Ḳadīm ve 'l-Cedīd fi 'ş-Şi‘ri 'l-‘Arabiyyi 'l-Ḥadīs*, Dāru'n-Nahḍati'l-‘Arabiyye, Beyrut, 1988.
- el-Eyyübī, Yāsīn, *Mezāhibu 'l-Edeb Ma‘ālim ve İn‘ikāsāt*, Dāru'l-‘İlm li'l-Melāyīn, Trablus, 1980.
- el-Fāḥūrī, Ḥannā, *el-Mūcez fi 'l-Edebi 'l-‘Arabī ve Tārīḥih*, Dāru'l-Cīl, Beyrut, 1985.
- Fransīs, Anṭuvān, *Cubrān el-‘Aşık*, Dāru’ş-Şayyād, bsyy., 1987.
- Ġarīzī, Vefīḳ, *Nisā fi Ḥayāti Cubrān ve Eşeruhunne fi Edebiḥ*, Dāru’ṭ-Ṭalī‘a, Beyrut, 1992.
- Gibran, Kahlil, *The Prophet*, William Heinemann Ltd, London, 1973.
- Ḥabīb, Buṭrus, *Cedeliyyetu 'l-Ḥubb ve 'l-Mevt fi Muellēfāti Cubrān Ḥalīl Cubrān el-‘Arabiyye*, Şeriketu'l-Matbū‘āt li't-Tevzī‘ ve'n-Neşr, Beyrut, 1995.
- Ḥammūd, Mācīde, *Rivāyetu 'l-Ḥubbi 's-Semāvī Beyne Cubrān Ḥalīl Cubrān ve Mey Ziyāde*, el-Ahālī li’ṭ-Ṭībā‘a ve'n-Neşr, Dimaşk, 1997.
- Ḥanīn, Riyāḍ, *Eḥādīs ‘an Cubrān*, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1983.
- _____, *Rasāilu Cubrān et-Tāiḥe*, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1983.
- Ḥaṭīṭ, Kāzım, *A‘lām ve Ruvvād fi 'l-Edebi 'l-‘Arabī*, Dāru'l-Kitābi'l-Lubnānī, Beyrut, 1987.
- Ḥāvī, Ḥalīl, *Cubrān Ḥalīl Cubrān*, Dāru'l-‘İlm li'l-Melāyīn, Beyrut, 1982.

- Hafācī, Muḥammed ʿAbdu’l-Munʿim, *Dirāsāt fi’l-Edebi’l-ʿArabiyyi’l-Ḥadīṣ ve Medārisih*, Dāru’l-Cīl, Beyrut, 1992.
- _____, *Ḳiṣṣatu’l-Edebi’l-Mehcerī*, Dāru’l-Kitābi’l-Lubnānī, Beyrut, 1986.
- Ḥālid, Ğassān, *Cubrān el-Feylesūf*, 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1983.
- _____, *Cubrān fi Şaḫṣiyyetih ve Edebih*, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1983.
- el-Ḥāzin, Vilyem, *Tabāşīru’n-Nahḍati’l-Edebiyye*, Dāru’l-ʿİlm li’l-Melāyīn, Beyrut, 1993.
- Hawi, Khalil, *Kahlil Gibran His Background, Character and Works*, The Arab Institute For Research And Publishing, Beirut, 1972.
- Haywood, John A., *Modern Arabic Literature 1800-1970*, Lund Humphries, London, 1971.
- İbnu’l-Fāriḍ, ʿUmar b. ʿAlī, *Dīvānu İbni’l-Fāriḍ*, (tah: Dr. ʿAbdu’l-Ḥālīḳ Maḥmūd), Dāru’l-Maʿārif, Kahire, 1984.
- Jayyusi, Salma Khadra, *Modern Arabic Poetry an Anthology*, Columbia University Press, New York, 1987.
- Karam, Anṭūn Ğaṭṭās, *Muḥaḍarāt fi Cubrān Ḥalīl Cubrān* Dāru’r-Rāid li’ṭ-Ṭibāaʿ, Kahire, 1964.
- Kettānī, Süleymān, *Cubrān Ḥalīl Cubrān fi Medārihi’l-Vāsiʿ*, Mektebetu Nevfel, ts.
- Khouri, Mounah A., *Studies in Contemporary Arabic Poetry and Criticism*, Jahan book Co., Piedmont, Californiya, 1987.
- el-Kīlānī, İbrāhīm, *Esmār ve Eḫādīs*, en-Nedvetu’s-Şaḳāfiyye en-Nisāiyye, Dimaşḳ, 1995.
- Koçak, İnci, “Mevlānā’da Ney Motifi ve Cubran Halil Cubran’a Etkisi”, *Belleten, Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara, 1991.
- el-Kuzberī, Selmā el-Ḥaffār, *Mey Ziyāde ve Aʿlāmu ʿAşrihā Rasāil Maḫṭūṭa lem Tunşer*, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1982.
- _____, Selmā el-Ḥaffār-Buşrūī, Suheyl, *eş-Şuʿletu’z-Zerkā Rasāilu Cubrān Ḥalīl Cubrān ilā Mey Ziyāde*, 2. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1984.
- _____, Selmā Ḥaffār, *Mey Ziyāde ev Me’sātu’n-Nubūğ*, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1987.
- Ḳubbaʿīn, Raymünd, *en-Nezʿatu’r-Rūḫiyye fi Edebi Cubrān ve Nuʿayme*, Dāru’l-Fikri’l-Lubnānī, Beyrut, ts.
- Ḳumeyr, Yūḥannā, *Cubrān fi’l-Mizān*, Dāru’l-Meşriḳ, Beyrut, 1992.

Landau, Jacob M., *Modern Arap Edebiyatı Tarihi*, (çev. Dr. Bedrettin Aytaç), Gündoğan Yay., Ankara, 1994.

Maḥfūz ʿIṣām, *Cubrān Şūra Şaḥṣiyye*, 2. baskı, el-Muessesetu'l-ʿArabiyye Li'd-Dirāsāt ve'n-Neşr, Beyrut, 1982.

el-Makḍisī, Enīs, *el-Funūnu'l-Edebiyye ve Aʿlāmuhā fi'n-Nahḍati'l-ʿArabiyyeti'l-Ḥadīse*, Dāru'l-ʿİlm li'l-Melāyīn, Beyrut, 1977.

_____, *el-İtticāhātu'l-Edebiyye fi'l-ʿĀlemi'l-ʿArabiyyi'l-Ḥadīs*, 4. baskı, Dāru'l-ʿİlm li'l-Melāyīn, Beyrut, 1967.

el-Mıṣrī, ʿAlī, *Ḳabes min Şihābi Cubrān*, Dāru'l-Ḥalīc el-Lubnānī li't-Ṭibāʿa ve'n-Neşr, Beyrut, ts.

Moreh, Shmuel, *Studies In Modern Arabic Prose And Poetry*, E. J. Brill, Leiden, 1988.

el-Muḥ, Celāl, *Cubrān Ḥalīl Cubrān Beyne'l-Maşlūb ve'l-Mecnūn*, Dāru'l-Maʿārif li't-Ṭibāʿa ve'n-Neşr, Tunus, 1991.

en-Nāʿūrī, ʿĪsā, *Udebā mine'ş-Şark ve'l-Ġarb*, 2. baskı, Menşūrātu ʿUveydāt, Beyrut, 1977.

Necm Muḥammed Yūsuf, *el-Ḳiṣṣa fi'l-Edebi'l-ʿArabiyyi'l-Ḥadīs*, Dāru's-Şekāfe, Beyrut, ts.

Nietzsche, Friedrich, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, (çev: A. Turan Oflazoğlu), Asa Kitabevi, Bursa, 1999.

_____, *Zerdüşt Böyle Buyurdu*, (türk: Osman Derinsu), 8. baskı, Varlık Yayınları, İstanbul, 1999.

Nuʿayme, Mīḥāil- *Gözlerin Fısıltısı - Kafiler*, (çev. Hüseyin Yazıcı), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2000.

_____, *Cubrān Ḥalīl Cubrān Ḥayātuh Mevtuh Edebuh Fennuh*, 11. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1991.

_____, *el-Ġirbāl*, Muessesetu Nevfel, 14. baskı, Beyrut, 1988.

_____, *fi'l-Ġirbāli'l-Cedīd*, 4. baskı, Muessesetu Nevfel, Beyrut, 1988.

en-Nuʿmānī, ʿAbdu'l-ʿAzīz, *Cubrān Beyne't-Temerrud ve Muşālahatu'n-Nefs*, ed-Dāru'l-Mıṣriyyetu'l-Lubnāniyye, Kahire, 1997.

Ostle, R. C., *Studies in Modern Arabic Literature*, Biritian University of London, London, 1975.

Özdemir, Sevim, "Cubran Halil Cubran'ın 'Surāḥu'l-Ḳubūr' Adlı Hikayesi", Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2002.

- er-Rāvī, Ḥārīṣ Ṭāhā, *Emīn er-Reyhānī Cevānibu Şaḥşıyyetihi ve Eşeruhū fī Nahḍati 'l-ʿArab*,
Dāru Reyhānī li'ṭ-Ṭıbbāʿa ve'n-Neşr, Beyrut, ts.
- er-Reyhānī, Emīn, *Resāilu Emīn er-Reyhānī*, 2. baskı, Dāru'l-Cıl, Beyrut, 1989.
- Rihani, Albert, *Where to Find Ameen Rihani Bibliography*, The Arab Institute for Research and
Publishing, Beirut, 1979.
- Saraç, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, R Yayınları, İstanbul, 2000.
- Sekākīnī, Vedād, *Mey Ziyāde fī Ḥayātihā ve Āsārihā*, Dāru'l-Maʿārif, Kahire, 1969.
- _____, *Sābikātu 'l-ʿAsr Vaʿyen ve Saʿyen ve Fennen*, en-Nedvetu's-Şakāfiyye en-Nisāiyye,
Dimaşq, 1986.
- Şāyiğ, Tevfik, *Aḍvā Cedīde ʿalā Cubrān*, 2. baskı, Riyāḍ er-Reyyis Li'l-Kutub Ve'n-Neşr,
London, 1990.
- Şalağ, ʿAlī, *en-Nesru 'l-ʿArabī fī Nemāzicih ve Taṭavvurih li ʿAşrayi 'n-Nahḍa ve 'l-Ḥadīs*, 2.
baskı, Dāru'l-Ḳalem, Beyrut, 1974.
- Taşdelen, Ḥasan, *Mey Ziyāde 20. Yüzyıl Arap Edebiyatındaki Yeri ve Tesirleri*, (Basılmamış
Doktora Tezi), 2000.
- Ṭabāne, Bedevī Ahmed, *et-Teyyārātu 'l-Muʿāşira fī 'n-Naḳdi 'l-Edebī*, Dāru's-Şakāfe, Beyrut, ts.
- eṭ-Ṭamāvī, Aḥmed Ḥuseyn, *Leyle Bāsime fī Ḥayāti Mey*, Dāru'l-Fercānī, Kahire, ts.
- Ṭavḳ, Curcis, *Cubrān el-Edību 'l-Muʿallim fī Kitābi 'n-Nebī*, el-Maṭbūʿātu's-Şarkıyye, Beyrut,
1987.
- Yaʿḳūb, Emīl Bedīʿ, *Cubrān ve 'l-Luğatu 'l-ʿArabiyye*, Menşūrātu Cerrūs, Trablus, 1985.
- Yaʿḳūb, Lūsī, *el-Melāmiḥu 'l-Ḥafıyye li Cubrān ve Mey*, el-Muessesetu'l-ʿArabiyyetu'l-Ḥadīse,
Kahire, ts.
- _____, *Mey Uşṭüratu 'l-Ḥub ve 'l-Elem*, el-Heyetu'l-Mışriyyetu'l-ʿĀmme li'l-Kuttāb, bsyy.,
1998.
- Yıldız, Musa, “İliyyā Ebū Mādī'nin eṭ-Ṭalāsım Şiirine Eleştirel Bir Bakış”, Ekev Akademi
Dergisi, Kasım, 2000.
- Zekkā, Ṭansī, *Beyne Nuʿayme ve Cubrān*, 3. baskı, Mektebetu'l-Maʿārif, Beyrut, 1988.
- Ziyāde, Mey, *Nuşuş Ḥārice 'l-Mecmūʿa*, (haz. Anṭuvān el-Ḳavvāl), Dāru Emvāc li'ṭ-Ṭıbbāʿ
ve'n-Neşr, Beyrut, 1993.

İNDEKS

A

Academia Julien39
 Agustín136
 Aḥmed Fāris eṣ-Şidyāk3, 4, 82, 87
 Aḥmed Şevķī19
 Aḥmed Zekī Ebū Şādī19
 Alice Raphael26, 50, 188
 Auguste Rodin38, 39, 48, 189

B

Baʿlbeķ28, 70, 154
 Balzac59
 Barbara Young 52, 73, 118, 122, 126
 Beşir eṣ-Şihābī2
 Bişerrī 24, 25, 27, 30, 31, 32, 33, 52, 53,
 58, 67, 68, 69, 73, 85, 177, 187, 196
 Bulos Ğālib101
 Buṭrus ..3, 25, 27, 28, 33, 45, 67, 87, 88, 90,
 138, 184, 201
 Buṭrus el-Bustānī3, 87, 88, 90

C

Cambridge School34, 35, 36
 Cemāleddīn el-Afgānī83
 Cemīl Cebr68, 125, 200
 Cemīl Şıdķī ez-Zehāvī19
 Charlotte Teller 35, 71, 126, 183
 Cubrān Ḥalīl Cubrān 14, 17, 20, 24, 28, 39,
 41, 45, 51, 54, 56, 60, 66, 67, 69, 70, 72,
 73, 77, 84, 87, 93, 95, 96, 98, 102, 103,
 104, 106, 108, 111, 113, 115, 117, 118,
 119, 120, 121, 123, 125, 127, 128, 137,
 138, 142, 145, 157, 161, 164, 165, 166,
 167, 168, 169, 170, 171, 174, 180, 184,
 185, 190, 194, 198, 199, 201, 202, 203

D

Dāvūd el-Ķirm92

E

Ebū Nuvās64, 195
 Edīb İshāk31, 59, 79, 83, 89, 91
 el-Funūn9, 26, 44, 50, 138, 139, 142, 203
 el-Ĥikme 30, 32, 40, 55, 59, 73, 87, 89,
 128, 153

el-Muhācir 34, 93, 102
 Emerson 61, 131, 153, 195
 Emilie Michel 35, 70
 Emīn el-Ğurayyib 34, 36, 126
 Emīn er-Reyhānī 4, 8, 14, 22, 41, 42, 43, 47,
 48, 72, 83, 126, 165, 187, 199, 204
 en-Nahḍa32
 Ernest Renan 129
 Eugene Carriere38, 189
 Eyyüb Şābit32, 47, 68

F

Faraḥ Anṭūn 4, 91, 129
 Fāris Kerāme 101
 Florance Beers29
 Fransa. 2, 32, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 47, 69,
 84, 91
 Fransīs el-Marrāş 59, 89, 91, 180
 Fred Holland Day 29, 32, 33, 34, 37, 42, 59,
 60, 66, 69, 126, 187
 Freud 47, 49, 54, 186, 199

G

Ğazālī 104, 134, 135, 136, 137, 160, 195

H

Ḥabīb İstafān 16
 Ḥabīb Surūr 92
 Ḥāfiz İbrāhīm 19
 Ḥalīl .. 14, 17, 20, 24, 25, 27, 28, 34, 39, 41,
 44, 45, 51, 54, 56, 58, 60, 66, 67, 69, 70,
 72, 73, 77, 84, 87, 88, 89, 92, 93, 95, 96,
 98, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 108,
 111, 113, 115, 117, 118, 119, 120, 121,
 123, 125, 127, 128, 129, 137, 138, 142,
 145, 152, 154, 157, 161, 163, 164, 165,
 166, 167, 168, 169, 170, 171, 174, 180,
 184, 185, 188, 190, 194, 198, 199, 201,
 202, 203
 Ḥalīl eṣ-Şalībī 92
 Ḥalīl Muṭrān 44, 152
 Ḥasan ez-Zeyyāt 20
 Ḥayrullāh Ḥayrullāh 43
 Hugo 127, 131, 157

c

°Abbās el-Beccānī	43
°Abdulmesīḥ el-Ḥaddād.....	9, 47
°Abdurrahmān Şukrī.....	19
°Alī el-Ḥuseynī.....	95, 184
°Ayn Varaka	87
°Aynṭūra.....	87

İ

İbn Ḥaldūn.....	31, 64, 195
İbn Sīnā. 104, 134, 135, 136, 137, 182, 188, 195	
İbrāhīm el-Māzinī.....	19
İlyā Ebū Mādī.....	18, 47, 50
İşfehānī.....	31

J

John Dyo.....	35
John Lambrier.....	29
Josephine Peabody	29, 56, 60, 66, 69
Jung	47

K

Kāmīle Raḥme.....	24, 25
Ḳāsim Emīn.....	90
Keats.....	35, 132
Kūba	33

L

La Fontaine.....	49
Lamartine.....	131
Leonel.....	35, 67, 69

M

Maeterlinck.....	29, 35, 59, 61
Manşūr Ğālib.....	101
Margaret Muller	40
Mārī Ḥūrī.....	48, 56, 72, 126
Mārī Ḳahvecī.....	56, 71, 72, 126
Mārtā el-Bāniyye.....	vi, 31, 41, 58, 96, 138, 145, 168, 194
Mārūn en-Nakḳāş	4
Mary Haskell. 24, 25, 26, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 55, 56, 57, 63, 68, 69, 70, 71, 73, 76, 77, 101, 126, 127, 132, 144, 164, 187	
Maurice Maeterlinck	29, 61
Menār.....	83

Mey Ziyādev, 25, 44, 49, 69, 73, 75, 77, 79, 102, 106, 126, 201, 202, 204	
Michelangelo.....	64
Micheline	35, 36, 37, 48, 56, 57, 70, 71, 126, 188
Mīḥāīl Nu°ayme	101
Mīḥāīl Rustem.....	14, 34
Miryānā... 24, 25, 27, 28, 33, 34, 42, 50, 51, 53, 69	
Mişel el-Bayṭār.....	41
Mīthāt Paşa.....	82
Mutenebbī	31, 64, 163, 195

N

Nāşīf el-Yāzicī	4, 88
Nebīḥ Fāris.....	16
Necīb Diyāb	47
Nesīb °Arīḍa.....	9, 26
New York... 4, 9, 10, 18, 26, 34, 42, 43, 45, 47, 48, 49, 51, 52, 63, 68, 69, 72, 77, 79, 93, 101, 102, 152, 183, 198, 202	
Nietzsche...vii, 38, 43, 49, 64, 65, 103, 131, 132, 133, 134, 139, 141, 142, 175, 180, 189, 195, 198, 203	
Nudre Ḥaddād	9, 14, 22

O

Orpheus.....	60, 76
Oscar Wild	29

P

Pedro	8
Pierre Marcel Berenneau.....	39
Puvīs De Chavannes	189

R

Rāḥīl.....	101
Rainer Mary Rilke.....	39
Raşīd ed-Daḥdāḥ.....	87
Raşīd el-Bāhūt.....	50
Raşīd Eyyūb.....	9, 11, 14, 50
Rousseau	59, 89, 128, 129, 195

S

Selīm el-Bustānī.....	4, 90
Selīm Ḥannā eq-Dāḥir.....	34
Selmā Kerāme.....	68, 101
Selmūn Cūrc.....	16

Serkīs27, 53, 68
Sheakspear64
Shelley35, 135
Suleymān el-Bustānī.....82
Sulṭāna 24, 25, 28, 32, 33, 68, 69
Sulṭāna Şābit..... 68, 69

Ş

Şam73, 81
Şiblī eş-Şumeyyil59

T

Tagor48, 49, 65, 188
Ṭansī Zekkā71

V

Verde el-Hānī 97, 138, 145, 168

Voltaire59

W

William Blake 29, 38, 48, 103, 117, 118,
120, 130, 137, 144, 189, 195
William Catzfiz..... 50

Y

Yūḥannā el-Mecnūn 89, 106, 129, 145, 154,
168, 194
Yūsuf ed-Dibs 87
Yūsuf el-Esīr 88
Yūsuf el-Ḥaddād 30, 31
Yūsuf el-Ḥuveyyik.... 30, 31, 32, 40, 58, 96,
126
Yūsuf Kerem..... 8